

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK 1989

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK

1989

© A Magyar Tudományos Akadémia
Zenetudományi Intézete
Budapest, 1989.

A példányok megvásárolhatók:

MTA Zenetudományi Intézet
1014 Budapest, I. Táncsics Mihály u. 7.

Rózsavölgyi Zeneműbolt
1052 Budapest, V. Martinelli tér 5.

Kodály Zoltán Zeneműbolt és Zenei Antikvárium
1053 Budapest, V. Múzeum krt. 17–21.

ISSN 0139–0732

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK

1989

Közzéteszi
az MTA Zenetudományi Intézete
Budapest

Felelős kiadó: Falvy Zoltán
Szerkesztette: Felföldi László
Lázár Katalin
Technikai munkatárs: Gupcsó Ágnes
Lektorálta: Bárdos Kornél

Tartalomjegyzék

Zenetörténet – zenei muzeológia

Szendrei Janka: A Szent István alleluják dallamai	7
Sas Ágnes: Esterházy Pál Harmonia caelestis c. gyűjteményének újabb dallamforrásai	37
Szabó István: Újabb adatok a XVI–XVII. századi magyar zene forrásaihoz. . .	61
Farkas Zoltán: Szerzői átdolgozások Girolamo Frescobaldi műveiben	81
Rennerné Várhidi Klára: Buda zenei élete a XVIII. században jezsuita források tükrében (II).	101
Bárdos Kornél: A szabad királyi városok zenei struktúrája a kisvárosokban (II). Modor a 18. században.	131
Gomboczné Konkoly Adrienne: Bartók Bernhard Paumgartnernak írt levelei .	147
Kaizinger Ríta: Gustav Mahler budapesti működésének ikonográfiája.	167

Népzene

Kovalcsik Katalin – Tálos Endre: Egy dalbetétes cigány népmese. „Jávorfácska”.	189
Lázár Katalin: Kísérlet az obi-ugor dallamok rendszerezésére (II). Két- és háromféle sorból építkező dallamok.	207
Torma József: Három orenburgi baskír népdal	221
Halmos István: Hogyan kellene újra kiadni a magyar népi játékokat?	239

Bibliográfia

A magyar zenetudomány bibliográfiája. 1987. évi kiegészítés. 1988. Összeállította: Pogány György.	245
---	-----

Contents

Music history – musical museology

Janka Szendrei: The Melodies of the Saint Steven Halleloujah	7
Ágnes Sas: The Recently Identified Melodic Sources of Pál Esterházy's Collection Entitled Harmonia Caelestis	37
István Szabó: New Data on the Sources of 16th and 17th Century Hungarian Music	61
Zoltán Farkas: The Author's Revisions in Girolamo Frescobaldi's Compositions	81
Klára Várhidi-Renner: Musikleben in Ofen (Buda) Aufgrund Schriftlicher Quellen der Jesuiten im XVIII. Jahrhundert (II).	101
Kornél Bárdos: Musikalische Struktur der königlichen Freistadte in kelinen Städten (II). Modern im 18. Jahrhundert.	131
Adrienne Gombocz: Briefe Bartóks an Bernhard Paumgartner	147
Rita Kaizinger: The Iconography of Gustav Mahler's Work in Budapest	167

Folk music

Katalin Kovalcsik – Endre Tálos: A Gypsy Folk Tale with Vocal Insertion. „Jávorfácska“ (The Little Maple–Tree)	189
Katalin Lázár: An Experiment for Systematizing Ob-Ugrian Folk Melodies (II). Melodies of Two- and Three-Line Structure	207
József Torma: Three Bashkir Folk Songs from Orenburg	221
István Halmos: How should the Hungarian Folk Plays be Republished?	239

Bibliography

Bibliography of the Hungarian Musicology 1988. Supplementary 1987. Compiled by György Pogány	245
--	-----

Szendrei Janka:

A SZENT ISTVÁN ALLELUJÁK DALLAMAI

Míg Szent István király középkori zsolozsmái „saját históriáknak” tekinthetők, s a Magyarországon készült költői-zenei alkotások gazdag tárházát alkotják, addig a szent király középkori miséje a *Commune confessorum*-ból összeállított általános formula volt, melyet eredetileg csak három oratio egyéniesített.¹ Az oratiokhoz később – lazán, mintegy ad libitum használatra – olykor még egy saját tétel csatlakozott: a *Commune*-ban nem szereplő, speciálisan István királyra vonatkozó alleluja-vers. Ez nem épült be szervesen a liturgiába. Szövegben, dallamban egyaránt változékonny maradt, elhagyhatták a *Commune*-alleluja kedvéért, helyi szokások, sőt divatok szerint módosult. Mellette stabilabb tétellé vált a misében a valószínűleg XIII. században keletkezett *Corde voce mente pura sequentia*, az önálló officium-kompozíciók grandiózus, méltó társa.²

Bár a saját szövegű Szent István allelujákat mindig „nyilván magyar szerkesztésű”-nek tartotta a kutatás,³ leírásukra, listába foglalásukra mindeddig nem került sor. Mentségül szolgált az alleluja-összkiadások hiánya: *értékelni* valóban lehetetlen-e dallamokat a bőséges összehasonlító anyag nélkül. Még most is, mikor elődeinknél jóval nagyobb irodalom és forrás-bázis birtokában megkíséreljük az István allelujákat mérlegre tenni, számítanunk kell arra, hogy eredményeinket a közép-európai gregorián források részletesebb feltárása módosíthatja.⁴ Úgy véljük azonban, hogy ilyen fel-

¹ Lásd ezeket először a Szent Margit Sacramentarium (Zágráb, Metropolitanska Knjižnica MR 126, XI. század) 82. folióján.

² Rajeczky B.: *Melodiarium Hungariae medii aevi I. Himnuszok és sequentiák*. Budapest 1956, 275.; u. ő: *Melodiarium Hungariae medii aevi I. Pótkötet*. Budapest 1982, 86. (a sequentia kiadása); Mezey L.: *Deáksg és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata*. Budapest 1979, 207. (a sequentia datálása).

³ V. ö. Magyarország Zenetörténete I. Középkor. Szerk. Rajeczky B. Budapest 1988, 367. (Rajeczky Benjáminról).

⁴ A következő kiadványokra támaszkodtunk: Schlager, K.: *Thematischer Katalog der ältesten Alleluia-Melodien*, München 1965; *Monumenta Monodica medii aevi Bd. VII., Alleluia-Melodien I bis 1100*, hrsg. von K. Schlager, Kassel etc. 1968 (a továbbiakban: MonMon VII); *Monumenta Monodica medii aevi Bd. VIII., Alleluia-Melodien II ab 1100*, hrsg. von K. Schlager, Kassel, etc. 1987 (a továbbiakban: MonMon VIII). A reprezentatív lengyel és magyar források ebből az összkiadásból kimaradtak. A dallamok földrajza így nem végleges: olykor szűk, helyi jellegzetességnek látszanak valójában nagy területen otthonos alleluják. Vö. pl. Schlager, K.: *Thematischer Katalog No. 348 (All. Haec est vera fraternitas)*: csak olasz forrásokból közölve, valójában minden lengyel és magyar gradualében megvan a katalógusban citált archaikus változat szerint. A fenti kiadványokban kínált összehasonlító anyagot tehát közvetlen magyar és lengyel forráskutatással egészítettük ki.

tételek mellett sem halasztható tovább a hazai anyagnak lényegében első *számbavétele*, amely nélkül nem teremtettük meg az összehasonlító kutatásnak még előfeltételeit sem.

Saját Szent István allelujáról, a *Sanctissime confessor dominii*-ről először Gábor Gyula adott hírt 1910-ben a Magyar Könyvszemle lapjain.⁵ Forrása nem magyar kódex, hanem egy XIII. századi bambergi graduale volt, melyből facsimilét és szöveg-átírást közölt. A toldalékban szereplő tételt magyarországi bejegyzésnek tartotta.

Utána legközelebb, 1964-ben Szigeti Kilián foglalkozott egy másik saját szövegű Szent István allelujával (*O rex et apostole Stephane*), a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár egy XIV. századi gradualéjának (R. I. 96) leírása és proveniencia-vizsgálata során.⁶ Szigeti a dallamot tartalmazó oldalról facsimilét közölt, s megnevezte a darab mintáját: *Alleluja. O consolatrix pauperum*, amely tétel számos későközépkori alleluja modellje volt. A Szent István szöveg alkalmazását erre a zenei mintára Szigeti magyar bencés munkának tartotta.⁷ Elemzése során újabb információkat adott egy immár harmadik Szent István allelujáról, a *Sancte rex Stephane*-ről, amelynek az 1341 előtti Missale Notatum Strigoniense szerinti kottaképét még előzőleg, 1963-ban facsimilében tette közzé.⁸ Felhívta a figyelmet, hogy az R. I. 96-os gradualében ez az „esztergomi” Szent István alleluja-szöveg Szent László nevével szerepel, s más dallammal van el látva.⁹

Szigeti Kilián kutatásaihoz 1974-ben Körmendy Kinga munkája csatlakozott.¹⁰ Körmendy az *Alleluja. Sancte rex Stephane* szöveggel az Akadémiai Könyvtár egyik graduale-töredékének rítusát, s közelebbi provenienciáját kívánta meghatározni. Az alleluja szövegét tizenhat hazai forrásban mutatta ki, s listát adott azokról a magyarországi kódexekről is, melyeket negatív eredménnyel kutatott át utána.

Rajeczky Benjamin a Magyarország Zenetörténete számára írt összefoglalójában érintette a Szent István alleluják kérdését.¹¹ Átírásban közölte a Missale Notatum Strigoniense már ismert változatát,¹² majd a Szigeti által elemzett XIV. századi graduale *O rex et apostole* tételét, összevetve ezt egy későbbi magyarországi graduale följegy-

⁵ Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez. MKSz 1910, 6–24.

⁶ Egy XIV. századbeli énekeskönyvünk továbbélése. MKSz 1964, 125–134.

⁷ Op. cit. 130–132.

⁸ Vö. op. cit. 129–130. és Szigeti K.: Denkmäler des Gregorianischen Chorals aus dem ungarischen Mittelalter. *Studia Musicologica* IV, 1963, 129–172, facsimile: 141.

⁹ Facsimile: MKSz 1964, 129.

¹⁰ Egy XV. századi magyarországi graduale. MKSz 1974, 111–115.

¹¹ Magyarország Zenetörténete I. Középkor. Szerk. Rajeczky B., Budapest 1988. A magyar szentek allelujáiról lásd 367–371 (Rajeczky Benjamintól).

¹² Op. cit. 367., 65. példa. A tétel hanglemezen: Magyar Gregoriánium V., Hungaroton SLPX 12169.

zésével.¹³ Végül itt olvasható egy eddig nem ismertetett, tehát negyedik féle alleluja első említése: *Beatus vir rex Stephanus*.¹⁴

A Magyarország Zenetörténete I. szerkesztésével párhuzamosan folytak a Monumenta Monodica Medii Aevi VIII. kötetének munkálatai, vagyis a későközépkori, 1100 utáni alleluják közzététele. Karlheinz Schlager, aki ebben az „összkiadásban” Magyarországról csak az Ulászló Gradualét dolgozta fel, unicumként értékeli annak valóban különös Szent István allelujáját: *Quem celestis armonia*.¹⁵

A szakirodalom tehát saját, nem communis István-allelujaként öt különféle szövegről tud. E sort a forrásismeret mai szintjén csak egy példával tudjuk kiegészíteni, a XIV. századtól kimutatható *Sanctissime rex Stephane* tétellel.¹⁶

A különféle saját verzus-szövegek számbavétele azonban nem ad teljes képet az István-allelujáknak sem jellegéről, sem gazdag választékáról. E rövid mondatok csak a szövegnél sokszorososan magasabb igényű *dallammal* együtt válnak ünnepi műalkotássá, s így a dallam ismerete nélkül mibenlétükről nincs fogalmunk. Az alleluja zenei szempontból a mise egyik csúcspontja. Olyan ritka műfaj, amelyben teret engedtek a zenei stílusváltások érvényesítésének, s így a középkor végén a divatos, behízelt hangzású új dallamok egész sorát vonhatta be a hagyományos liturgiába. E folyamatot figyelemmel kísérhetjük Szent István ünnepén is. Egy-egy alleluja-verset *többször* megzenésítettek: az ok nyilvánvalóan az volt, hogy mindig az éppen legfrissebbnek ható, modern hangzások szolgálatát vehessék igénybe a nap kiemelésére. A hat verzus-szöveg így voltaképpen több Szent István alleluját hordoz, s bizonyosra vehető, hogy a készlet, melyet most csak egy megtizedelt forrásállományból ismerünk, eredetileg még gazdagabb volt.

1

A XIII. századi bambergi kódex (Lit. 12.) Szent István allelujája nem egyszeri, véletlen feljegyzés, hanem egy viszonylag tartós énekgyakorlat – mégpedig bambergi énekgyakorlat – tanúja. Másképpen nem volna meg ugyanaz az alleluja az RB. Misc. 169 jelzetű XIV. századi bambergi gradualében is, ahonnan átírását adjuk (lásd 1/a.

¹³Op. Cit. 369., 67/a példa. A XIV. századi „felvidéki” graduale verziója, amit Szigeti Kilián facsimilében közölt (MKSz 1964, 131.), itt az alsó kottasorban olvasható. Allelujáját a jubilussal együtt ugyan először kifejejtette a kódex scriptora, de utóbb még ő maga ugyanazon lap alján betoldotta, így saját átírásunkban (vö. 4/a. példa) nem mellőztük. Saját átírásra a Magyarország Zenetörténete I. 67/a példájának negyedik sorában történt elírás, hibás közlés miatt is szükség volt. E példa felső sorában egyébként nem az Ulászló, hanem a Bakócz graduale változata olvasható (az Ulászló gradualében a tétel nem szerepel).

¹⁴Op. cit 371., a Futaki Graduale fol 203-ra hivatkozva.

¹⁵MonMon VIII, 413., vö. 756–757.

¹⁶Zágrábi graduale XIV. század (Zágráb, Archiv Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti III d 182) fol. 31; pataji graduale XVI. század közepe (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Fol. Lat. 3522) fol. 106^V.

pl.).¹⁷ A két biztos provenienciájú kódex függelékben, mintegy betoldásként rögzíti tételünket, amire valószínűleg az István-kultusz bambergi helyzete, vagyis periférikus volta lehet a magyarázat. A bejegyzés ugyanis kétségtelenül helyben történt, ugyanazon scriptoriumban, mint a főszöveg írása,¹⁸ és nem Magyarországon. A bambergi rendeltetés negative is igazolható: ez a Szent István alleluja magyar provenienciájú kódexekben nem fordul elő. Valószínű, hogy „szerzőjét” sem itthon kell keresnünk. E szerző egy Szent Benedek névvel ismert – de lehetséges, hogy más névvel is használt – alleluja-vers szövegét alkalmazta Szent Istvánra: *Sanctissime confessor domini / monachorum pater et dux Benedicte / intercede pro nostra omnium salute*.¹⁹ Három szó változtatásával kész volt az Istvánról szóló verzus: *Sanctissime confessor domini / ungarorum pater et rex Stephane / intercede pro nostra omniumque salute*. Különös, hogy a dallamminta ugyanakkor nem a Szent Benedek dallam, ami pedig igen könnyű, kézenfekvő megoldás lett volna. A középkori szerző, mint erre már Karlheinz Schlager rámutatott, a sokféle feldolgozásban ismert *Alleluja. Salve virga florens Aaron*-t (vö. 1/b. pl.) választotta zenei modellnek,²⁰ s abból alkotott meglehetősen szabadon egy új változatot. Szöveg és dallam illesztése itt tehát semmiképpen nem egyszerű „ráhúzás”, hanem bonyolult egyéni munka, sajátos értelemben vett kompozíció volt (vö. 1/a–b. pl.).

2

A *Sancte rex Stephane* alleluja mai tudásunk szerint csak magyarországi forrásokból ismert.²¹ Első feljegyzése a XIII. századból származik, a liturgiai szempontból hazánkhoz tartozó Zágrábból, ahol a Szent László által alapított püspöki katedrális patrónusa Szent István király volt. Az MR 70 jelzetű Missale Notatumban²² olvasható a 242. folió szélén, együtt a három István-oratioval. Mivel e Missale Notatum nem hazai eredetű, viszont a zágrábi egyházmegyében használták, lapszélein a zágrábi liturgikus gyakorlat során szükségessé vált korrekciók és kiegészítések futnak végig. Mint a paleográfiai elemzés valószínűsíti, Szent István király miséjének saját alleluja-versét ugyanaz a XIII. századi scriptor toldotta be, akitől a 344. folió szép magyar notációs

¹⁷ Graduale (töredékes) XIII. század: Bamberg, Staatsbibliothek Lit. 12, az István-alleluja fol. 34-en, facsimile: MKSz 1910, 22; Graduale XIV. század u. ott RB. Misc. 169, az István-alleluja a fol. 314-en. Az 1/a kottapélda innen készült átirás.

¹⁸ A notáció paleográfiai elemzése alapján.

¹⁹ MonMon VIII, 478., egy valószínű ciszterci kódexből: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek L. 5, fol. 40.

²⁰ MonMon VIII, 466–467. és 780–784. Az 1/b példát lásd MonMon VIII, 467 (Wolfenbüttel, HAB 92 (Helmst. 73), fol. 1.

²¹ E megállapítást továbbra is állandóan kontrollálnunk kell, mert a szöveg általános jellege miatt névbehelyettesítéssel bármely szentre alkalmazható.

²² Zágráb, Metropolitanska Knjižnica. Az alleluja-verset – e jelenleg legkorábbi ismert hazai adatot – Körmeny K. idézett munkájában nem citálja.

Sanctus-bejegyzése is származik.²³ Az alleluja-vers e betoldásban a későbbi források olvasataihoz képest szóvariánssal indul: *Beate rex Stephane*. Kotta sajnos nem került a szavak fölé, nyilvánvaló azonban, hogy a tételt énekelték. Milyen dallamra? Pontosan aligha lesz valaha is megállapítható. A legvalószínűbb, hogy az alább bemutatandó „rég-i esztergomi” dallamra (2/a. példa), melyet XIII. századból származónak tartunk. Ezt azonban a helyi zágrábi liturgikus gyakorlat XIV. századi átrendeződése miatt későbbi forrásokból igazolni nem tudjuk. A *Beate rex Stephane* (vagy *Sancte rex Stephane*) tételnek Zágrábból nincs több dokumentuma.

Annál több feljegyzés ismert viszont – immár *Sancte rex Stephane* kezdettel – a XIV. századból, főként az esztergomi rítus területéről, majd később a pálosoktól.²⁴ E feljegyzések missalékban olvashatók, s közöttük a XIV. századból kottás csak egy van, az 1341 előtti Missale Notatum fol. 268^v-ján.²⁵ Nem teljesen biztos, hogy valamennyi szöveges adat ezt a dallamot feltételezi. Már a XIV. századból tudunk ugyanis a darab kapcsán dallamcseréről, igaz ugyan, hogy más funkcióban, Szent László ünnepe-re.²⁶ A források azt mutatják, hogy ezt a verzust a magyarországi liturgikus gyakorlat mintegy „hazai commune” tételként kezelte, hol István, hol László királyra alkalmazta.²⁷ Megengedte ezt a szöveg általános tartalma: *Sancte rex Stephane (Ladizlae) succurre nobis tuis devotis famulis / qui de tua semper sollempnitate gaudemus (gaudeamus exultantes)*. A tétel szövegének dokumentációja a XV. században szórványosabb lesz, csak a pálosoknál gyarapszik.²⁸ Úgy látszik, újabb alkotások szorították ki ezt a talán első hazai István-alleluját a helyéből. A késői, XV–XVI. századi források – a pálosok kivételével – már inkább Szent Lászlóra, mint Istvánra vonatkoztatják.²⁹

²³ Facsimile: Szendrei J.: A magyar középkor hangjegyes forrásai. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 1. Budapest 1981, 215. (21. kép).

²⁴ Körmendy K. op. cit. 111–112; fontos megemlítenünk emellett még két pálos missalét a XV. századból: Göttweig, Stiftsbibliothek Cod. 107 (R 79), fol. 246^v és ugyanott Cod. 234, fol 168.

²⁵ Facsimile: Szendrei J. – Rybarič R.: Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio. Musica Danubiana 1. Budapest 1982, 490., lásd még a jelen tanulmány 8. jegyzetét. Átírás: Magyarország Zenetörténete I. 367., ahol azonban e példához a 295. jegyzetben megadott folioszámok közül a két utolsó már eltérő dallamú Szent László allelujákra vonatkozik. A Missale Notatum István-allelujájának nem maradtak fenn kottás variánsai.

²⁶ Vö. e tanulmány 9. jegyzetét, valamint Magyarország Zenetörténete I. 368., átírás a Futaki graduale fol. 203.-ról.

²⁷ Az adatok nagy részénél a verset záró *gaudemus* vagy *gaudeamus exultantes* szövegvariánsok megfelelnek az István, ill. László megszólításnak. Teljes következetesség azonban ebben sincs. Előfordul, hogy István és László alleluja-verse pontosan azonos, csak a név választja el őket, lásd magyarországi missale a XIV/XV. századból, Gyulafehérvár, Batthyány Könyvtár (Alba Iulia, Biblioteca „Batthyaneum”) Ms. I. 24, fol. 160 (István-alleluja) és fol. 148 (László-alleluja). Nincs kizárva tehát, hogy a szöveg variálódása a dallamalkalmazást követi: a *gaudeamus exultantes* befejezés az újabb stílusú dór dallamnak felel meg (Magyarország Zenetörténete I. 368.)

²⁸ Vö. Körmendy K. op. cit.

²⁹ Lászlóra: Futaki graduale 1463, Istanbul, Topkap Seray 2429, fol. 203; Brassói Graduale XVI. század eleje, Nagyszeben, Brukenthal Könyvtár (Sibiu, Biblioteca Brukenthal), tárlóban, fol. 208^v. Az 1490 körüli nyomtatott pálos missale megtartja a verset Szent István napjára, vö. Körmendy K. op.cit. 112.

Az esztergomi Missale Notatum *Sancte rex Stephane* tételének dallama (2/a. pl.) a középkori magyar zenetörténet egyik legjobban sikerült, s nagy mértékben önálló alkotása. Az alleluja-dallam a jubilussal együtt még átvétel ugyan (vö. 2/b. pl.)³⁰ – jellemző, hogy egy *régi stílusú*, XII. század előttinek minősíthető tételből – a verzus ambitust kitágító, merészen csapongó *d* modusú dallama viszont mai forrásmereteink szerint párhuzam nélkül áll, s egyedi kompozíciónak tartható, sokkal inkább a XIII. század első felének, mint a XIV. századnak stílusában (lásd 2/a–b. példa).

Az *Alleluja. Sancte rex Stephane* XV. századból fennmaradt egyetlen kottás feljegyzése³¹ a Missale Notatumhoz képest dallamcserét rögzít. A változatlanul hagyott szöveghez itt a középkor végének egyik legdivatosabb „újgregorián” dallamossága kapcsolódik olyan fejlett kivitelezésben, amin e stílus a XVI. században sem lépett túl. Ha a gyökereket tekintjük: 6. tónusú dallam, kiegészítve az 5. tónus kvint feletti rétegeivel, ha az eredmény oldaláról jellemezzük: nagyambitusú, dalszerű dúr zene, tele melodikus szekvenciákkal és sztereotip díszítő fordulatokkal (vö. 3/a. példa). A különös itt csak az, hogy e dallamfeljegyzés forrása egy XV. század *első* felében keletkezett *pálos* graduále: vagyis éppen nem divatkedvelő, hanem inkább konzervatív a környezet. Amíg újabb kottás adat elő nem kerül, kérdéseink a dallamalkalmazás koráról és esetleges intézményi háttéréről megválaszolatlanok maradnak. Nem zárható ki, hogy e dallam már a XIV. században társult a szöveghez (hasonló új hangú tételek már a Missale Notatumban szerepelnek), s az sem, hogy a pálosok „specialitása” volt. A teljes Szent István alleluja-hagyomány mégis inkább azt sugallja, hogy ne várjunk túl sok következetességet. Ebben a műfajban a dallamcserék, sőt olykor a szövegválasztások is viszonylag esetlegesek, a funkcionális kötődés laza. Jelen van viszont a törekvés, hogy az országalapító szent király miséjében valami rendkívüli, „szenzációs” hangzás is szerepeljen.

A 6. tónusú *Alleluja. Sancte rex Stephane* a középkori komponálásnak ismét új, immár harmadik fajtája. Sem nem tág értelemben vett kontrafaktum, sem nem régi témát folytató új alkotás. A dallamépítés szabad, a szerkezet egyszeri konstrukció, a zenei motívumok azonban szinte mind meghatározott, sztereotip figurák. Forrásaink – és más kelet-európai források is – nagy számban tartalmaznak olyan allelujákat, melyek ezekből a motívumokból épülnek, egyszeri módon. A 3/b–d. példa e technika szemléltetésére szolgál. A közös motívumkincs révén egybetartozó dallamok itt közeli variánsnak tűnnek anélkül, hogy felépítésük azonos lenne (lásd 3/a–d. példa).³²

³⁰ *Alleluja, Aemulor enim vos Dei*, lásd Schlager, K.: Thematischer Katalog. . . No. 45. (három német forrás, köztük a gráci 807-es XII. századi klosterneuburgi graduale); Missale Notatum Strigoniense 1341 előttről (Pozsony, Archív Mesta EC Lad. 3. és EL 18.) fol. 321^v; Miazga, T.: Gradual Jana Olbrachta, Graz 1980, 150.

³¹ Pálos graduale-töredék a XV. század első feléből. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára T 292, fol. 6^v.

³² A 3. példa adatai: a) Pálos graduale XV. század, MTA T 292, fol. 6^v; b) Bakócz graduale II. kötet XV/XVI. század, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár Mss. I. 3b, fol. 62^v; c) Bakócz graduale II. kötet, fol. 61; d) Erdélyi graduale 1534, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Fol. Lat. 3815, fol. 110^v; hasonló darabok a német, cseh és lengyel forrásokból is nagy számmal idézhetők volnának.

Az *Alleluja. O rex et apostole Stephane* szintén csak magyarországi forrásokból dokumentált. Legkorábbi megmaradt feljegyzése XIV. századi. A gyulafehérvári Batthyány Könyvtár gradualéja, melyből Szigeti Kilián bemutatta, véleményünk szerint felvidéki provenienciájú, s bencés jellege nem bizonyítható.³³ Mellette még egy XIV. századi forrásban megtaláltuk a tételt: a zágrábi graduáléban.³⁴ E két viszonylag korai feljegyzést még három későbbi kódex hangjegyes leírása követi (Bakócz, patai, erdélyi gradualék),³⁵ sőt őrzi a darabot az 1618-ban és 1623-ban írt gyöngyösi gradualé is.³⁶ A forrásállomány ilyen megoszlása azt mutatja, hogy ez a valószínűleg XIV. századi eredetű alleluja a XV. században egyre népszerűbb lett, országosan ismertté vált és ad libitum minden hazai rítusban használhatták.

A szöveget olvasva érthető, miért került előtérbe ez a tétel a „régii esztergomi” alleluja rovására. Az *O rex et apostole Stephane* az első valóban speciális, csak István királyra vonatkoztatható verzus-szöveg. Nem tartjuk bencés ihletésűnek, mint Szigeti Kilián: az élete végén országát égre emelt kézzel Máriának ajánló Istvánról a középkorban minden hazai klerikusnak tudnia kellett.³⁷ Az ismert „kép” megfogalmazásához szövegformulákat s konkrét szerkezeti mintát, rímeket is alkalmazó tagolási pontokkal, ugyanaz a Mária-alleluja adott, mely a dallamnak is modellje volt, az *O consolatrix pauperum*. Nem gondolnánk, hogy azért volt szükség szövegmintára, mert gond lett volna a tartalmat szavakba önteni. A dallamot csak úgy lehetett sértetlenül adaptálni, ha a szövegtagolás, sőt a szóválasztások (szótagszám!) és a magánhangzó-elosztások is lehetőleg követik az eredetit. Ezért nem érdemes a két szöveget külön egymás mellé írva összehasonlítani: a köztük lévő kapcsolatot megérteni csak akkor lehet, ha a dallammal összefüggésben vetjük egybe őket (lásd 4/a–b. példa).³⁸

³³Vö. Szendrei J.: A magyar középkor . . . 28., C 49-es forrás.

³⁴Jelzetét lásd e tanulmány 16. jegyzetében, fol. 31^v.

³⁵Bakócz gradualé II. kötet régi fol. 120; patai gradualé (vö. 16. jegyzet) fol. 106^v; erdélyi gradualé (vö. 32. jegyzet) új fol. 117^v.

³⁶Budapest, Egyetemi Könyvtár A 114, fol. 21.

³⁷A Hartvik püspök által írt legenda így írja le István halálát: „... manus et oculos levans ad sidera, sic exclamavit: Regina celi, reparatrix inclita mundi, tuo patrocinio sanctam ecclesiam cum episcopis et clero, regnum cum primatibus et populo subpremis precibus committo, quibus ultimum vale dicens manibus tuis animam meam commendo.” (Szentpétery, E.: *Scriptores rerum Hungaricarum*, Budapest 1938, Vol. 2., 431.). Ezt a szöveget a középkori magyarországi klerikus – legalábbis a kalocsai egyháztartomány területén – még énekelte is a Szent István zsolozsmában, ahol responsoriumnak (*Sanctus rex Stephanus* kezdettel) fel volt dolgozva, lásd pl. kalocsai breviárium XIV. század, Országos Széchényi Könyvtár Clmæ 33 („Cerovabrida”) fol. 316^v, vö. esztergomi breviárium XV. század, Österreichische Nationalbibliothek Cod. lat. 1812, foliozás nélkül, az István-zsolozsma függelékében.

³⁸Gyulafehérvár, Batthyány Könyvtár (Alba Iulia, Biblioteca „Batthyaneum”) R. I. 96, fol. 80^v (4/a. példa) és fol. 115 (4/b. példa).

Kétségtelen, hogy a szövegen kívül a dallam is „vitte” e darabot. Hiszen a XIV–XV. század egyik legnépszerűbb liturgikus dallamáról van szó, amely szinte érthetetlen gyorsasággal egyszerre jelen van e két évszázad lényegében minden európai graduáléjában, de különösen a német és közép-európai forrásokban. Mint ilyenkor lenni szokott, a másodlagos szövegalkalmazások száma is nagy. A Sanctoriale új „saját” allelujái között gyakran hangzanak fel az *O consolatrix pauperum* ismert hangjai.³⁹

Ha a magyarországi források zenei változatait vizsgáljuk, feltűnő, hogy a korai (XIV. századi) verziók még kódexenként, s nem funkció alapján tartoznak össze. A felvidéki graduale *O rex et apostole* allelujája dallamvariánsban közelebb áll ugyanazon graduale *O consolatrix* allelujájához, mint a zágrábi graduale *O rex et apostole* tételéhez.⁴⁰ Vajon az egyes helyi hagyományok liturgikus zenészei mind külön alkalmazták volna a Mária-alleluját Istvánra, megtartva közben a saját dallamvariánsukat? Bár ez egészen így talán nem valószínű, a helyi szokások önállóságára szövegvariánsok is figyelmeztetnek.⁴¹ S vajon milyen gyakorlati könnyítést hozott volna a liturgikus ének mindennapjaiban, ha az egyazon kiemelkedő dallam különféle megszövegezései nem ugyanarra a dallamvariánusra mennek? Ha például augusztus 15. táján, 20-án és 28-án ugyanazt a dallamot más-más hagyomány szerint kell énekelni?⁴² Ha így lett volna, az egész kontrafaktum-gyakorlatnak nem lett volna értelme. Számolhatunk itt tehát valóban a helyi liturgikus zenéért felelősek relatív önállóságával. A XV–XVI. századi gradualék viszont arra utalnak, hogy zenei szempontból Magyarország területén az egész dallamkör az egységesedés felé fejlődött, s hogy a helyi különbségek, melyek a szöveg vonalán még megmaradtak, a dallamban egyre jobban elmosódtak (4. példa).⁴³

³⁹Lásd MonMon VIII, 703–711. Az itt feltüntetett szövegalkalmazások egy része a magyarországi forrásokban is ismert, lásd pl. *O pia regum filia* (Erzsébet, vö. Magyarország zenetörténete I., 370–371); *O sanctitatis speculum* (Ágoston, a citált XIV. századi zágrábi gradualéban fol. 31v, de számos hazai forrásban jelen van, a pálosoknál egészen a XVIII. századig); *O beate Dei athleta Jacobe* (MonMon VIII-ban nem szerepel, lásd patai graduale új fol. 102); *O oliva caritatis* (Anna, Bakócz graduale II., fol. 89), stb.

⁴⁰Vö. 4/a,b,c példa.

⁴¹Szórendcsere: *quos elevatis in celum manibus* (zágrábi graduale, Bakócz graduale, patai graduale), ill. *quos elevatis manibus in celum* (felvidéki graduale, erdélyi graduale). Tanulmányozást érdemelne a befejezés kétféle megoldása: *matri Christi commisisti* (felvidéki graduale, zágrábi graduale, erdélyi graduale), ill. *Christo commendasti* (Bakócz graduale, patai graduale).

⁴²Az *Alleluja. O consolatrix pauperum*-ot késői forrásaink Nagyboldogasszony ünnepéhez kapcsolva közlik (pl. a Futaki és a Bakócz graduale *Vigilia Assumptionis* anyaga után), ahol az időszak votív Mária-miséihez adnak, szerkesztetlenül, egy bővebb ad libitum repertoárt. A tétel eszerint augusztus végén, majd ősszel a szombati Mária-miséken bizonyosan többször is elhangzott. Alkalmazása időben közel volt tehát Szent István és Szent Ágoston ünnepeihez (augusztus 20 és 28), ahol az *O consolatrix* dallam más szöveggel szerepelt. Ilyen esetekben az „énekrend”, mely egy meghatározott dallam rövid időszakon belüli többszöri ismétlését írta elő, nagyban könnyítette az énekpraxist, s a kiemelt, több szöveggel ismételt darabok mélyebb meggyökeretetéséhez is nyilván hozzájárult.

⁴³A Bakócz graduale verziója (lásd Magyarország zenetörténete I., 369., 67/a példa felső kottasor) lényegében pontosan ismétlődik a patai graduale, s a XVII. századi gyöngyösi graduale (az adatokat lásd 35. és 36. jegyzet) lejegyzésében.

Az *Alleluja, Beatus vir rex Stephanus* szövegét tekintve másodikként tárgyalt, bizonyos értelemben véve *communis*-nak tekintendő István-allelujánk mellé kívánkozik. Külföldi megfelelőjét ennek a szövegnek sem találjuk, ugyanakkor funkciója a magyarországi források körében szintén kettős: mind Szent István, mind Szent László király ünnepén alkalmazzák. Ez az általános tartalom miatt egyszerű névbehelyettesítéssel megoldható. István királyra csak két – de igen jelentős – forrás vonatkoztatja a verset: a Futaki graduale, ahol kottás lejegyzés olvasható, s a nyomtatott Missale Strigoniense.⁴⁴ A zágrábi, patai és erdélyi gradualék László király tiszteletére énekeltetik.⁴⁵

Szöveg és dallam viszonya itt különleges: ahány kottás feljegyzés, szinte annyi önálló dallam ugyanarra a szövegre. Bár az erdélyi és a zágrábi gradualék dallama hatodik tónusú, mint a Futaki graduale István-tételéé, melodikusan nem azonosak vele (az erdélyi graduale verzióját ld. a 3/d. példában, a zágrábi graduale megoldása felépítésben Futakihoz némileg közelebb áll). A patai graduale László allelujája (igen romlott lejegyzésben) ötödik tónusú. Összehasonlító elemzéseink az elérhető külföldi anyagban is eredménytelenek voltak.⁴⁶ A *Beatus vir rex Stephanus* egyelőre nemcsak szövegében, hanem a Futaki gradualében lejegyzett dallamát tekintve is párhuzam nélkül áll. Zeneileg nem sorolható be egyértelműen a 3. példa sztereotip formulákból építkező 6. tónusú darabjai közé sem (azoknál egy fokkal régebbi stílust képvisel), bár zárószakaszának oktávról ereszkedő dallammenetei már az onnan ismert késői modort idézik (vö. 5. példa).

Bizonyos, hogy az *Alleluja, Beatus vir rex Stephanus* nem volt a magyarországi István-alleluják között kuriózum. Megválaszolatlan kérdéseink egy részét a hazai forráshelyzet rovására írhatjuk, hiszen e tétel elismert, liturgikus rangot nyert darab volt, ha felvételt nyerhetett a nyomtatott esztergomi missale anyagába.

⁴⁴Futaki graduale fol. 203, Missale Strigoniense, Venetia 1511, fol. 259, itt szövegvariánssal: *Beatus rex Stephanus*. E két forráson kívül még néhány missalékban olvasható a Szent István rubrikái között az *Alleluja, Beatus vir* incipit. Lásd pl. Országos Széchényi Könyvtár Clmae 395 jelzetű XIV. századi missale fol. 148, u. ott Clmae 222 jelzetű XV. századi missale új fol. 145^v. Csaknem teljesen bizonyos, hogy itt a confessorok miséjének valamelyik egészen általános allelujára történik utalás (*Beatus vir qui suffert* vagy *Beatus vir qui timet*), s a *Beatus vir rex Stephanus* tételt a scriptorok nem tekintették oly mértékben *communis* jellegűnek, hogy csak incipittel jelezték volna – mindazonáltal e pontot a forrásokban továbbra is figyelemmel kell kísérnünk.

⁴⁵Erdélyi graduale fol. 110^v, vö. 3/d. pl.; zágrábi graduale fol 23; patai graduale új fol. 99^v. Lásd még kotta nélküli missalékban is: Országos Széchényi Könyvtár Clmae 359, fol. 140^v; Missale Strigoniense, Venetia 1511, fol. 237.

⁴⁶Stílusrokonság természetesen nagyszámú darab esetében kimutatható.

Az *Alleluja, Sanctissime rex Stephane* első ránkmaradt feljegyzése a XIV. századi zágrábi gradualéból származik.⁴⁷ Hajlanánk is rá, hogy e tételt zágrábi specialitásnak tartjuk, ha nem figyelmeztetne szélesebb körű elterjedésére a patai graduale, melyben szintén szerepel.⁴⁸ E kifejezetten István királyra vonatkozó, tehát „saját” szövegű alleluja-versnek van ugyanis egy kifejezése (*doctor populorum Pannoniae*), amely meg-gondolkoztató: esetleg arra utalhat, hogy nemzetiségi területen (Zágráb?) fogalmazták, vagy hogy szerzője külföldi volt. További adataink ennek mérlegeléséhez azonban hiányzanak.

A *Sanctissime rex Stephane* egy dallammal maradt fenn (lásd 6/a–b. példa): igen szép, a verzusban vándor-melizmával ékesített frig dallammal, melynek távolabbi nyugati forrásokban még dór variánsai is vannak. E dallamot Karlheinz Schlager összkia-dása még a régi stílusú, 1100 előtt keletkezett tételek között szerepelteti,⁴⁹ megjegyzi azonban, hogy a frig verzió „újraszövegezései” (Textierungen) 1100 után keletkeztek (kiadva nincsenek!).⁵⁰ A *Sanctissime rex Stephane* tehát kontrafaktum egy egész Közép-Európában rendkívül népszerű, Magyarországon is kedvelt és számos szöveget hor-dozó dallamra, melynek eredeti verzus-szövege a *Surrexit pastor bonus* volt.⁵¹

Az Ulászló graduale Szent István allelujája, a *Quem celestis armonia* különös, Magyarországon másutt föl nem jegyzett egyedi darab, mint ahogyan sajátos a hely-zete kódexeink között magának az Ulászló gradualénak is.⁵² Egészen rendhagyó az a mód, ahogyan e kóruskönyvben a prágai és az esztergomi rítus tételei keverednek, ami nem ritkán az anyag szokásos elrendezésében, a könyv szerkesztésében is zavarokat okoz. Megfelelő naptári helyén, augusztus 20-án a gradualében Szent István ünnepe nem szerepel (a főszöveg mintája cseh kódex volt), a sequentiák között ott van viszont (időrendben kissé tévesen, Decollatio Joannis Baptistae aug. 29-re eső napja után!) a *Corde voce mente pura* István királyhoz, s előtte, mintegy pótlandó a kódex főszövegé-nek hiányát, az *Alleluja, Quem celestis armonia* (7/a. példa).

⁴⁷Fol. 31.

⁴⁸Fol. 106^v.

⁴⁹Schlager, K.: Thematischer Katalog... No. 169.

⁵⁰Vö. MonMon VIII, 804.

⁵¹Lásd már az esztergomi 1341 előtti Missale Notatumban, fol. 151^v. Ugyanott erre a dallamra van alkalmazva pl. az *Alleluja, Tu es vas electionis* (fol. 322^v). Kedvelt kontrafaktum az *Alleluja, Subveni mater pia* (patai graduale új fol. 123, Bakócz graduale II. kötet, fol. 57^v), ritka alkalmazás pl. az *Alleluja, Egregie confessor Christi Egidii* (kolozsvári graduale, vö. Szendrei J.: A magyar középkor... C 51 forrás, fol. 222^v .).

⁵²Vö. Szendrei J.: A magyar középkor... 41–42.

A verzus ezúttal verses szöveg; első alkalommal az István-alleluják között. Párhuzama, más forrásból származó variánsa egyelőre nem ismert.⁵³ Karlheinz Schlager összkiadása a dallamot is egyedinek tartja, véleményünk szerint azonban kissé távolabbról ugyan, de mégis világosan az *Alleluja. Salve dulcis o Maria* hangjait, mégpedig e viszonylag ritka tétel *esztergomi* variánsának hangjait követi (7/b. példa).⁵⁴ A darab tehát nemcsak létrejöttét köszönheti magyarországi igényeknek, hanem zenéje is valószínűleg hazai hagyományra épül, mint ahogyan az Ulászló graduale különös Szent Imre allelujája, az *Alleluja. Ave flos nobilium* is itthon keletkezett egyedi alkotás, amely Imre verses antifonáját, az *Ave flos nobilium*-ot dolgozza fel egy népszerű Mária-alleluja dallamának segítségével (*O Maria rubens rosa*).⁵⁵ A magyarországi forrásokból merítő új tételek „szerzője” természetesen cseh klerikus is lehetett.

*

Mai forrásismereteink szerint tehát hét Szent István alleluját tartunk számon, hatféle szövegre. A hét tétel közül egy külföldi, a többi viszont hazai használatra szánt hazai munka. Példáink bemutatták, hogy alleluja-műfajban még a viszonylag pontos kontrafaktum létrehozása is bonyolult szerzői feladat (vö. 4., 6. példa), még inkább az azonban a közös, kötött formulaanyagból való önálló dallamszövéés és formaépítés (3. példa). Egy darabunk – nem véletlen, hogy éppen a legkorábbi – ez utóbbi technikán is túlmutat; az esztergomi Missale Notatum Szent István allelujájának verzus-dallama egyéni invenciójú, merész új kompozíció (2. példa).

⁵³Vö. MonMon VIII, 413. A szöveget véleményünk szerint kívánatos volna cseh forrásokban tovább kutatni, általános tartalma megengedi, hogy többféle funkcióban alkalmazzák.

⁵⁴Vö. Szendrei J. – Rybarič R.: Missale Notatum Strigoniense... fol. 322. A dallam „külföldi” formája: MonMon VIII, 444.

⁵⁵Ulászló graduale fol 340^v–341, vö. MonMon VIII, 592 (az antiphonával való szövegösszefüggést nem említve). Az *Ave flos nobilium* antiphonát lásd Magyarország zenei története I., 342.

Al-le-lu ————— ia

Sanctis ————— si-me

con-fes ————— sor do ————— mi ————— ni un-ga-

-ro-num pa-ter et rex Ste-pha —————

———— me interce ————— de pro no —

———— stra omni — un-que salu —————

———— te .

Alleluia, stb.

The image shows a handwritten musical score on ten staves. The music is written in a single melodic line on a treble clef staff. The lyrics are written below the notes, with long horizontal lines indicating sustained notes. The text is: 'Al-le-lu ————— ia', 'Sanctis ————— si-me', 'con-fes ————— sor do ————— mi ————— ni un-ga-', '-ro-num pa-ter et rex Ste-pha —————', '———— me interce ————— de pro no —', '———— stra omni — un-que salu —————', '———— te .', and 'Alleluia, stb.'.

Alle - lu - ya

Sal - ve virga

flo - rens A - a - ron, Sal -

ve tu fir - ma - ta in Sy -

-on, Sal -

ve deco - ra et pro nobis Chri -

-stum o - ra .

Al-le — lu-ya

San-cte

rex Stepha — ne succur-re

no — bis tu — is de — vo —

-tis fa — mu — lis qui de tu — a

sem-per soll — e — mni-ta —

te gau-de — mus.

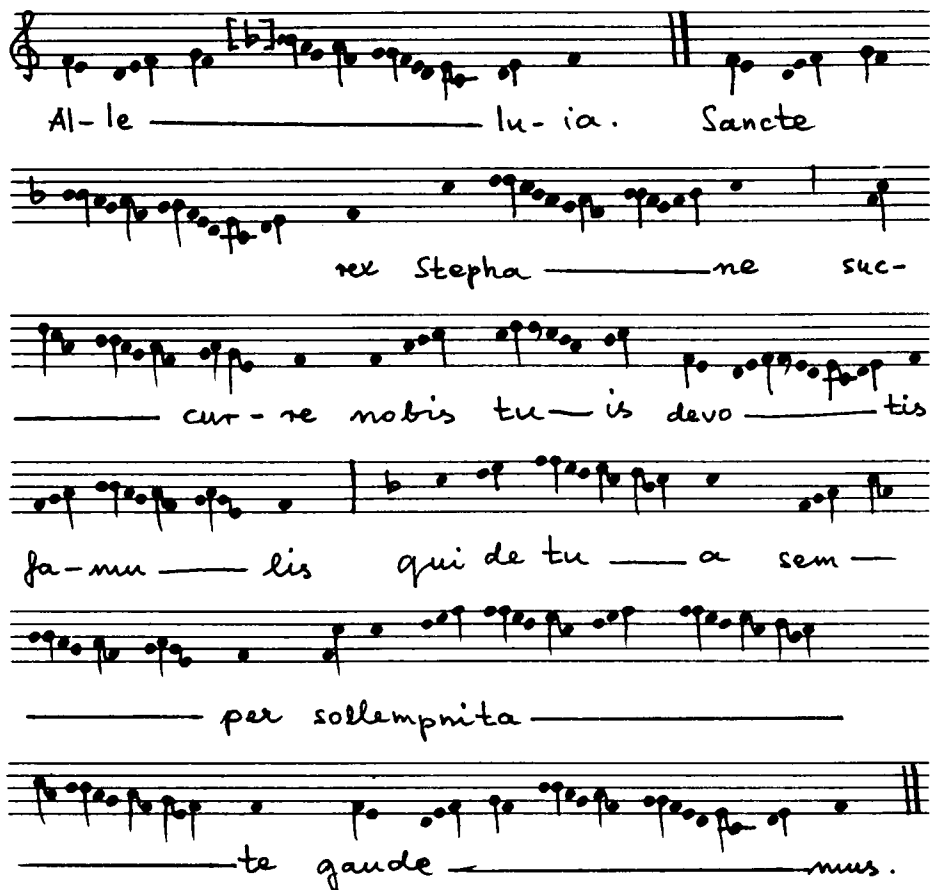
Al-le — luya

E — mu — lor e — nim vos De — i

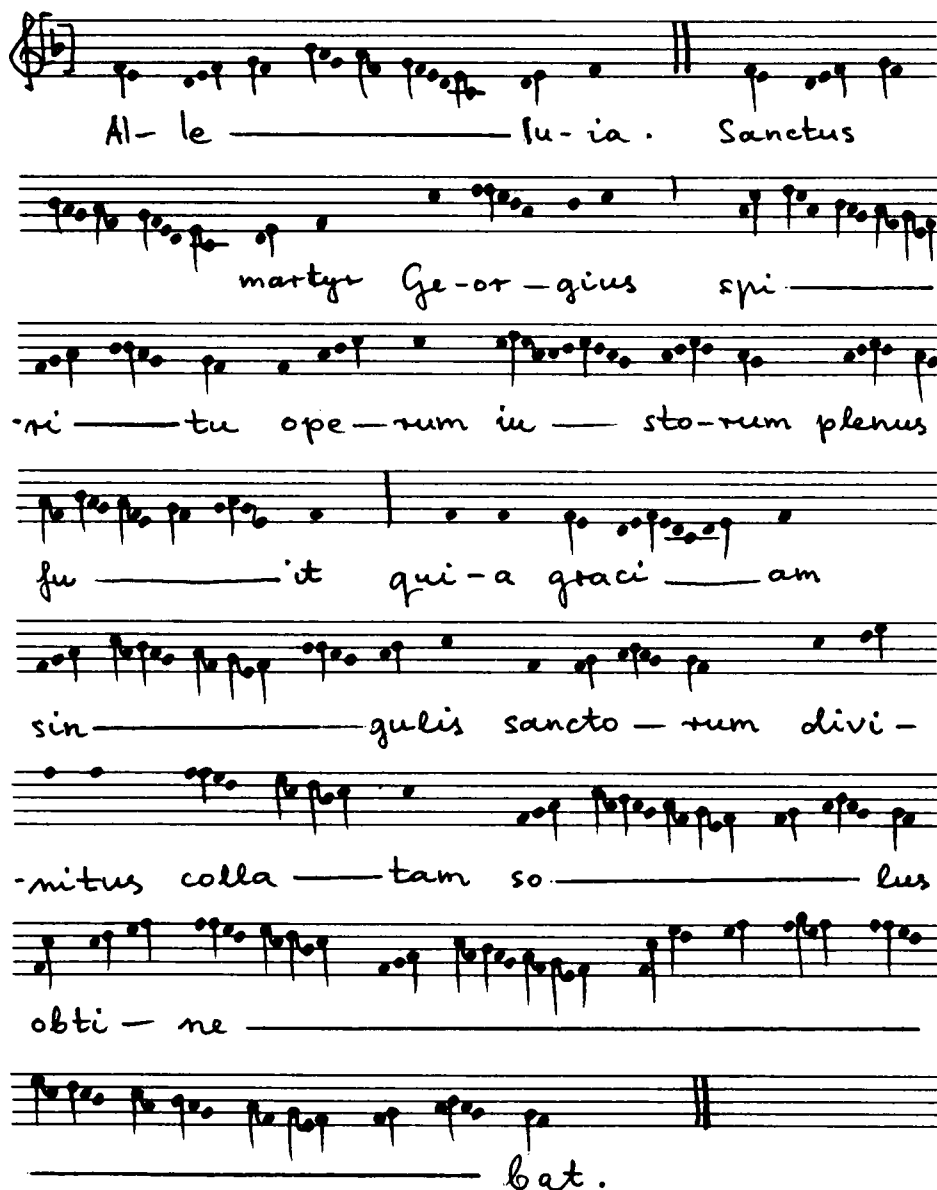
emulaci — o — — — — — ne dispondi vos u — ni

vi — to virgi — nem ca — stam exhibe — re

Christo. etc.

Al-le ————— lu-ia. Sancte
 rex Stepha ————— ne suc-
 ————— cur-re nobis tu-is devo ————— tis
 fa-mu ————— lis qui de tu ————— a sem —
 ————— per sollempnita —————
 ————— ta gaude ————— mus.

Al-le lu-ia. Sanctus
 martyr Ge-or-gius spi-ri-
 tu ope-rum iu-sto-rum plenus
 fu-it qui-a gra-ci-am
 sin-gulis sancto-rum divi-
 mitus colla-tam so-lus
 ob-ti-ne bat.

Al-le ————— lu-ia. Pre —————

— sul Adal-berle mo ————— dus vi —

-a vite — que no ————— stre duc

nos ad ce — lum tu — um qui

co — limus festum presens ut

te — cum lau ————— de — mus

dignis ————— si — mum Chri —

— stum .

Al - le - lu - ia. Be -
 - a - tus vir sanctus rex
 Lae - dis - laus, qui
 ful - get ut sol in ce - lo
 am - ple - ctens immortali - ta - tem
 gau - det in
 pa - ra - di - so.

[Al-le ——— lu-ia]

O rex et aposto-le Stephane

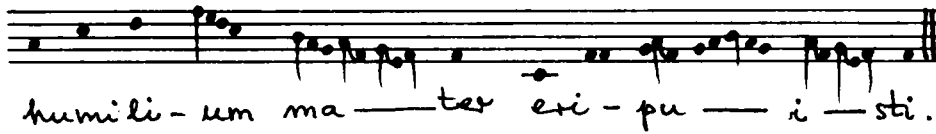
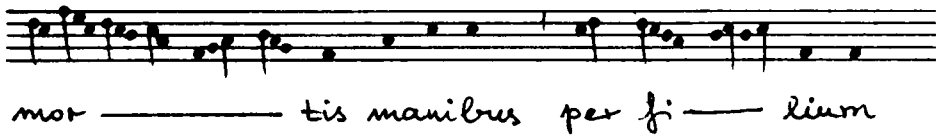
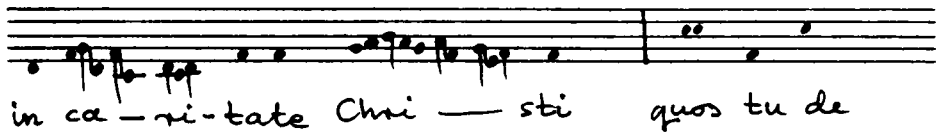
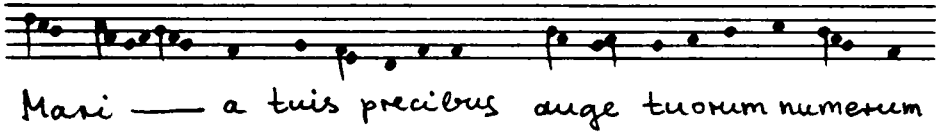
gen-tis tu-e tuis precibus duc nos ad

contemplan-dam speciem celsi — tudinis

Chri — sti quos ele-va ——— tis

manibus in ce — lum tu mori-ens ma — tri

Christi commi-si — sti.

Al-le — lu-ia

○ rex et aposto-

-le Stephane gentis tu-e tuis precibus

duc nos ad contemplandam speciem celsi — tudinis

Chri — sti quos eleva —

— tis in celum ma — nibus tu mori-

-ens ma — tri Chri —

— sti commisi — sti.

Al- le — lu — ia. O rex et apo-
 -sto-le Stephane gentis tu-e tuis precibus
 duc nos ad contemplandam speciem celsi-tudi-
 -nis Chri — sti quos ele — va —
 — tis manibus in ce — lum tu mo-
 -ri — ens ma — tri Chri-
 -sti commi — si — sti.

Al-le ————— lu-ya. Be-a —

————— tus vir rex Ste —————

————— phanus qui ful-get ut

sol in ce — lo ample —————

————— ctens immortalita —————

————— tem gau — det in e —

————— ter — num in pa — ra —

————— di — so.

Al-le — luia

Sanctissi-me rex Stepha-

-ne Hun-ga-ro-rum et aposto-le

A-ve do-ctor po-pu-

-lo-rum Panno-ni-e tu pro

no-bis o-ra cle-

-men-ter ad dominum.

Al-le-lu-ya. San-ctissi-me rex

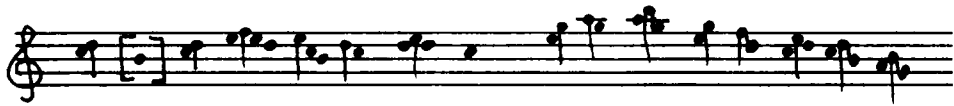
Ste-pha-ne unga-ro-rum a-posto-le

A-ve doctor po-pulo-

-rum Pan-no-ni-e tu pro nobis inter-

ce-de clementer ad

domi-num.

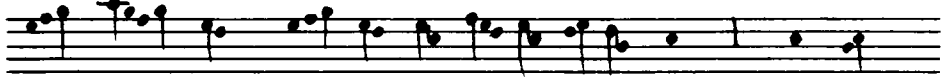
Al-le ————— lu-ia

Quem cele ————— stis armo-

-ni — a et celesti ierarchi — a dul-

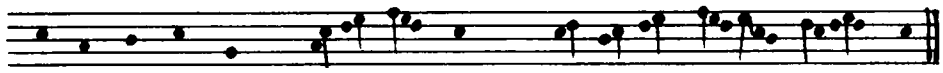
-ci laudat simpho-ni ————— a hu-ic

solemp-ne trisagi ————— um Stepha-

-ni regis a — gens preconi — um

cristicolarum pro — mat colle — gi- um.

Alle lu - ya

Salve dul - cis o Ma -

ri - a que es stella ma - tu - ti

na rosa flo - tens si - me spi -

na tu - um pro no - bis ro - ga

fi - li - um ut sancto - rum in

e - ter - num nobis do - net

con - sor - ci - um .

Janka Szendrei:

THE MELODIES OF THE SAINT STEVEN ALLELUIAS

The medieval liturgical cult of the first Hungarian king, Saint Steven, which inspired a great number of chants, enhanced only the Alleluia with special fashionable compositions in the field of Masses. This analysis tries to find the origins of the medieval St. Steven Alleluias and examines their musical and textual pattern based on the whole resource material available now in Hungary. There are seven different melodies for six different text. Some of the pieces are contrafactums (see Nos. 4 and 6), while others are composed of typical musical forms, but on the whole they have an independent melody and form (see no.3). Finally, the versus melody of the oldest St. Steven Alleluia (no.2) is a special original composition.

Sas Ágnes:

ESTERHÁZY PÁL HARMONIA CAELESTIS C. GYŰJTEMÉNYÉNEK ÚJABB DALLAMFORRÁSAI

Az Esterházy-gyűjtemény három darabjáról már a korábbi irodalomban kimutatták, hogy népének szolgált a kompozíció alapjául. Az első dallampárhuzam felvétele Szabolcsi Bence nevéhez fűződik, aki a *Iesu dulcedo* és a *Cur fles, Iesu* (No 8 és 21) darabokról szólva „magyar koráldallamokról” beszélt,¹ és az előbbi forrását is megadta a Szegedi-féle *Cantus Catholici* (1674) egy dallamában. (1. példa)² A másik darab forrását Papp Géza találta meg Náray *Lyra caelestis* c. gyűjteményében.³ Miután Náray többnyire nem saját dallamokat közölt, valószínű, hogy ez a mű is korábbi, közelebről meg nem határozott mintát követ. A *Harmonia caelestis* darabja és Náray kompozíciója közti hasonlóság mértéke arra utal, hogy nem a feltételezett eredeti, hanem Náray műve szolgált az átdolgozás közvetlen forrásaként. (2. példa) A *Dormi, Iesu dulcissime* (No 18) gazdag forrás-háttérét Domokos Mária tárta fel:⁴ ezt a dallamot először 1345-ben jegyezték fel (*Resonet in laudibus*), 1420 körül már német nyelven énekeltek (*Ioseph, lieber Ioseph mein*) és később olyan népszerű lett, hogy betlehemes játékokba, katolikus és protestáns énekeskönyvekbe egyaránt bekerült. A német kiad-

¹ Szabolcsi Bence, *Probleme der alten ungarischen Musikgeschichte*, Zeitschrift für Musikwissenschaft 1926, 34–38.

² Ld. Papp Géza, *Régi magyar dallamok téra II. A XVII. század énekelte dallamai*, Budapest 1970 (a továbbiakban *RMDT II*), 123. sz. A *Harmonia caelestis*-dallam első négy üteme valóban azonos a Szegedi-féle ének analóg ütemeivel, de a továbbiakban eltér attól: annak mintegy feldolgozását, továbbszövését adja. Pl. a második kadencia azonos, de azt másként, az első sor párhuzamos dűrba való transzpozíciójából indulva és az alaphangnem domináns molljába modulálva érte el. A dallam 3. sora mindössze a tagolás és szekvenciázás tényében emlékeztet a „mintára”, a negyedik sor pedig a hasonló indulás után egy – az európai műzenében közkedvelt és a gyűjteményben többször előforduló záróformulával végződik. (Ld. ehhez: Szabolcsi, *Kelet-európai elemek a XVII. század olasz monódiájában*, in: Zenetudományi Tanulmányok, Budapest 1968, 145–150, valamint Domokos Mária, *Paul Esterházy: Harmonia Caelestis 1711*, *Studia Musicologica* 10, 1968, 136.) Az oktavra fellépő moll-dallamindítás egyébként a korabeli dallamkezdetek közhe-lye, és pl. német területen igen elterjedt (Corner, Daniel, *Groß Catholisch Gesangbuch*-jában (1631) legalább ötször előfordul), de cseh énekeskönyvekben is megtalálható (Šteyer, *Česky kancionál* [Praha 1683] 908, 296). Sőt, korai és távoli példa is adódik, mint pl. Dowland egy dallama (*Can she excuse* – in: Grove „gaillarde”). Mindezek alapján arra gondolhatunk, hogy Szegedi éneke általánosan ismert dallamformulából indult ki, azt dolgozta fel – s ily módon a dallam nem magyar eredetű.

³ *RMDT II*, 631. sz.

⁴ Domokos Mária, „*Joseph, lieber Joseph mein*” – Adalék a *Harmonia caelestis* forrásaihoz, *Magyar Zene* 1984, 23–28.

ványokon kívül sok magyar és cseh énekeskönyvben is megtalálható, és a XVI. századtól kezdve számos feldolgozása született. Első magyar előfordulása az 1651-es *Cantus Catholicus*-ban, hangszeres változata a Stark-féle virgínálkönyvben található. (Az összehasonlító dallam táblázatot ld. Domokos cikkénél.)

A továbbiakban azokat a dallamokat veszem sorra, amelyek forrásait vagy analógiáit a legújabb kutatás során sikerült azonosítani. Megjegyzendő, hogy a dallamok kapcsolatainak skálája a teljes azonosságtól a dallam-variánson át az azonos típusig – mint legtávolabbi rokonsági fokig – terjed. Az alábbiakban megelégedtem a gyűjtemény dallam-párhuzamainak felmutatásával, és sem az énekek összes analógiájának felkutatására, sem a dallamok legrégebbi („eredeti”) alakjának kiderítésére nem vállalkoztam.

No 5: Dulcis Iesu (vö. No 36: *O, quam pulchra* – ld. alább)

Közeli párhuzamai német kiadványokban találhatóak: egy korabeli adat mellett Bäumker a dallam XIX. századi azonos alakú előfordulásait közli (IV/198b: 1677 és IV/198a: 1840 és 1871, *O, du Mutter* szövegkezdettel). Az 1840-es forma valószínűleg azonos a régi énekeskönyvek nótajelzésében szereplő dallammal, ld. pl. *Zellerische Lerchen-Flug* (1698).⁵ Ez a kiadvány Esterházy bécsi kiadójánál, Leopold Voignál jelent meg,⁶ és a dallamra való hivatkozás („No 1 ... Im Ton: O du Mutter”) alapján biztosra vehető, hogy Bécsben is jól ismert volt – 1683-ban I. Lipót is felhasználta.⁷ (3. példa)

No 9: Iesu, parve (= No 41: *O, Maria, Mater pia*)

A dallam típusához tartozó énekeket német katolikus és protestáns gyűjteményekbe is felvettek, ld. Corner: *Groß Catholisch Gesangbuch* (1631) 448 és Neander (1680) – ld. Zahn 3/4870. sz. A *Harmonia caelestis*-beli, bővített alakot jellemző gavotte-ritmus a dallam egy 18. századi előfordulásában is felbukkan (Bäumker III/211: Paderborn, 1765). (4. példa)

No 13: Iesu praesentia

Több korabeli magyar forrásban is megtalálható dallam: *Cantus Catholici* (1675) 278 (*RMDT II*, 132. sz.), *Magyar cantionale*, 179⁸ – mindkettő gaillarde-ritmussal; hangszeres változata: *Vietoris tabulatúráskönyv*, 65. sz.⁹ Magyar eredetű dallamnak tűnik, bár a 2. sor szekvenciája német énekekből is átvételre kerül-

⁵Ld. Bäumker, Wilhelm, *Das katholische deutsche Kirchenlied III*, Bibliographie 58. sz.

⁶Voigt által kiadott Esterházy-művek: *Via Lactea ...*, 1691, *Lytaniae. Ad Beatam Virginem ...*, 1697, *Lytaniae Omnium Sanctorum ...*, 1700 etc.

⁷Adler, Guido, (ed.) *Musikalische Werke der Kaiser Ferdinand III, Leopold I und Joseph I*, Wien 1892, I. 88. sz.

⁸Ld. *RMDT II*, 529, a 132. dallam jegyzetét. Uo. későbbi forrás is: Deák-Szentes 1774.

⁹*Tabulatura Vietoris saeculi XVII*, ed. Ferenczi Ilona és Hulková, Marta, in: *Musicalia Danubiana* 5, Bratislava 1986, 108.

hetett (ld. Corner i. m. 527: *Ave Maria Deutsch* és *Himmlische Harmony* [Graz 1664] 18, 82 etc.). (5. példa)

No 16: O, Iesu delectabilis

A dallamot először német területen, kölni jezsuita énekeskönyvekben adták ki: *Geistliche Psalter* (1638) és *Psalterium* (1642)¹⁰ – az utóbbi gyűjteményben már a *Harmonia caelestis*-beli sztereotip zárlattal végződik.¹¹ Cseh változatai: Michna: *Česka mariánská muzika* (1647) 30. sz.,¹² Šteyer: *Český kancionál* (1683) 985 és Božan: *Slavícek rájsky* (1719).¹³ (6. példa)

No 23: O, Iesu, cur sic pateris

A magyar és cseh területen énekelt, valószínűleg korális eredetű dallam változatai közül a *Turóci cantionale* (44 – *RMDT II*, 26a sz.) és a *Vietoris* (195. sz.) egymással megegyező 3-soros alakjait, Šteyer énekeskönyve (i.m. 873) ennek egy bővebb formáját tartalmazza.¹⁴ A 4-soros dallam közelebbi párhuzamai: Šteyer egy másik éneke (i.m. 637) és Náray *Lyra coelestis*-ének két dallama (160 és 19; *RMDT II*, 71. és 26b sz.). (7. példa)

No 24: Iesus hortum ingreditur

A közismert *Passionem Domini* dallam feldolgozása. A dallam számos korabeli énekeskönyvben előfordult, pl. az 1655-ös szlovák *Cantus Catholiciban*,¹⁵ a magyar *Cantus Catholicici* második kiadásában (1675) 290 – (*RMDT II*, 229. sz.), továbbá a *Turóci cantionaléban* (41), az 1674-es *Cantus Catholiciban* (303) etc.¹⁶ A gyűjteményben közölt feldolgozás legközelebbi analógiája: Holan Rovenský: *Capella regia musicalis* (1693) 186, távolabbi párhuzama: Šteyer i. m. 813. A dallam magyar népi változatait még a XX. században is gyűjtötték.¹⁷ (8. példa)

No 25: Iesu, te sequar

Egy francia eredetű, széles körben elterjedt zoltárdallam típusához tartozó feldolgozás. Az eredeti dallam Magyarországon Huszár Gál énekeskönyvében

¹⁰Bäumker i.m. III/224a, b.

¹¹Schmitz, Arnold, *Monodien der Kölner Jesuiten aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Zeitschrift für Musikwissenschaft 4, 1921–1922, 296.

¹²Idézi Sehnal, Jiří, *Die Entwicklungstendenzen und Stilrichtungen in tschechischen barocken Kirchenlied*, in: *Musica Antiqua Europae Orientalis*, Bydgoszcz 1972, 141.

¹³Sehnal, i. m. 138.

¹⁴A korai és a további cseh és német párhuzamokról ld. *RMDT II*, 26a sz. jegyzeteit, 442–443.

¹⁵Ld. Burlas, Ladislav – Fišer, Jan – Hořejš, Antonín, *Hudba na Slovensku v XVII. storočí*, Bratislava 1854, 296.

¹⁶A további, 18–19. századi magyar források felsorolását ld. *RMDT II*, 599–601.

¹⁷Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin, *XVI. és XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*, Budapest 1979, I, 188.

(1574), Szenczi Molnár Albert zoltárkiadványában (1607) jelent meg, de a XVII. századi protestáns graduálokba is felvették.¹⁸ A *Harmonia caelestis*-féle feldolgozás készítőjéhez valószínűleg mégis katolikus forrásokon keresztül jutott el, ld. pl. Corner i. m. 25. (9. példa)

No 30: Veni, Sancte Spiritus

A cseh eredetű, *Bänkellied* jellegű¹⁹ dallam több párhuzama Šteyer énekeskönyvében található (i. m. 636, 642, 110), legközelebbi változata, a valószínű minta *Anno Blahoslavena* szövegkezdettel (644). Jellegzetes „vágás” ritmusára magyar példákat is idézhetünk, pl. a *Patris sapientia* dallamot.²⁰ (10. példa)

No 34: Veni, Creator Spiritus

A harmadik sorok jelentősebb eltérése ellenére Šteyer egy énekével azonos típusba tartozik (i. m. 690). Az átmenőhangokkal díszített dallam másfelől Holan Rovenský melodikájához áll nagyon közel: a *Capella regia* ... egyik darabjának (274) kétütemes mozaikjaiból, azokat némileg más sorrendben összefűzve, az Esterházy-féle mű rakható ki.²¹ (11. példa)

No 36: O, quam pulchra

A dallam párhuzamait csak kései német kiadványok közölték (Bäumker III/197: Würzburg 1705-től, Erfurt 1713, Bamberg 1732, ill. Bäumker III/150: Bamberg 1732), tehát az a valószínű, hogy a *Harmonia caelestis*be a szájhagyományból került. (12. példa)

No 37: Ave, maris stella (vö. No 33: Pange lingua)

Ezzel a dallammal kapcsolatban számos analógiát idézhetnénk, elsősorban magyar forrásokból, de német és cseh adatai is gyakoriak. A tágabb értelemben vett párhuzamok közül sok az alaphangról indul,²² ugyanúgy, mint a darab visszatérő jellegű 4. sora, a sztereotíp záróformula,²³ de vannak tercről, kvintről induló változatai is. Az analógiák gazdagsága arra utal, hogy ebben a dal-

¹⁸Ferenczi Ilona szíves közlése.

¹⁹A Bänkelliedhez ld. Wessely, Othmar, *Kaiser Leopold I. „Vermeinte Bruder- und Schwesterliebe”*, Studien zur Musikwissenschaft 25, 1962, 597, és Netti, Paul, *Das Wiener Lied in Zeitalter des Barock*, Wien-Leipzig 1934, 42–43, továbbá Sehnal, i. m. 130.

²⁰*Cantus Catholici 1651, 222, Magyar cantionale*, 39 és vö. Szabolcsi, *Magyar vágásdalok*, in: Vers és dallam, Budapest 1959, 51–66.

²¹A Holan-mű kiadása: Pohanka, Jaroslav, *Dějiny české hudby v přikladech*, Praha 1958, 80–81.

²²Pl. *Vietoris* 256. és 118. sz., a *Kájoni-kódex* két dallama (*RMDT II*, 7. és 82. sz.). Német előfordulások: Corner, i. m. 746, *Rheinfelsische Gesangbuch*, 1666 – idézi Heuel, Reinhold, *Melodische und rhythmische Wandlungen im katholischen-deutschen Kirchenlied*, Diss. Univ. Münster 1932, 47 és *Himmliche Harmony*, Graz 1664, 142. Cseh adat: Šteyer, i. m. 350.

²³Szabolcsi, Domokos – Id. a 2. jegyzetet.

lamtípusban a szerkezet az állandó és jellemző: moll 1. sor, majd annak dúr transzpozíciója, és változó 3. sor után az első valamilyen visszatérése. Ez a ház jelenik meg számos, egymástól eltérő formában.

Hogy a kvintről ereszkedő első sor sem véletlenszerű, hanem a tágabb típuson belül egy szűkebb csoport sajátja, azt a sorozat egy másik darabja mellett (No 33) Šteyer és Holan Rovenský énekei is bizonyítják (Šteyer i. m. 855, 362, Holan i. m. 155 és 297). (13. példa)

No 39: *Maria, fons aquae vivae*

A német földön népszerű éneket Bäumker több mint hét forrásban azonosította. A dallam változatlan formában került bele a következő énekeskönyvekbe: Bamberg 1691, 1732; Straßburg 1697, 1703; Würzburg 1703–35; Erfurt 1713.²⁴ A gyűjteménybeli, hangról-hangra megegyező párhuzam és a szövegkezdet azonossága alapján valószínű, hogy a darab valamelyik kiadvány ismeretében készült: a sorozat 1699–1700-as keletkezését tekintve²⁵ csak az első bambergi vagy strasbourg-i énekeskönyv jöhet számításba forrásként. (14. példa)

No 42: *Dic Beatae Virgini*

A No 37-hez hasonlóan nagyon sok változatban, széles körben elterjedt dallam. Legközelebbi, szintén tercről induló analógiája az 1674-es *Cantus Catholicus*-ban jelent meg (476 – *RMDT II*, 57. sz.). Alaphangról induló párhuzamához (Náray i. m. 72 – *RMDT II*, 41. sz.) német előfordulások kapcsolhatók (pl. Angelus Silesius /1668/, Fulda /1695/, Straßburg /1713/ etc.),²⁶ általában kvintről induló alakjai magyar énekeskönyvekben terjedtek, és ennek népi változatai is fennmaradtak.²⁷ Cseh és lengyel kiadványokban is megtalálható (pl. Šteyer i. m. 35, 143, és egy 1657-es boroszlói énekeskönyvben), dallamkezdetéhez ld. továbbá a Nettl által is idézett „ismert bergamasca dallamot”.²⁸ (15. példa)

No 44: *Tota dulcis es, Maria*

A dallam laza kapcsolatot mutat a német énekeskönyvekben megjelent *Auff, auff mein Herz* szövegkezdetű énekkel (Bäumker III/156: Straßburg 1697, 1703; Erfurt 1713; Würzburg 1705, 1716). Az arányos 6-soros szerkezet gyűjteményünkben egy folyamatos, szövegmondó jellegű dallammá bővült. (16. példa)

²⁴ Bäumker, i. m. III/94. sz.

²⁵ Hárlich János, *Esterházy-zenei történet*, 1946, gépirat, IV. 10–15, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 2913.

²⁶ Heuel, i. m. 30.

²⁷ Szendrei-Dobszay-Rajeczky, i. m. I. 202 és a Zenetudományi Intézet Történeti Dallamtára, 81. típus (Dobszay László szíves közlése).

²⁸ Nettl, i. m. 43.

No 45: *Amoris flammula*

Az első két ütem analógiája megtalálható egy mainzi énekeskönyvben (Bäumker III/134: Mainz 1715, 1724). A véletlenszerű megegyezés valószínűleg az énekek viszonylag zárt motívumkészletéből adódik: a dallamok a továbbiakban teljesen eltérnek egymástól. (17. példa)

No 47: *Lingua, dic trophaea* (vö. No 8: *Iesu dulcedo* – ld. alább)

Miután a dallam azonos a No 8-cal, itt csak az attól eltérő, hangismélteléses kezdőmotívum analógiáját említjük (*Vietoris* 64. sz.). Az első sor távolabbi változatai: Holan Rovenský i. m. 162, Šteyer i. m. 686, és Šteyer kiadványában előforduló további példák: 493, 855, 361. (18. példa)

No 49: *O, quem gustum sentio*

A darab mintája minden bizonnyal Holan Rovenský *Capella regiájának* Szt. Sebestyénről szóló, „táncnótára” készült műve (157). Jóllehet az eredetileg 4-soros dallam a *Harmonia caelestis*ben 6-sorosra bővült, az énekszólám és a kísérszólámok teljes megfelelése, azonos ritmikája, és főleg az utolsó sor manírájának megegyezése a közvetlen átvétel mellett szól. (A két azonos ütem – a 2. és 4. – közé eső bővítés szerzőjének tudatában talán a számos XVI–XVII. századi énekeskönyvben is közölt *Veni Sancte* himnusz dallam volt jelen.²⁹) (19. és 21. példa)

No 50: *Maria, quid sentio*

A Holan Rovenský-gyűjtemény *Spjwegte andelowé* szövegkezdetű darabjának (118–119) pontos átvétele: az énekszólám hangról hangra megegyezik, sőt, a hangnem, a metrum és annak váltása, ill. a kísérszólámok hangszerösszeállítása is azonos.³⁰ Holan egyébként maga is egy ismert cseh dallamot dolgozott fel, melyet Šteyer is felvett gyűjteményébe (704), a darab „középrészének” szekvenciája pedig az 1655-ös *Cantus Catholicus*ban található.³¹ (20. és 22. példa)

No 51: *Ubi, ubi commoraris* (vö. Nos 54, 20 – ld. alább)

Több német párhuzama közül egy 1718-as aufhauseni énekeskönyv közlése áll a legközelebb hozzá (Bäumker III/118, továbbá III/185a, b: Bamberg 1731 ill. Paderborn 1770, *Tochter Sion* 1741). Bäumker szerint népi dallam,³² melynek

²⁹Ld. Heufl táblázatát, i. m. 10–14.

³⁰A két mű közti különbség a kísérszólámok némi eltérésére szorítkozik, és ténylegesen nem akkora, mint a mellékelt példa mutatja: Holan Rovenskýnél ugyanis a *Canto* és a *Violino* szólám azonos, és a külön leírt figuratív hegedűszólám *variáció* feliratot kapott (vagyis a darabot közlő Pohanka értelmezése hibás: a helyes előadásban az énekelt strófák dallamát a hegedű *colla parte* kíséri, és a *variáció*, a dallam figuratív körülírása valószínűleg *ritornello*-ként játszandó).

³¹Burías-Fišer-Hořejš, i. m. 64. sz.

³²Bäumker, i. m. III. 266.

későbbi változatai a XIX. században is éltek. Cseh szöveggel is énekeltek, ld. Holan Rovenskýnél (i. m. 62) és Hlohovský gyűjteményében (*Pisně katolické* 1622, 123.).(23. példa)

A felsorolt forrásokkal és párhuzamokkal a *Harmonia caelestis* egyik stílusrétegének, a mintegy 25–30 népének-feldolgozás jelentős hányadának dallamait azonosítottuk. Sőt, ezek az adatok további darabokra is vonatkoznak, mivel a különböző szöveggel ellátott azonos darabokon kívül (pl. az említett Nos 9 – 41) a gyűjteményben további, kevésbé feltűnő dallam-azonosságok, ill. különböző fokú dallam-rokonságok állapíthatók meg. Lényegében azonos dallamot tartalmaz ugyanis – a második dallamsorok eltérő kadenciájától eltekintve – a *Iesu dulcedo* és a *Lingua, dic trophaea* (Nos 8, 47) (24. példa). Lazább összefüggést mutat az *O, Iesu delectabilis* és az *O, nitida stella* szövegkezdetű darab (Nos 16, 35): jóllehet az első sorban csak a zárlat fajtája azonos (mindkettő domináns), a második sor zárlata, de főleg a hangról-hangra azonos harmadik, ill. a hasonló utolsó sorok alapján – a No 35 négyütemnyi bővülése ellenére – az énekek rokonsága nyilvánvaló. (25. példa) Ugyancsak távolabbi kapcsolatban áll a *Dic Beatae Virgini* és az *O, Maria gratiosa* (Nos 42, 48): az utóbbi mintegy az azonos dallamváz körülrajzolása. Harmadikként a *Cur fles, Iesu* (No 21) kapcsolható hozzájuk, mintegy a No 48 további, távolabbi analógiájaként, feldolgozásaként. (26. példa) Végül: azonos kadenciák és többnyire azonos dallamirányok fűzik össze az *Ubi, ubi commoraris, Sancti Dei* és *Iesum ardentibus* tételeket (Nos 51, 54, 20), az első darab bővülését nem számolva. (27. példa)

A *Harmonia caelestis* népének-feldolgozásainak jórésze tehát ismert, azonosítható dallamokra készült, nem Esterházy saját leleménye. Miután azonban a korabeli énekeskönyvek összeállítóinak gyakorlatát általánosan jellemezte az ismert, népszerű dallamok közlése,³³ megállapíthatjuk, hogy a *Harmonia caelestis* nemcsak tartalmilag, hanem létrehozásának módszerét tekintve is ehhez a hagyománykörhöz tartozik és egy főúri zenekar repertoárjának részeként³⁴ az anonim közkinccsé vált dallamanyag³⁵ egy sajátos létezési módját tükrözi.

³³Sehnal szerint pl. Michna 3 gyűjteményének 194 dallamából Šteyer 136, Holan 85 és Božan 24 dallamot vett át (i. m. 154).

³⁴Ld. a *Harmonia caelestis* 1699-es kéziratot partitúrájának címlapszövegében: „in usum musicorum” ill. a kiadvány címloldalán: „ad usum musicorum”. (Hárich, i. m. 11 és 16.)

³⁵Moser, Dietz-Rüdiger, *Verkündigung durch Volksgesang (Studien zur Liedpropaganda- und Katechese der Gegenreformation)*, Berlin 1981, 37–38.

①

Esterházy No 8

Musical notation for Esterházy No 8, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes, with a final flourish ending in a double bar line.

CC(1674) G1

Musical notation for CC(1674) G1, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes, with a final flourish ending in a double bar line.

Comar (1631) 854

Musical notation for Comar (1631) 854, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes, ending with a double bar line.

Graz (1614) 47

Musical notation for Graz (1614) 47, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes, ending with a double bar line.

Skayz (1683) 308

Musical notation for Skayz (1683) 308, featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes, ending with a double bar line.

Dorland (1626)

Musical notation for Dorland (1626), featuring a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 3/4 time signature. The melody consists of eighth and sixteenth notes, ending with a double bar line.

2

Esterházy No.21

Wärny (1695) 32

Esterházy

Wärny

Esterházy

W. I.

Esterházy

Wärny

Esterházy

Wärny

dar-mi, dar-mi, dar-mi, dar-mi, dar-mi, dar-mi

dar-mi, dar-mi, dar-mi, dar-mi

③

Esterházy No 5

Bäumker IV/198b

Bäumker IV/198a

O, du Mutter voller Gnaden

I. Lipoš: aria

④

Esterházy No 9

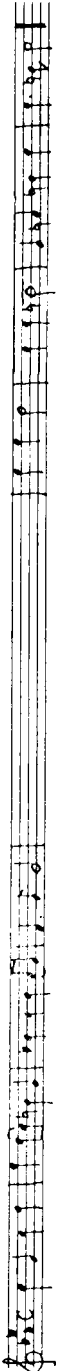
Zahn III/4830: Neander (1680)

Corner (1639) 448

Bäumker III/211 (1765)

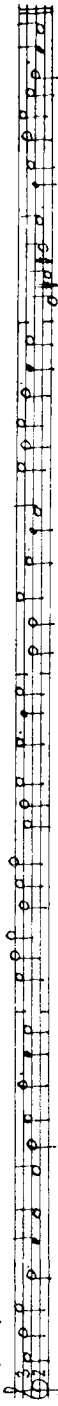

5

Esterházy No. 43

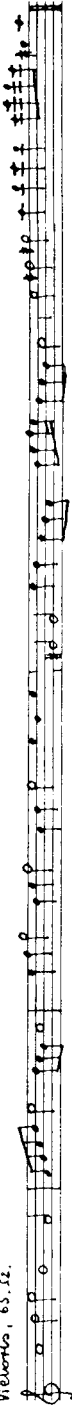
CC(1675) 228

Krieger cantionale, 133

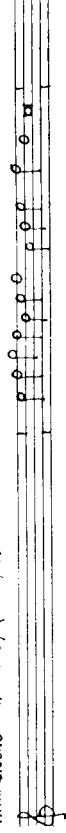
Vieternis, 65. sz.

Corner (1631) 527

Himmelsche Harmonie (1644) 18

⑥

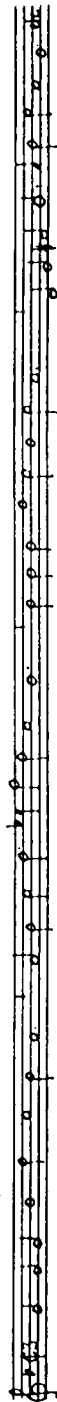
Esterházy No 16

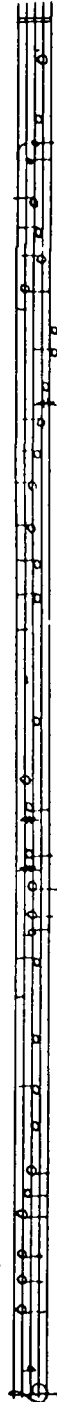
Bäumker III/224a. (1638)

Bäumker III/224b (1642)

Michna CMM (1647)

Božan (1719)

Šteyer (1683)

Esterházy No. 23

7

Turóczi cantionale, Viteoris

Reyer (1685) 433

Reyer (1683) 634

Náray (1655) 160

Esterházy No. 24

8

Holan Rovenský, 186

CC(1655) 6 CC(1675)

Pat. 21. osem Da-mi-ni

Reyer (1683) 813

Csikrákos 1967

Jé-zus szava. 48-48-ról

Esterhazy No 25

9

Musical notation for Esterhazy No 25, consisting of two staves of music. The top staff features a complex melodic line with many sixteenth and thirty-second notes, while the bottom staff provides a steady accompaniment.

Corner (1631) 25

Esterhazy No 30

10

Musical notation for Esterhazy No 30, consisting of two staves of music. The melody is characterized by a series of eighth-note patterns.

Steiner (1613) 644

Steiner (1613) 636, 642

Musical notation for Steiner (1613) 636, 642, consisting of two staves of music. The piece features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes.

Esterhazy No 34

11

Musical notation for Esterhazy No 34, consisting of two staves of music. The melody is composed of eighth-note runs.

Steiner (1613) 690

Musical notation for Steiner (1613) 690, consisting of two staves of music. The piece has a simple, rhythmic character.

Esterhazy No 36

12

Musical notation for Esterhazy No 36, consisting of two staves of music. The melody is more intricate, with many sixteenth notes.

Baumker III/197. 52.

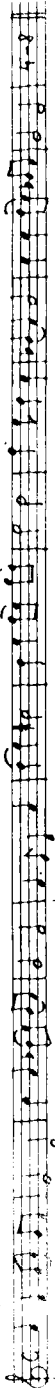
Musical notation for Baumker III/197. 52., consisting of two staves of music. The piece features a lively, rhythmic melody.

Baumker III/150. 11.

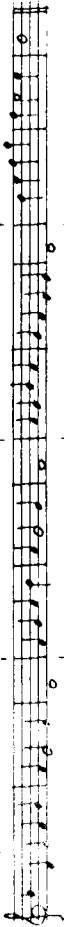
Musical notation for Baumker III/150. 11., consisting of two staves of music. The melody is characterized by eighth-note patterns.

13

Esterházy No 57

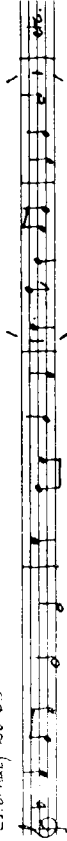
Victoris, 256. n.

Victoris, 118. n.

Esterházy No 33

Meyer (1683) 355

Holan Kromský (1693) 155

14

Esterházy No 39

Ma - ri - a, fons aque vi - vae, tu trophaeum vi - ctoriae, ...
Bönnker III/84 ...

Ma - ri - a, le heilige Brunnen, drückt ihr mein Leben quellen

15

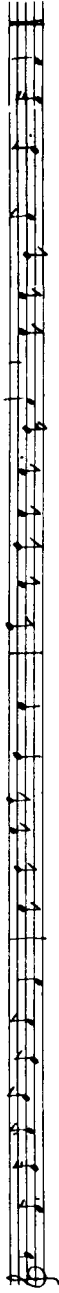
Esterházy No 42

CC (1674) 476

Naray, 72

Léonle (1962)

'Benjamaaca'

Esterházy No 44

Bäumker III/156. st.

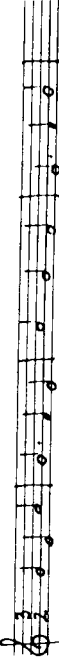
16

17

Esterházy No 45

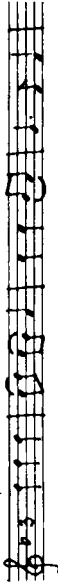

Bäumker III/134. st.

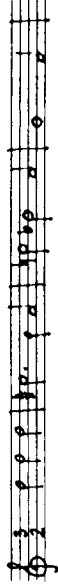

18

Esterházy No 47

Vieloms, 67. st.

19

Holan
Rovenský
pp. 156-157

First system of musical notation, measures 1-2. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The music features a melodic line in the upper staves and a bass line in the lower staff. A vertical dashed line with a downward-pointing arrow is positioned between measures 1 and 2.

Second system of musical notation, measures 3-4. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The music continues from the previous system. A vertical dashed line with a downward-pointing arrow is positioned between measures 2 and 3.

Third system of musical notation, measures 5-6. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The music continues from the previous system.

Fourth system of musical notation, measures 7-8. It consists of three staves: two treble clefs and one bass clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The music continues from the previous system.

Esterházy
No 49

Viola I

Viola II

Viola III

Canto solo

O, quem gu-stum sen-ti-o, le-su, dum te

Organo

cu-pi-o, ca-lo-re tu-o ar-de-o, ti-hi cur me-

um pne-be-o, ni-hi vi-ve-re non vo-lo,

sed pro te mo-ri de-si-de-ro, sed pro te mo-ri de-si-de-ro.

20

J. Polauka : Dejiny české hudby
v příkladech, Praha 1958

108. ZPÍVEJTE ANDĚLOVÉ

Capella Regia musicalis
Tisk z r. 1693 (117-115. ed.)

Václav Karel Holan Hovenský
1644—1718

Voice

1 Zpí - vej - to an - dě - lo - vě, vy no - beš - tí zá - ko - vě,

Violino
Viola alta

Viola basso
Organo

na - ro - zo - né - mu Je - ži - ši Pá - nu po - ní - že - né - mu, jenž zstou - pl

z no - bu, po - ní - žil so - bě - člo - vo - če, to všo - cko jest pro te - bu.

Mu - ži ku, an - dě - lo - vě, hned dě - lej - te, zpě - vác - ko - vě!

Esterházy
No 50

Violino

Viola I

Viola II

Canto
[solo]

Organo

Ma - ri - a, quid sen - ti - o, cum tu - i lit - men - ti - o;

o - pi - nor, quod a - mor. Hoc vo - ca - bu - lo u - te

tur pa - - bu - lo, se - du - lo et iu - - bi - lo

cum a - ni - mae lu - cro at - - que so - la - ti - o.

The musical score is written for Violino, Viola I, Viola II, Canto (solo), and Organo. It features Latin lyrics and figured bass notation. The score is divided into systems, with measures 3, 5, and 7 marked at the beginning of their respective systems. The lyrics are: "Ma - ri - a, quid sen - ti - o, cum tu - i lit - men - ti - o; o - pi - nor, quod a - mor. Hoc vo - ca - bu - lo u - te tur pa - - bu - lo, se - du - lo et iu - - bi - lo cum a - ni - mae lu - cro at - - que so - la - ti - o." The figured bass notation includes numbers 6, 5, 4, 3, 2, 1, and flats (b).

21

Esterházy No 49

Musical notation for Esterházy No 49, consisting of two staves of music. The first staff is in treble clef and the second in bass clef. The music is in 3/4 time and features a melodic line with eighth and sixteenth notes.

Veni Sancte Spiritus

22

Esterházy - Holan Rovenický

Musical notation for Esterházy - Holan Rovenický, consisting of two staves of music. The first staff is in treble clef and the second in bass clef. The music is in 3/4 time and features a melodic line with eighth and sixteenth notes. A tempo marking of 1/2 is present above the first staff. A dynamic marking of *pp* is present below the first staff. A performance instruction *(dolce)* is written below the first staff. A copyright notice *CC (1655)* is written below the second staff.

Seyfer (1613) 304

23

Esterházy No 51

Musical notation for Esterházy No 51, consisting of two staves of music. The first staff is in treble clef and the second in bass clef. The music is in 3/4 time and features a melodic line with eighth and sixteenth notes. A performance instruction *etc.* is written below the first staff.

Baumker III/Al. 12.

Holan Rovenický (1655) 62

Esternházy No. 8

(24)

No. 47

Esternházy No. 16

(25)

No. 35

Esternházy No. 42

(26)

No. 48

(No. 21)

(3)

Esternházy No. 51

(27)

No. 54

No. 20

Ágnes Sas:

THE RECENTLY IDENTIFIED MELODIC SOURCES OF PÁL ESTERHÁZY'S
COLLECTION ENTITLED HARMONIA CAELESTIS

Apart from the three known melodic sources of the catholic *Kirchenliedsammlung*, *Harmonia caelestis* attributed to Pál Esterházy, this study treats the recently identified sources and similarities of nineteen pieces. The book contains two slightly different styles of songs – the sacred song arrangements and the solo motets. The majority of the former have been proved to have borrowed their melodies either from oral tradition or from other church song collections. (In the numbered listing of the songs all the revealed information are given, and the melodic charts in the appendix are supposed to show the most characteristic connections.)

Szabó István:

ÚJABB ADATOK A XVI–XVII. SZÁZADI MAGYAR ZENE FORRÁSAIHOZ

Szabolcsi Bence tanulmányaiban először foglalta össze a XVI–XVII. századi külföldi hangszeres gyűjteményekben kiadott, általa különböző modern átiratokból ismert magyar dallamokat. Azóta jóval kisebb számban kerültek elő ilyen zenei emlékek, s úgy tűnt, hogy ez a korszak nem nagyon kínál új darabokat vagy változatokat. Az átiratokban meg nem jelentetett tabulatúrák könyvek tanulmányozása azonban rávilágíthat eddig ismeretlen variánsokra, illetve egészen új zenei anyagra. A következőkben e kutatás néhány eredményét mutatom be.

I. Egy magyar úr táncai a XVII. századból

Tobias Hume, az 1600-as évek első évtizedeinek jeles viola da gamba-játékosa két könyvben adta ki szerzeményeit. Az első 1605-ben jelent meg, a gamba család különféle típusaira írt kompozíciókat tartalmaz: 5 éneket és 116 hangszeres darabot.¹ Ez utóbbiak egyikének a címe: „Beccus an Hungarian Lord his delight”. (1.a példa)

A nevezett magyar úr kiléte ismeretlen számomra, talán a Bakos vagy Bekes családnevet viselte. Hume kapitány hivatásos katonaként szolgált több európai hadseregben, ilyen módon találkozhatott „Beccus”-szal, akinek táncát esetleg látta, hallotta. A „delight” kifejezés gyakran előfordul e kor angol hangszeres irodalmában.² Általában a hozzákapcsolt személy „kedvenc nótájára” utal, melyet a darab lejegyzője a saját hangszerére alkalmazott. Hume a magyar úr táncát a „Leero-Viole”-ra dolgozta fel. Ez a vonóshangszer kiválóan alkalmas a többszólamú játéokra, ennek megfelelően tabulatúrák lejegyzésmódot használ a szerző. Az átírásban G-c-f-a-d’g’ hangolást vettem alapul. (1. b példa)

A tánc két nagyobb egységből áll, melyeket egy visszatérő motívum kapcsol össze. A „The second part”-ként jelzett rész emlékeztet más XVI. századi dallamokra, közülük némelyik ugyancsak magyar vonatkozású. Célszerűnek látszik ezeket egy táblázatban tanulmányozni. A 2. dallampéldában a következő darabokat elemezhetjük:

a) „Beccus an Hungarian Lord his delight. The second part.”

b) „Tantz” (Mattheus Weissel: Tabulatura. . . 1591)³

¹The First Part of Ayres, French, Polish, and others together... (London 1605, utánnomása 1969).

²Hume könyvében: „The Earl of Sussex Delight”, vagy Robert Johnson szerzeménye: „My Lady Mildemays Delight” (Robert Johnson Complete Works for Solo Lute, London 1970).

³Zofia Steszewska, Tance Polskie z tabulatur lutniowych II. No. 7. (Warszawa 1966).

- c) „Allemande de Ungrie” (Phalése: Luculentum Theatrum Musicum 1568)⁴
- d) „Tantz” (Lautenbuch des Ioannes Arpinus)⁵
- e) „Passo e mezo Primo detto il bachffart” (Barbetta Padovano: Novae Tabulae Musicae ... 1582)^{6, 7}
- f) „Hatalmas Isten könyörgünk ...”⁸
- g) „Tantz” (Mattheus Waissel: Tabulatura ... 1573)⁹

(A közölt példákban az ismétlő variációkat nem írtam ki, az ismétléseket nem jelöltem az áttekinthetőség érdekében.) Mindezek a dallamok talán közösen hordozzák egy XVI. századi magyar tánc sajátosságait.

A Beccus nevet Hume könyvének 67. darabjánál is felfedezhetjük: „The Lord Beccus Almayne”. (3. a példa) Viola da gambán játszható, D–G–c–e–a–d’ hangolásban. (3. b példa) A mű variánsaival máshol nem találkoztam.

II. Három magyar vonatkozású tánc változata

„Ihr Für. G. Erster Ungrischr Auffzugkh”

August Nörmiger „Tabulaturbuch auff dem Instrumente” című, 1598-ban lejegyzett billentyűs gyűjteményéből ismerjük ezt a dallamot,¹⁰ variánsai mindaddig nem kerültek elő. Girolamo Kapsberger 1604-ben megjelent chitarrone-tabulatúrájában megtalálható e tánc a „Ballo Todesco” sorozat harmadik darabjaként.¹¹ A chitarrone a lantcsaládhoz tartozó hangszer, de a két „felső” húrt egy oktávval mélyebbre hangolták, mint a lanton. A fogólap felett futó húrok hangolása Kapsbergernél A–d–g–h–e–a. Érdekes, hogy Kapsberger a tánc középrészét 3-as ütemben hozza. (4. példa)

Ballo Ongaro

A Picchi „Balli d’arpicordo” (1620) című művében megjelent dallamra¹² az 1600 körül leírt nürnbergi lantkönyvben bukkanhatunk „Meines Herzen Trost...”

⁴Kecskés András, Fresh Data to 16th Century Hungarian Dance-Music (Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae 17, 1975 Budapest).

⁵Facsimile kiadásban Leipzig 1983.

⁶Bakfark, Opera Omnia III. (Budapest 1981).

⁷Homolya István, Bakfark (Budapest 1982, 26).

Homolya „Bakfark emlékére” írt darabnak nevezi ezt a passamezzot. Véleményem szerint a cím nem utal erre, jelentése inkább „Bakfark nevezetű passamezzo”. Ez az olasz zenében szokásos „detto” jelzés persze nem dönti el, milyen módon kapcsolódik a tánc a magyar lantoshoz. A kompozíciós technika jellegzetességei talán Bakfark szerzőségét sem zárják ki.

⁸Csomasz Tóth Kálmán, A XVI. század magyar dallamai (Budapest 1958, 185. illetve 206. dallam).

⁹Gitárátíratban közreadta Benkő Dániel (Budapest 1980).

¹⁰W.Merian, Der Tantz in den deutschen Tabulaturbüchern (Leipzig 1927).

¹¹G. G. Kapsberger, Libro primo d intavolatura di chitarrone (Venezia 1604). Facsimile kiadása: ARCHIVUM MUSICUM No. 46. (Firenze 1980).

¹²Szabolcsi Bence, A magyar zenetörténet kézikönyve (Budapest 1979, 139).

felirattal.¹³ A szövegkezdethez tartozó verset eddig nem sikerült előkeresni, így nem tudhatjuk, vajon kapcsolatban áll e valamelyik magyar énekünkkel. (5. a,b példa)

Gianetta Padovana

Balassi Bálint „Nő az én örömem” kezdetű énekének nótajelzésével, a vers és a dallam kérdésével egy korábbi cikkemben foglalkoztam.¹⁴ A Balassi által kedvelt „nóta” eddig ismeretlen változata fellelhető az Arpinus-féle lantkéziratban.¹⁵ (6. a,b példa) A tabulatúra lejegyzője Galiardának nevezi a darabot („Gal:”). Az ismétlésekbe utólagos díszítéseket írtak, ezeket az átíratban is közlöm.

III. XVII. századi énekelt dallamaink eredete

Papp Géza a Régi Magyar Dallamok Tára II. kötetében nyomtatott énekeskönyveink anyagának idegen kapcsolatait is kutatta.¹⁶ Érthető okokból a külföldi énekgyűjteményekkel vetette össze a hazai népekeket. A lant- és billentyűstabulatúrák viszont igen nagy számban tartalmaznak olyan dallamokat, melyek csak később jelentek meg az énekes kiadványokban. A következőkben négy olyan dallam eredetét próbálom megvilágítani, melyek magyarországi nyomtatványokból is ismertek.

„Cor tibi Jesu”

A Cantus Catholici 1651-es kiadásában szereplő ének közlésekor Papp Géza említi a kapcsolat lehetőségét egy angol dallammal.¹⁷ Az 1609-19 között lejegyzett „Fitzwilliam virginal book”¹⁸ Fortune című, William Byrd által feldolgozott darabjával egybevetve az összefüggés nyilvánvaló. (7. példa) Lantdarabként több változatban Európa-szerte ismert volt (Dowland, van den Hove, Vallet szerzeményei).

„Jesu dulcis memoria”

Szintén a Cantus Catholiciben található. Papp Géza szerint „dallamunk idegen eredetűnek látszik, de csak későbbi német forrásból került elő”.¹⁹ A Fitzwilliam virginal book XXXVI. száma John Bull feldolgozása: „Saint Thomas Wake”. Talán ez az énekelt dallamok közös forrása. (8. példa)

„Eheu! quid homines sumus?”

Az 1675. évi Cantus Catholici halottas énekének²⁰ eredetét is táncformában találjuk, Nörmiger idézett tabulatúrájában ez a „Mattasin oder Toden Tantz” című da-

¹³Modern kiadása: H. Mönkemeyer, Die Tabulatur. Heft 23. (Hofeim am Taunus, 1979).

¹⁴Szabó István, Reneszánsz költészetünk és zenénk forrásairól (MAGYAR ZENE 1985., 4.).

¹⁵Ld. az 5. jegyzetet.

¹⁶Papp Géza, A XVII. század énekelt dallamai (Budapest 1970).

¹⁷Papp Géza i. m. 233. dallam.

¹⁸New York, Dover 1963.

¹⁹Papp Géza i. m. 84. dallam

²⁰Papp Géza i. m. 98. dallam

rab.²¹ (9. példa) Elterjedtségét több XVI. századi lant- és gitártabulatúra bizonyítja.²²

„O Pastores, boni cantores”

Az előbbi magyarországi nyomtatvány²³ korábbi kiadásból nem ismert éneke a lant- és billentyűsirodalom kedvelt variációs témája, a Battaglia betéteként tűnik fel. Összehasonlításként Leopold Fuhrmann 1615-ben nyomtatott lantkönyvének csatavariációjából adom a megfelelő részletet.²⁴ (10. példa) Virágh László és Király Péter szóbeli közlése szerint e motívum a „Girometta” néven terjedt önállóan.²⁵

A felsorolt példák erősíthetik azt a feltevést, hogy az Európában kedvelt dallamok a hangszeres változatok megismerése révén Magyarországon is népszerűvé válhattak, s ezután kerülhettek az énekeskönyvek anyagába.

²¹Merian i. m. 256.

²²Változatok a következő kiadásokban:

M. Weissel, *Tabulatura* (Frankfurt 1573, közreadta Benkő Dániel, Budapest 1980). A cím itt: „Matazina”.

G. C. Barbeta, *Intavolatura di Liuto* (Venezia 1585).

A darab címe: „Moresca detta il Mattacino”. Megjelent az „Antologia di musica antica per liuto, vihuela e chitarra” című kiadvány II. kötetében (Milano 1971).

P. Phalèse, *Selectissima elegantissimaque Gallica Italica et latina in Guintera ludenda Carmina* (Loewen 1570).

Modern kiadása: Giesbert, *Flandrisches Gitarrenbuch* (Mainz 1969). A gitárváltozat címe: „Matachins”.

²³Papp Géza i. m. 241. dallam.

²⁴G. L. Furmann, *Testudo Gallo-Germanica* (Nürnberg 1615).

A teljes darab modern kiadása: *Oevres des Mercure* (Paris 1981). A variáció címe: „La Guerre”.

²⁵Ld. Gustave Reese, *Essays in Musicology in Honour of Dragan Plamenac on his 70th Birthday* (Pittsburgh 1969).

Musical Humors.

Beccus an Hungarian Lord his delight

The image displays a musical score for the piece 'Beccus an Hungarian Lord his delight'. It begins with a large, ornate initial letter 'B' decorated with intricate floral and scrollwork patterns. To the right of the initial, the title 'Beccus an Hungarian Lord his delight' is written in a decorative, calligraphic font. Below the title, there are five staves of music. The first staff contains a series of rhythmic arrows (upward and downward) and diamond-shaped symbols above the notes. The subsequent staves show a sequence of musical notes (a, b, c) and rests, with some notes having stems and flags. The notation is characteristic of early printed music, possibly from a lute tablature or a similar instrument.

1.a Beccus an Hungarian Lord his delight

The second part.

The image shows a handwritten musical score for a second part, consisting of three systems of staves. The notation includes notes, clefs, and dynamic markings such as 'p' (piano) and 'f' (forte). The first system begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The second system starts with a bass clef and a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The third system continues with a bass clef and a key signature of two flats. The score is written in a cursive, handwritten style.

1.a folytatása

1. b Beccus an Hungarian Lord his delight

The second part.

Handwritten musical notation for the first system. The treble clef staff contains a sequence of eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord consisting of G2, Bb2, and D3.

Handwritten musical notation for the second system. The treble clef staff begins with a 4/8 time signature. The melody consists of eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord G2, Bb2, D3. A double bar line follows. The treble clef staff continues with eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord G2, Bb2, D3. The system ends with a double bar line and the dynamic marking *ppp*.

Handwritten musical notation for the third system. The treble clef staff begins with a 4/8 time signature. The melody consists of eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord G2, Bb2, D3. A double bar line follows. The treble clef staff continues with eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord G2, Bb2, D3. The system ends with a double bar line and the dynamic marking *ppp*.

Handwritten musical notation for the fourth system. The treble clef staff begins with a 4/8 time signature. The melody consists of eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord G2, Bb2, D3. A double bar line follows. The treble clef staff continues with eighth notes: G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7. The bass clef staff contains a whole note chord G2, Bb2, D3. The system ends with a double bar line.

The image displays six variations of a musical theme, labeled 'a' through 'f'. Each variation is written on a single staff with a treble clef and a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The variations are connected by vertical dashed lines, indicating corresponding notes across the different versions. Variation 'a' features a double bar line and a fermata over the final note. Variations 'f' and 'g' have a diagonal slash through the staff at the beginning, likely indicating a specific performance instruction or a section cut-off. The music consists of eighth and sixteenth notes, with some rests and dynamic markings.

2. a, b, c, d, e, f: a „Beccus“-variánsok

The image displays a musical score for a piece, consisting of two systems of staves. The first system contains five staves, and the second system contains six staves. The music is written in a single system with a key signature of one flat and a 4/4 time signature. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings. The score is divided into measures by vertical bar lines, and the music is written in a single system.

2. a, b, c, d, e, f folytatása

He Lord Beccus Almayne.

67.

This block contains a musical score for the piece 'He Lord Beccus Almayne.' It features a decorative initial 'I' in a square frame at the beginning of the first staff. The music is written on two staves, with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is common time (C). The score includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, as well as rests and accidentals.

I

The Lord Beccus Almayne

This block contains a musical score for the piece 'The Lord Beccus Almayne'. It begins with a decorative initial 'I' above the first staff. The music is written on four staves, each with a bass clef. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is common time (C). The score includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, as well as rests and accidentals.

3. a, b The Lord Beccus Almayne

The image displays a handwritten musical score for a piece titled "Ballo Todescho" by Kapsberger. The score is written on three systems of staves, each system containing a grand staff (treble and bass clefs) and a single treble clef staff. The notation is in a historical style, featuring various note values, rests, and dynamic markings such as "p." (piano). The first system shows a complex rhythmic pattern in the grand staff, with a melodic line in the upper treble staff. The second system continues the piece, showing a similar rhythmic structure. The third system concludes the piece with a final cadence. The handwriting is clear and legible, typical of a composer's or arranger's manuscript.

4. Kapsberger: Ballo Todescho

Meinisch (ganz Tenor), fabelmilde.

Handwritten musical score for the piece "Meinisch (ganz Tenor), fabelmilde." The score is written on ten staves. The first four staves are vocal lines for a tenor, with lyrics written below the notes. The fifth and sixth staves are piano accompaniment, with the right hand in treble clef and the left hand in bass clef. The seventh and eighth staves continue the piano accompaniment. The ninth and tenth staves are further piano accompaniment. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. A large number "61" is written in the top right corner of the first staff.

5. a, b Meines Herzen Trost

47

Gal

6. a A „Gianetta Padovana” az Arpinus tabulatúraban

Gal.: [Gianetta Padovana]

The image shows a handwritten musical score for a piece titled "Gal.: [Gianetta Padovana]". The score is written for piano and consists of six systems of music. Each system has two staves: a treble clef staff on top and a bass clef staff on the bottom. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 3/4. The music is primarily composed of chords and simple melodic lines. There are some dynamic markings, including "p." (piano) and "f." (forte), scattered throughout the score. The notation is somewhat sketchy, with some notes and stems appearing to be written in ink.

6. b A „Gianetta Padovana” átírása

Handwritten musical score for piano, consisting of four systems of two staves each. The music is in G major and 4/4 time. The first system has a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature. The second system has a treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a common time signature. The third system has a treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a common time signature. The fourth system has a treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a common time signature. The bass clef part is consistent across all systems, starting with a common time signature and a key signature of one sharp (F#).

6. b folytatás

7.

Cortibi Jesu

Fortune

+variació

8.

Jesu dulcis memoria

Saint Thomas wake

9. *Eheu! quid homines*
Mattasin oder Toden Tantz

The first system of exercise 9 consists of two staves. The upper staff is a vocal line with a treble clef, containing a melody of quarter and eighth notes. The lower staff is a piano accompaniment with a bass clef, featuring a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The key signature has one sharp (F#).

The second system of exercise 9 shows the piano accompaniment continuing with a steady eighth-note pattern in the left hand and a more melodic line in the right hand.

The third system of exercise 9 continues the piano accompaniment, showing some rests in the right hand and a consistent eighth-note accompaniment in the left hand.

10. *O Pastores*
La Guerre / Girometta /

The first system of exercise 10 consists of two staves. The upper staff is a vocal line with a treble clef, containing a melody of eighth and sixteenth notes. The lower staff is a piano accompaniment with a bass clef, featuring a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The key signature has one sharp (F#).

The second system of exercise 10 shows the piano accompaniment continuing with a steady eighth-note pattern in the left hand and a more melodic line in the right hand.

The third system of exercise 10 continues the piano accompaniment, showing some rests in the right hand and a consistent eighth-note accompaniment in the left hand.

István Szabó:

NEW DATA ON THE SOURCES OF 16th AND 17th CENTURY HUNGARIAN MUSIC

Bence Szabolcsi was the first to collect and write down the Hungarian melodies published in collections of foreign instrumental music of the time. There have been very few melodies discovered ever since. A closer look at the tabulatory books, which were not published in the revisions, may find unknown variations or even completely new melodies, however. This paper presents the following results of the research.

1. Dances of a Hungarian noble man from the 17th century
2. Variations of three Hungarian related dances
3. The origins of our 17th century sung melodies

The listed examples might strengthen the supposition that songs favored in Europe became known in Hungary through their instrumental versions and later made their way to the song books.

Farkas Zoltán:

SZERZŐI ÁTDOLGOZÁSOK GIROLAMO FRESCOBALDI MŰVEIBEN

A modern muzikológia egyik legfontosabb ágának, a filológiának művelése – természetesen módon – régebbi korok felé haladva egyre fokozottabb nehézségek elé állítja a kutatót. Ezért különös jelentőséggel bír minden olyan lehetőség, amely a Bach előtt élt mesterek életművében is teret enged a filológiai vizsgálódásnak. A Frescobaldiszakirodalomban, elsősorban az összkiadást szerkesztő Étienne Darbellay kutatásai nyomán – mintegy a filológiai munka „melléktermékeként” – új tudományág jött létre, amely a különböző verziók és revíziók feltérképezésével nem kisebb feladatra vállalkozik, mint arra, hogy Frescobaldi kompozíciós módszereit feltárja, és az egyes művek genezisét rekonstruálja. A következőkben Darbellay alapvető jelentőségű tanulmányából kiindulva, saját megfigyeléseink összefoglalása által szeretnénk képet adni erről az igéretes szakterületről.¹

*

A szerzőtől származó átdolgozások tanulmányozását a Frescobaldi-életműben három körülmény teszi lehetővé.

(1) Frescobaldi nyomtatásban megjelent kötetei páratlan népszerűségnek örvendtek, és már a zeneszerző életében számos újra-kiadást értek meg.² Az újra-kiadások gyakran nem egyszerűen változatlan utánnyomások, hanem kisebb-nagyobb szövegeltéréseket tartalmaznak az első kötethez képest. Minthogy az esetek többségében Frescobaldi maga készítette elő a kiadást, bizonyos, hogy saját korrekcióiról van szó.³

(2) Néhány esetben ugyanazon mű nyomtatásban és kéziratos formában is fennmaradt, s a két változat eltéréseket mutat. A leghíresebb példa a „Cento partite sopra Passacagli” című monumentális mű, amelyet a második tokkata-kötet 1637-es kiadásához csatolt Frescobaldi. A kompozíció keletkezéstörténetének különböző fázisait

¹ A Frescobaldi-életmű forráshelyzete a következő: az elsődleges források a Frescobaldi életében megjelent nyomtatott kiadások, melyeknek túlnyomó többsége a zeneszerző személyes felügyeletével és korrekcióival készült. A másik csoport a kéziratos hagyományozás (nem autográfokról van szó, hiszen a filológia a mai napig még nem azonosított egyetlen zenei autográfot sem Frescobalditól). A kéziratok még Frescobaldi életében, nagyrészt pedig később keletkeztek, egyfelől kolligátum jellegű, vegyes anyagot tartalmazó gyűjtemények, másfelől speciális okokból lemásolt, kizárólag Frescobaldinak tulajdonított kötetek.

² A két toccata-könyvnek például összesen hét kiadása jelent meg mintegy három évtized alatt, s egyéb nyomtatványok esetében is legalább két-három kiadásról tudunk.

³ vö. HAMMOND, Frederick: *Girolamo Frescobaldi*. (Cambridge, Massachusetts, 1983. 68.)

képviseli két – kéziratos formában fennmaradt – változat. Az egyikben az első szakasz önálló kompozícióként jelenik meg; a másikban a szakaszok sorrendje teljesen más, mint a végleges verzióban: végül vannak részletek, melyek nem kerültek be a nyomtatott formába, és önállóan hagyományozódtak tovább a kéziratokban. Étienne Darbellay, egyik tanulmányában,⁴ az összes változat figyelembevételével rekonstruálja a mű geneziséét. Gondolatmenetének konklúzióit az alábbiakban foglalhatjuk össze: Frescobaldi – a keletkezéstörténet egy hosszú szakaszán keresztül – a már megkomponált, zárt, önálló szakaszokkal szinte aleatórikus módon bánik. Többféle sorrendet kipróbál, egyszer a szakaszok közötti minél szélsőséesebb kontrasztra, másszor egy egyre feszültebbé váló forma („Steigerungsform”) kialakítására törekedve. Már a nyomtatás ideje alatt támadt az az ötlete, hogy a mű egyes rétegeit (a Passacagliákat, egy Correntét és a Ciacconékat) metrikai, proporciós eszközökkel asszimilálja, és ennek érdekében további radikális sorrendcseréket és metrum- (tempó) változtatásokat is végrehajtott. A végleges alaknak így négy csúcspontja van (négy korábbi befejezés), és a fokozó formát Frescobaldi felcseréli (vagy inkább összebékíti) egy kiegyensúlyozott, architektonikus formával. (E mű esetében ez a szenvedélyes átdolgozó hajlam már-már Liszt kompozíciós módszerére emlékeztet. Ekképpen talán maga a nyomtatott forma sem tekinthető definitív alaknak, hanem a variálásnak csupán egyik stádiuma, amely pusztán a kinyomtatás révén „kövült meg”. Emellett szól, hogy a műnek nincs tonális egysége, mert épp egy nem alaphangnemben írt szakasszal fejeződik be.)

(3) Frescobaldi revízióinak harmadik lehetősége, hogy művét más előadói apparátusra dolgozza át. Az életműből eddig egyetlen ilyen kompozíció ismeretes: egy 1615-ben publikált billentyűs canzone, és ennek hangszeregyüttesre („ensemble-canzone” formára) való átültetése. Erre a későbbiekben még visszatérünk.

*

A nyomtatásban megjelent művek közül a több hangszerre írt canzonek köteteit választottuk vizsgálódásunk fő tárgyául.⁵ A billentyűs zenén kívül ez a gyűjtemény képviseli Frescobaldi egész hangszeres termését – eltekintve néhány fiataalkori, korabeli antológiákban publikált canzoneétól.

A sorozat három különböző kiadásban jelent meg (1. táblázat). 1628-ban Rómában, szólamkönyvek alakjában, Frescobaldi kiadásában; ugyancsak 1628-ban Rómában, partitúra formájában, Bartolomeo Grassinak (egy Frescobaldi-tanítványnak) gondozásában; és 1634-ben Velencében, Vincentinél, ismét szólamkönyv alakban és ismét Frescobaldi felügyeletével. Kézenfekvő lenne a tanítvány partitúra-kiadását a szólam-

⁴DARBELLAY, Étienne: *Le cento partite di Frescobaldi: metro, tempo e processo di composizione 1627–37*. In: Girolamo Frescobaldi nel IV. centenario della nascita. Quaderni della Rivista Italiana di Musicologia 10. (Firenze, 1986. 361–374.)

⁵Niels Martin Jensen egyik tanulmánya azonos témával foglalkozik, de megfigyelései kizárólag a szólóhangszerre és continuoóra írt művekre szorítkoznak. vö. JENSEN, Niels Martin: *La revisione delle canzoni ed il suo significato per la comprensione del linguaggio frescobaldiano*. In: Girolamo Frescobaldi nel IV. centenario della nascita. Quaderni della Rivista Italiana di Musicologia 10. (Firenze, 1986. 315–328.)

kiadás függelékének tekinteni, amelyet tanulmányi célból vagy a continuo és az együttes játék megkönnyítésére állítottak össze.⁶ Föltűnő azonban, hogy a szerző saját kiadása kevésbé megbízható: hibáktól hemzseg. Grassi partitúrája ezzel szemben rendkívül precíz, gyakorlatilag hibátlan, és – ami a korban egészen szokatlan – még arra is ügyel, hogy a partitúra egyes szólamai pontosan egymás alá kerüljenek.⁷ E különös jelenség magyarázata feltehetően az, hogy 1628-ban Rómába látogatott II. Ferdinando Medici, Frescobaldi pedig a Firenzébe költözés gondolatával foglalkozott, ezért – hogy a nagyherceg jóindulatát elnyerje – sebtében összeállította és neki ajánlotta a canzone-kötetet.⁸ Mindenesetre bármelyik is a korábbi, Grassi partitúrájának forrásértéke összehasonlíthatatlanul nagyobb. A két kötet repertoárja gyakorlatilag azonos, ezzel szemben az 1634-es kiadás lényeges eltéréseket mutat.

Vessünk most egy pillantást az előadói apparátusokra!

A gyűjtemény – a maga kilenc különböző hangszerösszeállításával – az adott határon belül minden lehetséges kombinációt megkísérel. Ilyenformán nagyon tudatosan felépített, összetartozó ciklusnak tekinthető; jól szervezett, enciklopédikus igényű „summá”-nak, mint akár Bach „Wohltemperiertes”-e vagy a „Füga művészete”.

A lehetőségek között az ensemble-canzone régi tradícióját képviseli a CATB négy szólamúsága (mely például egy viola-consort felrakásához hasonlítható). Jelen vannak az újabb, akkoriban modernnek számító trió- és szóló-textúrák: C/bc, CB/bc, CC/bc, CCB/bc, melyeket a kortársak és a közvetlen utódok: Marini, Castello, Fontana, Cima és Cifra műveltek. S végül vannak egészen eredeti megoldások, például a B/bc és a BB/bc, melyek – úgy tűnik – Frescobaldi „találmányai”.

Az obligát basszus lényegében a continuo szólammal azonos, bár gyakran független figurációkat is játszik. A két basszus-szólamot pedig általában váltakozva, komplementer módon kezeli Frescobaldi, így például a CB–CBB, vagy a CC–CCB–CCBB apparátus tulajdonképpen ugyanazon médium variánsának tekinthető.

Az 1628-as és az 1634-es gyűjtemény közötti kapcsolatok a változatlan átvételektől az átdolgozásokon keresztül a régi műveknek az újak kedvéért való teljes elhagyásáig terjednek (2. táblázat). Az egyes csoportokat különbözőképpen érintette a revízió. Frescobaldi azokat a kompozíciókat hagyta változatlanul, amelyek apparátusa „korszerűnek”, újnak nevezhető (pl. C/bc, CB/bc). A legnagyobb mértékű átdolgozás a basszusra, két basszusra, illetve két cantus-ra írt darabokat érte (tehát főként azokat, amelyek többé-kevésbé Frescobaldi saját invenciói). Egyes apparátusokban egyenlő arányban találunk változatlan, revideált és új műveket. A legmeglepőbb a négy szólamú (CATB) canzonék esete: Frescobaldi csaknem valamennyi korábbit újjal cserélte fel, és egyúttal jelentősen megnövelte ebben a konzervatív írásmódban született művek szá-

⁶ Grassi előszava említi is ez utóbbi szempontokat: „Ho posto questo volume in partitura acció sia commodo ai professori di ogni sorte di strumenti, et che nell’istesso tempo possino vedere tutte le parti cosa necessarissima A chi desiderara sonar bene.”

⁷ Ezenkívül a partitúra több művet tartalmaz: a CCBb/bc illetve a CATB/bc csoportban; valamint három további addíciót: két toccatát és egy canzonét a „spinettina” nevű kicsiny billentyűs hangszerre.

⁸ Az év végén egyébként valóban elfoglalhatta a firenzei állást.

mát. (Új műnek tekinthető a reveideált canzone is, mivel a régivel egyetlen közös szakasz kapcsolja össze.)

*

Az átdolgozásokat — radikális vagy kevésbé radikális voltak alapján — néhány jól elkülöníthető típusba sorolhatjuk.

(1) Vannak egészen felületes revíziók, amelyek kizárólag a continuót érintik: a basszus dallamvezetését nyugodtabbá, kevésbé ornamentálttá teszik; modális fordulatok helyett egyre inkább tonális harmóniát teremtenek; oktávval mélyebb transzpozíciókat tartalmaznak (ez utóbbi egyértelműen az orgona iránti preferencia irányába mutat a többi „fundamentális” hangszerrel — a lanttal, teorbával, csembalóval, hárfával — szemben).

(2) A beavatkozás második szintjén az átdolgozás érintetlenül hagyja a szakaszok sorrendjét, a nagyformát, és mindössze finomításoknak, kisebb javításoknak veti alá az eredetit.

(3) Jellegzetes revízió-típus a szakaszok sorrendjébe való erőteljes beavatkozás, és egyes szakaszok újjal való helyettesítése.

(4) Végül előfordul, hogy a reveideált alakot már alig lehet az eredetivel, mellyel legfeljebb egy-két szakasz vagy közös téma révén tart rokonságot. A következőkben néhány példa alapján mutatjuk be ezeket a típusokat.

Hasonlítsuk össze először az első, basszus-szólóra és continuóra írt canzone néhány szakaszát!⁹ (1. kottapélda) Az 1628-as változat szólóhangszerének nemes páto-szú, virtuóz futamai helyett egy jóval kevésbé mozgékony, a continuohoz pontosabban ragaszkodó basszus-szólamot találunk, amely tulajdonképpen nem önálló, hanem a continuo díszített változata, s ekként kettejükből sajátos heterofónia, tulajdonképpen egyetlen szálú textúra szövődik. (Az 1/a kottapéldán még nyilvánvalóbban látszik, hogy míg a korábbi változatban a basszus fűrge, önálló szólam, a későbbiben egyetlen késleltetéstől eltekintve pontosan követi a continuo vonalát.) Mindezzel világossá is vált a basszus-szólóra írt darabok rejtélyes volta. Tudniillik nyilvánvaló, hogy a mű 1634-es változata, mely mindössze ennyiből áll, ebben a formában előadhatatlan, mindenképpen feltételez valamilyen kiegészítést. Erre azonban sem az előszó, sem más korabeli források, sem a szakirodalom nem utal. Talán egy hozzáimprovizált, figuratív continuo jobb-kéz-szólamban kell keresnünk a megoldást. (Frescobaldi orgonista mivoltát, illetve a korban az improvizáció gyakoriságát figyelembe véve ez a feltételezés látszik a legvalószínűbbnek.) A revíziók első típusára egyébként rendkívül jellemző a szabad, tokkátaszerű szakaszok kíméletlen kiirtása, és a basszus vonalának egyszerűsítése.

A finomabb átdolgozások, módosítások legkiválóbb példái a két Cantus-ra és continuóra írt canzonék. Ezt a revízió-típust a következőkben a „*Canzona decima detta l'Henricuccia*” (1628) és a *Canzon seconda* (1634) összehasonlítása mutatja be. Mindjárt a kompozíció elején érdekes, apró módosítás tűnik föl: Frescobaldi a korai verzió szeszélyes, aszimmetrikus mottójából egy ritmus kiszélesítése által rendkívül harmonikus, sokkal lekerékítettebb formát teremt (2. kottapélda).

⁹1628, partitúra: *Canzona quinta detta la Trombocina*; 1634: *Canzon prima*.

A mű ötödik szakaszában az 1628-as változat fürge ritmikáját a revízióban ismét egyszerűsítette Frescobaldi (3. kottapélda). Bármennyire hasonló a két téma, a két részlet zenei lényege alapvetően különbözik: az első egy régebbi stílusú ellenpontos játék, a második pedig motívumának fokozatos lebontásán és visszhang-hatáson alapszik. (A dinamikát ebben az esetben ugyan nem jelzi Frescobaldi, de az echo-efektus zeneileg eléggé egyértelmű.) A páratlan metrumú formarész után az első verzióban „rubato”, szóló Adagio következik. Az új változat ezzel a maga rendkívül gazdag polifóniájú ritmikus játékát állítja szembe (4. kottapélda). Az utolsó (Allegro) szakasz csak a befejezése mutat különbségeket. A régi változat egy belső kadenciánál kissé esetlenül megtorpan, az új viszont egy hozzáadott témabelépés többletével és egy ütem elhagyásával tömörebbé, határozottabbá teszi a mű lezárását (5. kottapélda).

A példák tanúsága szerint Frescobaldi az új változat valamennyi módosításával egy jobb, igényesebb zenei megoldásra talált rá. (A különbséget ebben az esetben talán nem a zeneszerző zenei nyelvének korszerűsödésével, modernebbé válásával vagy valamilyen absztrakt „stílus-fejlődéssel”, s főként nem külső hatással kell magyaráznunk, hanem Frescobaldi belső fejlődésével, érettebbé válásával).

A revíziók harmadik típusát (a szakaszok felcserélését, a nagyforma átszervezését) jelen keretek között nincs mód hasonló részletességgel bemutatni, hiszen egy-egy teljes művet kellene áttekintenünk, hogy a különbségek kitűnjenek. A 3. táblázat vázlatos áttekintést ad ezekről a folyamatokról. Ez az átszervezés elsősorban a két basszusra és continuóra írt canzonékra jellemző. (Az egyes szakaszokat egy-egy metrum- vagy tempójelzés szimbolizálja; a hullámvonal a szakaszon belüli variációt jelzi.) Frescobaldi az eredeti mű szakaszát (vagy szakaszait) általában az új kompozíció belsejébe helyezi vissza, és új zárószakaszt komponál. Az átszervezések egyik lehetséges oka az, hogy a zeneszerző az egyes apparátus-csoportokon belül is a lehető legnagyobb változatosságra törekedett minden paraméterben, így a különböző metrumfajták sorrendjében is, ezért volt szüksége változtatásra.

*

A canzone-kötetekben, tehát különböző nyomtatott forrásokban fellelhető változatok után röviden essék szó a kéziratok és a nyomtatások közötti revíziókról is, egy olyan mű kapcsán, mely csaknem annyira érdekes, mint a Darbellay által vizsgált „*Cento partite*” esete, és a szakirodalom még nem foglalkozott részletes elemzésével. A „*Capriccio sopra il Cuchò*”, azaz a „Kakukk-capriccio” című kompozícióról van szó. A kakukk-motívumot mint lehetséges ostinato-témát egy korabeli teoretikus, *Lodovico Zacconi* is említi¹⁰ abban a traktátusában, amelyet Frescobaldi valószínűleg jól ismert (sőt a capriccio-kötet mintha egyenesen példatárként íródott volna Zacconi művéhez).¹¹ A kakukk-capricciók éppen Frescobaldi hatására terjedtek el a dél-német orgonazenében (például J.K. *Kerll* egyik darabjára gondolunk).

¹⁰ ZACCONI, Lodovico: *Prattica di musica II*. (Velece, 1622.)

¹¹ Vö. HAMMOND, Frederick: *Girolamo Frescobaldi*. (Cambridge, Massachusetts, 1983. 164.)

Frescobaldi capricciója igen szigorú kompozíciós elvre épül: a következetesen négyszólamú Satz szoprán-szólama kizárólag a kakukk-motívum (jelen esetben a D–H kisterc) megszólaltatására szorítkozik. A 4. táblázat azt mutatja, hogy a kéziratos változat sokkal rövidebb; a nyomtatott verzióban sokkal nagyobb formát képes kitölteni a zeneszerző. Részletesebb vizsgálódás után kiténik, hogy a kéziratban meglehetősen tetszőleges sorrendben követik egymást a különböző metrumok, és a mű csúcspontja – legalábbis ami a mozgásbeli intenzitást illeti – mintegy a 3–4. szakaszra tehető. Ezzel szemben a nyomtatvány capricciójában egyes metrumfajták visszatérése architektonikus formát alakít ki, és a mű utolsó szakaszában a különböző ritmikus szintek szintézise által hatásos összefoglalás születik meg.

A „kakukk-ostinato” szerkesztésmód egyik buktatója, hogy a szoprán-belépések mindig ugyanazt a harmonizálást (domináns-tonika) vonzzák. A kéziratos capriccio nem is mentes ettől a hibától, a nyomtatvány azonban – zseniális álzárlatok által – újra és újra elkerüli ezt a monotóniát, így a kompozíció a rendkívüli kötöttségeken is felülkerekedő zeneszerzői leleményesség nagyszerű példája.

*

Befejezésül következzen az a kompozíció, amely egyetlenként teremt kapcsolatot a billentyűs és a hangszeregyüttesre írt canzonék között. A két verzió összehasonlítása feltárja Frescobaldi stílusának fejlődését egy tizenhárom esztendő alkotási periódus alatt (5. táblázat). A korábbi, 1615-ös billentyűs változat szigorú variációs canzone. Páros és páratlan metrumú szakaszok szabályos váltakozására épül, s e szakaszok mindegyikében világosan felismerhető a téma. Különböző alakjainak egymás mellé állítása jól illusztrálja Frescobaldi témavariáló eljárását (6. kottapélda).

A revideált canzone mindössze három szakaszból áll, melyek közül a második hármashat metrumú, de egyik korábbi tripla-szakasszal sem azonos, hanem új kompozíció B-dúrban. Az eredeti canzone mindvégig megmarad G moduszban, az új változat azonban már az első szakasz végére három ütemes átvezetést illeszt, amely a középrész B-dúrja felé való modulációt biztosítja (7. kottapélda). Az új alak a következőkben mellőzi az eredeti mű középső szakaszait, és ezáltal tulajdonképpen megszünteti a variációs-canzone jellegét. A zárószakasz hozzátétőlegesen pontossággal visszatér az eredeti formához, de a mű végére pár ütemes „hoquetus”-t illeszt, amely nagyszerűen kiaknázza a több hangszerben rejlő ritmikus-imitációs játéklehetőségeket (8. kottapélda).

* * *

A Frescobaldi szerzői átdolgozásaival kapcsolatos tanulságokat a következőkben foglalhatjuk össze.

A revíziók három különböző tendenciát mutatnak:

- (1) A basso continuo egyszerűsödése, tonális irányba való fejlődése; a korábbi szigorú ellenpontos és variációs szerkesztési elvek feladása újabb írásmódok kedvéért az érett barokk stílus felé mutatnak.
- (2) Frescobaldi fáradhatatlan javító ösztönrel, gyakran mikro-revíziókon keresztül törekedik jobb kompozíciós megoldás megtalálására. Ezek az enyhébb beavat-

kozások – éppúgy mint a nagyformakoncepciók változása – saját zeneszerzői fejlődésének hű tükörképei.

- (3) A revíziókat a hangszereszerűségekre való törekvés, az idiomatikus komponálásmód igénye is életre hívhatja.

E kutatások jelentősége abban áll, hogy rajtuk keresztül *közeli* pillanthatunk be egy régi mester műhelyébe. Frescobaldi egyik rejtvény-kompozíciója elé a következőket írta: „Intendomi chi può che m'intend'io.” (Értsen meg, aki tud, [ahogy] én értem magam!).

A szerzői átdolgozások tanulmányozása közelebb vihet ehhez a megértéshez.

I. TÁBLÁZAT

Előadói apparátus	1628	1628	1634
	(szólamkönyv) Frescobaldi	(partitúra) Grassi	(szólamkönyv) Frescobaldi
C/bc	4	4	4
B/bc	4	4	3 (3r)
CC/bc	5	5	4 (3r)
BB/bc	4	4	4 (4r)
CB/bc	6	6	6
CBB/bc	3	3	4 (1r)
CCB/bc	3	3	5 (1r)
CCBB/bc	4	5	4 (2r)
CATB/bc	2	3	6 (1r)

C—CANTO, B—BASSO, A—ALTO, T—TENORE, bc—basso continuo.

II. TÁBLÁZAT

1628 (partitúra)	változat-			új	kihagyott	1634 (összes)
	lanul átvett	revidéált				
C/bc 4	4	—	—	—	4	
B/bc 4	—	3	—	1	3	
CC/bc 5	1	3	—	1	4	
BB/bc 4	—	4	—	—	4	
CB/bc 6	6	—	—	—	6	
CBB/bc 3	—	1	3	2	4	
CCB/bc 3	2	1	2	—	5	
CCBB/bc 5	1	2	1	2	4	
CATB/bc 3	—	(1)	5	2	6	
Összesen: 37	14	15	11	8	40	

III. TÁBLÁZAT A szakaszok sorrendjének fölösleglése

	BB/bc	BB/bc	BB/bc	CCBB/bc
1.	C ~ C	C ~ C	C ~ C	C C
2.	[C]	[C]	[C]	[C]
3.	"Adagio" → C 3/2	3 → Adagio → C 3/2	O 3 → Adagio	3 → Adagio
4.	"Allegro" → "Adagio"	C = C	Adagio → Allegro	C → Allegro
5.	3 → "Presto"	6/4 = 6/4	Adagio → Allegro	C → Adagio
6.	C "Adagio" → "Adagio"	C kromatika → Adagio	Adagio → Allegro	C → Adagio
7.	"Presto" → Allegro		Adagio → Allegro	C → Allegro
	1628/14. 1634/1.	1628/16. 1634/3.	1628/17. 1634/4.	1628/20. 1634/2.

IV. TÁBLÁZAT

Capriccio fatto
sopra il Cucchiù

Kézirat

/Roma, Biblioteca Vaticana,
Chigi Q. IV. 25. f.25./

1.	C	d d d
2.	3	d. d d
3.	C	7 d d d d d
4.	C	d d - d d d
5.	6	/tokkata-elemek/
	4	d d d d d
6.	3	d d d d d
7.		
8.		
9.		
10.		

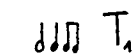
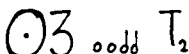

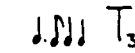
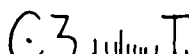
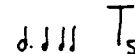

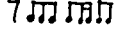

Capriccio
sopra il Cucho

Nyomatvány

/Il primo libro di capricci...
1624, Roma/

C	o d. d
⊙ ³	o o o
C	7 d d
C	d d d
C	d d d d d d d
4	d d d d d
3	d d d d. d d
C	7 d d d d d d d
⊙ ³	o. d d d d
C	7 d d d d d d
	p

V. TÁBLÁZAT

1615 billentyűs Canzona terza	1628 hangnereggyűttes Canzona trigesima sexta
1. C T ₁	C + 3 ütem bővítés
2. T ₂ e ₁	
3. C T ₃ e ₂	—
4. T ₄	—
5. C T ₅ e ~ <div style="margin-left: 20px; font-size: small;"> </div>	C azonos befejezés + "hoquetus"

1. Kottapēlda B/be

1628

Basso

Basso ad Organo

1634

Basso

Basso ad Organo

//

1628

1634

// 1/a Kottapēlda //

1628

1634

stc.

stc.

2. Kottapelda

CC/bc

1628

CANTO I

CANTO II

BASSO AD ORGANO

1634

C. I

C. II

Org.

3. Kottapelda

1628

C. I

C. II

Org.

1634

C. I

C. II

Org.

[p]

[pp]

[p]

[pp]

[p]

[pp]

CC/bc. Jolytata's 4. Kottapelta

Adagio *Alligro*

1628

1634

Alligro

CC/bc

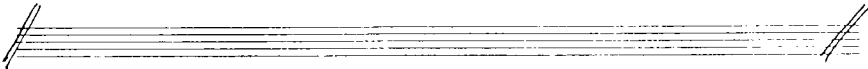
5. Kottapella

1628

Handwritten musical notation for the first system, measures 1628-1631. It consists of three staves: C1 (treble clef), C2 (treble clef), and B (bass clef). The music is in 7/8 time and includes various rhythmic patterns and accidentals.

1634

Handwritten musical notation for the second system, measures 1634-1637. It consists of three staves: C1 (treble clef), C2 (treble clef), and B (bass clef). The music continues with similar rhythmic patterns and accidentals.

Handwritten musical notation for the third system, measures 1640-1643. It consists of three staves: C1 (treble clef), C2 (treble clef), and B (bass clef). The music concludes with a double bar line and repeat signs.

6. KOTTAPÉLDA

1615 *Canzon terza*

Handwritten musical score for "6. KOTTAPÉLDA" (1615 *Canzon terza*). The score consists of seven staves of music. The first staff is in treble clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The second staff is in bass clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The third staff is in treble clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The fourth staff is in bass clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The fifth staff is in treble clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The sixth staff is in bass clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The seventh staff is in treble clef with a common time signature (C) and a key signature of one flat (Bb). The music features various rhythmic values including quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and accidentals. The score is marked with double bar lines and repeat signs.

7. Kottapálda

1615 Canzon terza

Handwritten musical score for 'Canzon terza' (1615). The score consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#). The music is divided into two systems. The first system contains measures 1 through 4, and the second system contains measures 5 through 8. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings like 'p' (piano) and 'pp' (pianissimo). There are also some handwritten annotations and symbols, including a '3' above a measure in the first system and a '3' above a measure in the second system.

1628 Canzon trigesima sesta

Handwritten musical score for 'Canzon trigesima sesta' (1628). The score consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. The lower staff is in bass clef with a key signature of one sharp (F#). The music is divided into two systems. The first system contains measures 1 through 3, and the second system contains measures 4 through 6. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings like 'p' (piano) and 'pp' (pianissimo). There are also some handwritten annotations and symbols, including a '3' above a measure in the first system and a '3' above a measure in the second system.

8. Kottapálda 1628 *Canzona trigesima sesta*

C.
A.
T.
B.
Bc.

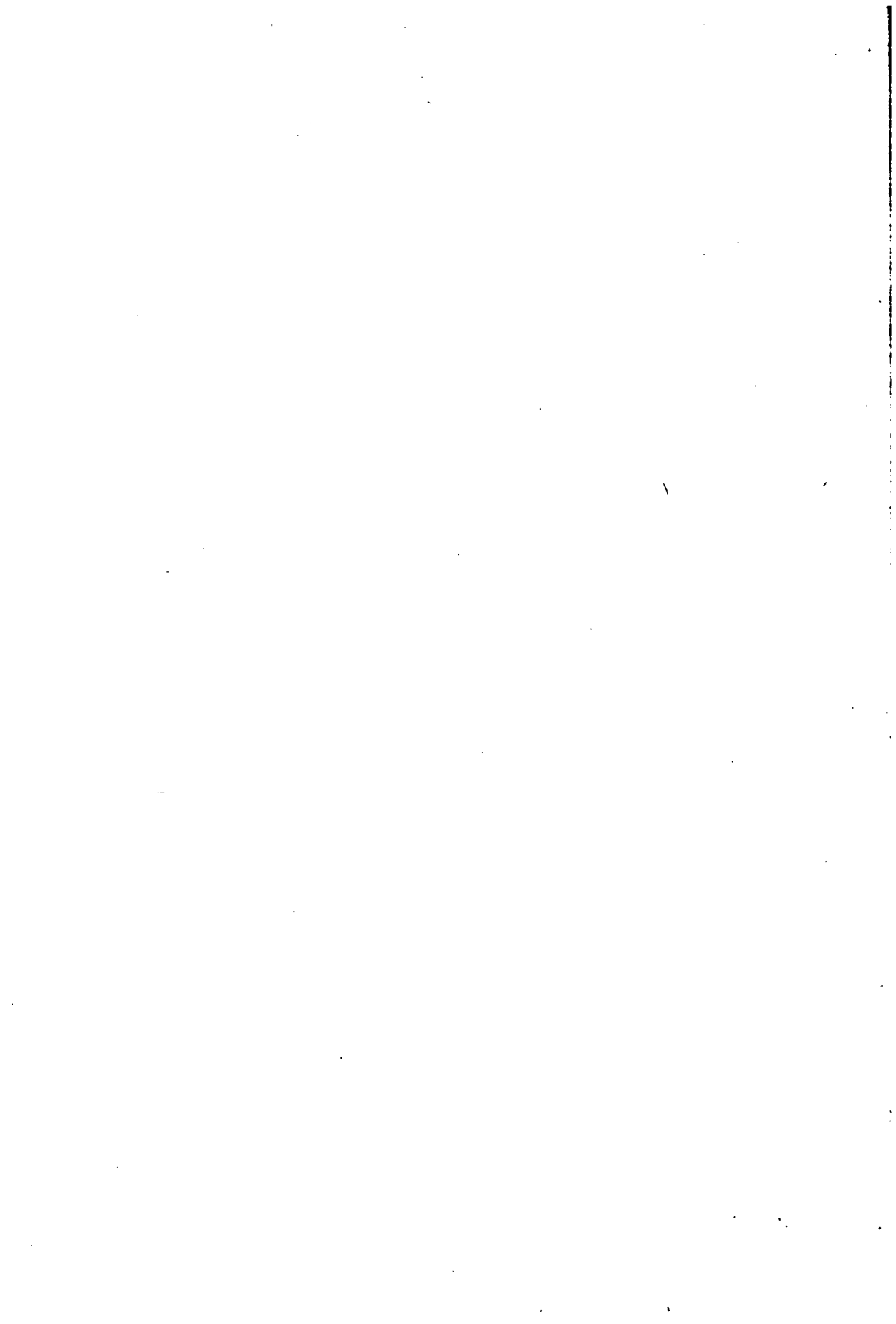
Zoltán Farkas:

THE AUTHOR'S REVISIONS IN GIROLAMO FRESCOBALDI'S COMPOSITIONS

Due to the publication of the critical edition of Frescobaldi's works, and especially after the research done by Etienne Darbellay, a new branch of research was created in the literature specialized in Frescobaldi, the purpose of which is to compare the different versions and revisions in order to explore Frescobaldi's methods of composition and the genesis of each composition. A study of these revisions were made possible by three factors. 1. Frescobaldi's volumes were published several times with occasional revised versions in them. 2. Certain compositions survived in both print and manuscript, and they often differ from each other. 3. In one case Frescobaldi revised a composition for a new performing ensemble. This study compares versions of ensemble-canzones and of the *Capriccio sopra il Cucho* and the 1628 revision for ensemble of the 1615 keyboard canzone.

In connection with the revisions these are the most important results:

1. The simplification of the basso continuo and the replacement of variational composition methods with a new style of composition show in the direction of the flourishing baroque style.
2. Frescobaldi, with his unfatigable instinct for revision, often tried to find better compositions through small revisions. The revisions reflect his own development as a composer.
3. The attempt to simplify the set of instruments and the idiomatic composition method might also have entailed revisions.

Rennerné Várhidi Klára:

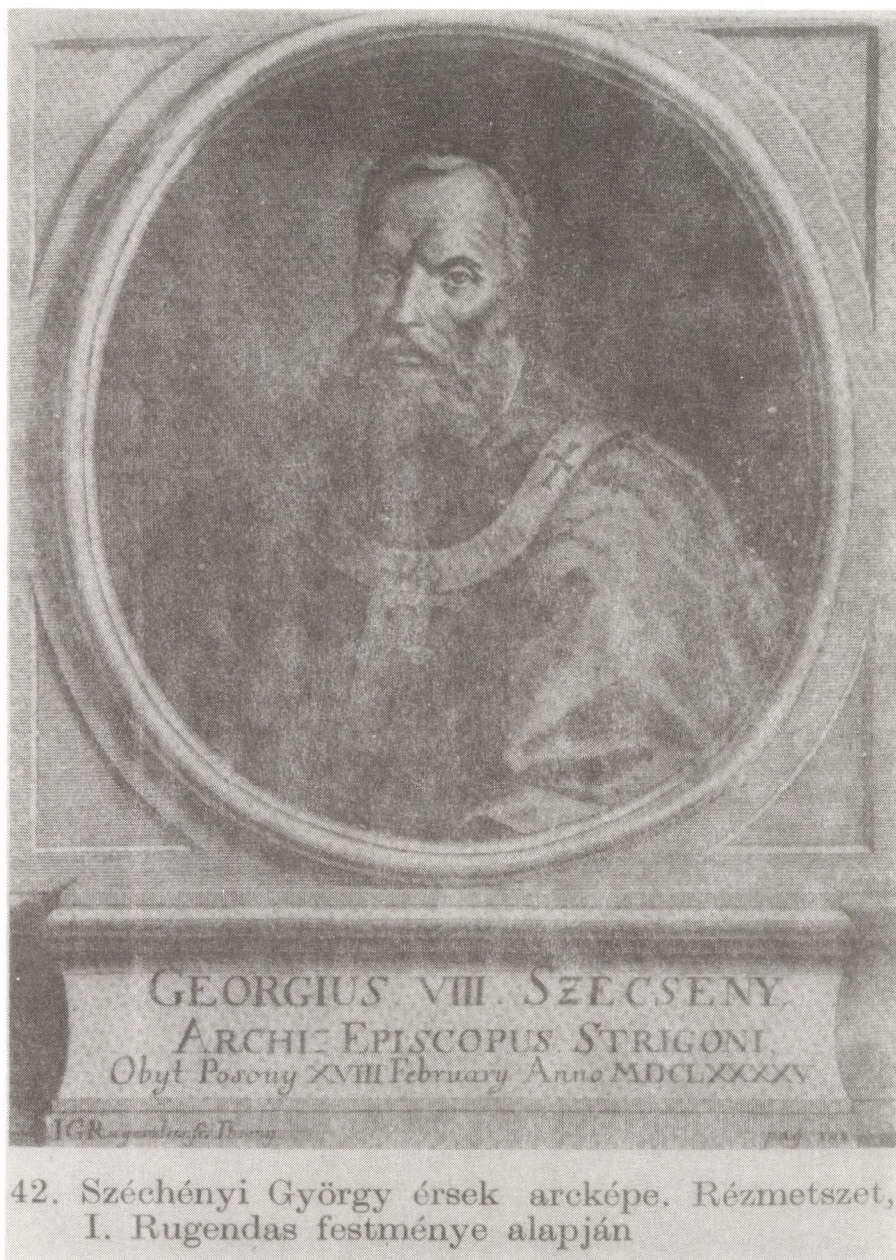
BUDA ZENEI ÉLETE A XVIII. SZÁZADBAN JEZSUITA FORRÁSOK TÜKRÉBEN (II).

Buda visszafoglalása után Széchényi György (ld. 1. kép) esztergomi érsek alapítványának köszönhetően a város visszanyeri hajdani fontos művelődési szerepét. Az alapítvány ugyanis – mint azt tanulmányunk első részében áttekintettük¹ – lehetővé teszi, hogy a jezsuiták a nekik juttatott városi főplébánia mellett kollégiumot, szemináriumot, konviklust, sőt akadémiát hozzanak létre. A jezsuita szerzetesek nemcsak a városi főplébánián (ma: Mátyás templom), hanem intézeteikben is sokoldalú zenei életet bontakoztatnak ki. A XVIII. század negyvenes éveiben már gazdag zenei életet találunk a jezsuiták vízivárosi plébániatemplomában is (ma: Batthyány téri Szent Anna-templom), mely zeneileg együttműködik a várbeli rezidenciával. Ekkor már több szolamú ének- és zenekar működik közre a templomi liturgián, de a városi ünnepeken is. Buda zenei élete a városi magisztrátus és a jezsuita rend kölcsönös együttműködésének jegyében fejlődik. Hogy templomukban a zene minél szakavatottabb muzsikuskok megszólaltatásában csendüljön fel, a jezsuiták 1726-tól igénybe veszik a városi zenészek segítségét. Azonban nemcsak a liturgikus szolgálatra hívják meg a városi zenészeket, hanem a plébániájuk kötelékében működő kongregációk rendezvényeire, az akadémia ünnepélyes vizsgálóra, az iskoladramák zenei háttérének biztosítására is. A jezsuita főplébánián tehát mind a plébániai, mind a városi zenészek együtt muzsikálnak. A város fogadalmi ünnepein a magisztrátus vezeti a körmenetet, miközben a jezsuita főtemplom énekesei és zenészei biztosítják a művészi kíséretet.

Tanulmányunk első részének folytatásaként először a budai főtemplom karnagyairól, énekeseiről és zenészeiről Isov Kálmán² kutatásai óta előkerült újabb adatokat ismertetjük, majd rámutatunk az adatok fényében Buda és Bécs városának zenei-művelődési kapcsolatára a XVIII. század folyamán (hangszervásárlások, zeneművek), végül felvázoljuk – ha nagy vonalakban is – a vízivárosi Szent Anna-templom korabeli zenei életét.

¹Zenetudományi dolgozatok 1988 Budapest.

²Isov Kálmán, *Buda és Pest zenei művelődése (1686–1873) I. köt.* (A 18-ik század). (Budapest 1926).

1. A főtemplom karnagyai

Levéltári akták megőrizték számunkra sok esetben számlák, nyugták és szerződések aláírásaként az egyes karnagyok, regens chorik nevét. Isoztól tudjuk (11–12. o.), hogy a budavári főplébánia kórusán 1688–1695-ig a Győrből érkezett *Johannes Gregorius Seiz* volt az első karnagy a török utáni időkben. Bizonyosan őrá vonatkozik a jezsuita napló³ „Chori Magister” kifejezése, akit 1688-ban fogadnak szolgálatukba a jezsuiták.

Időrendben haladva 1704-ből maradt fenn feljegyzés a naplóban *Ignatius Gesler*-ről, aki egyben a két alsó gimnáziumi osztály tanára is. Vele kapcsolatban Isoz is (13. o.) e napló sorait idézi.

Nem említi viszont az őt hivatalában 1711–1717-ig követő *Franciscus Silvester Seerider* regens chorit, akinek neve a kollégium rektorával 1711-ben kötött szerződés szövegében olvasható: „Ha F. S. Seerider regens chori ... a fiatal muzikusokat – akárhányan is lesznek – minden nap szorgalmasan tanítja egy óra hosszat *énekelni, orgonálni, hegedülni és egyéb hangszereken játszani*, évente a kollégiumtól 30 forintot és némi külön juttatást fog kapni.”⁴ Mivel 1714-ben még őhozza intézi elismervényét Johann Michael Kranitz, a budai főtemplom ekkori orgonistája, bizonyos, hogy még ez időben is ő a regens chori. Mint látni fogjuk, a későbbi évekből származó zenésznévjegyzékekből az is kiderül, hogy a negyvenes évek közepéig Seerider orgonistaként működik tovább, s ilyen minőségében írja alá – a tanulmányunk első részében említett – visszaemlékezését is a templom ének- és zenekarának keletkezésére („Franz Silvester Seerider Statt Pfarr Organist”). Minthogy ezt a visszaemlékezést 1743-ban írja, és az ő sorai előtt a rektor elmondja, hogy a templom orgonistája negyven éve működik a plébánia kórusán, bizonyos, hogy őróla, tehát ugyanazon személyről van szó.⁵

1726-ban a városi magisztrátushoz intézett reklamációk végén *Joannes Purckhardt* jezsuita regens chori neve szerepel aláírásként. Egy XVIII. századi kéziratos forrásból azonban az is kiderül,⁶ hogy már 1717-ben is ő a regens chori. Isoz részletesen megemlékezik róla főként a budai tanácsülési jegyzőkönyvek alapján (21–22. o.).

³Historia Societatis Jesu Budae. Tom. I.: 1687–1736. OSZK Kézirattár Fol Lat 3440. Mikrofilm-jelzete: FM I/1654. A továbbiakban Isoz rövidítését átvéve: HSJB I.

⁴„Contractus Regentis Chori. Si Dominus *Franciscus Serieder* diligentia qua par est *juvenes Musicos* tot quos fuerint instruxerit *in cantu, organo, fidibus et coeteris instrumentis Musicis*, quotidie solidam horam impendendo pro annuo stipendio habeat a Collegio 30 fl. et aliquam discretionem. Budae 1ª Januarii 1711. Georgius Posch S. J. p. t. Rector Collegii.” „Ist mit 30 fl. den 4-ten Martii 1712 richtig bezahlt. Frantz Silvester Seerieder mp.” OL Kamarai lt. E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 2. sz. fol. 3. r.

⁵Isoz csak Seerider Ignácról szólva (27. o.) utal az 1715-ben polgárrá lett Seerider Szilveszter zeneszre, de nem beszél arról, hogy ez utóbbi a budai főtemplom regens chorija és orgonistája volt.

⁶„Anno 1717. Collegium Budense. P. *Joannes Purckhardt* Prof. Phys. et Metaph. Exh. dom. Praef. Cong. maj. *Regens Chori*.” Miscellanea ad historiam jesuitarum. OSZK Kézirattár Fol Lat 2052. 56. r.

Nem tud azonban az őt 1729-ben felváltó *Franciscus Brumowsky* regens choriól, aki ez évben veszi fel a budai kamarától azt az összeget, melyet majd szét kell osztania a zenészek között.⁷

Ugyanígy nem derül még ki Isoz kutatásaiból, hogy az a *Müllner Ignác* jezsuita, aki az általa budainak tartott (29. o.) kottainventáriumot összeállítja, szintén regens chori a budavári főtemplomban. 1735-ben bizonyosan, mert ez évből maradt ránk sajátkezű aláírása⁸ budai keltezéssel, de minden valószínűség szerint 1731–1735-ig, amikor Budán töltöt évet.

A regens chori funkcióját e korban betölthették a budai iskolamesterek, sőt a templom orgonistája vagy basszista énekes is. Müllner távozása után valószínűleg *Franciscus Silvester Seerider* orgonista minőségében, majd *Andreas Lausegger* basszista minőségében látja el a karnagy szerepét, mivel a – később részletesen tárgyalandó – XVIII. századi zenész-névsorok elején az ő nevük szerepel.

Isoz még megemlékezik (28–29. o.) *Valerszky Ignácról*,¹⁰ aki kutatásai szerint 1748 letelején lett orgonista a főtemplomban, és – hozzáfűzhetjük – valószínűleg regens chori is, mivel az ő neve szintén az előkerült zenész-névjegyzékek egyikének legelőjén szerepel. Valerszky főtemplomi szolgálata mellett iskolamesteri állást is vállalt.

Karnagyi hivatalában őt *Franciscus Antonius Puntzenberger* várbeli tanító és a főtemplom basszistája követi, akit Isoz szerint (44. o.) Valerszky állított a maga helyére. Puntzenberger aláírása fennmaradt egy 1757-ből származó nyugtán, melyen – mint

⁷ „Ich Ents unterschribener bekhene krafft dessen, das ich auss dem Ober Kammer-Ambt eines Löblichen Magistrats vor das Ouartal: nemblichen pro Aprili, Majo, et Junio, 30 Reinische gulden, solche denen, die Pfarr-dienst versehenden Herren Musicis auszuthellen, richtig Empfangen habe. Datum Budae die 1^a Julii: 1729. *Franciscus Brumowsky e S. J. pro tempore Regens Chori.*” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 4. sz. fol. 5. r.

⁸ „Commendo Perillustri Domino Consuli secundum meam instantiam nuper a me factam; utramque devotionem, videlicet Sanctissimae Trinitatis, et Sancti Francisci Xaverii ex Voto Communitatis institutam, et usque ad annum 26. huius saeculi accurate solutam vi contractus onerosi ab Inclyto Magistratu Musicis extraditi, nimirum 1^{am} per 36 flo: 2^{am} per 18 flo. Perillustris Dominationis obligatissimus Servus *Ignatius Müllner S. J. pro tempore Regens Chori mp. Budae 23 Julii 1735.*” Főv. Lt. IV. 1002/uu. Buda Tan. ir. Misc. Ant. No. 326. „Coll. Budense. P. Ign. Müllner: Praef. Spir. Mon. Exam. Cand. 1731–1735.” Id. „Catalogus Personarum et Officiorum Provinciae Austriae S. J.” BEK Kézirattár Rar Hung 954. (Régi jelzete: P 3888.)

⁹ Madzsar Imre a budai iskolamesterek között emlékezik meg a következő budai zenészekről: Seitz János Gergely, Kindervatter János Frigyes, Lausegger András, Valterszky Ignác, Puntzenberger Ferenc Antal, Clement Pál Antal, Nase György, Ludwig József, Böhm Márton, Nase János, Milly Gergely és Nissak János József. ‘Az elemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után’ *Századok* (1925) 25–47.

¹⁰ Valerszky – egy levéltári feljegyzés szerint – Bécsből Budára hozott egy cseh származású ifjút, hogy a jezsuita kollégiumban ellátást nyerve altistaként énekeljen a templom kórusán. „Pro Memoria. Dominus Ignatius Walersky Organista Ecclesiae Parochialis Budensis abduxit secum Vienna juvenem Josephum Uhrmacher (Bohemice Hodinas) pro Altista suscipiendum.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 17. sz. fol. 21. r.

az a mindenkori karnagy kötelessége – elismeri, hogy 12 arany forintot vett fel a zenészek részére, akik Perger tanácsos temetésén játszottak.¹¹

Míg Puntzenberger a Várban iskolamester, *Gregorius Milly*, aki Valerszky helyére kerül a főtemplom orgonapadján, a Vízivárosban német tanító.¹²

A Vízivárosnak azonban nemcsak német, hanem magyar tanítója is van, mégpedig *Martinus Pehm* (Böhm Márton) személyében, aki jeles vezetője az itteni jezsuita templom ének-zenekarának. Elődje pedig a nagyhírű *Nase György*, szintén vízivárosi „Ludi Magister”, akiről részletesen a vízivárosi rezidencia zenei életének fölvázolásakor fogunk megemlékezni.

2. A főtemplom zenészeinek hangszer tudása és a zenekar összetétele

A budai jezsuita kollégium aktáiban négy igen nagy jelentőségű zenésznév sor maradt fenn, melyek konkrét adatokkal is szolgálnak a XVIII. század folyamán a Budavári Nagyboldogasszony-templom kórusán szolgáló zenészekről.

Az első névjegyzék 1730-ból származik, és azokat az anyagi kiadásokat, ill. személyi ráfordításokat tartalmazza, melyek a kollégium énekeseivel, ill. zenészeivel kapcsolatosak. E számadáskönyv-töredék elénk tárja a jezsuita főtemplom zenész-együttetésének összetételét is. A főtemplomban négy énekes működik: diszkantista, altista, tenorista és basszista; öt trombitás (ill. fúvós), egy oboás, egy orgonista, egy fújtató, négy hegedűs, egy csellista és egy nagybőgős. A jegyzékben feltüntetett négy énekes a következő: Hobovich discantista, Schinner altista, Miedonner tenorista és Hussar basszista. Megismerjük ezután a fúvósokat: Wenceslaus Haas oboást, Nase első trombitást, idősebbik Franciscus Zeller trombitást fiával, Jacobussal, valamint Landfeldt és Zahorski trombitásokat. Szerepel a jegyzékben a már regens choriként megismert Sylvester Serieder, fújtatójával: Michitsh-sel, majd következnek a vonósok: Nicolaus Bohemus első hegedűs, Josephus Jordan másodhegedűs, Jenske és Hentschl nevű he-

¹¹ „Preis zwölf gulden Rein. fl. welche ich heut dato vor gesambte Musices des seel. verstorbenen Herrn v. Pergern seiner Leich Begängnus richtig und paar empfangen habe; ein solches bescheine hiemit Ofen den 6ten februarij 1757. Id est 12 fl. *Frantz Anton Puntzenberger* Stadt-Schulmeister allda.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 200. d. 14. t. 306. sz. fol. 341. r.

¹² Isoz – valószínűleg Miller Ferdinánd budai jegyző tévedését átvéve – Milly *György*ről beszél (44. o.), aki szerinte Budán az országúti iskolában tanít. Pár lappal előbb azonban maga is közlésez egy eredeti levéltári okmányt, melyen Gregorius Milly, tehát Milly *Gergely* neve szerepel. (40. o.). Miller Ferdinánd jegyző szerint Milly a vízivárosi görögkatolikus templom iskolamestere, és nem az országútié. Miller Johannes Ferdinandus, *Historiographia de Ecclesiarum ... In Libera Regia, ac Metropolitana Civitate Budensi ... cum subjuncta Visitationis Canonicae Serie*. (Buda 1775). OSZK Kézirattár Fol Lat 2011 és Fol Lat 400/IV. fol. 260. Gregorius Milly levéltári adatok szerint néhány társával (Franciscus Puntzenberger, Petrus Mintner, Georgius Landfeldt és Christianus Busási) a budai kármelita templom kórusán is teljesített zenei szolgálatot. OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 7. d. Fasc. 10. Nr. 12. fol. 75. v.

gedűsök; Socius Nicolaus csellista, majd Josephus Candorff nagybögös.¹³ Isoz adatainak ismeretében az első hegedűst, „Nicolaus Bohemus”-t azonosítani lehet *Korzinek Miklóssal*, aki társával Csehországból jött 1728-ban Budára, és – mint Isoz írja (27. és 181. o.) – orgonálni és hegedülni tud. Míg Korzinek hegedül, társa („Socius”) csellózik. Már ebből az 1730-ból származó első zenész-táblázatból is világos kép tárul elénk. A 10–15 állandó hangszeresből és bizonyára rendszeres alkalmi kíséretőkből is álló zenekar, valamint a számtalan énekesből álló énekkar – a diákok ugyanis nagy létszámukkal és közeli jelenlétükkel gondoskodtak a zeneművek méltó megszólaltatásáról – megfelel e korban az ország egyik vezető templomával szemben támasztott követelményeknek.

A második zenész-névsor¹⁴ annak kapcsán maradt fenn, hogy a zenészek 1743-ban könyörgéseiket („Beschwöhrnusen”) anyagi helyzetük megjavításáért a városi magisztrátus elé tárták, s egy konkrét felsorolással részletezték is, mily kevés összeg jut egy főre, amikor 50 forintot kell 19 zenész között felosztaniuk. Bár az egyes nevek a különböző levéltári forrásokban némileg eltérő módon hagyományozódtak ránk, a variáns név-változatokból mégis világos, hogy ugyanarról a személyről van szó. Az első névsorból már ismert altistán, diszkantistán, Sylvesteren (=Seerieder), Niedanneren (= Miedonner), Zelleren, Landfelden, Zahorskin, Nasén és Korzineken kívül szerepel még: Lauseger, akit már a regens chorik kapcsán említettünk, Ludwig,¹⁵ ifjabbik Nase, Niesack, Busaschi, Zigler, Frantzl, Fitz, Scherning és Kinder Vatter neve. A felsorolás azzal zárul, hogy az orgonát és az egyéb hangszereseket szállító személy a többiek összjutalékából részesül.

¹³ Az első zenész-névsort az anyagiak részletezése nélkül közöljük: + 1730. Pledterl; Schinner Altista; Hussar Bassista; Miedonner Tenorista; Wenceslaus Haas Hubista; Franciscus Zeller Tubicen cum filio Jacobo; Landfeldt Tubicen; Hobovich Discantista; Zahorski Tubicen; Hentschl Violin.; Michitsh Calcant.; D. Sylvester Serieder Organ.; Nase Tubicini primario; Nicolao Bohemo Violinistae primario; Josepho Jordan Violinistae accessorio; Josepho Candorff Violonistae accessorio; Socio Nicolai Violoncellistae; Jenske Violinistae.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 5. sz. és 15. sz. fol. 6. r–v. 18. r–v. és 19. r. A jegyzék elején szereplő „Pledterl”-ről nem találtunk azonosító adatot. Az énekesek igazi nevét további kutatásoknak kell kiderítenie, mert Isoznál (28. o.) „Schindler János Mihály (1746)” és „Mirdoner Ferenc (1741)” szerepelnek.

¹⁴ A második zenész-névjegyzék „Beschwöhrnusen von uns samentlichen bürgerlichen Stadt- und Chor Musicanten” felirattal kezdődő levéltári forrásban maradt ránk. „Erst besagte 50 fl. seynd unter 19. Persohn in gleichheit vertheillet worden, und hat davon empfangen Sylvester 2 fl. 42. kr. Lauseger 2 fl. 42. kr. Niedanner 2 fl. 42. kr. Zeller 2 fl. 42. kr. Landfelt 2 fl. 42. kr. Ludwig 2 fl. 42. kr. Junger Nase 2 fl. 42. kr. Ältere Nase 2 fl. 27. kr. Niesack 2 fl. 42. kr. Busaschi 2 fl. 42. kr. Sahorski 2 fl. 42. kr. Korsineck 1 fl. 46 kr. Zigler 2 fl. 12 kr. frantzl 2 fl. 42 kr. fitz 2 fl. 42 kr. scherning 2 fl. 42 kr. Discantist 2 fl. 42 kr. Altist 2 fl. 42. kr. Kinder Vatter 2 fl. 42 kr. Vor die Orgl, und instrumenta zu tragen 23 kr. Summa: 50 fl.” Dátum: 1743. OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 7. d. Fasc. 11. Nr. 64. fol. 326. r. – 328. r.

¹⁵ Ludwig József zenész egyben tabáni iskolamester is. Neve mind a második, mind a harmadik jegyzékben szerepel. Ld. Isoz i. m. 44. o. és Schmall Lajos, *Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez. I–II. köt.* (Budapest 1899). Ez utóbbi szerző Buda város tisztviselői és egyéb alkalmazottai között még a következő zenészeket említi meg: Böhm Márton, Kindesvatter, Korsinek Miklós, Landfeld György, Lausegger András, Mali György, Mindner Péter, Nase György, Nisak József, Punzenberger Ferenc Antal, Seerider Szilveszter, Valerszky Ignác és Zeller Ferenc.

A harmadik zenész-lajstrom¹⁶ szintén a közösen kiérdemelt anyagiak tételes és név szerinti felosztását tünteti fel. A már ismert neveken kívül (Lansegger, Korzinez, Landtfeld, Niesag, Ludwig, Possasi, Zahorzky, Nase, Celler, Kinderfater, Miedoner) új zenészek nevei is felbukkannak: Staindl, Perger, Fidler, Taber, Rudloff,¹⁷ Langer, Mintner és Marchner. A jegyzék végén pedig a húrokra és a hangszerek megjavítására kiadott összeg szerepel.

A negyedik zenész-névsor¹⁸ a legértékesebb, mert azt is feltünteti (ld. 2. kép) hogy az egyes zenészek milyen hangszeren játszanak, és hogy a 13 zenész közül kik azok, akik egyben énekesek is. Jóllehet konkrét évszám nem olvasható a jegyzéken, Isoz kutatásainak bevonásával (28–29. o.) meg lehet állapítani keletkezési idejét. Mivel a névsor legelején „Valersky” neve olvasható – az első helyen pedig a regens chori neve szokott szerepelni –, ez a jegyzék 1748 körül keletkezett, amikor Valerszky lett a főtemplom orgonistája, s valószínűleg egyúttal karnagya is.

Valerszky Ignác a jegyzék tanúsága szerint nemcsak énekel, hanem négy hangszeren is játszik: orgonál, hegedül, csellózik, és fújja a principál-trombitát,¹⁹ 1751-ből fennmaradt egy fizetésemelési és lakás-kérvénye, melyet gyermekei és felesége eltartása érdekében terjesztett be a városi tanácshoz. Ebben megemlíti, hogy jóllehet már régóta szolgál a budai főtemplomban mint orgonista – magának a városi tanácsnak is megelégedésére –, a szűkös anyagi viszonyok nem teszik számára lehetővé, hogy továbbra is megfelelő lakás és meghatározott fizetés nélkül működjön. Hogy alapos megfonto-

¹⁶ A harmadik zenész-jegyzék: „Distributio Cassae inter Musicos. Lansegger 60 fl. Korzinez 60 fl. Landtfeld 55 fl. Niesag 26 fl. Staindl 26 fl. Ludwig 15 fl. Perger 30 fl. Possasi 30 fl. Zahorzky 30 fl. Fidler 25 fl. Nase 24 fl. Celler 25 fl. Taber 21 fl. 30 kr. Rudloff medietatem Tenoristae 15 fl. Quam conservator et habens curam musicalium 8 fl. Langer 30 fl. Kinderfater 10 fl. Miedoner propter suppletiones 1 fl. 30 kr. Mintner 3 fl. 10 kr. Marchner propter suppletiones 3 fl. 34 kr. Indicentibus funera regale annum 2 fl. In chordas et reparationem instrumentorum 4 fl. 14. kr. Summa: 504 flo. 58 kr.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 16. sz. fol. 20. r.

¹⁷ Isoz (i. m. 45. o.) említi futólag Rudloff nevét, akiről e harmadik jegyzék elmondja, hogy ő viselte gondját a kottatárnak. E harmadik zenész-névsor valószínűleg 1743 és 1748 között keletkezett, mert Seerider *már* nem, Valerszky pedig *még* nem szerepel rajta.

¹⁸ Ezt a negyedik jegyzéket valószínűleg a XVIII. század *végén* iktatták, mert túlsó oldalán ez olvasható: „Némely régi dolgok a zenészekről” („Vetera quaedam de Musicis”). OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 14. sz. fol. 17. r. Mivel e jegyzék az egyes zenészekről konkrét információkat is tartalmaz, a zenészek külön tárgyalásakor tételszerűen közöljük. A hangszerek felsorolása mellett jobb oldalon arab szám jelöli: mely zenész hány hangszeren tud játszani.

¹⁹ „*Valersky*, Orgel, Geigen, Bassettl; Singen, Principalblaser – 5”. A „Bassetl” megjelölés e korban a violoncellóra vonatkozik, mint az a korabeli hangszerleltárakból kiderül: „Bassetl oder Violoncello”. Id. Inventarium Collegio Posoniensi Residentiae 1773. OL Helyt. t. It. C 67 Fons 124. Pos.: 336. fol. 1600. r.

Valerij, Orgel, gigen, Bassett, Vinger, Principal
 Klarin, — — — — — 5
 Läußiger, Bassett, Orgel, Främgoten, wellhorn. 4.
 Lend, J. ed. G. Am. Clarion, Wellhorn, gigen, Bassett
 Violon, Vinger, Pauslän: — — — — — 7.
 Finkler, gigen, wellhorn all Secunt, Principal adu
 Maxstglasen, Bassett, Clarinet — — — — — 5.
 Taker, Wellhorn, gigen, Pauslän, Clarinet. 4.
 Högström, Vinger, wellhorn, Bassett, gigen,
 Maxstglasen — — — — — 5
 Nisay, Wellhorn, gigen Secunt, Bassett, — — — — — 3
 Jot Jaffi, gigen, Bassett, Violon, Pauslän. 4
 Mintner, gigen, Clarion, Wellhorn, Bassett
 Violon, Fagott, Pauslän — — — — — 7.
 Gröger, Clarion, wellhorn, gigen, Bassett, Violon
 Orgel, Vinger Es Cornistlagung 3 Schoten mit 7.
 Mellor, Clarion, Wellhorn, gigen, Bassett,
 Trubas, Pauslän, son dion sine alto jar lsten
 nist 9.
 Nilafors, Praedient, gigen, Bassett 2.
 Zehar/bj, Clarion, Principal, Bassett, Violon
 gigen. — — — — — 5.

ÖBERGÖS LÄSAREN
 F. 1866

E 152 - Jmcoj. Coll. Buel. G. t. 11. 11. 17

lásra készítse a budai magisztrátust, megemlíti,²⁰ hogy Temesvárott tulajdonképpen már fölvevették őt orgonistának a székesegyházba, ám ő sokkal szívesebben vállalná a budai főtemplom szolgáltatót. Kérését, úgy látszik, meglehetősen hamar teljesítették, mert még ez évben újabb igénnyel áll elő: mivelhogy felvették a polgárság soraiba, a magisztrátus járuljon hozzá 20 forinttal labkérének kifizetéséhez.

Andreas Laussegger már régóta a templom basszistája, mert e minőségében írja alá 1743-ban Seeriederrel együtt a tanulmányunk első részében említett visszaemlékezést is (Stadt-Pfarr Bassist). Mivel tud orgonálni, feltételezzük, hogy Seerider és Valerszky között ő volt a regens chori. Neve már a második névjegyzéken feltűnik, és a harmadiknak lelegején áll. Valószínűleg gyakorlott zenész, mert ért a vadászkürthöz és a trombitához is.²¹

Joannes Georgius Landfeldt az első klarinós és vadászkürtös; ezenkívül hegedül, csellózik, játszik a nagybőgőn, a harsonán és énekel is.²² Isoz szerint (28. o.) 1733-ban veszik fel Buda város zenészeinek konfraternitásába, ahol nemsokára ő veszi át az előjáró (Vorsteher) szerepét, s mint ilyen – főként hatalmaskodó magatartásával²³ – ellenszenvet vált ki a többi zenész és a magisztrátus körében. Sajnálatos, hogy kiterjedt hangszer tudása mellé – hét hangszerhez is ért – nem járult emberséges magatartás.

²⁰ „Ich habe die Ehre schon etliche Jahr hero in allhiesiger Königlichen Ungarischen Metropolitan Kirchen zu Ofen in der Vösstung qua Organista die Dienste ... Einem Löblichen Statt Magistrats zu besondern Vergnügen versehen zu haben; Wie nun aber sine salario und freyen quartier bey so schwähren zeiten zu dienen ohnmöglich mit weib und Khindern ... und da nacher Temesvar zur Kayserl. und Königl. Kirchen Chor Music schon aufgenommen were, mithin meine Räys dahin nur diesen Chor: dienst pro Organista anzutreten beordret; mir aber weith lieber were Einem Löbl. Statt Magist. zu Ofen bedienen zu können. Eines Löbl. Wohlwaisen Statt Magistrats unterthänigster gehorsamster diener *Ignati Valerscky: Statt Organista.*“ Föv. Lt. B. tan. ir. Inv. Ant. IV. 1002/uu. A/806: Chor Musicanten, 1751. Fons: 751, Nr. 806. „Ignatius Valersky leget eine Instancz hierbey und bittet abermahlen sich den mit der E. E. bürgerschafft resolvierten quartiers zins a 20 fl zu resolviren.“ Ld. Düllmann és Roth tanácsosok felirata a magisztrátushoz a zenészek ügyében. (Jelzet: ua.) Isoz (33–34. o.) nem közli teljes tartalmát e jelentésnek.

²¹ „*Laussegger*, Bassit (sic!), Orgel, trumpeten, walthorn. – 4“. Isoznál órála egyáltalán nem találunk adatot.

²² „*Landfeldt* Ersten Clarien, Valthorn, geigen, Bassetl, Violon, Sungen, Paussaun – 7“. Landfeldt keresztnéve Miller budai jegyzőnek „Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi“ c. művében is olvasható: „Tubicines: Joannes Georgius Landfeld ...“ (188. o.) Isoztól tudjuk, aki nagyon részletesen beszél órála (28., 32., 34. és 45. o.), hogy 1763-ig aktív zenész. Egy levéltári adat szerint Landfeldt a budai kármelita templom kórusán is játszik. „Tubicines: Georg Landfeldt annorum 50.“ OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 7. d. Fasc. 10. Nr. 12.

²³ „Alle Camerathen beschwären sich wider den Landfeldt, dass Er der Urhöber aller Strittigkeiten seye, und hat auch einen und dem andern zum öffter mit „Spitzbuben“ ... und auch mit Schlägen, da Er Vorsteher ware, tractiret; Er verachtet auch alle, welches in unserer gegenwarth zum öffteren geschehen.“ Düllmann és Roth tanácsosok felirata a magisztrátushoz. (Jelzetét ld. fent.)

Landfeldt, Valerszky és Lausegger évi 180 forintot kapnak, ebből azonban csak 150 forintot fizetnek ki nekik, mert a kollégiumnak az énekesfiúk eltartásáról is gondoskodnia kell.²⁴

Josephus Findler hegedül, másodvadászkürtös, fújja az indulót a principál-trombitán, csellózik és klarinétozik is: összesen tehát öt hangszeren játszik.²⁵

Josephus Taber vadászkürtös, hegedűs, dobos és klarinétos: összesen négy hangszerhez ért.²⁶

Marcus Steyndl (Staindl) neve már a harmadik zenész-névsorból ismerős. Nemcsak énekel, de játszik a vadászkürtön, a csellón és a hegedűn, valamint fújja az indulót a – jegyzékben nála nem említett – principál-trombitán. Miller Ferdinánd, budai jegyző a „karfuvolások” között említi nevét.²⁷

Josephus Nisag (Niesag) neve nemcsak a második, hanem a harmadik névsorban is olvasható. Összesen három hangszeren játszik: vadászkürtön, hegedűn (ő a másod-hegedűs) és csellón. Isoztól tudjuk (23. o.), hogy különféle érdemeiért elnyeri az országúti (ma: Mártírok útja) tanítói állást. E minőségében – mint azt az 1756-ban tartott canonica visitatio jegyzőkönyve megállapítja – kiválóan működik mind az ének, mind az orgona tekintetében.²⁸

Christianus Poschaschy (Busaschi, Possassi) neve szintén előfordult mind a második, mind a harmadik zenész-névsorban. A jegyzék tanúsága szerint négy hangszerrel tud bánni: a hegedűvel, csellóval, nagybőgővel és a dobbal.²⁹

24 „Landfeld, Valersky und Laussegger haben jährlich aus der Chor Cassa 180 fl., aus dem Cammeramt aber wird nicht mehr dann 150 fl. bezahlet, denen Knaben kommen auch jährlich gegen 100 fl.” (Ld. mint fent).

25 „*Findler*, geigen, walthorn als Secunt, Principal oder Marschplasser, Bassetei, Clarinet – 5”. Bár Isoz nem ír őróla, Miller fent idézett műve a „Tubicines” rovatban tartja nyilván: „Josephus Fidler”. (181. o.)

26 „*Taber*, Valthorn, geigen, Pauckhen, Clarinet – 4”. Neve a harmadik névsorból már ismerős. Minden bizonnyal azonos az Isoz által említett (27–28. o.) Tábor József zenésszel, akit 1746-ban iktatnak a polgárok közé, s még előbb felvesznek a zenészek konfraternitásába. Mivel klarinétos és vadászkürtös játszik, valószínű, hogy Miller is őrá gondolt, amikor nevét a „Tubicines” rovatban feljegyezte: „Josephus Tabor” változatban. (i. m. 181. o.)

27 „*Steyndl*, Singer, walthorn, Bassetei, geigen, Marschplasser – 5”. Keresztnevét Miller fent idézett művéből tudjuk (163. o.). Ő a „coraulae”, azaz karfuvolások között jegyzi fel nevét: „Marcus Steinl” alakban. Isoz nem említi, pedig neve már a harmadik jegyzékben is szerepel.

28 „*Nisag*, Valthorn, geigen Secunt, Bassetei, – 3”. Miller „Historiographia” c. művében az 1753-as canonica visitatiót előkészítő információk között részletesen beszámol róla, mint az országúti iskola igazgatójáról: „Rector Scholae simul, et Organista est Josephus Nissák Catholicus, ... beneque tali fungitur tam in Cantu, Musica, et puerorum instructione.” (265. r.) Érdekes, hogy Miller az „Epitome” c. fent idézett művében Nisagot a dobosok között említi: „Tympantotriba: Josephus Niesak Ludi Magister.” (181. o.)

29 „*Poschaschy*, geigen, Bassetei, Violon, Pauken – 4”. Isoz nem említi, Miller azonban „Epitome” c. művében szintén a dobosok között örökítette meg nevét: „Tympantotriba: Christianus Boschasy” (187. o.). A fentebb már idézett levéltári forrás azt mutatja, hogy ő is működött a kármelita templom kórusán: „Tympantotriba Christianus Busási annorum 47.”

Josephus Mintner hegedül, klarinétozik, fújja a vadászkürtöt, ért a csellóhoz és nagybőgőhöz, de a fagotthoz és a harsonához is: tudása hét hangszerre terjed ki. Miller elsősorban fagottosként tartja nyilván. Neve már a harmadik névsorban is megtalálható.³⁰

N. *Gröger*, habár hat hangszeren is játszik: fújja a klarinót és a vadászkürtöt, hegedül, csellózik, játszik a nagybőgőn és az orgonán, valamint énekel, valójában – amint a jegyzék írója kissé ironikusan megjegyzi – nem megbízható. „Mindenből tud valamit, de az egészből semmit.”³¹

Franciscus Zeller neve már az első zenész-névsor óta folyamatosan szerepel a levéltári dokumentumokban. A húszas évek közepén – mint láttuk – ő gyűjtötte maga köré a városi zenészeket, akiknek Isoz szerint is ő az előjárója (18. o.). Amikor ez a negyedik névsor készül, Zeller már előrehaladott életkorban van (34. o.), és az ötvenes évek elején vonul vissza. Így nem csoda, ha az ő neve mellé is egy sajnálatos megállapítás kerül: „Különösebb dolgokra nem képes a kora miatt.” Mindamellett ért a klarinóhoz, a vadászkürthöz, a hegedűhöz és a csellóhoz; jól bánik az oboával és a harsonával. Az első jegyzék is a „Tubicines” rovatban tünteti fel nevét. 1751-ben a zenészek – mint azt Isoz is elbeszéli – megállapodnak abban, hogy Zeller a nyugdíjba vonulása esetén az eddigi összegnek a felét fogja kapni, amit a zenészek a maguk számára is szeretnének biztosítani.³²

Joannes Kilnhoffer hegedül és csellózik, később valószínűleg megtanul oboázni, mert Miller 1760-ban már mint oboásról emlékezik meg róla, aki két másik társával fújja hangszerét. Isoz szerint (28. o.) Köllenhoffer János Györgyöt 1733-ban veszik fel Landfelddel együtt a zenészek konfraternitásába.³³

³⁰ „*Mintner*, geigen, Clarien, Valthorn, Bassetel, Violon, Fagott, Passaun – 7”. Neve már a harmadik névsorban is szerepel. Miller „*Epitome*” c. művében (163. o.) elsősorban fagottosként tartja nyilván: „*Josephus Mintner, Facotista.*” Isoz *Mindtner Péterről* (39. és 40. o.) és *Mindtner Páírról* beszél művében.

³¹ „*Gröger*, Clarin, Walthorn, geigen, Bassetel, Violon, Orgel, Singen. Ex Omnibus aliquid Ex toto nihil 7”. Keresztnevét egyik szerző (Miller, Schmall, Isoz) sem említi.

³² „*Zeller*, Clarin, Valthorn, geigen, Bassetel, Hubo, Passaun; sondire seine alte jar lassen nicht zu.” Düllmann és Roth tanácsosok felirata a magisztrátushoz: „Wegen den Zeller weilien Er schon alt, und die dienste nicht mehr versehen kann, so wollen Sie ihme dannoch vor heüer das ganze auf ihme kommende von der Chor Cassa zukommen lassen, in das künftige aber solle ihme nur die helffte gegeben werden, welches auch anderen, wann Sie in diesen Stand kommen möchten, gegeben werden sollte.” (Jelzetét ld. fent).

³³ „*Kilnhoffer*, Praccdicant, geigen, Bassetel – 2”. Düllmann és Roth tanácsosok már idézett feliratában neve „*Küillenhoffer*” alakban fordul elő: „Sollen die andere mitkameraden *Tabor, Mily, und Küillenhoffer* auch angehalten werden..., dass Sie die Kirchendiensten, welche sowohl gratis, als auch bezahlet werden, verrichten helffen sollen.” Hogy a jegyzék „*Praccdicant*” kifejezése mit takar, arra vonatkozóan csak sejtésünk van. Miller ugyanis „*Epitome*” c. művében (163. o.) mint oboásról emlékezik meg e zenészről: „*Joannes Kiellenhofer Hautboista cum duobus aliis.*” Csak feltételezzük, hogy a jegyzék keletkezésekor (1748) Kilnhoffer még kezdő, azaz gyakornok volt az oboa-játékban. 1760-ra pedig, amikor Miller e művét kinyomtatják, már kész oboás. A jegyzéket részletesen elemző Holovics Flórián, aki a budai jezsuiták levéltári aktáit feldolgozta és nagy vonalakban lefordította, Kilnhoffert tévesen „*Kindervater*”-nak olvasta. (Az *Acta Jesuitica irregistrata* tartalma tárgyi és azon belül időrendben. Új rendezés; Budai kollégium és rezidencia 197–203. d. (Budapest 1969–1973). OL E 152 203. d. 19. t. 26. sz.)

Nicolaus Zahorsky neve már 1730 óta folyamatosan olvasható a jegyzékeken. Öt hangszeren játszik: a klarinón, a principál-trombitán, a csellón, a nagybőgőn és a hegedűn. Miller öt Steindl mellett a „karfuvolások” között említi. Isoz Zahorskyról és Korzinekről (32. o.) bőszeges adatokkal szolgál.³⁴

A zenészek közül tehát háromnak a neve szerepel mind a négy jegyzéken: Franciscus Zelleré, Wenceslaus Zahorszkyé és Joannes Georgius Landfeldé. Ezek szerint ők – mindhárman fúvósok – közel húsz évig (1730–1748-ig) folyamatos zenei szolgáltatást teljesítettek a budai főtemplom kórusán.

A XVIII. század második felében a Budavári Nagyboldogasszony-templom zenekarában tizenhárom muzsikus játszik. Ezek közül majdnem mind tud hegedűlni (12) és csellózni (11), nagy része pedig ért a vadászkürthöz is (9). Megfigyelhető még a magas fekvésben játszó klarinósok (5), és a mélyebb fekvésben főként indulókhoz (ld. Marschblaser“) szignálokat adó principál-trombitások (4) közötti különbségtétel. A rézfúvósok körében még három harsonást is találunk. Képvisele vannak azonban a fafúvósok is: egy oboás, két klarinétos és egy fagottos. Hárman értenek ezenkívül az orgonához, öten a nagybőgőhöz; ketten dobolnak a zenekarban, öten pedig – amellet, hogy néhány hangszeren játszanak – énekelnek is. Hogy ki milyen hangszeren játszott, azt mindig a szükség döntötte el; a zenészek e kiterjedt hangszertudása azonban nyilvánvalóan jogos elvárás volt a korszak egyik zeneileg is vezető szerepet játszó intézményének templomában.

3. Szellemi-kulturális kapcsolat Béccsel

a) hangszer-vásárlások

Fölmerül azonban a kérdés: vajon honnan szereztek be a jezsuiták a hangszereket?

Egyik lehetőség, hogy ajándékozás útján, mint azt például 1700-ban a napló krónikása feljegyzi. Ekkor ugyanis a kollégium egy *tábori dob*ot kap ajándékba.³⁵ De 1744-ből is tanúskodik néhány sor arról, hogy Josephus de Pleyern és nővére a jezsuita kollégium kórusának ajándékoz egy – bár javításra szoruló – de mégis *értékes és elegáns hangszert*.³⁶

Gyakoribb azonban a másik lehetőség: a pénzért való vásárlás. Ilyenkor a budaiak legtöbbször az osztrák jezsuita provincia (– melyhez maguk is tartoznak –) prokurátorához vagy bécsi rendtárs-ismerőseikhez juttatják el igényléseiket. Mivel ez szükségessé teszi az állandó kapcsolattartást, e hangszervásárlásokról főként a fennmaradt le-

³⁴ „Zahorsky, Clarin, Principal, Bassett; Violon, geigen – 5“. Miller, i. m. 163. o.: „Wenceslaus Zahorszky – Marcus Steindl: Coraulae.“

³⁵ „Tympa num quoque *campestre*, musico templi nostri choro donatum est.“ HSJB I. 34. v. 1700.

³⁶ „Eorundem Benefactorum (sc. Perill. Dom. Josephi de Pleyern et ejusdem sororis) dono *Instrumentum Musicum* licet aliqua reparatione indigum, elegans tamen, et majoris pretii Rebus Chori accrevit.“ HSJB II. 22. r. 1744. Isoz a jötevő nevét „Reyern“-nek olvasta, bizonyára közvetett forrás alapján, hiszen pontos lapszámot nem közöl. (s. p. = sine pagina. ld. 21. o. 43. lj.)

velekből értesülhetünk. Időrendben haladva a következő írásos dokumentumok jönnek szóba.

1707-ben arról tudósít Wolfgang Wenckler Bécs városából, hogy – mint azt Lambertus Mayrhauser rektornak írja – *két fuvolát és húrokat* fog a budai kollégiumnak küldeni.³⁷ Bizonyos tehát ebből, hogy a jezsuiták már korán gondoskodnak a rendszeres zenélés körülményeiről, ami annál is tiszteletreméltóbb, mivel elsősorban, és még évekig, a lakhatás biztosítása és iskoláik elhelyezése a legfőbb gondjuk és szükségletük. Hogy mennyire alapvető igényük kezdettől fogva a zene lélekemelő hallgatása, kiderül abból a levélből (1714), melyben a zenéléshez szükséges dolgokat a böjti ételekkel és olajjal együtt kéri Bécsből.³⁸

Egyes hangszer-kellékek beszerzéséről is maradt fenn dokumentum. Josephus Karner rektor 1725 előtt *plectrumokat és hegedűnyergeket* igényelt bécsi kollégájától, aki csodálkozva jegyzi meg: elkészült hegedűk küldéséről eddig ugyan nem esett szó, de most már ezeket is feljegyezte. A szállítást egyelőre elhalasztotta, mert kénytelen – mint írja – addig várni, amíg e törékeny és finom dolgokat biztonsággal be tudja csomagolni.³⁹

A vonós hangszerek karbantartásához – mint ismeretes – nélkülözhetetlen a húrkészlet felújítása. A budavári főtemplom kórusának kiadásai között is gyakoriak a húrvásárlásokra vonatkozó adatok. 1740-ben, Mayerl Benedek rektorsága idején *két tekercs hűrt* igényelnek Bécsből. Az ottani kolléga válaszlevelében meg is kéri a rektort: tudakolja meg a zenészekről, hogy pontosabban milyen hűrra van szükségük?⁴⁰ Szintén ehhez a rektorhoz szól Lahr Jakabnak Bécsből keltezett levele (1746), mely-

³⁷ „Mitto 2 flautas Preis 9 floreni datis Fr. Miller, uti et pro chordis adiectis.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 202. d. 17. t. 1136. sz.

³⁸ „Reverendo Patri in Christo Patri Georgio Erber Collegii S. J. Rectori Budae! ... Was Euer Ehrwürden Nemlich in dero werthen zeillen von Fastenspeis und Öhl verlangen haben, ist schon alles in der Beraihthschafft, Erwarthe also nur den Abgeordneten, womit auch die Musicalische sachen mitfolgen werden. Wienn, den 12. dec. 1714. Servus in Christo Josephus Millner.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 202. d. 17. t. 778. sz.

³⁹ „Reverendo Patri in Christo Patri Josepho Karner Collegii Soc. Jesu Rectori. Budae. ... Petita plectra, et ephippiola pro fidibus notata quidem habeo; sed quia sola absque periculo fractionis mitti vix poterant, eorum quoque comparationem distuli, donec aliis rebus adjungi possent in aliqua cista. De fidibus ipsis nullam recordor mentionem factam fuisse. Sed et has modo notari feci. Viennae 28 Martii 1725. Reverentiae Vestrae Servus in Christo: Leopoldus Veicht.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 202. d. 17. t. 1112. sz.

⁴⁰ „Reverendo Patri in Christo Patri Benedicto Mayerl Coll: Soc. Jesu Rectori! Budae. ... Duos fasciculos chordarum commisi meo socio Jacobo, qui putat, debuisset explicari ex qua litera, ut vocant Musici. ... Viennae die 19. Nov. 1740. R. P. Rectoris Servus in Christo: Michael Bliemel.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 201. d. 17. t. 209. sz. 55. r.

ben arról értesít, hogy bizonyos Planckenstainer nevű páter közvetítésével két köteg „É”-húrt fog Budára szállítani a vonósok részére.⁴¹

Mint arról a várbeli kollégium naplójának krónikása tudósít: 1752-ben a rend vásároltat a zenekar részére két *pozaunt*, azaz *harsonát*. A két hangszer és a velük együtt beszerzett nyolc misszálé ezúttal a vízivárosi kórus tulajdonába megy át.⁴²

Mint azt a szakirodalomból tudjuk, 1723-ban húsvétkor hatalmas tűzvész tört ki Budán, amely a jezsuita főtemplomot is csaknem leégette. A felbecsülhetetlen károkat okozó tűz leginkább a kóruskarzaton tárolt hangszerekre és kottákra, valamint az Esterházy-féle elegáns kivitelű *orgonára* nézve volt végzetes kimenetelű. A templom homlokfala ugyanis ráomlott a kóruskarzatra; a nagyszerű orgonát és a hangszerek gazdag gyűjteményét maga alá temette, miközben az ének- és zenekar minden felszerelése lángok martaléka lett.⁴³ A kollégium vezetői – akik eddig is mindent elkövettek a zenei élet érdekében – nem vesztik el a lélekjelenlétüket, és még ez évben⁴⁴ gondoskodnak új orgona felállításáról, minden bizonnyal azért, hogy a liturgia folytonossága biztosítva legyen. Ezt az általuk „szerfőlött alkalmas”-nak nevezett orgonát negyvenöt évig használják. 1760 körül azonban a levéltári források már gyakran említik, hogy az orgona meglehetősen labilis állapotban van, s ehhez hozzájárul a karzat ódon állapota is, amiért a hangszert már-már alig lehet használni. Szükségessé vált tehát ismét egy új orgona felállítása. Erre a napló tanúsága szerint 1768-ban kerül sor, amikor az egyik rendtag e célra lemond családi örökségéről, és átiratja azt a kollégium részére. Levéltári

⁴¹ „Reverende in Christo Pater Rector! dessen an mich abgelassenes Schreiben von 29. nov. habe rechtens erhalten, was betreffet wegen den Saiten habe R.P. Planckenstainer den 1. Decembris 2. bunds Quinten nehmlich „É” behendiget, in deme nicht habe wissen konne, was vor ein Buchstaben begehret ist worden, weilen aber dieser Buchstaben „E” an mehrensten gebraucht wierdt, habe diessen abgesant. der Bundt kostet 1 fl. 42. In summen 3 fl. 24 kr. Wienn den 3. Decembris 1746. Infirmus in Christo Servus: Jacobus Lahr.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 202. d. 17. t. 714. sz.

⁴² „In accessionibus Ecclesia numerat octo missalia nova, geminas deinde pro Choro tubas ductiles.” HSJB II. 44. v. 1752. Id. Isoz (21. o. 44. lj.) sine pagina pontatlanul közli. Hogy a megvásárolt két harsona a vízivárosi rezidenciáé lett, arról az itteni akták egyik lapja tanúskodik: „Octo Missalia cum propriis incompecta a 2 fl 38 kr = 21 fl 4 kr. ... 2 tubas ductiles vulgo Posauern cum cistula: 40 fl 45 kr.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 200. d. 14. t. 419. sz. fol. 499. r.

⁴³ „subito collapsus subiectam fornice perpregit, chorumque musicorum una cum organo egregiae molis et artis et multa musicae supellectili obruit, ignique sepeliit.” HSJB I. 118. v. 1723.

⁴⁴ „Chorus musicorum nova fornice et organo perquam idoneo sumptibus collegii est restauratus.” HSJB I. 119. r. 1723. Jóílehet a naplónak ezen sorai befejezett tényként közlik, hogy a leégett orgona helyére még ez évben, tehát 1723-ban egy másik „szerfőlött alkalmas” orgona került, Isoz az új hangszer felállításáig eltelt időt mégis egy, ill. másfél évre becsüli. (20. o.) Idézi emellett Némethy Lajost, aki a budai főtemplomról részletes monográfiát írt, és aki szerint „a beszerzett orgona felette hiányos és csekély volt”. Mindezeknek ellene mond önmagában az a tény, hogy csak 1768-ban – 45 év eltelte után – vált szükségessé egy új orgona beszerzése.

kutatásaink kiderítették, hogy e jótevő: Franciscus Mayerberg,⁴⁵ akinek rendelkezése szerint a mintegy 3800 forintot a templom katedrójának megszilárdítására, a kórus helyrehozatalára és az új orgona felállítására kell fordítani. Mivel a pénzt a kollégium csak 1766 után veheti igénybe, a tulajdonképpeni munkálatok feltételezhetően csak ez után indulnak meg. A páterek azonban jó előre informálódnak afelől: honnan tudnának egy jó orgonaépítő mestert Budára hívni. Josephus Hämerl 1764. karácsony napján keltezi levelét Bécsből, és tudatja a budai rektorral, hogy felvette a kapcsolatot az a mesterrel, aki nemrég fejezte be a bécsi jezsuita templom minden tekintetben kifogástalan orgonájának a felépítését. Egyben javasolja a rektornak: ha egy egészen új orgonát akar állíttatni, akkor kérje ki a préposttól *Chr. Xav. SINZ mestert*, aki a bécsi jezsuita templom orgonájának folyamatosan gondját viseli. Ha Sinz felmérte a budai főtemplom térbeli lehetőségeit, és tervrajzot is készített, mindenképpen olyan orgonát építenek majd, amely díszére válik a templomnak.⁴⁶ 1768-ban a napló jegyzője már egy elkészült, új orgonáról számol be, mely egészen a díszes faragványú kórosszegélyig kiterjed, és kecsesen hozzásimul ahhoz.⁴⁷

b) zeneművek (kottainventárium)

Hogy a budai főtemplomban milyen szerzők műveit játszották a XVIII. században, arra Isoz a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárában fennmaradt kottainventárium alapján⁴⁸ ad választ. Isoz e kéziratot zeneműjegyzékről feltételezi, hogy az a Budavári Nagyboldogasszony-templom zenei katalógusa. Bár részletesen nem fejt ki indokait, melyekre e feltételezését alapozza, egyik kiindulópontja valószínűleg az, hogy az inventárium a Budapesti Egyetemi Könyvtárban maradt fenn, ahová a felosz-

⁴⁵ „*Pater Franciscus Mayerberg per abdicationem die 23 Januarii 1764 factam transscripsit Collegio haereditatem suam tam Paternam quam Maternam, ex qua obvenient Collegio circiter fl. 3800 impendendi ex ejus mente in Organum, Chorum, et Cathedra templi. NB. nihil hactenus acceptum usque ad 18. Jan. 1766.*” OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 180, k.: Liber benefactorum Collegii Budensis. 3. r.

⁴⁶ „*Organi artificem evocavi Eundem, qui in nostra Ecclesia recenter novum ejusmodi opus cum satisfactione omnimoda perfecit, ubi ejusdem sensum accepero, cum Reverentia Vestra communicare non praetermittam: quod si novum ex integro construendum foret, suaderem sane, ut Reverentia Vestra Organedum cum (sic!) Ch.^{mo} Xav. SINZ (Chrisostomus Xaverius Sinz?), qui nostri organi curam habuit de licentia R. P. Praepositi prius evocaret, ut inspecto spatio et delineatio competens, et ipsum Organum ad templum ornandum confici posset; sumptus in iter horum faciendi certo compensarentur per aliam oeconomicam instructionem, Quibus me in desideratissimos favores, et Sanctissima sacrificia omni veneratione commendo. Reverentiae Vestrae Infirmitas in Christo servus: Josephus Hämerl. Viennae 25 Decembris 1764.*” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 201. d. 17. t. 483, sz. Láthatjuk tehát, hogy a kollégium vezetősége már 1764-ben levelezést folytatott az orgona ügyében.

⁴⁷ „*Inter emolumenta et ornamenta Templi referenda sunt candelabra quaequam dono datae operis non inegantis, et Organum impendio bis mille quindecim florenorum hoc primum anno inchoatum ex haereditate cujusdam nostri, et ad fastigium perductum Choro Musicorum, qui sumptibus Collegii nonnihil productus elegantiam a Cratibus, et meliore instructione accepit, venuste accomodatam.*” HSJB II. 102. v. 1768. Isoz is közli (21. o. és 43. lj.) négy sajtóhíval és ismét sine pagina.

⁴⁸ Jelzete: F 31.

latott rendházak írásbeli hagyatéka került. A másik példa pedig, hogy az inventárium lapjai között talált különálló nyolc lap egyikének tetején ez olvasható: „Musicalia Choro Quinque Ecclesiensi oblata. 1737.” („A pécsi kórus számára felajánlott kották. 1737.”) Ennek alapján Isoz a következő megállapításra jut (29. o. 78. l.): „Miután nem valószínű, hogy külföldi rendház látta volna el kottákkal a pécsi kórust, a „Catalogus”-nak hazai, közelebb a *budai rendház* hangjegytárát kellett magában foglalnia.” Mivel a fenti két indok nem tűnt elégséges magyarázatnak a budai provenienciát illetően, kutatásunkat kiterjesztettük a katalógust összeállító Müllner Ignác életének vizsgálatára, már amennyire ezt a szűkös források lehetővé tették. Már a vizsgálódás elején világossá vált: nem tudjuk megállapítani,⁴⁹ hogy Müllner 1711-ben, amikor a kottajegyzéket összeállította, mely városban tartózkodott, ugyanis csak így volna lehetséges a feltételezett „budai” eredetet adott esetben elfogadni. Mint ismeretes, a hazai jezsuiták az osztrák provinciához (rendtartományhoz) tartoztak. Ennek sematizmusából kiderül, hogy *Müllner Ignác 1723-ban és 1725-ben Budán tartózkodott, sőt 1731-től 1735-ig öt teljes évet töltött el Budán.*⁵⁰ A sematizmus azonban mindig csak a legszükségesebb adatokat tünteti fel az egyes rendtagokról, így Müllner nevénél sem olvasható semmiféle zenei vonatkozás. Segítségünkre jött azonban egy jelentős dokumentum (ld. 3. kép) a Fővárosi Levéltárnak a budai zenészekre vonatkozó eléggé szűkös XVIII. századi anyagából, amely „Ignatius Müllner S. J.” aláírása alatt a „pro tempore Regens Chori” megjelölést tartalmazza, az okmány keltezése pedig: Buda, 1735. júl. 23.⁵¹ Ez tehát megegyezik a sematizmusban foglaltakkal, mely szerint Müllner 1731–1735-ig Budán tartózkodott, sőt ezen újabb adat szerint éppen regens chori minőségben. Jóllehet e tény még inkább valószínűvé teszi Isoz állítását: hogy az inventárium budai eredetű — hiszen összeállítója is e városban volt regens chori —, az inventáriumon azonban nem szerepel helymegjelölés. Időmegjelölés viszont igen, és ez na-

⁴⁹ Az osztrák jezsuita provincia (melyhez hazánk is tartozott) tagjainak XVIII. századi sematizmus a ugyanis csak 1716-tól kezdve áll rendelkezésre. A Budapesti Egyetemi Könyvtár példánya pedig (Kézirattár) csak 1719-cel kezdődik; nem is szólva a sok hiányzó évről. Ld. „Catalogus Personarum et Officiorum Provinciae Austriae S. J.” Jelzete: Rar Hung 954; régi jelzete: P 3888.

⁵⁰ „Pater Ignatius Müllner: 1719: nem szerepel; 1720: Collegium Leobicense; 1721–22: hiány; 1723: Collegium *Budense*; 1724: Coll. Neosoliense; 1725: Coll. *Budense*; 1726: Coll. Cremsbense; 1727: Coll. Jauriense; 1728: hiány; 1729: Resid. Strig.; 1730: hiány; 1731: Coll. *Budense*; 1732: Coll. *Budense*; 1733: hiány; 1734: Coll. *Budense*; 1735: Coll. *Budense*; 1736–41: Coll. Jauriense; 1741–1750: Coll. Soproniense.” Müllner Ignác Sopronban hal meg a sematizmus szerint 1750. aug. 25-én. A budai jezsuita kollégiumban Müllner a sematizmus szerint a következő funkciót töltötte be: „P. Ign. Müllner: Praef. Spir. Mon. Exam. Cand.”

⁵¹ „Commendo Perillustri Domino Consuli 2dum meam instantiam nuper a me factam; utramque devotionem, videlicet Sanctissimae Trinitatis, et Sancti Francisci Xaverii ex Voto Communitatis institutam, et usque ad annum 26. huius saeculi accurate solutam vi contractus onerosi ab Inclyto Magistratu Musicis extraditi, nimirum 1^{am} per 36 flo. 2^{am} per 18 flo. Perillustris Dominationis Obligatissimus Servus: *Ignatius Müllner S. J. p. t. Regens Chori Mpria. Budae 23 Julii 1735.*” Főv Lt B. tan. ir. IV. 1002/uu. Misc. Ant. No. 326. Müllner tehát e nyugtával igazolja, hogy — mint regens chori — megkapta a zenészek szolgálati díját, amelyet a tanulmányunk első részében említett két ünnepeken való szolgálatukért kaptak.

Comendo Serillustri Ino Consuli Dⁿⁱ
 meam instantiam nuper a me factam,
 etramq; devotionem, videlicet SS^{da}
 Trinitatis, et S. Francisci Xaverij
 ex Voto Communitatis institutam, et
 usq; ad annum 26. huius seculi
 accuratè solutam vi contractus
 onerosi
 extraditi, nimirum $\frac{1}{2}$ per 36/10
 2am per 1

Dominationis

1735

.4

Strog

Lullner C.F.

Regens Chori Regia

gyon korai évet tüntet fel: 1711-et. Amikor tehát Müllner Budán karnagyként működik, már 24 éve annak, hogy a jegyzéket összeállította; hogy azonban mely városban, az nem derült ki eddigi kutatásainkból.

Két dolgot azonban még megvizsgálhatunk: egyik az inventárium cím-megjelölése, másik a benne foglalt művek zeneszerzőinek helyi (nemzetiségi) megoszlása.

A barokk stílusú többsoros latin címszöveg magyarul a következőképpen adható vissza: „Zenei dolgok katalógusa, melyet különös gonddal állított össze főtisztelendő Müllner Ignác jezsuita atya, aki – ha kitöröltetik az élők sorából – azt szeretné, hogy ezen zenei dolgok a *bécsi* Szent Ignác és Pongrác Szeminárium akadémiai kórusának használatába kerüljenek mintegy hálijának kifejezéseként, hogy *ugyanott ő a zenének csiszoltabb tudományát méríthette*, mely odaadó zenei szolgálatot Isten tiszteletére ő mindig is szeretné, ha a szent épületekben előmozdítanák.”⁵² A cím tehát arról árulkodik, hogy Müllner a zenének csiszoltabb, azaz műveltebb tudományát *Bécsben* sajátította el, s épp ezért a felsorolt zeneművek kottáival is a bécsi jezsuita akadémia kórusát kívánja megajándékozni.

Ha a zeneszerzők nemzeti megoszlását vizsgáljuk, szintén nagy számban akadunk *bécsi* vonatkozású komponistákra: Aufschneider, Bertali, Bonporti, Caldara, Dolar, Draghi, Fux, Kerll, Körzinger, Öttl, Porpora, Reinhardt, Reutter, Richter, Sances, Schmelzer, Schmidt, Staudt, Zacher és Ziani. Szerepelnek azonban az Esterházyudvarban egyrészt karmesterként működő zeneszerzők, mint: Schmidtbaur, Rumpel-nig, Zivilhofer és Werner, akinek 18 műve került be az inventáriumba. Másrészt az ugyanitt udvari orgonistaként működő zeneszerzők, mint Hörger és Prustman. A *bécsi* jezsuita gimnázium karnagyának, Johann Bernhard Staudtnak 35 műve szerepel a jegyzékben. (Bár Brendtner 79, Aufschneider 77, Gyll 54, Zeiler 41 művel van képviselve a közel ezer művet magában foglaló inventáriumban.) Egy-két művel szerepelnek ezenkívül Kunath, Novotni és Patzelt is, akik Magyarországon működtek.⁵³ Rajtuk kívül természetesen megtaláljuk a nemzetközileg ismert olasz és német zeneszerzőket is: Albinoni, Bassani, Charissimi, Colonna, Corelli, Perti, Pitoni, Vivaldi; valamint Donberger, Huefnagel, Königsberger, Pez, Rathgeber, Sengmiller, Spiess, Willkomm és Zeiler. Müllner zenei katalógusában a korszak valamennyi egyházzenei műfaját föllelhetjük. Szerepelnek benne az egyházi év legkülönfélébb alkalmaira komponált misék, vesperások, motetták, oratóriumok, zsoltárok, himnuszok, litániák, Mária-antifónák, Te Deumok és szóló-cantilénák. (Ez utóbbi jezsuiták által kedvelt műfajból 127 tétel szerepel az inventáriumban.)

Ha teljes bizonyossággal nem is tudjuk megállapítani az inventárium származási helyét, annyi mindenestre valószínű, hogy a benne foglalt zeneműveket a főtemplom kórusán Müllner mindenképp megszólaltatta; sőt az is elképzelhető – mivel az inven-

⁵² „Catalogus Rerum Musicarum singulari studio conscriptarum a Patre Ignatio Müllner S. J.” (Belső címlapján:) „Quas omnes, ubi is mortalium numero expunctus fuerit, Seminario SS. Ignatii, et Pancreatii Viennae ad usum Chori Academici cupit fieri proprias in grati animi tesseram *ob hauritam ibidem poltioris Musicae scientiam*, quam honori divino in sacris aedibus promovendo semper voluit devotam, Anno Salutis MDCCXI.” BEK Kéziratár: F 31. Régi jelzete: N° 1879.

⁵³ Az inventárium feldolgozásában nyújtott segítségéért Sas Ágnes kolléganőnek mondok köszönetet.

tárium mégse került el Bécs városába, ahová Müllner szánta, sőt még Győrbe és Sopronba se, ahová Müllnert később helyezték, – hogy az ő távozása után is játszották a műveket a mai Mátyás-templom XVIII. századi kórusán.

A budai jezsuiták tehát igen szoros zenei-művelődési kapcsolatot tartottak fenn Bécs városával. Ezt nemcsak az innen hozatott hangszerek példája bizonyítja, hanem a budai főtemplom kórusán megszólaltatott bécsi zeneszerzők művei is. Müllner Ignác esete azt is jól szemlélteti, hogy a XVIII. század folyamán nem is egy regens chori folytatta zenei tanulmányait a *bécsi* jezsuita akadémián, majd kamatoztatta később tudását talán éppen a budai templomok kórusain.

4. A zenészek vitája a jezsuita plébánosokkal és a budai városi tanáccsal

A budai főplébánia kórusának „városi-plébániai” zenészei a XVIII. század negyvenes éveiben egyre nagyobb létszámban nyerne felvételt a város *polgárainak* sorába, s ettől fogva mindinkább polgári zenészeknek hívatják magukat. Önerzetükben annyira megerősödnek, hogy a plébániától és a városi tanácstól – hivatkozva a székesfehérvári és a pesti zenészek példájára – meghatározott fizetést és ingyenes lakást kérnek. Mindezt családjuk eltartásának kötelezettségével, és azzal indokolják, hogy a város terheinek viselése (adó, stb.) most már az ő vállukat is nyomja.⁵⁴ Az első lázadás – mint Isoz (30–40. o.) részletesen beszámol róla – 1743-ban tör ki a jezsuita templom kórusán. A saját vagyonukkal és házi „gazdaságuk”-kal törődő városi zenészek egy jó része ugyanis ettől fogva szinte rendszeresen hiányzik, és magánügyeinek intézése, vagy más templomokban való szolgálata miatt nem vesz részt a kötelező litánián, vespéren vagy más szertartáson. Tolvay Imre rektor azonban ragaszkodik elvárásaihoz, és a neki alárendelt városi-plébániai zenészeket behajtja vállalt kötelezettségeiket, sőt meglehetősen súlyos anyagi büntetést ró a hiányzókra. Ez utóbbiak – az összes zenésznek mintegy háromnegyed része – viszont föllázadnak ellene, és panasz-beadvánnyal fordulnak a városi tanácshoz. („Beschwöhrnusen von uns samentlichen bürgerlichen Statt- und Chormusicanten”). Követeléseik közül a fontosabbak: 1. Mivel a tipikusan rendi ünnepekből húsznál is több van, honorálják ezeket is tisztességesen a jezsuiták. 2. A más templomokban szerzett jövedelmeiket ne kelljen beszolgáltatniuk a plébánia-templom regens chorijának. 3. Mivel már elnyerték a „polgár” rangját, ne úgy bánjanak velük a plébánosok, mint a kollégiumban eltartott kosztoz diákokkal. 4. Abból a jövedelemből, amit – véleményük szerint – nekik köszönhet a plébánia, ne a hat énekesfiút tartsák el, hanem vegyék fel zenésznek még három Budán letelepedett polgártársu-

⁵⁴ „Octavo: Wür hiernesshafte bürger seynd und seyn müssen auch die bürgerliche onera ertragen, und so lange zeit (ohne Creützer besoldung) die Gottes dienst verrichtet.” „Decimo: In der Stadt Pest, Stullweissenburg, und anderen frey Städten die Stadt Pfarr Musicanten nebst ihren schönen Salarjo freyen quartier, gratis alle bürgerliche freyheiten zu geniessen haben.” OL E 152 Acta Jes, Coll. Bud. 7. d. Fasc. 11. Nr. 64. fol. 326. r. – 328. r. 1743.

kat.⁵⁵ Bár a huzavona négy-öt évig is eltart, az eddigi zenészek mégsem jelennek meg többé a főplébánia kórusán. Tolvay rektor így kénytelen újabb zenészeket felfogadni. Ettől fogva viszont a kiszorult (volt plébániai) zenészek nem engedik, hogy a főtemplom új zenészei más budai templomokban is játszzanak, mert nekik is szükségük van az anyagi bevételre. Tolvay ekkor a magisztrátushoz fordul, de az természetszerűleg a polgári (fellázadt) zenészeknek fogja pártját. A rektor ezért magát az esztergomi érseket hívja segítségül: akadályozza meg, hogy a városi tanács beleszóljon plébánosi és kegyúri jogainak gyakorlásába. E levelében szakvéleményt is mond a zenészekről: „Az egy tehetséges és jámbor trombitást kivéve – (valószínűleg Nase Györgyre gondol) – valamennyi muzsikus sápadt tehetségű, és nem ért a zenéhez; ahhoz viszont igen, hogy a kóruson lármát csapjon és rebelliót szítson.”⁵⁶ Korzinek és Zahorszky zenészeket, akik nem vettek részt a lázadásban, a városi zenészek konfraternitásából – mint Isoztól tudjuk (32. o.) – bosszúból kizárják. Nase Györgyöt pedig, aki szintén hűségesen szolgált a főtemplom kórusán, ettől fogva a tanács kezdi szorongatni: ezentúl ritkábban jelenjen itt meg, különben megfosztják vízivárosi tanítói állásától. Naséről a rektor – mint azt a vízivárosi rezidencia zeneéletének áttekintésekor látni fogjuk – elismerő jellemzést ír az érseknek. A lázadásban nem vett részt még Seerider és Lausegger sem, akik írásukkal is bizonyítják, hogy mit sem tudtak a városi tanácshoz (a rektor háta mögött) benyújtott panaszlevélről. Azt is elmondják, hogy a polgári mivoltukra most oly büszke zenészek a század elején még korántsem voltak polgárok, és örültek, ha a főtemplom kórusán akkor szolgálatot teljesíthettek.

5. A zenészek megfigyelmezése: a regula

Jóllehet az egyházi hatóságok és a városi tanács a nyugtalanodó zenészeket újból és újból „megregulázza”, húsz év elteltével még mindig ugyanazon problémákkal kell mindkét félnek szembenéznie.

A zenészekre vonatkozó „Regulatio”, amelyet maga a városi bíró és a tanácsosok adnak ki 1753-ban, a rektor és a karnagy iránti feltétlen engedelmességre szólítja fel őket. Egyúttal szigorúan figyelmeztet, hogy valamennyi ünnepen, vigilián, temetésen, stb. szorgalmasan jelenjenek meg. Ha ez akadályba ütközne, kötelesek maguk helyett

⁵⁵ „Sexto: haben die Herrn Jesuiter ... uns bürger ... tractiren, gleichsamb, als ob wür ihre Sing, und aufhalts Knaben wären, und so Einer von uns wegen habender haus würtschafft, oder anderer Verrichtung auss einer Vesper, Lytanei (wovon kein Creützer bezahlt wird) ausbleibet, ist jener Preis 30 kr abzug der Cassa gestrafft.” Uo. „Septimo: Welches wür zu Einiger Jahrs Prob schmerzlich erfahren haben müssen, da unsere in handen habende specification lauthet an eingegangenen gelden 571 fl: 30 kr., unter uns 8 bürgerlichen Musicanten nicht mehrer, als 250 fl. vertheilt worden, die übrigen 261 fl. 30 kr. auf ihre 6 Sing Knaben reservirt haben; ... indeme wür doch nicht mehr, als einen Discantisten vonnöthen haben; zu dem seynd ohnedem noch 3 von uns übrig, welche sich hier sesshaft gemacht, und doch keine dienst auf dem Chor zu verrichten haben, sondern müssen mit zu schauen, andere das geld enttragen lassen.” Jelzétét ld. 54. jegyzetnél.

⁵⁶ „Iisque omnes uno excepto Tubicine luridi, et nullius valoris Musici, qui ad hoc tantum valent, ut numerum et strepitum augeant.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud., 202. d. 17. t. 1227. sz. 1743.

helyettest állítani, mert ellenkező esetben súlyos pénzbüntetést rónak ki rájuk. A templomi szolgálatokból, iskolákból, kongregációkból, valamint temetésekből származó jövedelmüket hűségesen vigyék el a regens chorihoz. E jövedelmek nyilvántartására két könyvet vezessenek, melyeknek egyike a karnagynál, másika a zenészek előjárójánál legyen, hogy az összeg szétoztásakor egyik se húzhasson igazságtalanul hasznot magának. Egy évben kétszer legyen — tavasszal és ősszel — fizetés: mégpedig Húsvétkor és Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén (szept. 14.). Hogy megszüntessék a zenészek folytonos morgolódását, a kollégium vezetősége az eddigi „collatio”-nak nevezett öt nagyobb étkezés helyett ezentúl 10 rajnai Ft-ot fog fizetni nekik.⁵⁷ Kerüljék az egymással való torzsalkodást, és tartsák szem előtt a köteles alávetettséget. A jövőben tiszteljék a kollégiumot és a plébániát, kerüljék a klikkekbe tömörülést és a lázadást, mert ellenkező esetben a városi magisztrátus, aki ezen regulát maga adta ki, súlyos elégtételt fog venni, és engedelmességre fogja őket szorítani. A regulában egyúttal szabályozzák a zenészek részesedési arányát a közösen szerzett keresetből. Orgonista: 50 Ft. Első trombitás: 50 Ft. Másodtrombitás: 45 Ft. Basszista: 50 Ft. Első tenorista: 35 Ft. Első hegedűs: 45 Ft. Második hegedűs: 35 Ft. Harmadhegedűs: 30 Ft. Csellista: 24 Ft. Dobos: 24 Ft. A kollégium eltartásában álló tenorista: 20 Ft. Altista: 25 Ft. Szopranista vagy díszkantista: 25 Ft. Másodszopranista: 18 Ft. Minden zenész jövedelme a folyó év összjövedelmétől függően lehet több vagy kevesebb, de a fent meghatározott arányok megtartásával. A közös pénztárból az orgona-fújtató részére 8 Ft-ot vesznek el, és ugyanennyit a kották karbantartására. Ebből fedezik még a húrok és a kisebb hangszerek javítási költségeit is.⁵⁸

Az 1756-os budai canonica visitatio külön vizsgálatot rendel el a városi-plébániái zenészek ügyében. Ekkor már mind a városi, mind az egyházi vezetés kezdi felismerni: fegyelmet csak akkor várhat el a zenészekről, ha rendszeres és meghatározott fizetést ad nekik. Jóllehet eddig a várostól évente globálisan 150 Ft-ot kaptak, és mellékes jövedelmük is összegyűlt a zenés temetési menetekből, más templomok ünnepeiből, a sodalítások, iskolák, akadémiái vizsgák zenei rendezvényeiből és a színi előadásokból, ez azonban nem elegendő sem a maguk, sem a családjuk fenntartására; még akkor sem, ha a szükséges hangszereket a kollégium vásárolja meg, és azok nagyobb javításait is fedezi. Ekkor már az is gyakori, hogy a plébánia zenészei egyszerűen megtagadják a szolgálatot: dél közeledtével elszállingóznak a kocsmákba, délután pedig már a borral telt torkokból csak szitkozódás és veszekedés hallatszik.⁵⁹ A jezsuita plé-

⁵⁷ „Vocalistas primarios studiosos alet V. Collegium, dabit praeterea Musicis consueta suis temporibus jentacula, uti et vinum et panem suis temporibus. Loco 5 collationum autem lautiorum dabit per annum Rhenenses decem ad cassam, ut occasio murmuratum tollatur.” „Regulatio Musicorum Ecclesiae nostrae Parochialis S. J. 1753.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198. d. 6. t. 8. sz. fol. 9. r–v. és 10. r.

⁵⁸ „Praeterea ex annuis reditibus flor. 8. pro Calcantista, 8 pro habente curam Musicalium, tot item flor. quot necessarii sunt ad emendas chordas, reparationem ordinariam Musicalium minorum instrumentorum et expensas ratione chori a Regente Chori faciendas detrahantur.” Uo.

⁵⁹ „Nam a meridie non raro pro libitu ex choro se absentant, aut Vino jam pleni eo comparent, rusticasque illic rixas miseaseant.” Informatio De Parochia Budensi III. ac Rev. Domino Canonico Visitatori, Comiti Josepho Battyán Anno 1755. OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 6. d. Fasc. 4. Nr. 26.

bánosok ekkor már felismerik a helyzetet, és megkérlik a vizitátort: segítsen rajtuk, mert a plébánia és a kollégium jövedelme nem elégséges a zenészek anyagi helyzetének kielégítő rendezéséhez.

1760-ban már valamennyi városi-plébániai zenész-polgár (Sammentliche Bürgerliche Stadt und Chor Musici) fel van háborodva Christophorus Mayr jezsuita rektor ellen, aki egy alkalommal nem adja ki a hangszereket, mert elvárja, hogy a zenészek azokat személyesen tőle kérjék el. Ezek azonban ahelyett, hogy illő tisztelettel megjelenének előtte, fellázítják a rektor ellen az egész polgárságot, és ismét panaszbeadvánnyal fordulnak a tanácshoz. Az anyagiak mellett most már azt is sérelmesnek találják, hogy a jezsuiták egy a zenében tapasztalatlan regens chorit rendelnek föléljük,⁶⁰ akinek be kell szolgáltatniuk jövedelmüket, és aki azt évente kétszer szétosztja közöttük. Ha huszadik századi szemmel nézve és szakmailag érthető és jogos is a korabeli zenészek ezirányú panasza, az akkori kor felfogása szerint más volt a regens chori feladata. Ugyanis mind az 1753-as magisztrátus-féle *Regulatio*, mind pedig a *Canonica Visitatio* (1756) rendelkezése kimondja, hogy a regens chori fő feladata nem a zene művészeti irányítása, hanem az ének- és zenekar-adminisztrációs és szervezési irányítása: ő vezet nyilvántartást a befolyt jövedelmekről, és a kifizetett juttatásokról; ő intézkedik a kórus-karzat tisztántartásáról, a kottatár karbantartásáról, a hangszerek megjavításáról, a húrok vásárlásáról, valamint – például körmenet esetén – a hangszerek szállításáról. A regens chori feladatkörének ilyen szempontú ismeretében már nem tűnik oly lázítóknak Mayr rektor véleménye: nem szükséges, hogy a regens chori értsen a zenéhez. Nem az a feladata ugyanis, hogy a zenét dirigálja, hanem, hogy a hangszereket és a kottákat rendben tartsa. Ha Bécsben – mint Mayr rektor írja – a Szent Anna-templomban lehet egy jezsuita novicius-szerzetes a regens chori – márpedig ott udvari és virtuóz zenészeket fizet a rend – akkor itt, Budán, miért tartják ugyanezt sérelmesnek a városi plébánia zenészei?⁶¹

Érdeemes azonban azt is megvizsgálunk: milyen a rektorok véleménye a zenészekről. Mayr rektor 1760-ban elpanaszolja a városi tanácsnak, hogy a kollégium költségén vásárolt hangszerekre nem vigyáznak eléggé a zenészek. Nem csoda hát, ha azok könnyen megrongálódnak és tönkremennek; a kották pedig sokszor szétszakadnak és bepiszkolódnak.⁶² A kollégium igazgatója tényszerűen megállapítja, hogy a rend

⁶⁰ „Pro 2do: Müssen wir die in andern Kirchen, oder bey Leichnahm Bestättigungen verdiente Proventen einem von ermelter Societet uns in der Musique fürgesetzt ohnerfahrenen Chori-Regenten einliffern.“ *Memoriale Musicorum Contra P. Rectorem Christophorum Mayr*. OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198, d. 6. t. 10. sz. fol. 12. r. – 13. r.

⁶¹ „Dass aber der Magister Regens Chori nicht in der Musique erfahren, und ihnen doch vorgesetzt worden, ist eine lähre und schlecht vorgegebene unerträgliche druckung, welche noch niehmahls gehöret alhier worden. In Wienn bey St. Anna ist ein Novitz Regens Chori, und obwohlen aldorth Hoff- und Virtuosi Musici von dem Chor solariret seynd, hat sich noch niehmahlen dessentwegen einer aldorth beklaget; und ist dess Regentis Chori obligation nicht, dass Er die Music regire, sondern die Instrumenta und Partes aufbehalte, wie auch das einkommende Geld aufzeichne, und verwahre, welches Er ja ohne die Musique zu verstehen praestiren kann.“ *Responsio Patris Christophori Mayr ad Memoriale Musicorum*. OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 198, d. 6. t. 23. sz. fol. 31. r. – 34. r.

⁶² „und Noten, welche durch fremden gebrauch seynd geschmutzet, zerrissen und fast unbrauchbar werden.“ Uo.

1743-ban két trombitát vásárolt, s most, 1760-ban az egyik már el is romlott. 1742-ben a rend két klarinétot vásárolt, most azonban – mint írja – egyik sem található a kóruson. A zenészek szerint a trombiták a Törökbálinton tartott zenés nagymiséken rongálódtak meg, a rektor azonban tudja, hogy ezek csak 1753-tól hangzottak trombitával. Panaszait azzal zárja, hogy 1750-ben egy hegedű veszett el a kórusról, ennek történetét azonban most nem hozza nyilvánosságra.⁶³ Mindezek a tények némi magyarázatot nyújtanak arra nézve, hogy Mayr rektor miért bocsájtotta oly nehezen rendelkezésre a féltve őrzött hangszereket.

A zenészek zúgolódása – mint Isoz elbeszéli (37–42. o.) – csak akkor hagy alább, amikor – a jezsuita rend feloszlatása után – sikerül nekik a városi tanáccsal végre egyezséget kötniük, mely szerint 1776-tól lényegesen megemelik a fizetésüket.

6. A vízivárosi Szent Anna-templom zenei élete

Buda város XVIII. századi zeneéletében a jezsuiták azért is jelentős szerepet visznek, mert a mai Batthyány téren álló Szent Anna-templom is az ő plébánosi hatáskörükbe tartozik. Mint azt Schoen Arnold monográfiájából⁶⁴ megtudjuk, 1724 táján a Víziváros lakossága megünvén, hogy állandóan a Várba kell felkapaszkodnia, egy saját kápolnát építtet Szent Anna tiszteletére. Jóllehet a ma látható nagy templom az 1740-es évekig nem készül el, már e kis kápolnában megindul a lendületes kulturális-zenei élet. A vízivárosi jezsuita plébánia gazdasági kiadásai között már 1727-től fogva maradtak fenn nyilvántartások, melyekből megtudjuk, hogy minden évben Szent Anna napján, a templom búcsúünnepén vannak a legnagyobb zenei megmozdulások, de a húsvéti körmenetet is kiemelkedő ünnepélyességgel tartják meg. E jeles napokon már kezdettől fogva *lehozzák a várbeli kollégium hangszereit: a hordozható orgonát, a dobokat és egyéb felszereléseket.*⁶⁵

A zenei élet igazi megalapozása a Vízivárosban *Nase János György*nek tulajdonítható, akiről Isoz is részletesen megemlékezik (24–26. o. és 46–47. o.). Először 1744-

⁶³ „Anno 1743 seynd 2 trompeten geschafft worden, wovon eine sehr schlecht. Anno 1742 seynd 2 Clarinet von uns erkhaufet, und ist keines auf dem Chor. Es hatten sich die gemelte Musici verlauten lassen, dass die Trompeten in Turbal wären verderbet worden. da doch wenigstens vor 1753 kein trompeten in Turbal gesehen worden. Anno 1750 ist ein Geigen von chor verlohren gangen; will aber hier nicht öffentlich an tag geben, was ich dessentwegen annotiret gefunden habe.” Uo.

⁶⁴ Schoen Arnold, *A budai Szent Anna templom.* (Budapest 1930).

⁶⁵ Ausgab der Pfarr-Kirchen in der Wasserstatt von 1. Nov. 1727. „Für das Amt am fest der Heiligen Annae *denen Musicanten:* fl. 3.” „Item *Musicanten* am fest der Heiligen Mutter Annae vor das Hoch-Ambt: 5 fl.” 1736. OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 200. d. 14. t. 76. sz. fol. 94. és 169. „Denen Nachtwachteren, so die paramenta zur Auferstehung *von der Festung herunter* und hinauf *getragen* kr. 30. *Denen Musicanten:* fl. 2. Denen Nachtwachteren, so *die Orgel,* paramenta von der Vestung *herunter* und hinauf *getragen:* kr. 34.” 1735/36: Rationes Templi Aquaticae. Uo. 130. sz. „*Portatori tympanorum:* 14. kr. 193. sz.

ben az úrnapi körmenet kapcsán értesülünk a naplóban⁶⁶ később rendszeresen emlegett iskolamesterről. A Várból visszatérő körmenetben nemcsak a kollégium zenészei fújják hangszereiket, hanem az itteni vízivárosi iskolamester is.⁶⁷ Ugyanígy együttműködéssel kísérik Anna-nap vigiliáján a lorettói litániát is. Karácsonykor Nase két segédtanítójával különféle „pasztorellákat” énekel hegedű- s orgonakísérettel. De az is előfordul, hogy improvizál az orgonán (1745, 1746).⁶⁸ 1747-ben hosszantartó leírását adja a diárium annak a kilenc egymás után következő vasárnapi ünnepségnek, amelynek egyikét Szent Alajos tiszteletére a Vízivárosban tartják. A rendezvény sikeréhez nagyban hozzájárul az ifjabbik Nase iskolamester nagy segítsége is. Egyúttal ez az esemény alkalom arra, hogy a krónikás végre név szerint, konkrétan is megemlítsé Nasét, aki eddig a naplóban mindig csak „Ludimagister hujate” (= itteni iskolamester) megjelöléssel szerepelt. A krónikás elbeszélése szerint a körmenet élén zászlóikat hordozva haladnak a kisebb lányok és fiúk, őket követi trombitákkal és dobokkal a zenészek rendje: név szerint Nase iskolamester és két segédtanítója, majd a papság. Miután felértek a várbeli Szentháromság-szoborhoz, a menetben résztvevő trombitásokat egy pohár itallal frissíti fel a kollégium, majd – az akadémia ifjúságának csatlakozásával – visszatérnek a Szent Anna-templomba, ahol a Salve Regina hangjaival fejezik be a körmenettel egybekötött szertartásokat.⁶⁹ A krónika 1747 után nem beszél többet Naséről, aki 1751-ig élt, s így életének utolsó három évében – mint azt Isoz állítja (46–47. o.) – valóban visszavonulhatott. Hogy azonban Nase nem viselt vezető szerepet „az Anna templomi zenéken”, mint azt Isoz állítja, azt a napló fent idézett elég késői, negyvenes évekbeli adatai cáfolni látszanak. A már említett várbeli rektor, Tolvay Imre – mint mondtuk – igen elismerő jellemzést írt Naséről az esztergomi érsekhez: Nase az ifjúságot oly kitűnően tanítja, hogy Pestről is, de még a távolabbi vidékekről is csak úgy sereglenek hozzá a gyermekek. *Nase jó trombitás és kiváló muzsikus*, aki valamennyi polgári zenészt fölülmúlja. Ő az egyetlen, aki a liturgikus szolgálatot becsületesen vállalja, aki nélkül bajos lenne a liturgia méltó végzését biztosítani. S mivel ebben a hosszú és nyomasztó üldöztetésben – Tolvay az ellene föllázadt zenészekkel

⁶⁶ Diarium Residentiae Societatis Jesu in Aquatica. Ab anno 1742 usque 1759. BEK Kézirattár Ab 85. Schoen Arnold szerint (i. m. 195. o.) Némethy még használta ennek második kötetét, amelynek nyoma veszett. Rövidítéseinkben: HSJB Aquat. A napló feldolgozását Kárpáti Andrásnak köszönjük.

⁶⁷ „Deducta Processio, et circa 11^{am} reducta ex praesidio a Patre concionatore festivo. Processiones hae inter tubas et tympana ductae sunt submissis e Collegio musicis, et hujate Ludimagistro infantibus.” HSJB Aquat. 1744. jún. 11.

⁶⁸ „et Dominus Ludimagister pro sua devotione cum 2 praeceptoribus varias Pastorellas sonantibus fidibus et organo cantabat.” HSJB Aquat. 1745. dec. 24. „In nocte ipsae Nativitatis hora 12 tria sacra continuo lecta sunt ad aram Majorem, coram praesepe inter tubas et tympana, et alios ludos musicos a Ludimagistro sponte productos usque in finem.” HSJB Aquat. 1746. dec. 24.

⁶⁹ „4ta devotionis Sancti Aloysii. Processio ... Pueris 6 vexillula puellis immixta. Harum seriem secutus musicorum ordo cum tubis et tympanis videlicet Dominus Nase Ludimagister cum suis Praeceptoribus. ... a juventute 2 cantilenae decantatae, tubicinibus interim haustu aliquo se in Collegio refocillantibus. ... post Salve Regina in Choro decantatum dimissa est ... Patri Catechistae Aquatico ingenti auxilio et adjumento fuere Domini Ebenhökiana, Endersiana et ludimagistro Junioris (sic!) Nase.” HSJB Aquat. 1747. szept. 3.

és a magisztrátussal folytatott áldatlan vitáira gondol – Nase volt az egyetlen, aki a plébániatemplom kórusán állhatatosan, hűségesen, béketűrően és nagyszerűen szolgált, éppen ezért akarja a városi tanács és a városbíró Nasét innen elmozdítani és – gyaníthatólag – tanítói állásától megfosztani.⁷⁰ A városbíró – hozzáfűzhetjük – valószínűleg azért tiltotta el Nasét a plébániatemplom kórusától, hogy az ott megszolgált bért a városi polgár-zenészeknek biztosítsa.

1742-ben már egy három oldalas „Specificatio” részletezi a vízvárosi jezsuita templomnak azt a közel negyven ünnepét, amelyen zenés nagymise, körmenet, litánia vagy vesperás tartatik. E részletes jegyzékből azt is megtudjuk, hogy Buda város szokott körmenetei mind teljes zenekar kíséretében történtek, s bennük a vízvárosi és a várbeli rezidencia zenekarai rendszeresen közreműködtek.⁷¹

A vízvárosi diárium először 1754-ben – Nase 1747-ben megszakadt működése után hét évvel – említ ismét egy zenével is foglalkozó iskolamestert, s noha a krónikás őt nem nevezi meg konkrétan, tudjuk, hogy ezúttal Böhm Mártonról van szó. Némethy Lajos a következőket írja róla: „Böhm Márton igen jeles egyéniség volt. Hat latin osztályt végezvén, magyar, német, tót, illyr nyelven beszélt és a latinban is jártas volt; ezenkívül a zenében nagy ügyességgel bírt, azért már 27 éves korában e tanoda vezetésével találjuk őt megbízva. Ezen állomáson ... tizenhét éven át működött.”⁷² Mindehhez az 1756-os canonica visitatio azt teszi még hozzá: „A gyermekek tanításában és az éneklésben jól teljesíti kötelességét.” A hatvanas években Böhm – hogy a Szent Anna-templomban változatosabb zeneműveket is megszólaltathasson – felfogad egy diszkantista és egy altista, nemsokára pedig további négy énekesfiút.⁷³ Nepomuki Szent János ünnepén Böhm egyéni vállalkozásból énekes misét szorgalmaz (1754). Egy évvel később Mindenszentek napján a kóruson litániát énekel övéivel, majd Xavéri Szent Ferenc ünnepén is zenekarával kíséri a litániát. 1755-ben viszont, amikor a Xavéri-kilenced első hétköznapiját ezúttal a Vízvárosban ünneplik, hívatlanul megjelen-

⁷⁰ „Hinc quia juste metui, ne via facti optimum virum *dictum Ludi Magistrum* e Schola deturbet (sc. consul judex), quam ... maxima cum laude administrat, instruitque juventutem egregie ita, ut et Pesthino, et aliis magis longinquis locis ad eum pueri mittentur instruendi. ... Est autem et *bonus Tubicen, et praeclarus Musicus*, superatusque civiles omnes, in quorum rebellione is unicus erat, qui Divinum Servitium in Choro nostro cum honore sustinuit, sine quo aegre Divina potuissent administrari debita cum solemnitate; denique constanter, fideliter, pacifice, et egregie in illa tam longa, et molestissima persecutione chori Ecclesiae servivit. Id quod graviter tulit, et D. Consul et totus Magistratus.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 202. d. 17. t. 1226. és 1227. sz.

⁷¹ „Specificatio deren Festivitäten, an welchen in der Wasser Statt Pfarr-Kirchen bey S: Anna gesungene *Musicalische Hochämpter* gehalten werden.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 197. d. 5. t. 46. sz. fol. 59. r. – 60. v.

⁷² Némethy Lajos, *Kögl Ádám Jézustársasági tag és Buda-vízvárosi lelkész életrajza 1702–1771.* (Esztergom 1878.) 35. o.

⁷³ „Alit praeterea sponte sua, quos et vestit *Discantistam et Altistam*, ut pleniorum Musicam in Parochiali Ecclesia habeat.” OL E 152 Acta Jes. Irreg. Coll. Bud. 197. d. „Praeterea titulo *quatuor puerorum musicorum*, quos pro Templo S. Annae intertenere debet fl. 40.” OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 7. d. Fasc. 10. Nr. 4. fol. 15. v.

nek a várbeli muzsikusok és kiszorítják Böhmöt a kórusról.⁷⁴ Sajnálatos, hogy a zenészek közötti érdekellentét – mint azt ebből a példából is látjuk – a szűkös anyagiak folytán még meglehetősen sokáig fennállt. Böhm folytatja elődjének nemes hagyományát, és Karácsonykor a templomban összegyűlt népnek ő is pasztorált játszik az orgonán. Megtartja Nasénak azt a kezdeményezését is, hogy Szent Cecília napján a muzsikusokért énekes-zenés nagymisést mondhat, melyen zenészeivel ő is aktívan közreműködik. Böhm ádvent folyamán rendszeresen „Ave Mariá”-t énekel a néppel, Virágvasárnap pedig a passiót németül éneklé társaival. Nagyon jól munkálkodik a kóruson, mert a várbeli zenészek egyre féltékenyebbek lesznek rá, és – a canonica visitatio során úgy látszik – kiharcolják, hogy ők is zenélhessenek a Szent Anna-templom kórusán. 1756-ban Szent Anna ünnepének vigiliáján Böhm azonban jogosnak érzi, hogy ő és zenekara játsszék, és nem engedi fel a városi zenészeket kórusára.⁷⁵ Az utóbbiak ezért egyre inkább fenekednek Böhmre, aki miattuk Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén már nem is mer muzsikálni.⁷⁶ Viszont a megelőző hónapokban lezajlott canonica visitatio alkalmából zenészeivel együtt igazán kitesz magáért. A látogatásra érkező Batthyány Józsefet ekkor trombiták és dobok zengése közben kísérik a főoltárig, a misén pedig az iskolamester Böhm gondoskodik az alkalom komolyságához illő zenéről.⁷⁷

A század ötvenes éveiben a sokoldalú és művelt Kögl Ádám kerül a vízvárosi plébánia élére, aki „még a zenekar berendezésére is kiterjeszté figyelmét, és nemcsak zeneeszközöket, de zeneműveket is szerzett, sőt jóakarói által ajándékban kapott.”⁷⁸ Kögl plébános neve szerepel azon a kiadási jegyzéken is, melyből megtudjuk, hogy az újonnan vásárolt nyolc misszálét most kötötték be, és a már említett két „tuba ductilis”-en, harsonán kívül vettek egy nagyheti gregorián szertartáskönyvet is. Karácsony vigiliáján, amely egyúttal szeretett plébánosának, Kögl Ádámnak is a névnapja, Böhm szeretettel köszönti őt a misén megszólaló fúvós hangszerekkel és dobokkal.⁷⁹

A hangszereket a vízvárosi Szent Anna-templom zenekara – mint láttuk – kezdetben a rend várbeli központjából kölcsönzi. Később azonban, körülbelül a negyvenes években, már saját hangszerekkel is rendelkezik. Bár a rend feloszlása után öt évvel felvett leltár már csak sejteti az egykori gazdagon felszerelt zenekar töredékeit, meg-

⁷⁴ „Musici ex praesidio, licet non vocati, comparuerunt, cum apud Magistratum effecerint, ne noster *Ludi Magister* musicam instituatur.” HSJB Aquat. 1755. dec. 4.

⁷⁵ „A prandijs hora 4ta Lytaniae in Honorem S. Annae coram exposito sub Tubis, quas *Ludi magister* cum suis decantavit; frustra obstrepentibus civitatensibus Musicis, utpote quibus vi visitationis, jus in chorum ademptum est.” HSJB Aquat. 1756. júl. 25.

⁷⁶ „licet *Ludi-Magister* Musicam non faciat, quia observatum, quod Parochiani hanc ... avide expectaverint.” HSJB Aquat. 1756. szept. 14.

⁷⁷ „Advenit D. Comes Visitans Ecclesiam, quem P. Superior excepit, ... in templum sub strepitu tubarum et tympanorum induxit ad majorem Aram ... et Sacrum celebravit, sub quo *Ludi Magister* in choro musicam adornavit.” HSJB Aquat. 1756. Visitatio Ecclesiae.

⁷⁸ Némethy, i. m. 14. o.

⁷⁹ „Solemnes litanias sub sacro cum tubis et tympanis in gratulationem Patris Superioris fecit *Ludi-Magister*.” HSJB Aquat. 1758. dec. 24.

tudjuk belőle, hogy 1778-ban a kóruson *egy kis orgona, néhány dob és trombita, két nagybőgő, valamint különféle kották* találhatók.⁸⁰

A Szent Anna-templom *orgonájáról* igen bőséges kéziratos anyag maradt ránk, hiszen a templom XVIII. századi káplánja, majd plébánosa, Franciscus Luprecht négy hosszú oldalon⁸¹ csak az orgonáról beszél. Leírja annak történetét, részletesen ismerteti szerkezetét, elbeszéli összes megjavíttatását, elemzi sípjait, felsorolja regisztereit stb. Az orgonáról ezenkívül néhány jelentős sort olvashatunk Jacobus Puchner kéziratában,⁸² aki szintén itt volt káplán 1775-től. E két kéziratos forrást Schoen Arnold részletesen feldolgozta, és a lényegre vonatkozó adatokat közölte.⁸³ „1756-ban az Anna-templomban már hétváltozatú orgonát találunk” — írja Isoz (96. o.), és állítását az általunk átnézett levéltári források is alátámasztják.⁸⁴ Minthogy azonban a nagyszámú nép énekének irányításához e kicsiny pozitív nem volt elégséges, eladták, és — amikor II. József rendelete (1784) a kármelita rendet is feloszlatta — megvették helyébe a budai kármelita templom nagyhírű, 20 változatú orgonáját. A 600 Ft-ért⁸⁵ vásárolt hangszert átszállították a vízivárosi Szent Anna-templomba. A kiváló orgona azonban az átköltöztetés során annyira megrongálódott, hogy kénytelenek voltak a klaviatúrát megváltoztatni. Ennek pedig az lett a káros következménye, hogy a hangszer elvesztette régi, energikus hangzását, megszokott szép tónusát. Nem is lehetett már rajta oly könnyedén játszani, mint régen. Luprecht részletesen felsorolja: milyen hibák és szakmai tévedések történtek az orgona itteni felállításakor a manuálok és az egész szerkezet hátrányára. Ezenkívül: mivel az orgonát az ablak elé helyezték, a hangszer sötétséget vetett az egész kórus-karzatra. Éppen közepén állva a karzatnak két részre osztotta a zenészeket, akik — nem látva a ritmust vezénylő karmestert — képtelenek voltak egymással összhangban maradni.⁸⁶ Ezt a helyzetet a zenészek 1797. dec. 17-én megelégedik, és panaszukkal az akkor nemrég odahelyezett Luprecht káplánhoz fordulnak. Nem telik bele két hét, és Luprecht kieszközli a városi tanácsnál, hogy az orgonát a saját, valamint a jótévedők költségén megjavíttathassa. A képviselő testület-

⁸⁰ „*Organum parvum. Tympana, et Tubae, 2 Violon et aliqua Musicalia.*” Specificatio Supellectilis Sacrae, quae ad Ecclesiam Parochialem Civitatis Aquaticae ad S. Annam pertinet. OL Helyt. It. C 67 135. cs. F. 35. fol. 56. r. 1778.

⁸¹ Franciscus Luprecht, *Liber Memorabilium Parochialis Ecclesiae ad Sanctam Annam.* (Budae 1803–11.) Közp. Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény: Bf 0910/ 280. fol. 11. r. — 12. v. Az erősen beázott oldalakon található és megerősített munkával is alig elolvasható sorokat az orgona specialistáinak figyelmébe ajánljuk.

⁸² Jacobus Puchner, *Synopsis Parochialis Domus et Ecclesiae ad St. Annam Budae in Aquatica cum quibusdam Miscellaneis.* (Budae 1804.) Közp. Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény: B 0910/49.

⁸³ Schoen Arnold, i. m. ld. 64. lj.

⁸⁴ „*Visitatio Exemptae Parochiae Budensis ad St. Annam, Inventarium: Organum 7 mutationum.*” OL E 152 Acta Jes. Coll. Bud. 11. d. Fasc. 19. Nr. 1. fol. 14. v.

⁸⁵ Isoz nem ismerte Luprecht kéziratát, így nem tudhatta, „hogy a kármeliták templomából származó orgona valójában mennyibe került.” (49. és 96. o.)

⁸⁶ Ld. még Puchner, i. m. 7. o.

tel úgy döntenek, hogy a nagy munkára nem budai származású, hanem külföldi orgonaépítőt hívnak meg: így esik választásuk *Josephus Herodek a Venatoriisre*,⁸⁷ aki a budai klarissza nővérek templomának orgonáját építette. 1798. szept. 25-én a mester és három segédje először a manuálokat szedi szét, majd hozzálát a fújtatók, a szelláda, a klaviatúra és a sípok javításához. E munka tart végig az egész télen át, úgy, hogy maga az orgonaépítő mester a nagy hidegtől tüdőgyulladást kap, és ott helyben ágyban esik. Így persze a neki alárendelt segédek csak renyhén dolgoznak tovább. A mű azonban mégis elkészül 1799. április 2-án, éppen Luprecht nevenapján. Az újjászületett hangszer ekkor szólal meg először ünnepélyes keretek között. Az új orgonát azonnal ki is próbálja Podmaniczky báró, Czibulka Alajos, Coelestinus páter és a budai nővérek előjárónője is. A koncertet, melyen jelen vannak a városi tanács képviselői is, fényes vacsora követi a plébániaépületben.⁸⁸ Miután Luprecht elbeszélte az orgona restaurálásának történetét, részletes leírását adja az egyes alkotórészeknek is. Elemzi a pozitívet, a manuált és a regisztereket, valamint a pedált. Közli a részletes költségvetést is, melynek végösszege 2538 Ft és 4 kr. Minthogy más hasonló minőségű orgonák 6000.– Ft-ba kerülnek – jegyzi meg –, az orgonát viszonylag olcsón sikerült újjávarázsolni. Természetesen felsorolja ezután a jötevők nevét és az adományok összegét is.

A jezsuiták várbeli zenei központja mellett tehát a XVIII. század folyamán mind nagyobb szerephez jut zeneileg is a jezsuiták másik, vízivárosi központja, a Szent Anna-templom, melynek kórusán – mint láttuk – egyre intenzívebb zenei élet bontakozik ki.

Összegezeként tehát elmondható, hogy Buda zenei élete a XVIII. század folyamán a városi magisztrátus és a jezsuita rend kölcsönös együttműködésének jegyében fejlődik. A jezsuiták – mint a városi templom (Budavári Nagyboldogasszony-templom) irányítói – a főplébánia ének- és zenekarát állandó buzgósággal fejlesztik. Mindinkább igénybe veszik a nagyobb zenei gyakorlattal rendelkező városi zenészek segítségét. Gondoskodnak megfelelő hangszerek és zeneművek beszerzéséről többnyire a közeli és művelt Bécs városából; sőt a várbeli orgona újjáépítését is neves bécsi mester szakértelmére bízzák. Templomuknak nem egy karnagya a bécsi jezsuita akadémián sajátítja el a zenének kulturáltabb művészetét, és mutatja be nagy többségben a bécsi zeneszerzők műveit. Mindezek a levéltári kútfőkből merített tények rávilágítanak arra, hogy Buda a XVIII. század folyamán rendszeres zenei-művelődési kapcsolatot tart fenn többek között a jezsuita rendtagok révén is Bécs városával.

A század negyvenes éveiben már nemcsak a várbeli főtemplomban, hanem a vízivárosi plébániatemplomban is gazdagon kibontakozott zenei életet találunk: Budának e két zenei központja ugyanis ekkorra már jól felszerelt zenekarral és megfelelő ének-karral rendelkezik. A Budavári Nagyboldogasszony-templom zenekara a század közepe táján mintegy 13–15 állandó tagból áll, és differenciált hangszereloszlást mutat. A kor

⁸⁷ Ld. még Isoz, i. m. 97. o.

⁸⁸ „Tandem opus hocce usque 2. Aprilis 1799 paratum fuit. qua die in onomastico Francisci Luprecht, hujus organi fundatoris prima vice organum istud pulsatum, et probatum est per Illustrissimum Baronem Podmaniczky, per Czibulka, per Patrem Coelestinum, per sororem Superiorissae praesentibus Magistratualibus. Datum est tunc prandium lautum.” Ld. Luprecht, i. m. 12. r.

elvárásainak megfelelően a zenészek hangszertudása igen kiterjedt: mindegyikük legalább négy-öt hangszeren játszik. Az énekkar létszámát a nagyszámú diáksereg biztosítja, állandó diszkantista és altista fiúszólistái vannak, színvonaláról pedig a jezsuita szaktanárok gondoskodnak.

A felső- és alsóváros jezsuita plébániája nemritkán egymással karöltve rendezi meg ünnepeit: erre a zenészek együttműködéséből és a hangszerek kölcsönzéséből következtethetünk.

A XVIII. század közepére már nagyobb számban polgárosodó plébániai zenészek — akik magukat „városi-plébániai polgárzenész”-nek nevezik (bürgerliche Stadt-Pfarr Musici; bürgerliche Stadt- und Chor Musici) — mindinkább összeütközésbe kerülnek a kevés anyagiakkal rendelkező jezsuita plébánosokkal és a városi tanáccsal. Mire helyzetüket a hetvenes évek közepén a városi magisztrátus megnyugtatóan rendez, addigra 1773-ban a jezsuita rendet világszerte felosztatják. A rend érdemei azonban itt, Budán is elévülhetetlenek, hiszen a jezsuiták sajátos nevelési rendszerükkel, melyben a zene kiemelt szerepet kapott, Buda városát ismét a keresztény művelődés hajdani jeles központjává tették. Ebben — magasszintű oktatásuk mellett — nagy szerepet játszott a két budai jezsuita plébániatemplom lelki-szellemi kisugárzása, zenei művelődésének példamutató ereje.

A Széchényi Kollégium a város társadalmára diákjai révén mély hatást gyakorolt, melynek következtében Buda polgári lakossága a XVIII. század végére — ha nyelvében nem is — de érzés- és gondolatvilágában magyarrá forrott össze.⁸⁹

A XVIII. század egyik legkiválóbb és legjelentősebb magyarországi iskolája, a budai gimnázium a rend felosztatása után először egyetemi „archygymnasium”-ként, majd Királyi Egyetemi Katolikus Gimnáziumként működött tovább egészen 1907-ig, amikor „Rákócziánium” néven létrejött az Érseki Katolikus Gimnázium. Ez utóbbi 1948-ban, az államosítás után II. Rákóczi Ferenc Gimnáziumként élt tovább, és 1987. márc. 19-én jubileumi ünnepség keretében emlékezett meg alapításának 300. évfordulójáról.⁹⁰

⁸⁹ Patonay József, 'Iskolánk történetéhez'. In: A Budapesti II. ker. Kir. Egyetemi Kath. Gimn. Évkönyve 1939/40. (Budapest 1939–40.)

⁹⁰ Ld. Mészáros István, 'Két iskola falára'. *Új Ember* 1987. márc.

Klára Várhidi–Renner:

MUSIKLEBEN IN OFEN (BUDA) AUFGRUND SCHRIFTLICHER QUELLEN DER JESUITEN IM XVIII. JAHRHUNDERT (II).

In der zweiten Hälfte des XVIII-ten Jahrhunderts finden wir in den beiden Jesuitenkirchen Ofens – sowohl in der Stadtpfarrkirche (heute: Matthias-kirche), als auch in der Pfarrkirche der Wasserstadt (heute: Kirche der Heiligen Anna) – ein prächtig entfaltetes Musikleben. Zu dieser Zeit verfügen nämlich die beiden Musikzentren Ofens über ein recht gut gerüstetes Orchester und einen mehrstimmigen Chor mit Scholarsolisten (Discantisten und Altisten). Das Orchester der Stadtpfarrkirche besteht aus 13–15 festen Mitgliedern. Ein jeder Musiker ist – den Erfordernissen der Zeit gemäss – im Besitz der Kenntnisse von vielen – mindestens vier oder fünf – Instrumenten. Aufgrund unserer Archivforschungen publizieren wir über die Musiker und Dirigenten (Regentes Chori) beider Jesuitenkirche neue, bisher nicht bekannte Angaben. Die Musiker der Festung und der Wasserstadt veranstalten ihre Feier oft gemeinsam: darauf ist aus dem Verleih der Instrumente und der gegenseitigen Mitwirkung der Musiker zu schliessen.

Die Jesuiter Pfarrer besorgen die Instrumente und Musikwerke aus dem naheliegenden Kulturzentrum Wien. Manche Dirigenten der Ofner Stadtpfarrkirche führen ihre Studien über die Musik an der Wiener Jesuitenakademie, und stellen in der Mehrzahl die Werke Wiener Komponisten des XVIII-ten Jahrhunderts vor. Es wird durch Angaben der Jesuiten-Akten des Kollegiums dokumentiert, dass die Stadt Ofen – meistens durch Vermittlung der Ordensmitglieder gleicher Provinz – regelmässige musikalisch-kulturelle Verbindungen mit Wien aufrechterhalten hat.

Zwar haben die bürgerliche Stadt- und Chor Musici wegen der materiellen Not viele Konflikte mit den Jesuiter Pfarrern sogar mit dem Stadtmagistrat gehabt, sind die Verdienste des Ordens weder in der ganzen Welt, noch hier, in Ofen nicht zu vergessen. Die Jesuiten haben nämlich die Stadt Ofen mit ihrem Erziehungssystem, in dem die Musik eine bedeutende Rolle spielt, wieder zu dem einstigen bedeutenden Kulturzentrum gemacht. Dies alles ist dem Unterrichtsniveau ihrer Institute, sowie den geistlich-kulturellen und musikalischen Anregungen beider Jesuitenkirchen zu verdanken.

Bárdos Kornél:

A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ZENEI STRUKTÚRÁJA A KISVÁROSOKBAN (II) MODOR A 18. SZÁZADBAN

Szabad királyi városaink, amelyek a 16–17. században már birtokában voltak e kiváltságnak, zenei struktúrájukat a 18. században, sőt legtöbb esetben még a 19. század első felében is megőrizték. Soprontól Pozsonyon át Lőcséig, Bártfáig, Kassáig, Kolozsvártól Nagyszebenén át Brassóig a 18. században is a város saját zenészei, a toronyzenészek állnak egyházi és világi muzsika terén egyaránt a zenélés középpontjában. A lényeg nem változik, de a zeneélet színesedik. A toronyzenészek a színházi zenekarban is játszanak és részt vesznek az egyre gazdagodó hangversenyéletben is. Kassán a század végén városi zeneigazgatónak nevezik a toronymestert. Pozsonyban egy ideig a színház zenei irányítását is vállalja, majd újra csak a toronymesteri címet viseli.

Modor 17. századi zenéjének összefoglalásával igazoltuk e sajátos zenei struktúra jelenlétét a kisvárosokban is.¹ Mivel az 1681-es soproni országgyűlés döntése szerint Modor ún. artikuláris hely lett, azaz szabad vallásgyakorlatot nyert, így a 18. században az evangélikusok – bár a falakon kívül – folytathatták a 17. századból ismert zenei életüket, párhuzamosan a katolikus szlovákokkal és németekkel. Összefogta őket a város zenészeinek jelenléte: a szabad királyi város rendelkezése szerint a toronyzenészek vasárnap és ünnepeken mindhárom egyházban részt vettek a zenés istentiszteleten.

A *toronyzenészek* 18. századi történetének kezdetén rögtön meglepetés ér bennünket: Georg Krumboltz toronymester utóda, Caspar Klein csupán 1675-től 1677-ig szerepel a városi számadáskönyvben. Utána 1715-ig csupán dobosok és toronyőrök fizetését jelzik. A városi jegyzőkönyvben sem találunk választ ennek hátterére. Úgy tűnik, ebben az időszakban nem volt toronymestere a városnak.

A számadáskönyv szerint 1716. szept. 25-től 1717 márciusáig Nicolaus Puchner volt a toronymester.² A városplébános, a bencés házfőnök és az evangélikus inspektor jelenlétében a városi tanács vele köt szerződést 1717. jan. 2-án a toronyzenészeknek a három templomban való közreműködésére vonatkozólag. Előbb felemeli heti 3 ft-ra rendes fizetését, amelyből a toronybeli szolgálatról, toronyzenészeiről és az örökről kell gondoskodnia. Majd részletezi a templomi muzsikálásáért járó fizetését: az alsó, azaz a szlovákok plébániatemplomától évi 20 ft-ot, ugyanezért a várostól évi 10 ft-ot, a bencések, azaz a németek templomától évi 5 ft-ot, a német evangélikusok imaházától pedig évi 30 ft-ot kap rendszeresen. A várostól ez utóbbi szolgálatáért nem jár neki fizetés, mert e században a város anyagilag nem támogatja az evangélikus egyházat. Hogy

¹ Lásd részl. Zenetudományi dolgozatok 1987. 75–86.

² Štatny okresný archiv Bratislava-vidiek, Mg. Modra. Továbbiakban: Archiv Modra.

a három templom zenekarában nehézség nélkül muzsikálhassanak, a vasárnapi és ünnepi istentiszteletek idejét is egyeztetik: télen az evangélikusoknál 1/2 8, az alsó templomban 8, a bencésekénél 9, nyáron pedig 7, 1/2 8 és 9 óra a kezdés időpontja.³

Puchner toronymester hamarosan távozik Modorból. 1717. márc. 3-án Johann Valentin Kessler lép örökébe. Febr. 27-én Talheimbt József báró Pozsonyból ír érdekében a városi tanácshoz: „... az említett kérelmezőt, mint józan, szorgalmas és szelíd embert, állásának betöltésére kellően képzettnek és serénynek tartva ajánlom. Miként édesapjával Pozsony városa elégedett, hasonló egyéniségű fia is alkalmas lesz Modor városának szolgálatára ... az ígért heti 3 ft-ot, mint értékes és művészetében kellő jártassággal bíró toronymesternek adják meg, hogy embereiről [toronyzenészeiről] megfelelően gondoskodhassék, így a város szolgálatában biztos alapokon működhessék.”⁴

Az új toronymester magára nézve kötelezőnek tartja a három templom zenéjére vonatkozó január 2-i megállapodást, sőt márc. 17-én a bencésekénél még külön kötelezvényt ír alá a rendszeres közreműködésre.⁵ 1718-ban arra kéri a városi tanácsot, „hogy a gabona járadékát kissé nagyobbítsák.” Úgy tűnik, e kérésnek eredménye a tanács két intézkedése: „Hogy a toronymester társaival jobban élhessen, elrendeljük, a zenei mellékes jövedelme legyen teljesen szabad, és ebben semmi címen ne korlátozzák őket.” 1721. márc. 17-én pedig megismételve a három templom zenei szolgálatára vonatkozó 1717-es szöveget, kiegészítik azzal, hogy fa és gyertya járandóságán kívül 12 nagyszombati mérő gabonát fog kapni minden évben.⁶

Az előbbi rendelkezés nem csupán a toronyzenészek mellékes jövedelmének biztosítására és növelésére vonatkozik, de szabad királyi városainkban érvényes jogára is: a szórakoztató zene területén is uralkodnak, szemben a magánzenészekkel, s a városi tanács saját zenészeinek e jogát megvédi! Az utóbbi, az 1721. márc. 17-i rendelkezést Kessler toronymester már nem érte meg (mert közben meghalt), s a városi jegyzőkönyvbe márc. 17-én be is jegyzik: „Hadl Ferenc, az új toronymester márc. 22-én

³Uo. Városi jegyzőkönyv (Vjk) 1717. jan. 2., 47v.

⁴Archiv Modra Inv č 4932: „... dictum Instantem, qua hominem sobrium, diligentem et mansuetum, pro eoque munere subeundo sat qualificatum sedulumque duxi recommendandum sperans etenim, quemadmodum parens ipsius pro contento Civitatis hujus Posoniensis in simili caractere attente et vigilanter desudat, ita etiam Filium pro servitio Civitatis istius Modrensis inde futurum ... per eundem septimanatim desideratos f 3, qua, uti promissum est, qualificato et in arte sua bene perito Magistro posse admitti, ut cum hominibus suis necessario intertenendis subsistere, proque honore Civitatis stabilitus persistere valeat.”

⁵Uo. Inv č 4937; Pannonhalma It Acta ad Eccl. et Resid. Benedict. Modrensem pertinentia Fasc 2., 1717. márc. 17.

⁶Archiv Modra. Instantiae K. 2690. sz. 1718. aug. 2: „... mir nebst einen kleinen Zusatz das Getraide augiren und geben lassen.”; uo. Vjk. 1719. jan. 3., 152: „Ut Turnerus magis subsistere possit cum sociis statuitur, ut accidentia Musicalia sint eidem Libera, nec ullo sub colore praepediantur.”; uo. 1721. márc. 17., 215: „... praeter ea habebit annuo praeter ligna et candelas metr Tyrnaviens. frumenti No 12.”

kezdí működését.”⁷ Róla csupán a városi számadáskönyv alapján tudjuk, hogy 1728-ig működött. 1728-tól 1734 februárjáig Joseph Rusicska, majd márc. 22-től 1743-ig Anton Pfeiffer követte. Őt már korábbról ismerjük. 1717. febr. 21-én, mint községi toronymester – tudomást szerezve Nicolaus Puchner toronymester hirtelen távozásáról – levelet írt a modori tanácshoz: amennyiben még nem töltötték be az állást, zenében igen jártas toronyzenész legényét ajánlja Puchner utódának.⁸ (Mint láttuk, az állást Kessler kapta meg.)

1740 körül híre járja, hogy – mint az feltevésünk szerint 1678 és 1715 között lehetett – a város csupán toronyőröket kíván alkalmazni. Pfeiffer fenyegetettnek érezve saját és toronyzenészei jövőjét, aggódó levelet ír a városi tanácshoz, felelőlegesen eddigi – a szórakoztató zene területén elszenvedett – veszteségeiket is: „Hogy bátorodom a bölc és nemes Városi Tanácsot zavarni, kérem, ezért ne nehezteljenek rám. Fülelmez jutott annak a híre, hogy nem leszek toronymester, csupán dobost kívánok tartani. Ez súlyosan érintené toronyzenész legényeimet is. Ennek hírére most távozni akarnak, mivel itt nem lesz mit tenniök. A városi tanács azt is megígérte nekem, hogy az összes lakodalmon mi fogunk muzsikálni. Nem így történt, mert úgy intézkedtek, hogy az itteni zenészekkel együtt muzsikáljunk. De ez nem volt elég! Behívtak, és a bíró valamint az udvarmester előtt ebbe bele kellett egyeznem. Mivel pedig ezáltal legényeim mellékes jövedelmükben veszteséget szenvednek, s csupán a templomi szolgálat marad számukra, elégedetlenek és távozni kívánnak. Így egyedül képtelen leszek a templomi szolgálatot ellátni, sőt közeledvén szent karácsony ünnepe, nem lesznek legényeim, akikre pedig nagy szükségem lenne ... Kérem, legyenek segítségemre, és ne engedjék, hogy e baj megtörténjék!”⁹

Ez esetben aggodalmának nem volt komoly alapja, mert a toronyzenész intézményt most már nem szüntetik meg, sőt Modorban még a 19. század elején is fennállott!

⁷Uo. „Turnerii vero moderni Francisci Hadl annus inchoatus a die 22 Martii.”

⁸Archiv Modra. Litterae Missiles Inv č 1461.

⁹Uo. Instantiae P. 2695. sz. Dátum nélkül: „Dass ich mich der Kühnheit unterwinde Einen Wohl Edlen und Hoch-Weissen St. Magistrath zu beunruhigen, bitte in tiefster Unterthänigkeit mir solches nicht zu verargen, massen mir zu Ohren gekommen, als solte ich kein Thurner mehr hier seyn, sondern wolten nur einen Bauckenschlager halten, welches auch hernach als meine Gesellen innen worden und nun wolten sie darauf von mir weg, weilien hier nichts mehr zu thun seyn solte. Sintemal es mir auch versprochen worden, ich solte hier alle Hochzeiten zu bedienen haben, welches aber ich nicht alleine, sondern auch hiesige St. Leuthe und Musicanten darzu genomem, verrichtet habe: welches noch nicht genug gewesen, sondern es hat sich noch Richter unterstanden den Hofmeister zu sich zu beruffen und mit ihnen zu accordiren, und erst hernach mir Bericht zu ertheilen, und weilien dieses und meine Gesellen auf solche Weiss zu keinen Accidentien gelangen können, sondern nur bey der Kirchen dienen sollen, sind sie nicht content, trachten von hier fort. Denn ich hernach nicht compabel seyn werde den Kirchen Dienst alleine zu versehen, sintemal auch die Heil. Weyhnacht Feyertag jetzo herbey kommen, und ich nicht gleich Thurner Gesellen werde haben können, wann ich solche von Nöthen werde haben ... geruhe mir hier fals gnädige Beyhülffe zu leisten und zu meinem Ruin kein Unheil wiederfahren zu lassen.”

1740 novemberében a városi tanács megrója Pfeiffer toronymestert azért, mert késlekednek a várostoronyban a negyedórak jelzésében: a negyedóra késői jelzéséért 25 dénár, az egész óra esetében pedig egy forint büntetést szab ki rájuk.¹⁰

Pfeiffer az első toronymester, akiről a számadáskönyvben azt olvashatjuk, hogy a németek iskolájában ő tanítja a leányokat, s ezért 78 ft toronymesteri fizetésén kívül évi 40 ft-ot kap. 1743-ban a helyébe lépő Johann Ridiger ugyanúgy tanító és toronymester lesz, Pfeiffernek pedig még az évben mint öreg toronymesternek 33 ft-ot, mint volt iskolamesternek 26 ft-ot fizet a város. 1777-ig, a nemzeti iskola szervezéséig Modorban a toronymester egyúttal a németek iskolájának is tanítója. Ez a tény lényeges adalék a toronyzenészek elfoglaltságának 18. századi bővüléséhez, amelyre bevezetésünkben utaltunk. Ugyanakkor viszont e században egyetlen konkrét utalást sem találunk a toronyzenére vonatkozólag, amely a 17. században rendszeres volt. (Lásd Melchior Schultz toronymester 1649. jan. 1-i szerződésének szövegét, melyet előző tanulmányunkban idéztünk is. „Azután – miként Pozsonyban is szokásos – reggel, délben és este toronyzenét játszanak.”¹¹)

A 32 éven át működő Ridiger toronymesternek több hosszú beadványát ismerjük a városhoz. Elfoglaltságai között ő sem szól a toronyzenélésről, annál többet a szórakoztató zene körüli sérelmeiről, s főleg a nappali órajelzések terhéről: „Amikor 1743. jan. 1-én a szabad királyi város bölc és nemes Tanácsa toronymesternek és városi zenésznek felvett, miként elődjeimnek, nekem is biztosítottak előjogot a névnapok, lakodalmak, a szerződéses tánczenék területén. Ezek az összegek a hivatalos fizetésem felül voltak. Arra is figyelmeztettek, hogy az éjszakai tűzörséget és a toronybeli harangozást embereimmel szorgalmasan lássam el ... Amennyiben a városban a zenélést toronyzenészeimmel nem győzőm ellátni, segítségül kérhetem a templomi zenészeket, s ha ezek kevésnek bizonyulnak, mert három vagy négy helyen kell egy időben muzsikálni, idegen zenészek is kiegészíthetnek. Amikor azonban 1747-ben nappal történt a nagy tűzvész, a bölc és nemes Tanács úgy döntött, hogy nappal is jelezniünk kell trombitával a negyed és egész órákat ... Ezt a feladatot is elvállaltam legényeimmel együtt ... Mivel a mostani időkben a kórusbeli zenészek nem törődve a városi zenében való jogaimmal bejelentés nélkül vállalnak lakodalmi és szerződéses tánczenélést, engem és kötelességtudó legényeimet gúny tárgyává teszik ... sokkal jobb lenne, ha a nappali tűzörséget megszüntetnék, amely miatt 16 éve oly sok károm esett.” Másik levelében azt is elmondja, hogy a nappali tűzjelzéséért évi 30 ft-ot kap a várostól, a polgárjoggal rendelkező személyektől négy krajcár, a többi lakostól másfél krajcár jár neki.¹²

¹⁰Vjk 1740. nov. 24., 37.

¹¹Lásd 1. jegyzet 76.

¹²Archiv Modra. Instantiae R. Inv č 2696. Dátum nélkül: „... massen ich A^o 1743 den 1ten Juni von Einem Hochwayssen Magistrath dieser königl. frey Stadt Modern vor einem Thurner Meister und Stadt Musicum auf und angenohmen worden bin, bey dieser Auffnahm mir versprochen worden alle Gerechtigkeít, welche meine Vorfahrer bey dennen Nahmens Täggen, Hochzeitzen, Accordirte Tantz Music ohne meiner Convention solchen genossen haben, ich in gleichen alles dass zu genüssen haben solle, wo bey mir bey bracht worden, dass ich die feüer Wacht bey der Nacht solle fleissig in obacht nehmen, auch alles geleüth auff dem Stadt Thurm durch mich und meine Leüth ... Wannan aber ich mit meinen Leüthen die Music bey der Stadt nicht bestreiten

Ridiger toronymester 1775 elején halt meg. Utódának Pauer János városplébános és báró Mednyánszky János királyi tanácsos is a modori plébánia 12 éve szorgalmasan működő basszistáját, Simon Pellert ajánlja, de Laurentius Berger (Perger), a katolikus német iskola tanítója is pályázik a helyre. A városi tanács egyelőre nem tölti be az állást, mert Ridiger özvegye a toronymesteri kötelezettségnek eleget tud tenni. Májusban azonban a tanács Bergert nevezi ki. Ridiger özvegye – úgy tűnik – távozik a városból, mert júl. 19-én a tanács kiállít részére egy tanúsítványt, amelyben dícsérettel emlékezik meg ottani életéről.¹³

1776. jún. 25-én foglalkozik a városi tanács Nagyszombat szabad királyi város tanácsának kérésével, amellyel Batthyány József hercegprímás ünnepélyes beiktatására hívja meg a modori toronyzenészeket. Bár itteni szolgálataikra is szükség van, a városi tanács szívesen eleget tesz a megtisztelő hívásnak.¹⁴

1777. jan. 16-án a városi tanács tisztújítása alkalmával elvi döntés születik: a toronymesterséget elválasztják a tanítói állástól. A toronymester kötelessége két toronyzenész legényt és egy inast tartani évi 140 ft-ért, a plébániától pedig évi 30 ft-ot fog kapni. A nemzeti iskola bevezetéséig azonban továbbra is a német iskolában fog tanítani évi 40 ft-ért.¹⁵ A nemzeti iskola megnyitása (1778) után Berger toronymester már valóban nem tanít az iskolában, mint ez az 1781-es plébániai vizitációból is kitűnik, a plébániatemplomban viszont egyre több az elfoglaltsága. Nem csupán vasárnap és ünnepnap délelőtt kíséri legényeivel együtt a többszólamú éneket hegedűkkel – nagyobb ünnepeken pedig fúvós hangszerekkel –, hanem délután a litánián is kötelesek muzsikálni. Ezért az eddig szokásos 30 ft-on felül még 10 ft-ot kap a plébániától.

Az ausztriai származású Berger toronymester 1792 májusáig tölti be állását. Ettől kezdve ismét újabb érdekes hagyománynak lehetünk tanúi: a toronymesterséget a plébániai orgonista állással kapcsolják össze. 1792-ben a már 1786 óta működő orgo-

(12. lábjegyzet folytatása)

könten, soll ich vor frembten Musicanten, die zur Hilff ruffen, welche der Kirchen im Chor dienen, und wann diese nicht hin länglich sein und 3 oder 4 Partaien begeret werden, so dann frembde mir zu ruffen erlaubet werden, weillen aber A^O 1747 weegen fühlen endtstandenen feüers Brünsten, welche alle bey Tag geschen seindt, hatt Ein Hoch Waysser Magistrath dahin getrachtet, mir die Tages feüer Wacht auf zu leegen und der gestalten verrichttet werden soll, nemblich alle virtel und auch gantze Stund mit dem Trompeten Ruff auf dem Stadt Thurm zu melden ... dero Zeit mich in diessen Accord eingelassen und angenohmen zu folge dessen meine Gesellen dar zu angelhalten ... nach deme aber jetziger Zeit die neuen Chor Musicanten wieder meine auf nahm und erhaltener Gerechtigkeit der Stadt Music, vor sich Hochzeiten, Accordirte Tantz an nehmen selber dahin spillen gehen und ohne einige Meldung, dar von mich und meine Gesellen zu allem Spott sitzen lassen ... währe viel besser ... die Tages feüer wachte cassiret werde, weillen ich durch die 16 vorstrichene Jahren grossen Schaden hier durch erlitten.“ Uo. kb. 1757. év: „... vor dieses thun mir auff ein Jahr fl 30 zu bezahlen aussgeworffen worden, zu dieser Bezahlung jeder Bürger 4 xr, jeder Inwohner undt Bestandtler 1 1/2 xr jährllich bey zu tragen ver obligiret haben ...“

¹³Uo. Instantiae P. 2695. sz. 1775. márc. 27: Pauer plébános ajánlása és Peller Simon kérvénye; Vjk 1775. márc. 27., 552 és 559., máj. 23., 601., júl. 19., 643.

¹⁴Uo. 1776. jún. 25., 155.

¹⁵Uo. 1777. jan 16., 82 és 107.

nistát, Joseph Kohuteket kinevezik toronymesternek is. 1798-ban őt követi Johann Kapp, aki az 1810-es években is viseli mindkét állást.

Az artikulás hely jogának birtokában az *evangélikusok* 1682-től a II. József-korszakig folyamatosan gondoskodtak kórusuk és zenekaruk fenntartásáról, amelyek tagjai az iskola tanulói és tanárai közül többen is, valamint fizetett zenészek és 1717-től toronyzenészek is. A néhány hónapos Thököly-megszállás (1683) után még egyszer visszakapják a belső templomot és iskolát, továbbá a szlovákok részére Rákóczi fejedelemtől 1706. márc. 11-én a Zay-házat, de Heister tábornok 1709. dec. 3-án érvényteleníti a határozatot. Így újra a falakon kívüli imaházaikban és iskoláikban, ill. a hamarosan felépített új templomokban folytatják munkájukat.

1682-től vezetett számadáskönyvük alapján nyomom követhető orgonistáik és kántoraik sora. A németek orgonistája 1682-től 1730-ig Johann Heinrich Wypacher, kántora 1683-tól 1722-ig Paulus Boykowszky, majd 1723-tól 1751-ig Gottlob Kottwitz. A szlovák orgonisták és kántorok sora hiányosabb. Csak 1690-ben jelzik először az orgonista nevét is: Johann Wypacher, Johann Heinrich Wypacher fia. 1696-tól 1700-ig Gabriel Gobius, 1718-ban Samuel Poln, s 1722-től 1751-ig Paulus Streczko nevét olvassuk. 1682-től 1700-ig Martin Skultety, majd 1723-ig Samuel Brezina a kántoruk.¹⁶

Ismerjük a Zittauból származó Gottlob Kottwitz kántor meghívó levelét, amelyet a modori evangélikus konvent állított ki. Szövege bizonyíték arra, hogy 1682-től a németek imaházában rendszeresen működött ének- és zenekar: „... miután Isten végtelen kegyelméből és Császár és Király Őfelsége kegyes engedelmevel 38 éve visszanyertük a szabad vallásgyakorlatot, többek között ének- és zenekart is felállítottunk, amelynek vezetésére és kántornak a tiszteletre méltó Paul Boykowssky urat neveztük ki ...”. Mivel pedig hűségesen és szorgalmasan végzett feladatát már nem tudja ellátni, utódának Gottlob Kottwitzot hívják meg, „hogy kórusunkat a korális és többszólamú zenében egyaránt a tagok képessége szerint okosan és bölcsen vezesse, s a zene tanulására alkalmas tanulókat e célra kijelölt időben és órában naponta hűségesen és szorgalmasan oktassa.” Fizetése egy évre 70 ft készpénz, hat akó bor, hat öl tűzifa, 15 mérő gabona, a szokásos iskolapénz, a temetések típusa szerint pedig alkalmanként 7, 8 ill. 10 garas.¹⁷

Johann Heinrich Wypacher nem csupán a német evangélikusok orgonistája volt, de a német katolikusoké is a belső templomban, azaz a bencéseké. Erre utal a városi

¹⁶ Archiv Modra, Evangélikus számadáskönyvek passim.

¹⁷ Uo, Evangélikus iratok, Dátum nélkül: „... nachdeme wir durch Gottes überschwenl Gnadt undt Ihro Keyserl undt Königl. May. allergnädigste Indulgentii unser vor 38. Jahren reassumirtes freyes Exerctijum unter andern auch mit einer sowohl Vocal als Figural-Chor Music versehen, undt zu dessen Directore et Cantore den Wohlehrwürdigen undt Wohlgelehrten Herrn Paulum Boykowssky ordentlich bestellet ... dass er unsern Chorum so wohl in der Choral-Music als auch Figural Music nach Beschaffenheit der Subjectorum vernünftigt undt weisslich dirigiren undt die zur Musica taugliche Jugendt darinnen täglich, zur gewissen hiertzu bestimmten Zeit undt Stunde treulich undt fleissig informieren ...”

tanácsához írt panaszos levelében, amelyet bizonyára az 1710-es években írt: „Nem titkolhatom, hogy a meghívó levelem szerződésében biztosított mellékes zenei jövedelmeim nagy mértékben csökkentek — főleg a mostani zavaros idők miatt — nagyrészt meg is szűntek, ezért megélhetésem napról napra súlyos gondot jelent számomra. Emlékeznük kell tisztelt Uraságtoknak arra is, hogy szerződéseim átnyújtása alkalmával az akkor egymással szemben álló hittestvérek mindkét oldalon megfelelő rendkívüli jövedelmet biztosítottak számomra ... Mivel ma is a két felekezet templomában kell szolgálnom, az ígért évi juttatások ügyében kérem intézkedjenek. — Egyéb-ként is felkérésükre a német evangélikusok imaházában a pozitívot [orgonát] szétszedtem, új helyén felállítottam, nem kis fáradsággal felhangoltam és megjavítottam. Ha orgonaépítőre bízták volna a munkát, 20–25 ft-nál kevesebért nem vállalta volna.”¹⁸

A régi hagyomány továbbélésére, hogy a rektor és tanárok is részt vesznek a kórus életében, Johann Gerhardtnek, a város szülöttének meghívó levelében találtunk bizonyítékot. Már 1683-ban előírják, hogy vegyen részt a kórus munkájában és a karácsonyi kántálásban.¹⁹ 1689-ben hat évi hűséges zenélésért 10 ft jutalmat is adnak számára. Előző dolgozatunkban idéztük az 1640-es évekből Paulus Davidis lelkes sorait a zenéről. Ő — mint az iskola tanára — szintén tagja a kórusnak 1693-tól 1708-ig.

Az evangélikusoknak két istentiszteleti rendjük maradt fenn. 1666-ban a városi tanáccsal való megbeszélés alapján állítják össze a szombat délutáni, vasárnap és ünnep délelőtti és délutáni igen részletes rendet. Az 1714-es jóval rövidebb szöveg, de tartalma lényegében egyezik az előzőével, sőt hangsúlyozzák, hogy Pozsonyban és környékén is e hagyomány él tovább. Mindkét helyen több szólamban hangzik fel a Kyrie, a Gloria és a Magnificat, az istentisztelet előírt részeit pedig motették és zenekari, ill. orgonadarak színezik. A kántor és a kórus szerepéről a következőket írják: „A többi énekre vonatkozólag templomunk régi szokását követjük, de nagyon kérjük a kántor urat, ne csupán a régi és itt található, de más új és szép keresztyén motettákat vagy koncerte-

¹⁸Uo. Instantiae W. 2701. sz.: „Denen selben habe ich nicht verbergen können, welcher massen (undt zwar in considerirung dieser anjetzo conturbierlichen Zeit) alle meine musicalische accidentien, welche mier in meiner Vocation conventionaliter zugeaignet, geschwächt undt mehrentheilss eingestellet worden sindt, dass ich also einen merklichen abbruch an meinen lebens mitteln leiden undt täglichen erfahren muess. Werden sich aber hiermit E. Herrligkeiten annoch bester massen zu recolligieren undt erinnern wissen, bey überreichender Convention, dass mier so wohl von einer, als auch der andern, damals gegenwertigen Religions Verwandten ein bequämliches Extraordinarium beneficium ist versprochen worden ... anjetzo auch so wohl bey einer, als auch der andern Religions Kirchen den Dienst versehen muess, mier ein annuale beneficium pro dispositione Sua verordnen. Ferners so habe ich, auff Befehl E. Herrligkeiten dass Positiv in dem Ewangelischen deutschen Betthaus nicht allein zerlegt, sondern auch wieder aufgericht undt auf ort undt stell mit zimlicher Bemühung gestimbt undt verfertigt, welchen wo es von einem Orgelmacher hette verichtet sollen werden, were dasselbe unter 20 oder 25 fl nicht angenommen ...”

¹⁹Uo. Evangélikus iratok: „Item im Jahr eine Cantatio, als am heyligen Weihnachtsfest ... und Subjecta Chori schuldig sein sollen”

ket is adjanak elő, amelyeket előzőleg a tanulókkal és a kisegítőkkal szorgalmasan gyakoroljanak Isten dicsőségére és a hívek áhítatának növelésére.”²⁰

Samuel Wölfel összeállította a 18. század második felében működött német és szlovák kántorok és orgonisták sorát, szolgálati idejük megjelölésével.²¹ Közülük néhányról többet is tudhatunk: Gottlieb Mezibrodsky a konventhez írt soraiban 1746-ban panasolja, hogy bár két évvel ezelőtt orgonistának, majd az iskola rektorának is kinevezték, de csak egy fizetést, azaz évenként 100 ft készpénzt, 15 mérő gabonát, öt akó bort és hat öl tűzifát kap. Méltánytalannak tartja az eljárást.²² 1773-ban a fiatalon elhunyt Fleischer kántor udódának a konvent a selmecebányai Krizsko nevű, 19 éves pozsonyi diákot szeretné megnyerni. Klein Mihály azonban még fiatalnak tartja őt erre az állásra. Különbösen is az ifjú Pozsonyban szándékozik maradni, és a többi pozsonyi diák között sem talál olyant, akit lelkiismerete szerint ajánlhatna Modor számára.²³ Fleischer utódjával végül még ez évben kinevezik Johann Georg Kirchnert, akinek meghívóleveléből azonban nem derül ki, honnan jött Modorba kántornak és tanárnak.²⁴ 1781-ben írt kérvényében Kirchner fizetésének javítását kéri a konventtől. Sorai többek között a kórusbeli énekesfiúk nevelésének nehézségeiről is szólnak: „.... A magán zene- és franciaórák s hasonlóak terén sajnos átmenetileg semmi lehetőség sem kínálkozik, pedig állásom elfoglalása előtt erre is számítottam. A temetési és egyéb bevételek jól ismertek. — Talán nem kell a tisztelt Konventnek bizonyítanom, mennyivel több a munkám és a gondom, mint a hozzám hasonlóknak. Csak az énekórákat említem példának. Aki csak valamit is ért a zenéhez, könnyen megérti, milyen sok fáradtság, türelem és bosszúság szükséges egy fiú tanításához, amíg a kórus hasznos tagjává válik. Biztosan állíthatom, hogy három évbe telik, mire megbízható lesz. S ha egy ilyen fiút kiképeztünk, vagy szándékosan hagyja el a kórust, vagy idegen lévén elmegy tö-

²⁰ Uo. 1666. szept. 10; uo. Conceptus Inv č 1883: „.... In den übrigen Gesängen bleibet es bey der alten und bey dieser Kirche bisshero üblichen Gewohnheit: doch wird Herr Cantor sich zuebe fleissigen ermahnet, nicht nur allein die alten und vorlegenen, sondern auch andere neuere feine Christliche Moteten oder Concerte, welche er zuvor in der Schule mit denen Alumnis und Adjuvanten fleissig üben wird, bey verrichtung des Gottesdiens zue ehre Gottes und aufmunterung der Zuehörer andacht ...”

²¹ Archiv Modra. Tabella Demonstratoria ... 1648–1811. Német kántorok: G. Waltersdorf 1751–1767, A. Fleischer 1772-ig, J. G. Kirchner + 1788. júl. 11., Carol Ritter kántor és orgonista 1793-ig, Jos. Petrjcs kántor és orgonista 1797-ig, Andr. Wenderling kántor és orgonista 1810-ig. Német orgonisták: Johann Ruprecht 1731–1743, Theoph. Bezidbrodsky (helyesen Mezibrodsky) orgonista és rektor 1747-ig, J. Richter 1774-ig, Fabritius ? orgonista és subrektor 1775-ig, Georg Rjbay 1778-ig (helyesen 1779-ig), Johann Frantz 1781-ig, Johann Czjlek?. Szlovák kántorok: J. Beck ? — 1746-ig, J. Dzur 1752-ig, Steph. Martini 1759-ig, Sam. Stankovich 1761-ig, Andr. Stranay 1782-ig, M. Pavlov 1795-ig, Joan Malovetz 1797-ig, Joan Kollarik ?, Georg Schümegh 1810-ig. Szlovák orgonisták: Paulus Streczko 1722–1759., Steph. Martini 1764-ig, Matth. Paulovics 1782-ig, Andr. Stranay 1795-ig, M. Pavlov 1797-ig, Georg Pollevkovics 1810-ig. — Wölfel adatát Ribbay Györgynél joggal javítottuk 1779-re, mert ebben az évben kap tanúsványt a tanácstól, amikor a jénai egyetemen kívánja tanulmányait folytatni. Lásd Archiv Modra Instantiae R. 2696. sz. 1779. márc. 8.

²² Uo. Evangélikus iratok. Dátum nélkül.

²³ Uo. 1773. máj. 23.

²⁴ Uo. 1773. jún. 28.

lünk. Aztán kezdődik a vesződség előlről! Mindezt örömmel cselekedném, ha életem nem lenne ilyen nyomorúságos. Ezért mindig eszembe kell hogy jusson az ismert mondas: Hogy mindezt örömmel tegyék és ne sóhajtozással!”²⁵

Az orgonák kisebb javításáról gyakran olvasunk a számadáskönyvben. Igen jelentős orgonaépítésre került sor 1779-ben a németek templomában. Valentin Arnold nagyszombati orgonaépítővel a konvent 1050 ft értékben két manuális és pedálos, 15 regiszteres orgona építésére köt szerződést. Későbbi bejegyzések szerint 1780. dec. 17-ig 700 ft-ot vett fel a mester.²⁶ Az új orgona kifizetéséhez 1780-ban a győri, a pozsonyi és más gyülekezetektől kérnek segítséget.²⁷

A német evangélikusok gimnáziuma fontos szerepet tölt be a 18. században. A legközelebbi artikuláris hely Pozsony volt, ezért a környék ifjai a modori iskolában találtak otthonra. A 4–6 osztályos iskolában folyó zenei nevelésről, az ének- és zeneórákról nem találtunk olyan értékes dokumentumokat, mint amilyeneket a 16–17. századból közölhettünk, csak azt tudjuk igazolni, hogy a tanulók is részt vettek a templomi kórusban.²⁸

A toronyzenészek fennmaradt nyugtái és a számadáskönyvi bejegyzések 1717-től 1784-ig folyamatosan tanúsítják, hogy az 1717-es – ismertetett – városi tanácsi határozat szerint a német evangélikusok istentiszteletein is minden vasárnap és ünnepnap közreműködnek. 1785 után már nem találunk ilyen bejegyzéseket. E negatív adat számunkra lényeges változásra utal: a II. József-korabeli racionalista gondolkodás zenei vonatkozású eredményének lehetünk tanúi. Miként Pozsonyban és Sopronban, Modorban is megszüntetik a zenés istentiszteleteket, s megelégednek a csak orgonakíséretes népekléssel. Ugyanez a háttere annak, hogy a színpadiasnak, teátrálisnak tartott

²⁵ Uo. 1781. máj. 2: „... Die Privat – Stunden in der Music, französischen Sprache und dergleichen, wo ich mir doch vor Annahme meines Dienstes Rechnung machte, betreffend, so ist hier leider durchgehends gar nichts zu verdienen. Wie viel die Leiche und andere Einkünfte tragen, ist ohnedem bekannt. Einem Hochlöbl. Convente brauche nicht erst zu Gemüthe zu führen, um wie viel Mühe und Sorge ich mehr habe, als ein anderer meines gleich hat. Ich will nur zum Beyspiele die Singstunden anführen. Jedermann der nur ein wenig in der Music kundig, wird leicht erachten, wie viel Mühe, Geduld und Verdruss es koste, einen Knaben abzurichten, bis man ihn auf dem Chore brauchen kann. Ja ich getraue mir zu behaupten, dass ganzer 3 Jahre darauf gehen, bis man sich auf ihn verlassen kann. Ist nun ein solcher Knabe abgerichtet, so verlässt er entweder muthwillig das Chor, oder ist er ein Fremder, so geht er von hier ab, und alsdann geht die Plage von neuen an. Indessen alles dieses würde ich mit Freuden thun, wenn es nur mit keinem kümmerlichen Leben verbunden wäre, wo mir die bekannte Spruch immer im Sinn kommen muss: auf dass sie es mit Freuden thun und nicht mit Seufzen.”

²⁶ A részletes szerződés szövegét Dr. Otmar Gergely találta meg a modori evangélikus lelkeszségen. Mi a modori városi levéltárban (Archiv Modra) őrzött másolatot használtuk. – A német evangélikusok 1803. szept. 15-i vizitációja 18 regiszteresnek mondja az orgonát. (Archiv Modra. Evangélikus iratok.) Az előbbi szerződés mellett Fazekas János pozsonyi orgonaépítő 1834. júl. 23-án írt nyugtája is megtalálható a szlovák templomban 400 ft értékben épített orgonáról.

²⁷ Archiv Modra. Evangélikus iratok 1780. máj. 20.

²⁸ Lásd részl. Archiv Modra. Evanje gymnasium v Modre 1729–1870. Inventar, Inv č 1. Collectanea historica et annales gymnasij evangelici Modrensis; uo. Inv č 53, 54, 55: Labores scholastici per singulas Hebdomadas descripti ab Anno 1755–1796.

passióéneklést is ekkor hagyják abba, s virágvasárnap és nagypénteken csupán felolvasás a szenvedéstörténetet. Ez évtől kezdve az ének- és zenekar működéséről egyetlen adatot sem találunk. Két évszázadnál hosszabb értékes többszólamú és hangszeres hagyománytól válnak meg!²⁹

Mivel a kántornak az ének- és zenekar vezetésével nincs már gondja, a tanításon kívüli elfoglaltsága jóval kevesebb. A németeknél 1778-tól, Kirchner kántor halála után az orgonista és a kántori állást összevonják, és még a 19. század elején is elégséges egy személyre a betöltésére. 1798-ban ugyan felmerült a gondolat, hogy ismét két személyre bízzák, de ez nem valósult meg. A szlovákok orgonistáját, Georg Poleffkovitsot szeretné ugyanis a német gyülekezet orgonistájának megnyerni, de ő mégsem vállalja, marad a szlovákoknál, ahol csak egy éve szolgál. Válaszában utal a mondottakra: „... Mindaddig a német gyülekezetben a hármás, azaz tanító, orgonista és kántori állás egy személyre volt bízva, és most csupán az én kedvemért a kántori állást a másik kettőtől elválasztani kívánják.”³⁰

A szlovákok gyülekezetében ének- és zenekar működéséről nem tudunk, a kántor és az orgonista viszont mindig két személy volt. A Sopronból való ifjú Joan Malowetz kántor meghívó levele azért figyelemre méltó, mert eszerint még 1795-ben is élő volt náluk a karácsonyi, a húsvéti és a pünkösdi kántálás hagyománya. A bevételből egyenlően részesült ő és az orgonista.³¹

Az 1674-es királyi rendelet alapján kialakult jogi helyzet a *katolikusoknál* a 18. században végig érvényes volt. A város Szent János-plébániatemploma (alsó vagy temetői templom) és iskolája a szlovákoké, a belső (1729-től Szent Borbála nevét viselő) templom és iskola a pannonhalmi bencések vezetése alatt a németeké. A bencések az alsó gimnáziumukat is vezetik, de a templomnak — a szlovák városplébános joghatósága alatt — csak adminisztrátorai. A szabad királyi város patronátusi jogánál fogva tetemes összeggel járul a templomok és iskolák fenntartásához, de a katolikus státus is részt vállal az anyagiak biztosításában, miként a plébánia számadáskönyve bizonyítja.

Bár a szlovákok és a németek ragaszkodnak különállásukhoz, a két templom zenéje mégis szorosan kapcsolódik egymáshoz. Az 1688-as királyi rendelet, amely véglegesíti az evangélikusoknak a városfalon kívüli működését, előírja a városi tanácsnak, hogy az orgonistákon kívül négy zenész fizetéséről gondoskodjék a katolikusok részére. Ez a négy zenész a szlovákok és németek templomában egyaránt szerepel, miként az orgonisták is kiegészítik egymást.³² Ezt biztosítja az 1692. jan. 2-i városi tanácsi ren-

²⁹ Bratislava. Ustredná knižnica SAV, úsek starej literatúry: Chronicon Eccl. 1786. dec. 17., 323–324.; uo. Conventus Evangelicorum Protocollum 1782. ápr. 2., 666.; Bárdos Kornél, Sopron zenéje a 16–18. században. Budapest 1984. 177–178.

³⁰ Archiv Modra. Evangélikus iratok 1798. dec. 2: „... Bishero war bey der Löblichen Deutschen Gemeine das dreyfache nehmlich des Schul Lehrers, Organisten und Cantors-Amt nur einem anvertraut und anjetzo sollte das Amt des Cantors blos meinetwegen von den übrigen getrennt werden ... aber auch zu bitten mich ferner unter deroselben Schutz bey der Böhmischen Gemeine zu lassen, bey der ich ohnehin noch nicht ein ganzes Jahr gedient habe ...”

³¹ Uo. 1795. febr. 18: „Werden Sie die Cantations und Adstations Einkünfte derer 3 sind; als an Weynachts Feyertägen, Ostern und Pffingsten mit den Organisten gleich theilen.”

³² Uo. Summa Punctorum per Incl. Commissionem ... decretorum die 14 May A^o 1688.

delkezés, amely már ekkor előírja, hogy vasárnap és ünnepnap a zenés misét a bencéseknél nyáron reggel 7-kor, télen 9-kor, az alsó templomban pedig mindig 8-kor tartásák.³³

A szoros kapcsolatra utal Martin Fran Wydauer városi orgonista és tanító 1703-ban kelt kinevezési okirata is. (Együttal bizonyítéka annak, hogy a 18. század elején néhány évig nem voltak toronyzenészei a városnak.) Ebben előírják neki, hogy a plébánián és a bencéseknél egyaránt, minden vasárnap és ünnepnap a zenés nagymiséen és egyéb szertartáson vezesse az ének- és zenekart, továbbá olvasásra, írásra, számolásra és zenére tanítsa a tanulókat. A városi tanács azt is meghagyja neki, hogy bárhol adódik lakodalom, akár a katolikus németeknél, akár a szlovákoknál, szervezett zenészeivel muzsikáljon. Vigyázzon azonban arra, hogy az evangélikus zenészek hasonló szerepléseit ne akadályozza, s ne okozzon kellemetlenséget nekik. Évi fizetése a városától 23 ft, a Szent János-templomtól 15 ft, a bencésektől 12 ft, összesen 50 ft készpénz, 15 mérő gabona, 15 öl tűzifa.³⁴

Wydauer orgonista kinevezése előtt a két templom zenei kapcsolata nem volt zavartalan. A városi tanács ugyanis 1703 elején a bencések panaszára így válaszol: „Ami városunk katolikus zenészeit illeti, figyelmeztetnünk kell őket, hogy az istentiszteleteken a németek templomában a jövőben szorgalmasabban vegyenek részt ... Jövedelmeiket beleegyezésükkel előzőleg Karner főapát 40 ft-ban állapította meg, amelyhez a rendkívüli szereplések alkalmával a német templomtól, de a szlovák templomtól is díjazásban részesülnek...“³⁵

Ismeretes már, hogy 1706-tól 1709-ig a belső templom és iskolaház a német evangélikusok kezén volt. 1709. nov. 28-án kelt a döntés arról, hogy a bencéseket visszahelyezik jogaikba. Ezt 1711-ben a várossal kötött szerződésük véglegesítette. Többek között a tanítást továbbra is feladatukká teszik, de arra is utalnak, hogy „a külső plébániatemplomban működő zenészek, ill. énekesek a belső templomban is szolgáljanak Isten nagyobb dicsőségére.“³⁶

³³Uo. Vjk. 1692, jan. 2: „Rdss. D. Parochus cum Patribus Benedictinis coram me convenit de hora servitii Divini per Musicos observanda, ita quod in aestate hora septima, in hyeme vero hora nona sacrum cantatum hic in Civitate habeatur, Foris autem semper hora octava ...“

³⁴Pannonhalma It. Acta ad Eccl et Resid. Benedictinorum Modrensem pertinentia. Fasc. 2.1703. ápr. 24: „1. In Pömischen und Teutschen Kirchen alle Sonn und Feyertag dass Hoch Amt mit allen zugehörigen Ceremonien ... Musicaliter wohl verrichten ... 3. Die Cath. Jugendt instruiren wie auch in Lesen, Schreiben, Rechnen und Music ... 4. Es wirdt ihm auch von Löbl Magistral zugelassen, dass wo eine Cath. Hochzeit geschieht es sey Teutsch oder Pömisch mit der Music er mit seinen eincorporirten Musicanten und kein andern aufzuwarten; herentgegen er denen Herren evangelischen Musicanten in der gleichen kein Ungelegenheit oder Zwiespalt zu machen.“

³⁵Uo. 1703, jan. 3: „1. Quoad Musicos Loci hujus Catholicos admoneri debet, imposterum diligentius ad peragenda Divina in Templo Germanico compareant ... 6. Salarium Modernorum Musicorum per R. L. Archi Abbatem Karner fuisse antehac et cum consensu eorundem Musicorum ad modernum flor. 40 esse deputatum, cum iidem extra salarium, quo a Templo Germanico gauderent, etiam a Slavico sua haberent salaria.“

³⁶A pannonhalmi Szent Benedek Rend története (Szerk. Erdélyi László és Sörös Pongrác) V. k. 754–767.; Pannonhalma It Acta Modrensia Fasc. 2. 1711. okt. 13: „Tertio Domus illa, quae per Resid. Par. Slav. deputata, est pro inhabitatione Studiosorum et Musicorum (quorum intertentio ex cantatione et usu jam antehac observato Civitati hujus Regiae incumbet) applicata, amodo

Idéztük a városi tanács 1717-es és 1721-es rendelkezéseit a toronyzenészeknek a plébániatemplomban, a bencésekénél, sőt az evangélikusoknál való közreműködéséről. A katolikusoknál még a 19. század elején is rendszeresen muzsikálnak.

Sokkal hézagosabbak adataink az orgonistákról és a zenészekről. Ennek elsősorban az az oka, hogy a városi és plébániai számadáskönyvek még a 18. században is gyakran a név megjelölése nélkül hozzák fizetésük összegét.

Wydauer orgonista utóda 1716-ban már Georg Nigrovics, akiről 1724-ig van adatunk. 1716-ban, 33 éves korában bírósági tanúként szerepel két szentgyörgyi toronyzenész ügyében.³⁷ Utóda hosszabb ideig (1725–1749) Johann Klass, akiről egyszer olvassuk, hogy a városi tanácshoz fordul a szülője ügyében.³⁸ Georg Szlavskowsky (1750–1756) munkáját az 1756-os vizitáció alkalmával dicsérik.³⁹ Georg Turanyt (1757–1761) orgonistának, iskolarektornak és Chori Rector-nak, azaz karnagynak is nevezik. Carol Bakes (1762–1773) után Mathias Kozler következik 1774-től 1782-ig. 1777-ben orgonista és tanítói fizetésének javítását kéri a városi tanácstól. Az 1781-es vizitáció hangsúlyozza, hogy a bencésekénél is részt vesz zenészeivel az istentiszteleteken. 1782-ben a tanácshoz írt soraiban a diszkantisták évi húsadagának emelését, zenészei számára pedig jobb fizetést kér.⁴⁰ Johann Macsal mindössze három évig működik (+ 1785. nov. 23.). Hárman is pályáznak a megürült orgonista állásra. Jankovics Pál már 1769-ben mint szuhai orgonista és tanító szeretett volna Modorban álláshoz jutni. Most, legjobb barátja („olim charissimi Socii”) halála után pár nappal, Szeredről küldi el pályázatát. Főleg gyermekei zenei nevelése érdekében szeretné megkapni az állást.⁴¹ Johann Werner szomolányi tanító kérvényében többek között arra hivatkozik, hogy a morvaországi Neustadt-ban toronyzenészi képesítést szerzett, s mellékeli az ottani toronymester, Karl Zuck tanúsítványát.⁴² 1786. jan. 22-én Joseph Kohutek is beadja kérvényét Modorban. Döntő érvei: lakása van már a városban, s Macsal orgonista halála óta helyettes orgonistaként működik, az előírt próbán is megfelelt.⁴³ A döntés előtt a katolikus státus a pozsonyszentgyörgyi Prum nevű városi trombitást is fel-

(36. lábjegyzet folytatása)

quoque imposterum curae et dispositioni antedictorum Rectorum Patrum Benedictionorum subsit ... quarto juventutem erudire teneantur.”; uo. 1712. jan. 3: Puncta per Commissionem ...: „6. Ast Musici seu Cantores in externa Ecclesia Parochiali servientes in interiori quoque Ecclesia pro majori gloria Dei ... serviant.”

³⁷ Archiv Modra. Vjk. 1716. dec. 15., 35.

³⁸ Uo. Instantiae K. Inv. č 2690. Dátum nélkül.

³⁹ Uo. Plébániai vizitáció 1756. Inv. č. 82.

⁴⁰ Uo. Vjk. 1777. jan. 24., 93.; uo. Visitatio Parochiae Modrensis 1781. Inv. č. 83.; uo. Instantiae K. Inv. č. 2090. 1782. szept. 6.

⁴¹ Uo. Alsó templomi anyag. Inv. č. 4950. 1769. febr. 6.; uo. 1785. nov. 30: „Habendo filiolos, quorum duos jam instructos pro frequentandis Scholis dare cupio.”

⁴² Uo. Inv. č. 4967. 1785. dec. 24.; uo. Turner Lehr-brieff Inv. č. 4967.

⁴³ Uo. Inv. č. 4697: „Ut tandem semel fixam mansionem habere ... Quod a tempore obitus praementionati Incltyto Statuyto serviverim et probam sufficientem ad notorietatem produxerim. Dein quod jam in Oppido Nagy-Levard, vacante Ludimagistro vices obiverim prout A. Testimonium, quod si praesentare mihi licuerit, perhibebit.”

kéri orgonistának és meghívja próbajátékra. Erre azonban nem kerül sor.⁴⁴ Titkos választás után Joseph Kohutek lesz az orgonista,⁴⁵ aki 1798-ig viseli tisztét, s – mint szóltunk róla – 1792-től egyúttal toronymester is. Orgonista utóda Johann Kapp hasonlóképpen viseli ezt a címet még az 1810-es években is.

Azt tudjuk, hogy Johann Heinrich Wypacher 1730-ig szolgált az evangélikusoknál, de nem biztos, hogy a bencésekénél is ugyanaddig működött orgonistaként. 1717-ben ugyanis felesége, Susanna Regina Wypacher segítséget kér a városi tanácstól, mert ahogy írja, „szeretett férjemet felfüggesztették állásában”.⁴⁶ Wypacheren kívül még egy orgonistáról tudunk: Carolus Fran 1725-ben panaszos levelet ír a városi tanácshoz.⁴⁷ Lehet, hogy ő ekkor a bencések orgonistája.

Feltűnő, hogy a modori katolikusoknál 1674-től a 18. század végéig nem voltak kántorok. Míg az evangélikusoknál általában a kántorok vezették a kórust és tanították zenére a tanulókat a gimnáziumban is, a katolikusoknál ez az orgonista feladata volt.

Az említett 1688-as királyi rendelet ugyan előírja a városi tanácsnak, hogy a katolikus plébánia részére négy felnőtt zenészt tartsanak, a számadáskönyv azonban a díszkantista és altista fiúkon kívül általában csak a tenorista és a basszista fizetését jelzi – gyakran név nélkül. Simon Pelleren kívül, akit 1775-ben toronymesternek ajánlanak, egyetlen nevesebb muzsikusról kell külön megemlékeznünk. Nicolaus Kristent, a morvaországi Gross Heillendorfból való képzett zenészt 1779. júl. 5-én veszik fel basszistának. Két évvel később viszont a pozsonyi Szent Márton-plébániatemplom basszistájának nevezik ki. Anton Zimmermann orgonista halála után ugyanis Sebastian Ruppert basszista lesz az utóda, s így Ruppert helyébe „Nicolaus Kristen modori basszistát, e tisztség betöltéséhez megfelelő tudással rendelkező muzsikust egyhangúlag megválasztották és kineveztek.”⁴⁸

Az 1756-os vizitáció a Szent János-plébániatemplomban és a bencésekénél is hatregiszteres orgonát jelez. Az 1781-es viszont röviden arról szól, hogy a plébániatemplomban 1780-ban új, húszregiszteres orgonát építettek. – A vasárnapokon és ünnepeken kívül a feltámadási, úrnap és a keresztjáró körmeneteken, valamint a fogadalmi miséken is közreműködik a zenekar. A keresztjáró körmenetet hétfőn a bencésekhez, kedden a Havas Boldogasszony-kápolnához, szerdán a Szentháromság-kápolnához vezetik a plébániatemplomból. A bencések Szent Borbála-templomát az 1729-es tűzvész után a pannonhalmi főapát restauráltatja. A két mellékkoltár Szűz Mária és Szent Benedek tiszteletére épült.⁴⁹

⁴⁴Uo. Inv. č. 4967. Szentgyörgy 1786. febr. 22. Prum válasza.

⁴⁵Uo. Inv. č. 4967. Dátum nélkül a döntés szövege és válasz Werner János ügyében.

⁴⁶Uo. Instantiae W. 1717. ápr. 29: „... ab officio suspensus dilectissimus Maritus meus Johann Henricus Wypacher.”

⁴⁷Uo. Conceptus Inv. č. 1894. 1725. nov. 20.

⁴⁸Uo. Inv. č. 1948. 1779. júl 5.; Archiv hlavného mesta SSR Bratislavy Vjk. 1781 nov. 26., 343: „...pro isthoc officio Nicolaus Kristen antehac Bassistam Modrensem velut sufficientibus ad obeundum hoc munus qualitatibus instructum unanimiter delegerunt atque constituerunt.”

⁴⁹Arhiv Modra Plébániai vizitáció 1756 és 1781 év. Inv. č. 82 és 83.

A németek lelkipásztorai – a Thököly- és Rákóczi-korszak kivételével – a 18. század végéig a pannonhalmi bencések voltak. Az időpontot szó szerint kell értenünk, mert a városi számadáskönyv bejegyzései szerint Bernardinus és Thaddeus atyák, „exbenedictor”-ek, rendjüknek II. József által 1787-ben való feloszlatása után is tovább működnek 1797-ig. Mivel az anyagi javaktól (szőlő, épület stb.) 1787-ben árverés útján megfosztották őket, csupán a szokásos évi összeget kapják a várostól.⁵⁰ Gimnáziumukat 1777-ig folyamatosan vezetik. Az 1766-os jelentés a lényegre mutat rá: „Az iskolában gyakran világi tanár tanít. 30 ft fizetést kap, velünk lakik és étkezik. Most három év óta bencés atya a tanár. Parvisták, principisták, s ha szükséges, grammatisták osztályát is vezeti a többi gimnáziumhoz hasonló módon. Felügyeletünk alatt áll a szomszédos német fiú- és leányiskola is. Többnyire itt a toronymester vagy távollétében állandó társa tanít.”⁵¹ Hogy iskolájuk még négy osztályosá sem tudott fejlődni, annak oka nem csupán az, hogy a városban a 18. században is kevés a katolikus tanuló, (1781-ben 337 evangélikus mellett csak 92), hanem az is, hogy a környéken virágzó gimnáziumok vannak: Pozsonyban, Bazinban, Nagyszombatban jezsuiták, Szentgyörgyön piaristák tanítanak. Gimnáziumuk 1778-ban a nemzeti vagy normál iskola szervezése alkalmával szűnik meg. A városi tanács ragaszkodik az 1711-es szerződés alapján a bencésekhez, s kérésének megfelelően a királynői rendelet szerint a négyosztályos nemzeti iskolának egyik tanára bencés lesz, aki egyúttal a latint is tanítja.⁵²

A városi tanács hagyományos tisztújításának első zenei adatát 1715. jan. 1-ről találtuk. Az esküt a bencések templomában teszik le, majd Te Deummal zárják az ünnepet. 1717-től a toronyzenészek minden évben közreműködnek. 1755-től országos előírás szerint a tanács tagjai először Veni Sanctéra és misére, majd a választás után az eskütételre és Te Deumra mennek. 1779-től mindez az alsó, a plébániatemplomban történik.⁵³

A 18. századi zeneélet összefoglalását két olyan zenés ünnep idézésével zárjuk, amelyekben a város zenészei, a toronyzenészek, a plébánia, sőt az evangélikusok zenészei is részt vettek, s az egész városnak ünnepei voltak olyannyira, hogy érdemesnek tartották megörökítésüket a városi jegyzőkönyvben.

⁵⁰Uo. Acta varia. Inv. Ž. 1703. 1787. szept. 5. Nagyszombatból értesítik a modori tanácsot, hogy szept. 17-én tartják az árverést.

⁵¹Pannonhalma lt. Acta Modrensia Fasc. 2. Acta Schol. 1766–1778. Compendiata Notitia Schol. Modr. OSB. Informatio: Scholas autem has saepius docet saecularis habens salarium f. 30 et vicium et habitationem nobiscum. Nunc e triennio docet Pater ad S. Martinum professor. Docetur autem Parva et Principia ac si opus Grammatica modo nunc alius gymnasiis conveto ... Sub cura nostra Inspectionis est etiam vicina Schola Germanica trivialis puerorum et puellarum. Docet ibi plerumque Turris Magister aut hoc deficiente sodalis ejus stabilis.” Lásd még Németh Ambrosus, Adatok a bencések modori gymnasiumának történetéhez. Századok 1900. 239–242; Fináczy Ernő, Még egyszer a bencések modori gymnasiumáról. Uo. 361–363.

⁵²Archiv Modra. Vjk. 1777. júl. 4–5., 253–254; uo. 1778. jan. 26., 35.

⁵³Uo. 1715. jan. 1., 280: „Quibus taliter reintegratis officiis perrectum est processionaliter more hactenus observato, sub pulsu campanarum ad Ecclesiam interiorem Germanicam sub cura et administratione. A.A.R.R. Patrum Benedictinorum existentem, ubi depositio per D. Judicem, Consulem et Capitaneum Juramento Hymnus S. Ambrosius solemniter decantabatur.”; uo. 1755. dec. 30., 97; uo. 1779. jan. 1., 1–10.

„Balassa Ferenc főigazgató 1777. jan. 5-én a nemzeti iskola megszervezése előtt a modori iskolákat látogatta meg. Délután 2-kor a városi tanács és a választott polgárság tagjai a városházáról a bazini városkapuhoz vonultak, ahol már az evangélikus gimnázium tanulói és tanárai is felsorakoztak, és ünnepélyesen fogadták a vendéget, aki díszhintóján a bencések templomához hajtatott. A Veni Sancte ünnepélyes éneklése után a bencések házába, szálláshelyére ment. Itt Somogyi Dániel pannonhalmi főapát és rendtársai, diákjai, az evangélikus gimnázium tanulói és diákjai, végül a városi tanács és a választott polgárság tagjai üdvözölték. Másnap, háromkirályok napján az ünnepi mise után a városi tanács tagjaival és a pannonhalmi főapáttal tárgyalt az iskolák ügyéről... Január 7-én reggel 8-kor a bencések iskoláját látogatta meg. Részt vett az ünnepélyes misén, aztán átvonult a szlovákok plébániatemplomába és iskolájába, onnan pedig az evangélikusok imaházaiba és iskoláiba. A tanulók feleleteivel nagyon elégedett volt. Másnap, 8-án reggel 7-kor a városi tanács tagjai ünnepélyes búcsúztatására jöttek össze, majd zeneszó mellett 8 óra körül vettek búcsút tőle.”⁵⁴

„Batthyány József hercegprímás 1778. jún. 26-án érkezett a városba. Este 1/2 7-kor harangzúgás, díszlövések és zeneszó mellett fogadták a városi tanács tagjaival az élen – akik a baldachint hordozták –, s így vonultak a város plébániatemplomába. Innen gyalogosan, zeneszóval mentek a német evangélikusok templomához, előttük haladván a tanulóifjúság a városi tanács kíséretében. A templom kapujában Torkos Mihály szuperintendens ünnepélyesen köszöntötte a hercegprímást, aki kíséretében megtekintette a két templomot belülről is. Innen a Havas Boldogasszony-kápolnához ment, majd ünnepi menetben a plébániatemplomba tért vissza, és a plébánián töltötte az éjszakát. Júl. 27-én reggel a tanács tagjai érkeztek üdvözlésére, és ünnepi menetben, újra zeneszó mellett a bencések templomába vonultak, ahol a bazini plébános tartotta az ünnepi misét. Utána megtekintette a bencések rendházát, részt vett a városháza épületében működő nemzeti iskola óráján, ezután pedig a városi tanács tagjaival tárgyalt. Ünnepi ebéd után díszhintójába szállt, s a két oldalon felsorakozó nép közé a szegények részére pénzt szórva, zeneszó kíséretében, harangok zúgása közben 1/2 4 körül az alsóvárosi kapun át távozott.”⁵⁵

⁵⁴Uo. 1777. jan. 5–8., 4–5.

⁵⁵Uo. 1778. jún. 26–27., 187–188.

Kornél Bárdos:

MUSIKALISCHE STRUKTUR DER KÖNIGLICHEN FREISTÄDTE IN KLEINEN
STÄDTEN (II)
MODERN IM 18. JAHRHUNDERT

Im 18. Jahrhundert hat die Stadt Modern die musikalische Struktur, die sie als königliche Freistadt im 17. Jahrhundert ausgebildet hat, im wesentlichen aufbewahrt. In der Mitte des Musiklebens wirkten weiter die Stadtmusiker: die Turner. Sie musizierten anlässlich der Stadtfeiern und nahmen an dem Gottesdienst der drei Kirchen (der Pfarrkirche, der Benediktinerkirche, der Kirche der deutschen evangelischen Gläubigen) regelmässig teil, und führten die Unterhaltungsmusik. Ihre Lage veränderte sich damit, dass sie den Pflicht der Feuerwache und des Zeitsignalgebens im Stadtturm leisten mussten, infolgedessen sie Turmmusik nicht mehr ständig spielen konnten. Als Neuigkeit muss erwähnt werden, dass der Turnermeister bis 1777 gleichzeitig der Schulmeister der deutschen Stadtschule war. Von den 90-er Jahren war er sogar auch der Organist der Pfarrkirche.

Der Stadtmagistrat besorgte auch den Chor und das Orchester der Stadtpfarrkirche, deren Mitglieder in der Liturgie der deutschen Benediktinerkirche zusammen mit den Turnern mitwirkten.

Entsprechend der Entscheidung des Soproner (Ödenburger) Landtages wurde Modern im Jahre 1681 zum einen „artikularischem Ort“, in dem die evangelischen Gläubigen die Glaubensfreiheit wiedergewonnen haben. In diesem Sinne konnten sowohl die slowakischen, als die deutschen Gläubigen die Bethäuser und Schulen ausserhalb der Stadtmauern erbauen, deren Aufbewahrung ihr Pflicht wurde. Von 1682 an hatten die Deutschen einen Chor und eine Musikkapelle, deren Mitglieder – wie auch im 17. Jahrhundert – aus den Studenten und Professoren des Gymnasiums, sowie auch den Turnern bestanden. Die Letzteren konnten nur bis zum Jahre 1784 mitwirken. Nach diesem Zeitpunkt wurde nämlich der Chor und die Musikkapelle – der rationalistischen Gesinnung der josephinischen Zeit gemäss – aufgehoben, wie es auch in Pressburg und Ödenburg der Fall war.

BARTÓK BERNHARD PAUMGARTNERNAK ÍRT LEVELEI¹

A Documenta Bartókiana 4. füzetében Denijs Dille „Bartók und das Historische Konzert vom 12. Januar 1918” címmel a budapesti Bartók Archívumban őrzött dokumentumok alapján részletes tanulmányt közölt.² Itt nemcsak a bécsi „Történeti Hangverseny” előzményeit, a hangverseny szervezésének, a program kialakításának körülményeit ismerteti, hanem az osztrák-magyar hadsereg katonadalai gyűjteményes kiadásának és 100 magyar katonadal megjelentetésének tervét is dokumentálja. D. Dille közli Dr. Bernhard Paumgartnernek, a bécsi Musikhistorische Zentrale akkori vezetőjének Bartókhoz intézett leveleit és sajnálattal állapítja meg, hogy Bartók válaszai nem ismeretek.

A bécsi Kriegsarchivban, valamint a salzburgi Zenetudományi Intézetben 1988-ban folytatott újabb kutatások hat, B. Paumgartnernek írt Bartók-levelet hoztak felszínre.³ Három a bécsi Kriegsarchivban található (jelzetük: 495–496, 616 és 626, közlésünkben: I, II, III), a másik három, szorosan az előző háromhoz csatlakozó, jelzet nélküli levél a salzburgi Institut für Musikwissenschaft tulajdona (közlésünkben: IV, V, VI). Noha a Kriegsarchiv anyagában B. Paumgartner Bartóknak írt kéziratos levélkonceptusai és a Történeti Központ tevékenységére utaló sok más dokumentum is megtalálható, mégsem tekinthető teljesnek az anyag. B. Paumgartner *Visszaemlékezés*ében így ír erről:⁴ „A háború végén, amikor az egyes nemzetiségek szétváltak és a Bécsi Központban mindegyik összeszedte a rá vonatkozó [iratokat és] feljegyzéseket, feltűzött szuronyú cseh katonák is behatoltak szerény irodánkba. E mellett helyezkedett el ugyanis a nemzetgazdasági szekció. Voltaképpen az érdekelhette volna őket, mert – mint gondolható – értékes anyagot rejtett az egyes, éppen szétszakadóban levő nemzetiségek számára. Sikerült a betolakodókat némileg megnyugtatnom és a nálunk található gyűjteményt azáltal megmentenem, hogy azt egy hatalmas kötegebe csomagol-

¹Paumgartner, Bernhard (1887–1971), osztrák karmester és zenetörténész, a bécsi Musikhistorische Zentrale vezetője; 1917–38 és 1945–49 a salzburgi Mozarteum igazgatója, 1960-tól a Salzburgi Ünnepi Játékok elnöke.

²*Documenta Bartókiana* Heft 4 (1970) 43–69. I. (Továbbiakban: DocB/4.)

³A közlési engedély megadásáért köszönet illeti Hofrat Dr. Hillbrand urat az Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv, Wien részéről és Dr. Gerhard Croll egyetemi tanár urat, a salzburgi Institut für Musikwissenschaft igazgatóját.

⁴Paumgartner, Bernhard: *Erinnerungen* (Salzburg 1969), 73. I.

va, az első emeleti ablakból egy konflisba dobtam, amellyel Mautner⁵ barátom elhajtott. Sajnos a gyűjteménynek így is csupán kis részét menthettük meg Nemzeti Könyvtárunk Népdal-Archívuma számára.”

A fellelt hat levél tartalmilag igen jelentős. Újabb adatokat tudhatunk meg Bartók népdalgyűjtő tevékenységének oly fontos epizódjáról, az első világháborús katonadalok gyűjtéséről, amely távolról sem szorítkozott kizárólag katonadalokra. Bartók 1917. szept. 8-i leveléből kitűnik, hogy már ekkor gondolt népdalgyűjteményének kiadására: „szívesen mutatnék Önnek egyet-mást háború előtti gyűjtésemből, amely a kiadásban is jól felhasználható lenne ... több ezer magyar dalunk, azután körülbelül 2000 szlovák és 3000 román dalunk van kéziratban.”. A levélváltás sarkalatos pontja az a cikk, amelyet Bartók Paumgartner fölkérésére vállalt el a Történeti Hangverseny brosúrájába (ld. Paumgartner dátum nélküli konceptusát és Bartók 1917. okt. 1-i választ), amely „Die Melodien der madjarischen Soldatenlieder”⁶ címmel jelent meg. Ebben ugyanis a magyar katonadalok dallamait már régi- és újstílusú dallamok szerint különíti el és népdalgyűjtő rendszerének alapját itt fekteti le első ízben.⁷ Végül az utolsó (1917. dec. 28.) levélben a Bartókot oly sokszor foglalkoztató kérdésről van szó: a magyar népdalok éneklésre szánt német fordításánál fellépő ritmikai, prozódiai problémák megoldásáról.

A levelek szövegét e tanulmány magyar fordításban, eredeti német textusukat pedig függelékben közli. A német levelek közreadása betűhív; egy-egy kimaradt betű szögletes zárójelben áll. Kisebb nyelvtani hibák, nyilvánvaló elírások kijavítva jelennek meg, lábjegyzetben azonban az eredeti, hibás szöveg is megtalálható. Tekintettel arra, hogy D. Dille Documenta-beli tanulmánya közli B. Paumgartner Bartóknak írt német leveleit, így ezek tartalmát e cikk csak röviden summázza. A legelső Bartóknak írt Paumgartner-levél (1917. júl. 12.) a teljesség kedvéért mégis szerepel magyar fordításban, hiszen Bartók 1917. augusztus 4-i, részletes levele erre ad választ.

B. Paumgartner levele Bartók Bélának:⁸

K. u. K. Kriegsministerium
Musikhistorische Zentrale
Wien, VI., Gumpendorferstrasse 103.
M. H. Z. N° 110.

Bartók Béla professzor úrnak
Rákos Keresztari [sic]
Nyaraló, Budapest

Bécs, 1917. július 12.

⁵Mautner, Konrad, a Musikhistorische Zentrale megbízott vezetője.

⁶Bartók, Béla: *Die Melodien der madjarischen Soldatenlieder*. K. u. K. Kriegsministerium, *Musikhistorische Zentrale*. *Historisches Konzert am 12. Jänner 1918*. Universal Edition Wien (1918) 36–42. l.

⁷Ld. Szöllőssy András előszavát a sajtó alatt lévő *Bartók Béla írásai*, 5. kötet: *A magyar népdalban*, továbbá Kovács Sándor tanulmányát: „A magyar népzene Bartók-rendje”, előszó a sajtó alatt lévő Bartók Béla: *Magyar népdalok*. *Egyetemes gyűjtemény* I. kötetéhez.

⁸Bartók Archívum, Budapest, BH 2279 = DocB/4, 53. l.

A K. u. K. Hadügyminisztérium Hadgazdasági Tudományos Bizottsága nemrégiben megalapította a Musikhistorische Zentrale-t [Zenetörténeti Központot] azzal a feladattal, hogy gyűjtse össze és később monumentális mű formájában adja közre az osztr.-magy. hadsereg különböző nemzetiségű katonái által jelenleg és régebbi időkben énekelt dalokat, beleértve töredékeket, verseket, mondásokat, csatakiáltásokat, szokásokat is.

A magyar kir. Honvédelmi miniszterrel a gyűjtő tevékenység tekintetében az elvi megállapodás már létrejött.

A magyar kir. Közoktatási Minisztériumtól és Dr. Egon Wellesz egyetemi docens úrtól már hallottunk az Ön gyűjtő tevékenységéről és szeretnénk Öntől közelebbi részleteket megtudni, hogy egy beadványban az illetékes hivatalok érdeklődését felkeltsük az Ön ügye iránt. A Musikhistorische Zentrale vezetője, Dr. Bernhard Paumgartner a közeljövőben Budapesten egy tájékoztató megbeszélést tart és ez alkalommal az Ön kívánságait is szeretné szóba hozni.

Talán lenne rá lehetőség, hogy az Ön munkáját a Musikhistorische Zentrale keretében közlétegyük és Önnek az illetékes hatóságok hatékony támogatását megszerezzük. Nagyra értékelnénk tehát, ha személyesen, lehetőleg részletesen és kimerítően informálna bennünket.

A Musikhistorische Zentrale
vezetője
Dr. B. Paumgartner

Bartók 1917. augusztus 4-i, alább közölt válaszában érdekessége, hogy ez a levél végleges formája annak a magyar nyelvű conceptus-töredéknek és tisztázatának, amelyet Bartók első feleségének, Ziegler Mártának diktált és amelyet a budapesti Bartók Archivum őriz.⁹ A fogalmazvány a Paumgartnerhez intézett levél 1–4. pontját tartalmazza és Ziegler Márta humoros megjegyzéseivel, rajzaival bővelkedik. A tisztázat – szintén Ziegler Márta kézírásában – a „Jelentés katonadalok gyűjtéséről” címet viseli és nyilvánvalóan a k.m. Kultuszminisztériumnak szolt, amelyre Bartók Paumgartnernek írt levele utolsó bekezdésében utal: „Szeptemberben a k.m. Kultuszminisztériumnak egy azonos szövegű jelentést fogok benyújtani az eddig talált anyaggal együtt...”. A német szöveg jelen fordításánál Bartók eredeti, az 1–4. pontot felölelő magyar conceptusa szolgált alapul, az eltérések jelentéktelenek. A conceptusban nem szereplő, kibővített rész fordítása – lehetőség szerint – megőrzi Bartók kifejezéseit, stílusát. Megtartja például Bartók „tót” és „oláh” szóhasználatát, mert következtelenség lett volna, ha egy levélben belül az 1–4. pont fordításánál „tót” és „oláh”, a további szöveg-nél pedig „szlovák” és „román” szerepelne. A többi, eredeti német nyelvű Bartók-le-vél fordításánál azonban, mivel conceptusok nem állnak rendelkezésre (Bartók valószínűleg egyenesen németül fogalmazott), a fordítás a mai közhasználatú szavakat alkalmazza.

Bartók 1917. augusztus 4-i levele B. Paumgartnerhez:¹⁰

⁹Bartók Archivum, Budapest, BH II 104/a–1–2; BH II 104/b. = DocB/4, 44–51. l.

¹⁰Kriegsarchiv Wien, k.u.k. Kriegsministerium, Intern-Akten, Karton 99.

An die / Musikhistorische Zentrale / des K. u. K. / Kriegministerium / in Wien, Gumperdorferstr. 103.

Rákoskeresztúr, 1917. Aug. 4.

Júl. 12-i becses levelüket sajnós csak ma válaszolhatom meg, mivel 4 hétre elutaztam, hogy falvakban népdalokat gyűjtsék és levelüket csak most kaptam meg.

A katonadalok gyűjtésére vonatkozó tevékenységeről a következőket közölhetem Önökkel.

Az 1915. év végén Majovszky miniszteri tanácsos úr Kodály Zoltán kollegámat és magamat a magy. kir. Kultuszminisztériumba hívatott hogy megkérdezze, hajlandók volnánk-e katonáktól „háborús énekeket” gyűjteni. Igenlő válaszunkra azután 1916. márciusában a magy. kir. Honvédelmi Minisztérium egy erre vonatkozó Erlass-t [utasítást] adott ki (valamivel később a cs. és kir. Hadügyminisztérium egy hasonló utasítást), aminek alapján megkezdhettük tevékenységünket. Kollegám Budapesten és Kassán kizárólag magyar katonadalokat gyűjtött, én Besztercebányán, Marosvásárhelyt, Pozsonyban és Aradon magyar, tót és oláh dalokat. Betegség és különböző akadályoztatások miatt csupán ezt a 4 helyet tudtam fölkeresni, Eddig vagy 200–250 dalt jegyeztem le. Habár itt nálunk tulajdonképpen csak katonadalok gyűjtéséről volt szó, mégis lejegyeztem mindenfajta dalt, amit a katonák tudtak, olyanokat is, amelyeket csak békeidőben énekelnek. Ha jól tudom, a Zentrale ugyancsak ezt az álláspontot képviseli.

Most tapasztalataimról szeretnék egyet-mást közölni.

1. Habár majdnem mindenütt nagyon előzékenyen fogadtak, munka közben mégis merültek fel bizonyos nehézségek. Nevezetesen majdnem mindenütt kevésbé voltak hajlandók (dacára a Honvédelmi Minisztérium Erlass-ának) az énekeseket – (rendszerint félnaponként 10–15-öt) a napi kaszárnyamunkáktól, kivonulásoktól stb. – a gyűjtés céljából mentesíteni. Úgy, hogy legtöbbször csak a katonák szabad idejét tudtam munkám számára igénybevenni. Ez a körülmény egyrészt azért hátrányos, mert így naponta túl kevés idő jut a munkára és a katonák kedvetlenül állanak az ember rendelkezésére, mert szabad idejüktől fosztják meg őket; másrészt nem tűnik számomra oly fontosnak, ha egy kaszárnya ezer embere közül 10–15 egy fél napra a gyakorlatozástól elmarad vagy sem. – Az is előfordult az egyik cs. és k. kaszárnyában, hogy egy alezredes – egy lábadozó-osztag parancsnoka – mikor bemutatkoztam és a cs. és kir. Hadügyminisztérium Erlass-át megmutattam, igen megütközött rajta és körülbelül ezeket mondotta: „Egyáltalában nem értem, hogy lehet ilyen időkből ilyesmit követelni. Most! énekelni!” stb. Egyszóval: a kaszárnyaparancsnokok úgy látszik, dacára a Miniszter ennek vagy annak az Erlass-ának, nem veszik elég komolyan a dolgot. Ezen valahogy segíteni kellene.

2. Jó volna arról gondoskodni, hogy egy-egy „séance”-ban részt vevő katonák közül legalább egy pár – azok, akik a legtöbb dalt énekeltek, vagyis a legbuzgóbbaknak mutatkoztak – jutalmat kapjon. Kaphatnának talán kimenőt estére, vagy dohányt, vagy kenyeret, vagy pénzt vagy másvalamit. Így mindnyájan

sokkal inkább igyekeznének egész dalkincsüket feltárni. Tapasztaltam, hogy a kezdetben mutatott igyekezet 1–2 óra múlva alábbhagy, némelyek – dacára a parancsnak – elmennek, a többi pedig végül is kijelenti, hogy nem tud több dalt, fáradt, vagy éhes stb. Hiszen néha igaz is lehet, hogy tudásuk kimerült, de legtöbb esetben ez csak kifogás. Fizikai erőfeszítésre reá lehet kényszeríteni a katonákat, de éneklésre – csak rövid ideig.

3. A Zentrale elvei, amelyek szerint a dalok gyűjtendőek, az elképzelhető legjobbak (gyűjteni kell nem csak katonadalokat, hanem minden dalt: megbotráncoztató szövegűeket is; minden nemzetiség egyenlő elbánásban részesítendő; minden dalt pontos népzenei adatokkal kell ellátni, stb.). Legyen szabad azonban a Zentrale egyetlenegy téves álláspontjára utalnom. Nevezetesen: ez a munka csak akkor eredményezhet tudományos és egyéb szempontból is használható anyagot, ha gyakorlott zenefolkloristák végzik. Az egyes pótszázadok keretében laikusok által eszközölt gyűjtésnek kevés az értéke. Még az aránylag könnyen lejegyezhető tót és magyar melódiákban is akadnak néha elég nagy ritmikai nehézségek; az oláh melódiákat azonban nemhogy egy zenei dilettáns, de még a legjobb szakzenész is (legtöbb esetben) képtelen lejegyezni ritmikailag, ha nincs egészen speciális folklorisztikai gyakorlata. (Valószínűleg ugyanígy áll a dolog a délszláv zene körül, – melyet azonban nem ismerek eléggé.) Véleményem szerint tehát ezzel a munkával közvetlenül zenei folkloristákat kellene megbízni.

Mert habár én szeptembertől kezdve egy-kétszer havonta 3–4 napot gyűjthetek vidéki városokban, ez még korántsem elég. Kodályon és rajtam kívül Magyarországon még két fiatal zenész van, akik ilyen munkával gyakorlatban már foglalkoztak szép eredménnyel. Jelenleg mindketten a cs. és k. hadseregben szolgálnak. Esetleg őket kettejüket is meg lehetne bízni evvel a misszióval. Ámbár mindkettőt csak magyar anyag [gyűjtésére] lehet használni. Kodály magyaron kívül tót anyagot is gyűjthet, én magyaron és tóton kívül román anyagot is.

4. Bizonyos nehézséget okoznak a költségek is, melyek minden vidéki kirándulással járnak. Eddig – egy kivétellel – csak olyan városokat kerestem föl, ahol rokonaimnál vagy ismerőseimnél lakhattam. De ezzel a korlátozással nem igen lehet a munkát folytatni. Nem kaphatnánk vajon hasonló utazásoknál esetleg katonai szállást és ellátást? A vasúti költségeket a kir. m. Kultuszminisztérium megtéríti nekem.

5. Az eddig gyűjtött anyagot a kir. m. Kultuszminisztériumnak, amelytől megbízatásomat kaptam, be kell nyújtanom, amely legjobb belátása szerint fog rendelkezni felette. Amennyiben a bécsi Zentrale-től kaphatnék megbízást, akkor a cs. és k. csapatoknál gyűjtött anyagot nagyon szívesen átadnám a Zentrale-nak. Nem tudom azonban, hogy ebben az ügyben szükséges-e vagy sem egy előzetes elvi megegyezés a Zentrale és a kir. m. Honvédelmi Minisztérium között. Egyébként tudományos szempontból nem tartom célszerűnek az anyagot aszerint kettéosztani, hogy honvédcsapatoknál, vagy közös csapatoknál gyűjtötték-e. Az egész, a monarchiában fellelt anyagot sokkal inkább szigorúan nemzetiségi felosztásban kellene közzétenni. Itt azonban megint csak egy csoportot kellene, hogy alkossanak a csehek-morvák, valamint a tótok, és ugyanúgy a délszlávok is

egy csoportot, tekintet nélkül a politikai határokra. Attól tartok azonban, hogy ezt a nézetet a magyar minisztériumok nehezen fogadják el.

Szeptemberben a k. m. Kultuszminisztériumnak egy azonos szövegű jelentést fogok benyújtani az eddig talált anyaggal együtt. Akkor majd kiderül, hogy lehet-e és milyen módon folytatni a munkát.

Tisztelettel

Bartók Béla

a kir. m. Zeneakadémia tanára

Paumgartner 1917. aug. 31-én válaszolt Bartóknak.¹¹ A nagyszabású, tudományos folklorisztikai kiadvány tervének részleteiről tájékoztatta. Közölte, hogy egy tájékoztató megbeszélést terveznek Budapesten a magy. kir. Honvédelmi minisztériummal és a magy. kir. Kultuszminisztériummal egyetértésben; Bartók és Kodály részvételére is számítanak. A Történeti Központ teljes anyagának rendelkezésükre bocsátásával kettejüköt bíznák meg a közös nagy mű Magyarországra eső részének kiadásával. Paumgartner meghívta Bartókot, utazzék Bécsbe szeptember 5-e és 10-e között. Bartók válasza:¹²

II

Rákoskeresztúr, 1917. szept. 8.

Igen tisztelt Doktor Úr!

Sajnos épp azokban a napokban nem tudom magam szabaddá tenni; de nem tarthatnánk-e meg a szükséges megbeszélést esetleg egy nappal a tájékoztató ülés előtt? Ha Ön egy nappal korábban utaznék Budapestre és engem időben értesíteni tudna, akkor ez nagyon is könnyen lehetséges volna. Ez alkalommal szívesen mutatnék Önnek egyet-mást háború előtti gyűjtésemből, amely a kiadásban is jól felhasználható lenne. Mert úgy látom, hogy az Osztrák Katonadal-füzetecskék [Österreichische Soldaten Lieder] olyan dalokat is tartalmaznak, amelyeket a háború előtt és nem katonáktól vettek föl. Ily módon sokkal nagyobb anyagot tudnánk szállítani, mert több ezer magyar dalunk, azután körülbelül 2000 szlovák és 3000 román dalunk van kéziratban.

A nemzetiségek besorolására vonatkozólag volna egy, bár kissé kicsinyes, de talán épp ezért használható javaslatom, mégpedig: ha mi lemondanánk az Önök javára a szlovák és rutén [anyagáról], le tudnának-e mondani Önök a mi javunkra az Önök román és délszláv anyagáról? Csak az a fontos, hogy egy egybetartozó anyag a későbbi összkiadás során ne daraboltassék föl birodalmi részek szerint.

Tisztelettel híve

Bartók Béla

¹¹Bartók Archivum, Budapest, BH 2280 = DocB/4, 53–54. l.

¹²Kriegsarchiv Wien, k.u.k. Kriegsministerium, Intern-Akten, Karton 99.

Paumgartner 1917. szeptember 14-i levelében¹³ érdeklődik Bartók népdalgyűjteménye iránt. Bejelenti a Zenetörténeti Központ tervét egy bécsi történeti hangverseny rendezésére. Felkéri Bartókot, vegye át a magyar vonatkozású rész művészi és tudományos vezetését. – Bartók válasza így hanzik:¹⁴

III

[Zárt-levelezőlap. Címzése]: An / Herrn / Dr. Bernhard Paumgartner / Wien VI / Gumpendorferstr 103 Musikhistorische Zentrale / des K.u.K. Kriegsministeriums [utóbbi áthúzva, helyette idegen írással]: II Taborstr. 18.

1917. szept. 18.

Igen tisztelt Uram!

Mind Kodály, mind magam kés. igyunk a magyar rész kiadását átvállalni, természetesen csak abban az esetben, ha a magyar kormány nem akar önálló magyar központot, ill. kiadványt létrehozni.

Kész vagyok arra is, hogy a hangverseny magyar részének vezetését átvállaljam, de minél előbb tudnom kellene, hogy miről van szó: mit és mennyit kellene előadni. Vannak magy. népdalok zongorakísérettel, magy. és román táncszorozatok kísérettel ellátva, amelyeket kis- vagy vonószenekarra kellene átírni, aztán magy. népdalok férfikarra és szlovák népdalok vegyeskarra. Tekintve, hogy esetleg szövegfordításokra lesz szükség, sürgősen tudni kellene, hogy mi kerüljön előadásra. A bécsi Zentrale-nak esetleg tudakozódnia kellene a magy. kormánynál, hogy ez utóbbi nem támaszt-e politikailag kifogást ez ellen a rendezvény ellen. Remélem ugyan, hogy nem, de talán mégis jobb lenne [a kormányt] erről az ügyről tájékoztatni.

Tisztelettel híve

Bartók Béla

Paumgartner válasza nincs meg a budapesti Bartók Archívumban, a levél dátum nélküli konceptusát azonban a bécsi Kriegsarchiv megőrizte.¹⁵ Ebben örömmel nyugtázza Bartók közreműködési szándékát, mellékletben csatolja a tervezett Történeti Hangverseny eredetileg 1917. dec. 15-re kitűzött programját (ez azonban szintén elveszett). Részleteket közöl a közreműködőkről, köztük Környey Béla operaénekes és Richard Mayr kamaraénekes nevét említi, a bécsi udvari Opera férfikórusát, egy kiváló bécsi szimfónikus zenekart nevez meg. Barók javaslatát kéri magyar történelmi énekek előadására; egy-egy román és szlovák dalra is gondol. Szóba hozza a dalok

¹³Bartók Archívum, Budapest, BH 2281 = DocB/4, 155. l.

¹⁴Kriegsarchiv Wien, k.u.k. Kriegsministerium, Intern-Akten, Karton 99.

¹⁵Kriegsarchiv Wien, k.u.k. Kriegsministerium, Intern-Akten, Karton 99.

szövegeinek fordítását és az ezzel összefüggő problémákat. Végül fölkéri Bartókot, írjon cikket egy brossurába, amelyet a koncert hallgatói között osztanak majd szét.¹⁶ Bartók 1917. október 1-én reflektál Paumgartner soraira:¹⁷

IV

Rákoskeresztúr, 1917. okt. 1.

Igen tisztelt Uram!

Amint a programból látom, a birodalom két fele közötti történeti egyenjogúság nem nyilvánul meg eléggé. Mindenesetre – ha ezt is jobban kifejezésre akar-nánk juttatni – nagy nehézségekbe ütköznénk, mert Magyarországnak kevés ilyenfajta történelmi éneke és indulója van. De ezen is lehetne kissé segíteni: nem lehetne-e a 11-es szám után a Rákóczi-indulót játszani, amely nálunk körülbelül azt a szerepet tölti be, mint Ausztriában a Radetzky-induló? Kottaanyagot a honvédszenekartól lehetne szerezni. Ugyancsak ajánlatos lenne legalább 2 magyar történelmi éneket programra tűzni, ha ugyan találok ezekből megfelelőket. Utóbbi azonban kényes kérdés. Történelmi dalaink a XVIII. sz. eleji szabadságharcok idejéből származnak – tehát tartalmilag tulajdonképpen osztrák-ellenesek. Bár ez a vonás nem minden dalszövegben nyilvánul meg egyformán élesen. Mielőtt nekikezdenék a válogatásnak, szívesen venném véleményét e kérdésben.

A 12. számban jó lenne a nemzetiségeket két csoportra osztani – a két birodalmi résznek megfelelően. Ezek szerint a 2. csoport magyart, horvátot, szlovákokat és román-t tartalmazhatna.

Továbbá, mint ahogy a programból látom, jobbnak látszik olyan énekelve előadandó dalokat kiválasztani, amelyek szövege a katonáéletre vonatkozik. Ezek szerint a 12-es szám 2-es csoportja a következőképpen alakulna:

a) Néhány (4–5) magyar katonadal énekhangra zongorakísérettel.

b) Nép- (katoná-)dalok tánczeneként vonószenekarra (kis létszámmal) és klarinét-ra.

c) ? (horvát?)

d) 3–4 katonadal férfikarra

e) román népi táncok kisenekarra.

e)-vel kapcsolatban meg szeretném jegyezni, hogy itt tiszta hangszeres népzeneről van szó, amelyeket kizárólag a nép fiai (katonák, egykori katonák) adnak elő. Ilyen jellegű számok, mint b) és e), kellemes változatossággal szolgálnának.

b)-hez megjegyzem, hogy ez a szám még nem végleges, ez Kodálynak egy feldolgozása, de ő még nem adta meg hozzájárulását. Ezáltal a kórusnak csak a d) számot kellene előadnia: szlovák szöveg, amelyet megfelelő fonetikai átírásban német énekesek egészen jól énekelnének. Sokkal nehezebb lenne ez az el-

¹⁶Ld. a 6. sz. jegyzetet.

¹⁷Institut für Musikwissenschaft, Salzburg. Jelzet nélkül.

járás magyar szöveggel, éppen ezért magyar dalok előadását csupán szóló számokra korlátoztam.

Mivel jelenleg nem tudok Budapesten jó kopistát előteremteni (úgy, hogy hasonló munkákat kénytelen vagyok magam is egy bécsi kopistával elkészíttetni), célszerűbb lesz a szólámokat Bécsben előállíttatni. A d)-hez tartozó partitúrát okt. 20-ig elküldhetem, a b) és e)-hez tartozókat nov. 1-ig, úgy, hogy még elegendő idő lesz az anyagot nov. 20-ig elkészíttetni. Elegendő lesz, ha a magyar katonadalról szóló cikket dec. 1-i határidővel küldöm be?

*Tisztelettel híve
Bartók Béla*

Paumgartner 1917. okt. 18-i válaszában¹⁸ Bartók okt. 1-i és okt. 16-i levelét nyugtázza. (Ez utóbbi elveszett.) Itt már egy budapesti hangverseny tervét is említi Paumgartner, sőt, németországi előadásokat is kilátásba helyez. Ismét szóba hozza az összegyűjtött katonadalok kiadására vonatkozó nagyszabású tervét, melynek magyar részről Bartók és Kodály lennének külső munkatársai, szerkesztői. Végül egy száz magyar katonadalt tartalmazó, az Universal Edition bécsi kiadónál megjelenendő füzetecskéről tájékoztatja Bartókot. Ez a terv sem valósult meg. Bartók így válaszolt:¹⁹

V

Rákoskeresztúr, 1917. okt. 23.

Igen tisztelt Uram!

Ide csatolom a szlovák énekek partitúráját. A mellékleten található szövegeket majdnem szó szerint fordítottam le, úgy, hogy a fordítás nagyon rosszul hangzik. De talán célszerűbb egy ilyenfajta fordítás annak, aki a versbe szedett fordítást írja. Mindenesetre zenéhez is kell értenie, hogy eltalálja a megfelelő metrikát. A fennmaradó kottaanyagot nov. elején küldöm.

Kérem, másoltassa le a partitúrákat is, mivel a beküldött példányokat később visszakérem.

A 100 magyar dalt ki fogjuk válogatni (háború előtt keletkezett gyűjtések-ből is); az értelemszerű német szöveget (amely természetesen nem szó szerinti lesz, mint a fenti szlovák dalok esetében) csatolni fogjuk.

A bécsi út nagyon nehéz dolog, egyrészt a háborús viszonyok, másrészt az útiköltség miatt. Egyébként erről még nem beszéltem Kodálllyal, talán ő utazhatna Bécsbe. De nem lehetne a kérdéseket levélben is elintézni?

¹⁸Bartók Archívum, Budapest, BH 2282 = DocB/4, 56–57. l.

¹⁹Institut für Musikwissenschaft, Salzburg. Jelzet nélkül.

Ami a Rákóczi-indulót illeti, célszerű lenne a Liszt-féle verziót használni (zenekari változatban a f. zenekari rapszódia egyikeként jelent meg); a dalt kottahűen adja, azonkívül néhány ütemnyi bevezetést és egy kis kódát tartalmaz.

Tisztelettel híve
Bartók Béla

Paumgartner válaszát nem ismerjük. Bartók utolsó, neki szóló meglévő levele 1917. dec. 28-án kelt.²⁰

VI

Vésztő, Kertmeg puszta, 1917. dec. 28.

Igen tisztelt Uram!

Január 7-e előtt sajnos nem lehetek Budapesten. Így tehát vagy közvetlenül Bécsből kellene Székelyhidy urat felkérnie, és ha elfogadja, a kottákat rögtön meg kellene küldenie neki. 7. 9. és 10-én át tudnám vele venni a dalokat. Rózsa úr kvalitásait nem ismerem, de azt hallottam, hogy nagyon nehezen tanul meg új dolgokat. Vagy pedig a szövegeket le lehetne fordítani németre és a dalokat egy bécsi énekessel elénekeltetni. (A magam részéről ezt a megoldást javasolnám.) Hiszen van Önöknek ott a Zentrale-ban jó fordítójuk. Erre az esetre azonban néhány utasítást kellene adnom. Mégpedig: a ritmus német szöveggel nem énekelhető. Meg kell változtatni, mégpedig így:

stb.

Egyszóval: egy -re történő változtatás mindenképpen kerülendő.

 helyett csakis állhat.

²⁰Institut für Musikwissenschaft, Salzburg. Jelzet nélkül.

Ilyen ritmusok csak a 3. 4. és 5. dalban fordulnak elő. Vagy pedig maradjanak ki a dalok; ha ezáltal a program túl rövid lenne, akkor hozzáfűzhetnénk még további német vagy rutén stb. dalokat.

Mindenesetre kérek értesítést a budapesti címre (Szilágyi tér 4. félemelet; Ziegler V.-né címén) arról, hogy mit határoztak, mert – ha a dalokat nem adják elő, akkor most nem utaznék Bécsbe.

*Tisztelettel híve
Bartók Béla*

Bartók és Paumgartner levelezése ezzel megszakad, elveszettnek tekinthető. A Történeti hangversenyt Bécsben 1918. január 12-én, a budapesti, egészen más jellegű koncertet pedig 1918. május 26-án megtartották. Sajnálatos módon a katonadalok gyűjteményes kiadására és a száz magyar katonadal megjelentetésére nem került sor. Jelentőségük mégis nagy: előfutárai Bartók alapvető tudományos művének, *A magyar népdalnak*.²¹

²¹ Bartók Béla: *A magyar népdal* (Budapest 1924). – *Das ungarische Volkslied* (Berlin und Leipzig 1925). – *Hungarian Folk Music* (Oxford 1931).

FÜGGELÉK

I

An die / Musikhistorische Zentrale / des K. u. K. Kriegsministeriums / in Wien,
Gumperdorferstr. 103.
Rákoskeresztur, 4. Aug. 1917.

Ihr werthes Schreiben vom 12. Jul. kann ich leider erst heute beantworten, da ich während 4 Wochen verreist war um in Dörfer[n] Volkslieder zu sammeln, und Ihren Brief erst jetzt erhalten habe.

Über meine Sammeltätigkeit betreffend Soldatenlieder habe ich Ihnen folgendes mitzuteilen.

Zu Ende des Jahres 1915 hat Herr Ministerial-Rat Majovszky meinen Kollegen Zoltán Kodály und mich zu sich in das K. u. Kultusministerium berufen um uns zu befragen, ob wir geneigt wären „Kriegslieder“ der Soldaten zu sammeln. Auf unsere bejahende Antwort wurde uns dann im März 1916 ein diesbezüglicher Erlass vom K. ung. Honvéd-ministerium verschafft (etwas später ein ähnlicher Erlass des K.u.K. Kriegsministeriums), wonach wir unsere Tätigkeit beginnen konnten. Mein Kollege hat in Budapest und in Kassa ausschliesslich ungarische Soldatenlieder gesammelt, ich in Besztercebánya, Marosvásárhely, Pressburg und Arad ungarische, slovakische und rumänische Lieder. Wegen Krankheit und verschiedenen Hindernissen anderer Art konnte ich nur diese 4 Orte aufsuchen. Bis jetzt habe ich etwa 200–250 Lieder notiert. Obzwar hier bei uns eigentlich nur von Sammeln der Kriegslieder die Rede war, habe ich dennoch alle Art Lieder, die die Soldaten wussten, auch solche, die nur in Friedenszeit gesungen wurden, notiert. So viel ich weiss vertritt die Zentrale ebenfalls diesen letzteren Standpunkt.

Nun möchte ich einiges über meine Erfahrungen mitteilen.

1) Obzwar man mich beinahe überall sehr zuvorkommen empfing, gestalteten sich doch gewisse Schwierigkeiten bei der Arbeit. Namentlich war man fast überall wenig geneigt (trotz dem Wortlaut des Erlasses vom Honvéd-Ministerium) die Sänger — (gewöhnlich 10–15 pro Halbtage), von der täglichen Kasernenarbeit, Ausmarsch etc. — zum Zweck des Sammelns zu dispensieren. So das[s] ich meistens nur die freie Zeit der Soldaten zu meiner Arbeit in Anspruch nehmen konnte. Einerseits wirkt dieser Umstand hinderlich, weil man pro Tag zu wenig Zeit für die Arbeit verwenden kann, und die Soldaten nur mit Unlust einem zur Verfügung stehen, da man sie ihren freien Stunden beraubt; andererseits scheint mir das nicht so wichtig zu sein, ob von 1000 Soldaten einer Kaserne 10 oder 15 einen halben Tag vom Exerzieren wegbleiben oder nicht. — Auch kam es in einer K.u.K. Kaserne vor, dass ein Oberstlieutenant — der Kommandant einer Reconvalleszenten-Abteilung —, als ich mich vorstellte, und ihm den Erlass des K.u.K. Kriegsministeriums zeigte, sich sehr darüber aufhielt etwa mit folgenden Worten: „Ich kann gar nicht begreifen, wie man in solchen Zeiten derartiges fordern kann. Jetzt! singen!“ usw. Mit einem Worte: die Kommandanten der Kasernen scheinen die Sache trotz diesem und jenem Erlasses des Ministers nicht genug ernst zu nehmen. Dem müsste irgendwie abgeholfen werden.

2) Es wäre gut dafür zu sorgen, dass wenigstens einige Soldaten einer „séance“ — diejenigen die die meisten Lieder vorgetragen haben, d. h. die sich am eifrigsten gezeigt haben, — irgend eine Belohnung erhielten. Vielleicht einen freien Ausgang des Abends, oder Tabak, oder Brot, oder Geld oder sonst irgend etwas. Dann würden alle um vieles eifriger bemüht sein, all ihren Liederschatz darzubieten. Die Erfahrung hat mir gezeigt, dass nach 1–2 Stunden der anfangs gezeigte guter Wille erschlaft, manche gehen — trotz des Befehles — davon, die anderen erklären schliesslich, sie können nichts mehr[,] sind müde oder hungrig usw. Manchmal kann es ja wa[h]r sein, das[s] ihr Können schon erschöpft ist, doch in den meisten Fällen ist es nur eine Ausrede. Zu einer physischen Leistung kann man die Soldaten zwingen, doch zum Gesang — nur eine kurze Weile.

3) Die Prinzipien der Zentrale, welchen gemäss die Lieder gesammelt werden sollen (alle Lieder, nicht nur die Kriegslieder; auch die mit anstössigem Text; alle Nationalitäten gleichbehandelt; jedes Lied mit genauen folkloristischen Daten versehen usw.) sind die denkbar besten. Nur — wenn ich wagen darf — möchte ich auf den einzigen irrthümlichen Standpunkt der Zentrale

hinweisen. Nämlich: diese Arbeit kann nur dann ein wissenschaftlich und auch sonst brauchbares Material liefern, wenn sie von bewanderten Musikfolkloristen geleistet wird. Eine Sammlung im Rahmen der einzelnen Ergänzungs-Divisionen, durch Laien vollführt, kann wenig Wert haben. Schon die verhältnismässig leicht notierbaren slovakischen und ungarischen Melodien bieten manchmal ziemlich grosse rhythmische Schwierigkeiten; die rumänischen Melodien jedoch sind nicht nur von einem Musikdilettanten, sondern sogar von dem besten Fachmusiker, falls er nicht eine spezielle folkloristische Bewandtheit hat (meistenteils) rhythmisch unnotierbar. (Wahrscheinlich verhält sich die Sache bei den Südslaven ebenso, deren Musik ich nicht genau kenne.) Es sollten also – nach meiner Meinung – Musikfolkloristen direkt mit dieser Arbeit betraut werden.

Denn obzwar ich vom Sept. angefangen monatlich ein-zweimal auf 3–4 Tage behufs Sammeln Provinzstädte aufsuchen werde können, ist das bei weitem nicht genügend. Ausser Kodály und ausser mir sind in Ungarn noch zwei junge Musiker, die sich mit derartiger Arbeit bereits mit schönem Erfolg praktisch befasst haben. Beide dienen zur Zeit in der K.u.K. Armee. Eventuell könnte man auch diese zwei mit dieser Mission betrauen. Allerdings sind diese beiden nur für ungarisches Material zu gebrauchen. Kodály kann ausser ungar. auch slovakisches Material, ich selbst ausser ung. und slovak. auch rumänisches Material sammeln.

4) Eine gewisse Schwierigkeit bilden auch die Kosten, die eine jede Reise in die Provinz mit sich bringt. Bisher hatte ich – mit einer Ausnahme – nur solche Städte besucht, wo ich bei Verwandten oder Bekannten Unterkunft gefunden habe. Doch mit dieser Beschränkung kann man die Arbeit nicht sehr gut fortsetzen. Könnten wir wohl bei derartigen Reisen nicht vielleicht militärische Unterkunft und Verpflegung bekommen? Die Eisenbahnkosten werden mir vom K. u. Kultusministerium vergütet.

5) Das bisher gesammelte Material muss ich dem K. u. Kultusministerium von dem ich die Mission erhielt, einreichen, die darüber nach Gutdünken verfügen wird. Falls ich von der Zentrale in Wien eine Mission erhalten könnte, würde ich das bei den K.u.K. Truppen gesammelte Material sehr gerne der Zentrale übergeben. Doch weiss ich nicht, ob in dieser Angelegenheit eine vorhergehende prinzipielle Einigung zwischen der Zentrale und dem K. u. Honvédministerium nötig ist, oder nicht. Übrigens scheint es mir im wissenschaftlichem Sinne nicht zweckmässig das Material danach in zwei [zu] teilen, ob sie bei Honvédtruppen oder gemeinsamen Truppen gefunden worden ist. Vielmehr sollte das ganze in der Monarchie vorgefundene Material streng nach Nationalitäten verteilt erscheinen. Dabei sollte[n] wieder die Tschechen–Mähren und Slovaken eine Gruppe, ebenso die Südslaven eine Gruppe bilden, ohne Rücksicht auf politische Grenze. Doch befürchte ich, dass diese Ansicht von den ungarischen Ministerien schwer angenommen würde.

Einen gleichlautenden Bericht werde ich sammt dem bisher gefunden[en] Material im Sept. dem K. u. Kultusministerium einreichen. Dann wird sich herausstellen, ob und wie die Arbeit fortgesetzt werden kann.

Hochachtungsvoll

Béla Bartók
Prof. an der K. u. Musikakademie

II

Rákoskeresztúr, 8. Sept. 1917.

Sehr geehrter Herr Doktor!

Leider kann ich mich gerade in diesen Tagen nicht frei machen; doch könnten wir die nötige Besprechung nicht vielleicht einen Tag vor der Referentenbesprechung abhalten? Wenn Sie einen Tag früher nach Budapest abreisen und mich bei Zeiten verständigen können, so wäre das wohl sehr gut möglich. Bei dieser Gelegenheit möchte ich gerne Ihnen einiges aus meiner Sammlung vor dem Kriege zeigen, wovon vieles bei der Herausgabe auch zu gebrauchen wäre. Denn wie ich sehe, enthalten die „Oesterreichische Soldaten Lieder“–Heftchen auch Lieder, die vor dem Kriege und nicht von Soldaten aufgenommen worden sind. Auf diese Weise könnten wir bedeutend grösseres Material liefern, da wir mehrere Tausend ungarische Lieder, dann etwa 2000 slovakische und 3000 rumänische Lieder im Manuscript haben.

Betreffs Einordnung der Nationalitäten hätte ich einen zwar etwas kleinlichen, aber eventuell ebendeshalb brauchbaren Vorschlag, nämlich: wenn wir Ihnen die Slovaken und die Ruthenen abtreten, könnten die Oesterreicher als Rekompensation ihre Rumänen und Südslaven uns abtreten. Die Hauptsache ist nur die, das[s] ein zusammengehöriges Material bei der späteren Gesamtausgabe nicht nach Reichshälften zerstückelt werde.

Hochachtungsvoll Ihr ergebener

Béla Bartók

III

[Zárt levelezőlap.Címzése]: An / Herrn / Dr. Bernhard Paumgartner / Wien VI / Gumpendorferstr 103 Musikhistorische Zentrale / des K.u.K. Kriegsministeriums [utóbbi áthúzza, helyette idegen frással]: II Taborstr. 18.

18. Sept. 1917.

Sehr geehrter Herr!

Sowohl Kodály als auch ich sind geneigt die Herausgabe des ungarischen Teiles zu übernehmen, selbstverständlich nur in dem Falle, wenn die ungarische Regierung keine selbstständige ungarische Zentrale, resp. Ausgabe veranstalten will.

Auch bin ich bereit die Leitung des ungarischen Teils des Konzerts zu übernehmen, doch müsste ich sobald als möglich wissen, wovon es sich handelt: was und wie viel aufgeführt werden soll. Es sind vorhanden ung. Volkslieder mit Klavierbegleitung, ung. und rumänische Tanzserien mit Begleitung versehen, die für kleines oder für Streichorchester zu übertragen wären, dann ung. Volkslieder für Männerchor und slovakische Volkslieder für gemischten Chor gesetzt. Da event. Textübersetzungen notwendig sein werden, wäre es dringend zu wissen, was aufgeführt werden soll. Auch müsste vielleicht die Wiener Zentrale sich bei der ungar. Regierung erkundigen, ob letztere keine politische Einwände hat gegen diese Veranstaltung. Ich hoffe zwar, dass sie keine hat, doch wäre es vielleicht dennoch besser, sie über die Sache zu verständigen.

Hochachtungsvoll Ihr ergebener

Béla Bartók

IV

Rákoskeresztur, 1. Okt. 1917.

Sehr geehrter Herr!

Wie ich aus dem Programme ersehe, ist die Parität der beiden Reichshälften im historischen nicht sehr evident. Allerdings – wollte man auch dieselbe mehr zur Schau bringen – würde man auf grosse Schwierigkeiten stossen, da Ungarn derartige historische²² Lieder und Märsche wenig besitzt. Doch könnte man dem doch etwas abhelfen: wäre es nicht möglich nach N° 11. den Rákóczi-Marsch spielen zu lassen, welche bei uns etwa dieselbe Rolle spielt, wie der Radetzky-Marsch in Oesterreich? Notenmaterial könnte man von den Honvédkapellen erwerben. Auch wäre es angezeigt wenigstens 2 historische Lieder aus Ungarn ins Programm aufzunehmen, falls ich deren geeignete finden kann. Doch mit letzteren ist es eine heikle Sache. Unsere historischen Lieder stammen aus unseren Freiheitskämpfen von dem Anfang des XVIII. J. – sind also textlich eigentlich anti-oesterreichisch. Allerdings tritt dieser Zug in nicht allen Liedertexten gleich scharf zu Tage. Bevor ich zur Auswahl schreite, möchte ich gerne Ihre Ansicht in dieser Frage kennen.

In N° 12. wäre gut die Nationalitäten in zwei Gruppen zu teilen – den zwei Reichshälften gemäss. Die 2. Gruppe könnte demnach enthalten: ungarisch, kroatisch, slovakisch und rumänisch.

Wie ich ferner aus dem Programme ersehe, scheint es besser angebracht zu sein gesungene Lieder mit solchem Texte zu wählen, die sich auf das Soldatenleben beziehen. Demnach würde sich die 2. Gruppe des N° 12 folgendermassen gestalten:

- a) Einige (4–5) ungarische Soldaten-Lieder für Singstimme mit Klavierbegleitung
- b) Volks (Soldaten-)lieder als Tanzmusik für Streichorchester (kleiner Besetzung) und Klarinette gesetzt.

²²Az eredetiben: derartiger historischer.

- c) ? (Kroatisch?)
- d) 3—4 slovakische Soldaten-lieder für Männerchor
- e) rumänische Volks-Tänze für kleines Orchester.

Zu e) möchte ich bemerken, dass es sich hier um rein instrumentale Volksmusik handelt, die nur von Männern des Volkes (von Soldaten, von gewesenen Soldaten) vorgetragen werden. Nummern dieser Art wie b) und e) würden eine angenehme Abwechslung bieten.

Zu b) habe ich zu bemerken, dass diese Nummer noch nicht gesichert ist, sie ist ein Arrangement Kodály's, dessen Zustimmung ich noch nicht habe. Somit wäre vom Chor nur d) Nummer vorzutragen: slovakischer Text, welcher in passender phonetischer Umschreibung ganz gut von deutschen Sängern gesungen werden kann. Um vieles schwieriger wäre dieses Verfahren mit ungarischem²³ Text, weshalb ich mich für ungarische Lieder nur auf Solo-Vortrag beschränkt habe.

Da ich zur Zeit in Budapest keinen guten Kopisten auftreiben kann (so dass ich selber derartige Arbeiten bei einem Wiener Kopisten verfertigen lassen muss), wird es zweckmässiger sein die Stimmen in Wien herstellen zu lassen. Die Partitur zu d) kann ich bis 20. Okt. einliefern, die zu b) und e) bis 1. Nov., so dass noch genügend Zeit vorhanden sein wird das Material bis 20. Nov. herstellen zu lassen. Für das Einsenden des Aufsatzes über das ungarische Soldatenlied genügt der Termin 1. Dez.?

Hochachtungsvoll
Ihr ergebener
Béla Bartók

V

Rákoskeresztur, 23. Okt. 1917.

Sehr geehrter Herr!

Hier lege ich die Partitur der slovakischen Lieder bei. Die Texte habe ich auf dem Beiblatt fast wörtlich übersetzt, so dass die Übersetzung sehr schlecht klingt. Doch ist vielleicht solche Übersetzung zweckmässiger für dem, der die Übersetzung in Verse zu schreiben hat. Jedenfalls muss er auch Musik verstehen, damit er die richtige Metrik trifft. Das übrige Notenmaterial sende ich anfangs Nov..

Ich bitte Sie auch die Partituren kopieren zu lassen, da ich die eingesandten Exemplare später wieder zurückerbitte.

Die 100 ungarische Lieder werden wir auswählen (auch aus Sammlungen, die vor dem Kriege entstanden sind); die sinngemässe deutsche Übersetzung (die natürlich nicht wörtlich sein wird, wie es bei diesen slovakischen Liedern der Fall ist) werden wir beilegen.

Die Reise nach Wien ist eine sehr schwierige Sache erstens wegen den Kriegsverhältnissen, zweitens wegen den Reisekosten. Übrigens habe ich mit Kodály darüber noch nicht gesprochen, vielleicht könnte er nach Wien reisen. Doch könnte man die Fragen nicht auch brieflich erledigen?

Was den Rákóczi-Marsch betrifft, würde es zweckmässig sein die Lisztsche Fassung zu benutzen (erschieden für Orchester als eine der 6 Orchesterrhapsodien); sie enthält die Weise notengetreu, ausserdem einige Takte Einleitung und eine kleine Coda.

Hochachtungsvoll Ihr ergebener
Béla Bartók

VI

Véztő, Kertmeg puszta, 28. Dez. 1917.

Sehr geehrter Herr!

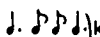

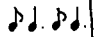

Ich kann leider vor 7. Januar nicht in Budapest sein. Entweder müssten also Sie direkt aus Wien Herrn Székelyhidý auffordern, und falls er zusagt, i[h]m die Noten gleich zuschicken. Ich könnte mit ihm am 7. 9. und 10. die Lieder durchnehmen. Ich kenne die Qualitäten des Herrn Rózsa nicht, doch habe ich gehört, dass er sehr schwer neue Sachen einstudiert. Oder: man könnte die Texte ins deutsche übersetzen, und die Lieder durch einen Wiener Sänger singen lassen. (Ich

²³ Az eredetiben: ungarischen.

würde meinerseits diesen Ausweg empfehlen). Sie haben ja dort in der Zentrale einen guten Übersetzer. Nur müsste ich für diesen Fall einige Winke geben, Nämlich:

der Rhythmus ist mit deutschem Text nicht zu singen.

Er muss geändert werden, und zwar so:

statt kann oder oder
 "
 "
 "
 "

usw.

Mit einem Worte: eine Umgestaltung in: ist unbedingt zu vermeiden.

Statt kann nur stehen.

Solche Rhythmen sind nur im 3. 4. u. 5. Lied vorhanden.

Oder aber: sollen die Lieder wegbleiben; wenn in diesem Falle das Programm zu kurz wäre, kann man ja noch deutsche oder ruthenische usw. Lieder hinzufügen.

Jedenfalls bitte ich Nachricht auf die Budapester Adresse (Szilágyi tér 4. félemelet; per Adresse der Frau W. Ziegler), welchen Entschluss man gefasst hat; den[n] — falls die Lieder nicht aufgeführt werden, würde ich jetzt nicht nach Wien reisen.

Hochachtungsvoll Ihr ergebener
Béla Bartók

"Vészto", Kertmeg puosta, 28. Dez. 1917.

Sehr geehrter Herr!

Ich kann leider vor 7. Januar nicht in Budapest sein. Entweder müssten also Sie direkt aus Wien Herrn Székelyhidly anfordern, und ~~er~~ falls er zusagt, im die Noten gleich zuschicken. Ich könnte mit ihm am 7. 9. und 10. die Lieder durchnehmen. Ich kenne die Qualitäten des Herrn Róssa nicht, doch habe ich gehört, dass er sehr schwer neue Sachen einstudiert. ~~!!!~~

Oder: man könnte die Texte ins Deutsche übersetzen, und die Lieder durch einen Wiener Sänger singen lassen. (Ich würde meinerseits diesen Querschnitt empfehlen). Sie haben ja dort in der Zentrale einen guten Übersetzer. Nur müsste ich für diesen Fall einige Winke geben. Nämlich:

der Rhythmus $\text{♩} \text{♩}$ ist mit deutschem Text nicht zu singen. Er muss geändert werden, und zwar

so:

statt $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$	} kann $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$ oder $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$ oder $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$
" $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$	
" $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$	
" $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$	
" $\text{♩} \text{♩} \text{♩} \text{♩}$	

u.ä.

Mit einem Worte: eine Umgestaltung in: $\downarrow \cdot \downarrow \downarrow \cdot \downarrow$ ist unbedingt zu vermeiden.

Statt $\downarrow \downarrow \cdot \downarrow \downarrow$ kann nur $\downarrow \downarrow \downarrow \downarrow$ stehen. Solcher Rhythmen sind nur im 3. 4. u. 5. Lied vorhanden.

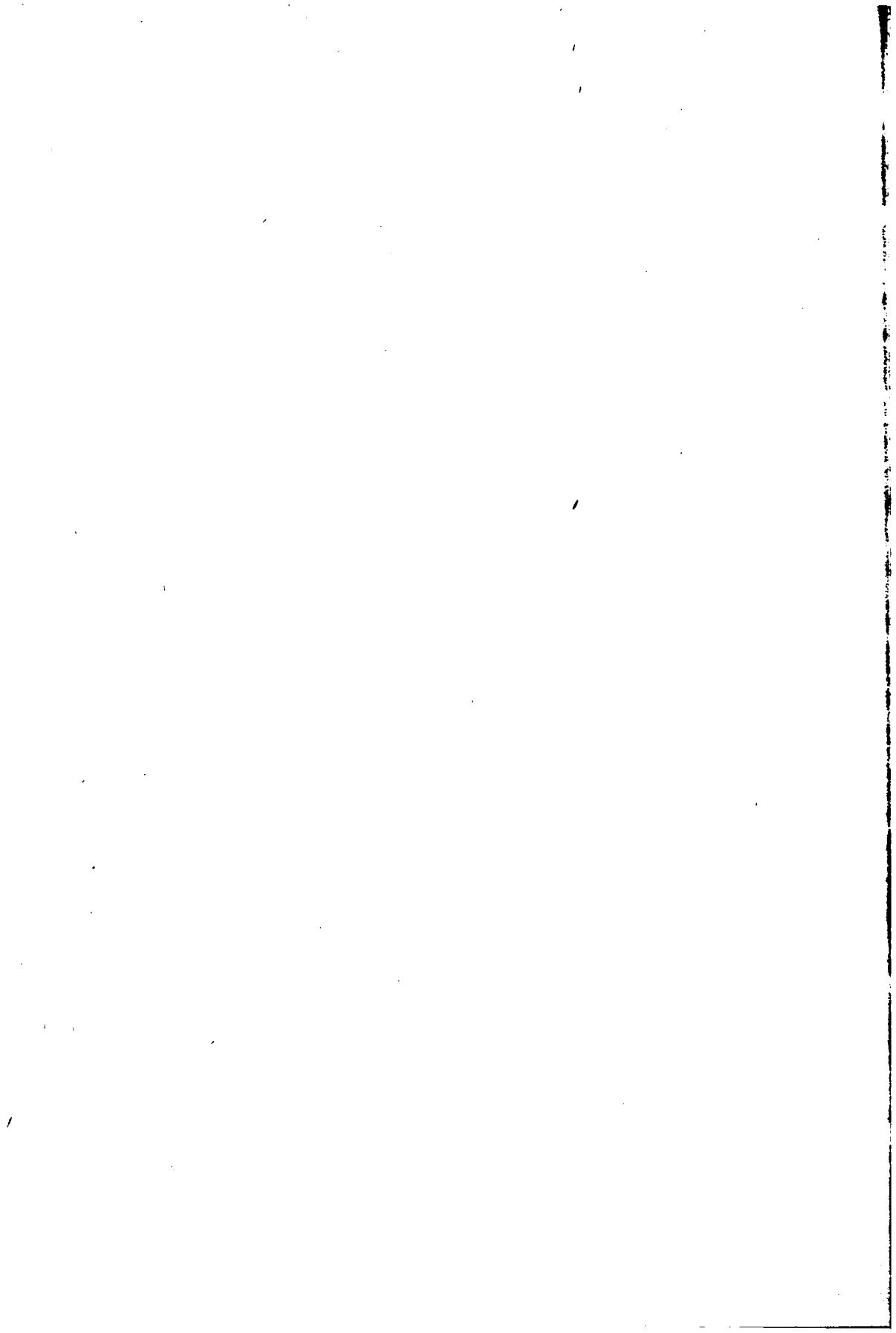
Oder aber: sollen die Lieder wegbreien; wenn in diesem Falle das Programm zu kurz wäre, kann man ja noch deutsche oder rutherische uon. Lieder hinzuzufügen.

Jedenfalls bitte ich Nachricht auf die Budapest-Adresse (Szilágyi tér 4. félmelet; per házasa der Frau W. Ziegler), welchen Entschluss man gefasst hat; den - falls die Lieder nicht aufgeführt werden, würde ich jetzt nicht nach Wien reisen. Hochachtungsvoll Ihr ergebener
Béla Bartók

Adrienne Gombocz:

BRIEFE BARTÓKS AN BERNHARD PAUMGARTNER

Die hier zum ersten Mal veröffentlichten sechs Briefe aus dem Jahre 1917 Béla Bartóks an Bernhard Paumgartner, damaliger Leiter der Musikhistorischen Zentrale in Wien, beziehen sich auf Sammeln von Soldatenliedern Bartóks im Ersten Weltkrieg und auf die Organisation des „Historischen Konzerts“ vom 12. Januar 1918 in Wien. Die Briefe sind teils Eigentum des Österreichischen Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien, teils des Instituts für Musikwissenschaft in Salzburg. Ein Brief von B. Paumgartner wird ebenfalls publiziert und auf weitere bloss hingewiesen, diese Dokumente sind im Budapest Bartók Archiv aufbewahrt. Im Anhang sind Bartóks Briefe in der deutschen Originalsprache abgedruckt, während der Haupttext eine ungarische Übersetzung derselben enthält. Der Artikel ergänzt die im selben Thema verfasste Studie von D. Dille „Bartók und das Historische Konzert vom 12. Januar 1918“, erschienen 1970 in Documenta Bartókiana Heft 4.

Kaizinger Rita:

GUSTAV MAHLER BUDAPESTI MŰKÖDÉSÉNEK IKONOGRÁFIÁJA

Gustav Mahler rövid, mindössze két és fél évig tartó budapesti operaigazgatói működésének ikonográfiai vonatkozásai mindaddig jórészt ismeretlenek.¹

Tekintve, hogy a fiatal Mahler működési területe elsősorban az Operaház volt, az idevonatkozó ikonográfiai anyagot három budapesti közgyűjtemény őrzi:

1. Az Országos Széchényi Könyvtár különgyűjteményei
 - a) Hírlaptár
 - b) Színháztörténeti Tár
 - c) Zeneműtár
2. a Magyar Állami Operaház Emlékgyűjteménye
3. a Magyar Színházi Intézet.

E gyűjtemények mellett találhatóunk néhány dokumentumot a Budapesti Filmharmóniai Társaság Zenekarának Archívumában – Mahler és a zenekar kapcsolatáról –, valamint néhány korabeli művésztsárról és közéleti személyiségről készített portrét a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában.

A Mahlerrel kapcsolatos ikonográfiai anyag négy nagyobb csoportba osztható. Az első csoportba tartoznak mindazok a korabeli fényképek, amelyek Mahlert és operaházi művésztsárait, valamint zeneszerző-kollégáit ábrázolják. A második csoportot a korabeli sajtóban megjelent illusztrációk, portrék, rajzok, karikatúrák alkotják, melyeket a kortársak készítettek művésztsáiraikról, valamint az akkori kulturális és közélet nevesebb személyiségeiről. A harmadik csoport azokat a díszletterveket foglalja magában, amelyek a Mahler-korszakban is használatban voltak – vagy éppen abban az időben készültek –, s az Operaház első számú díszletfestőjének, Spannraft Ágostonnak műhelyéből kerültek ki. A negyedik csoportba tartozó írott dokumentumok elsősorban színlapok és műsorlapok, valamint Mahlernek Budapesten őrzött három autográf levele, amelyek jellegüket tekintve nem tartoznak szorosan az ikonográfia területéhez, de jól reprezentálják a fiatal operaigazgató művészi célkitűzéseit.

A jegyzék ezt a műfaji felosztást követi, alkalmazkodva az anyag belső, tartalmi logikájához. Tekintve, hogy az Operaházban őrzött anyag katalógizálatlan, a jegyzék nem közöl jelzeteket. A sajtóban megjelent illusztrációk a megjelenés helye és ideje szerint kereshetők vissza, hasonlóan az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti

¹Gustav Mahler budapesti tevékenységének centenáriuma alkalmából 1988–89-ben, a Kodály-ösztöndíj keretében adódott lehetőségünk az eddig feltáratlan anyag megismerésére és rendszerezésére.

Tárában őrzött színlapokhoz, amelyeket az előadás dátuma és helyszíne alapján tartanak nyilván. A korabeli színlapok egybekötve a Magyar Állami Operaházban is megtalálhatók.

Gustav Mahler budapesti éveinek történetét a magyar nyelvű szakirodalom részletesen ismerteti.² Az összeállítás ezért nem tartalmaz történeti kommentárokat. Remélhetőleg az eddig feltárt ikonográfiai anyag tovább árnyalja a képet Mahler és a magyar főváros kapcsolatáról.

² Blaukopf, Kurt: Gustav Mahler. Budapest, 1973. Gondolat

Németh Amadé: Gustav Mahler életének krónikája. Budapest, 1984. Zeneműkiadó. (Nagy muzsikusok életének krónikája 18.)

AZ IKONOGRÁFIAI ANYAG JEGYZÉKE

I. Fényképek

1. Gustav Mahler. OE
2. Gustav Mahler. OE (igazgatósági tabló)
3. Erkel Ferenc. OSZK Z.
4. Erkel Sándor. OE
5. Goldmark Károly. OE (Loewy felvétele, Bécs)
6. Nikisch Arthur. OSZK Z.
7. Nikisch Arthur. MTA ZTM
8. Vavrinecz Mór. OSZK Z.
9. Zichy Géza. OSZK Z.
10. Zichy Géza vadászöltözetben. OE
11. Zichy Géza időskori portréja. OSZK SZ.
12. Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara. Tabló Erkel Sándor vezető karmesterrel. 1890. január 15. v.ö.; Vasárnapi Ujság 1890. XXXVII. évf. No 5. p. 72. BFTZ A.
13. Ábrányiné Wejn Margit a „Carmen” címszerepében. OE
14. Bárdossy Ilona. OE
15. Bianca Bianchi. OE
16. Bianca Bianchi a „Traviata” címszerepében. OE
17. Braga Hermin. OE
18. Braga Hermin. OE
19. Dalnoki Béni mint Mime. OE
20. Fleissig Mariska Frjčka szerepében. OE
21. Laura Hilgermann. OE
22. Laura Hilgermann a „Mignon” címszerepében. MTA ZTM (Ellinger felv.)
23. Lili Lehmann időskori fényképe. OE (A. L. B. 19 felv.)
24. Maleczkyné Ellinger Jozefa. OE (Szeredniczky Nándor felv.)
25. Nádayné Vidmár Katalin a „Fegyverkovács” Mária szerepében. OE
26. Ney Dávid a „Fegyverkovács” Stadinger szerepében. OE
27. Ney Dávid, az első magyar Wotan. OE (Kalmár felv.)
28. Ney Dávid mint Sarastro. OE (Kalmár felv.)
29. Perotti Gyula Hunyadi László szerepében. OE
30. Reich Irma. OE
31. Szendrői Szabó Lajos a „Zsidónő”-ben. OE (Kozmata felv.)
32. Szilágyi Arabella 1889-ben. OSZK SZ.
33. Szilágyi Arabella, az első magyar Brünnhilde. OE
34. Szilágyi Arabella Santuzza szerepében. OE
35. Szivovátka Károly. OE
36. Takács Mihály. OE
37. Takács Mihály a „Don Giovanni” címszerepében. OE
38. Takács Mihály időskori fényképe. OE
39. Ujházy Ede. OE
40. Vasquez Molina Itália. OSZK SZ. (Sterlisky felv.)
41. Vasquez Molina Itália mint Brünnhilde. OSZK SZ. (Kossak felv.)
42. Vasquez Molina Itália. OE (Kossak felv.)
43. Vilt Mária Szilágyi Erzsébet szerepében. OE

II. Illusztrációk

1. Gustav Mahler. Pollák Zsigmond illusztrációja. In: Ország–Világ 1888. november 3. p. 714.
2. Gustav Mahler. Ismeretlen német mester rajza. MNM TKCs 58. 1712
3. Alszeghy Kálmán. Pollák Zsigmond rajza. In: Ország–Világ 1888. november 3. p. 714.
4. Beniczky Ferenc. Pollák Zsigmond illusztrációja. In: Vasárnapi Ujság 1884. október 12. címlap.
5. Bertolucci Viktória. Pollák Zsigmond rajza. In: Vasárnapi Ujság 1884. október 12. p. 657.
6. Erkel Ferenc. Pollák Zsigmond rajza. In: Vasárnapi Ujság 1884. szeptember 28. p. 615.
7. Erkel Sándor. Pollák Zsigmond rajza. In: Vasárnapi Ujság 1884. szeptember 28. p. 615.
8. Maleczkyné Ellinger Jozefa. Pollák Zsigmond rajza. In: Vasárnapi Ujság 1884. október 12. p. 657.
9. Popper Dávid. Ismeretlen mester rajza. In: Ország–Világ 1886. október 16.
10. Szilágyi Arabella jelmezben. Ismeretlen német mester rajza 1886. MNM TKCs 58.3700
11. Turolla Emma. Pollák Zsigmond rajza. In: Vasárnapi Ujság 1884. szeptember 28. p. 625.
12. Spannraft Ágoston illusztrációja Wagner „A Walkür” című operájához. In: Ország–Világ 1888. november 3. p. 713.
13. Spannraft Ágoston és Hirsch György illusztrációja Bizet „A gyöngyhalászok” című operájához. In: Ország–Világ 1888. november 3. p. 712.
14. Spannraft Ágoston és Hirsch György illusztrációja Verdi „Otello” című operájához. In: Ország–Világ 1888. november 3. p. 712.
15. Spannraft Ágoston és Hirsch György illusztrációja Erkel Ferenc „Brankovics György” című operájához. In: Ország–Világ 1888. november 3. p. 713.
16. Karikatúra Mahler I. szimfóniájának budapesti ősbemutatójáról. In: Bolond Istók 1889. november 24. p. 6.
17. „Ben Itzkiádok”. Karikatúra Beniczky Ferenc intendánsról és Márkus Emília, valamint Ujházy Ede színészekről. In: Bolond Istók 1890. szeptember 21. p. 4.
18. Beniczky „A nemzeti intendáns — október 6-án”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. szeptember 28. p. 3.
19. Bolond Istók a színházban: „Intendáns és művész” (Beniczky, Ujházy). Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. szeptember 28. p. 7.
20. „Malér kir. opera (Faust)”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. október 5. p. 8.
21. Karikatúra Beniczky Ferenc Pest megyei alispánná történő kinevezéséről. In: Bolond Istók 1890. október 12. p. 5.
22. „Malér kir. opera (Don Giovanni)”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. október 12. p. 8.
23. „Maléros zenészetj fokozat”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. október 19. p. 5.
24. „Orrondi — pályakép írásban és képben”. Karikatúra Beniczky Ferenc intendáns pályafutásáról. In: Bolond Istók 1890. október 19. p. 6–7.
25. „A színházi ünnepen”. Karikatúra a magyar színházművészet centenáriumi ünnepségéről. In: Bolond Istók 1890. október 26. p. 5.
26. „Főispáni beszéd — intendánsi nyilatkozat”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. október 26. p. 9.
27. Karikatúra Beniczky Ferenc intendáns távozásáról. In: Bolond Istók 1890. november 2. p. 7.
28. Karikatúra Vasquez-Molina Itáliáról. In: Bolond Istók 1890. november 9. p. 6–7.
29. „Operaházi Ben Itzki malérok”. In: Bolond Istók 1890. november 16. p. 7–8.
30. Karikatúra Nádayné Vidmár Katalinról. In: Bolond Istók 1890. november 23. p. 3–4.
31. „Asrael-bemutató”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. november 23. p. 4–5.
32. „Ben Itzky ... Görösös kapaszkodás”. Karikatúra. In: Bolond Istók 1890. december 21. p. 7.
33. Spannraft Ágoston díszletfestő karikatúrája Gustav Mahlerről. OE.

III. Díszlettervek

1. Bizet: A gyöngyhalászkok, Spannraft Ágoston színpadképe. MSZI
2. Halévy: A zsidónő, Spannraft Ágoston színpadképe. OSZK SZ.
3. Goldmark Károly: Merlin, Spannraft Ágoston színpadképe. MSZI
4. Erkel Ferenc: Bánk bán, Tisza-parti jelenet, Spannraft Ágoston színpadképe. OSZK SZ.
5. Meyerbeer: A próféta, Spannraft Ágoston színpadképe. MSZI
6. Nessler: A säckingeni trombitás, Spannraft Ágoston színpadképe. OE
7. Sárosi Ferenc: Az Abencerage, Spannraft Ágoston színpadképe. OE
8. Verdi: Aida, A II. felvonás színpadképe, Spannraft Ágoston, OSZK SZ.
9. Verdi: Aida, A III. felvonás színpadképe, Spannraft Ágoston, OSZK SZ.
10. Wagner: Tannhäuser, Vénusz-barlang, Spannraft Ágoston festménye OE
11. Wagner: Tannhäuser, Spannraft Ágoston színpadképe. OE
12. Wagner: A bolygó hollandi, II. felvonás, Spannraft Ágoston színpadképe. MSZ
13. Wagner: A bolygó hollandi, III. felvonás, Spannraft Ágoston színpadképe. OE
14. Nicolai: A windsori vig nők, Spannraft Ágoston színpadképe. OSZK SZ.

IV. Dokumentumok, színlapok

1. Gustav Mahler autográf levele a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarához, az I. szimfónia ősbemutatójának főpróbáját követően, 1889, november 19. BFTZ A.
2. Gustav Mahler 1890-ben, Bécsben kelt levelének autográfja. OE
3. Gustav Mahler 1890 januárjában Budapesten kelt levelének autográfja. OE
4. Az I. szimfónia budapesti ősbemutatójának műsorlapja, BFTZ A.
5. Mahler 1897. március 31-i budapesti vendégfelléptének műsorlapja, BFTZ A.
6. Goldmark: Merlin, Az 1888. október 13-i előadás színlapja. OSZK SZ.
7. Bizet: A gyöngyhalászkok, Az 1888. október 25-i budapesti premier színlapja, OSZK SZ.
8. Donizetti: Mari, az ezred leánya, Bemutató színlap: 1888. október 30. OSZK SZ.
9. Erkel Ferenc: Hunyadi László, Az 1888. december 18-i előadás színlapja, OSZK SZ.
10. Wagner: A Rajna kincse, A budapesti premier színlapja: 1889. január 26. OSZK SZ.
11. Wagner: A Walkür, A budapesti premier színlapja: 1889. január 27. OSZK SZ.
12. Erkel Ferenc: Brankovics György, Az 1889. február 23-i bemutató színlapja, OSZK SZ.
13. Mailart: Villars dragonyosai avagy a remete csegettője, Bemutató színlap: 1889. március 1. OSZK SZ.
14. Wagner: Lohengrin, Az 1889. december 15-i felújítás színlapja, OSZK SZ.
15. Verdi: Álarcosbál, Színlapok: 1890. április 3. OSZK SZ.; 1890. október 7. OSZK SZ.
16. Mozart: Figaro házassága, Az 1890. április 26-i előadás színlapja, OSZK SZ.
17. Mozart: Don Giovanni, 2. előadás: 1890. szeptember 18. OSZK SZ.
18. Beethoven: Fidelio, Színlapok: 1890. november 25. OSZK SZ.; 1890. december 4. OSZK SZ.
19. Halévy: A zsidónő, Az 1890. november 30-i előadás színlapja, OSZK SZ.
20. Offenbach: Eljegyzés lámpafénynél, Az 1890. december 12-i bemutató színlapja, OSZK SZ.
21. Thomas: Mignon, Az 1890. december 14-i előadás színlapja, OSZK SZ.
22. Lortzing: A fegyverkovács, A budapesti bemutató színlapja: 1891. január 17. OSZK SZ.
23. Mascagni: Parasztszünet, A premier utáni 7. előadás színlapja, 1891. február 8. OSZK SZ.

Rövidítések

BFTZ A.: Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarának Archivuma
 MNM TKCs: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok
 MSZI: Magyar Színházi Intézet
 MTA ZTM: Magyar Tudományos Akadémia Zenetörténeti Múzeuma

- OE: Magyar Állami Operaház Emlékgyűjteménye
OSZK H.: Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptár
OSZK SZ.: Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár
OSZK Z.: Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár

Erkel Sándor. 1/4

Bianca Bianchi. I/15

Laura Hilgermann. I/21

Perotti Gyula a „Hunyadi László” címszerepében. I/29

Szilágyi Arabella, az első magyar Santuzza. I/33

Takács Mihály. I/35

Vasquez Molina Itália. I/40

BENICZKY FERENCZ,
belügyminiszter, államtitkár.

Ben Itzky, — a nélkülözhetetlen.

A SZINESZEK. Excellenciás urunk! Hallottuk, hogy főispánnak akarja kinevezni az intendánst. Isten áldása e szándékán! Az ország első megyéjének nem is képzeltető más főispánja! Ott ő nélkülözhetetlen! Hadd mellessen el a színházról! Eljén Ben Itzky, — de csak az örökös főispán!!

A PESTMEGYEIEK. Az istenért, kögyelmes uram! Megfoztatná a nemzeti színhatat és operát egy párat-lax intendánstól? Őt ott nem nélkülözhetik! A művészet szent nevében! Ki az nevezze főispánnak! Ide ne gyűjön a színházról! Eljén Ben Itzky, — de csak mint éle fogytáig kinevezett intendáns!

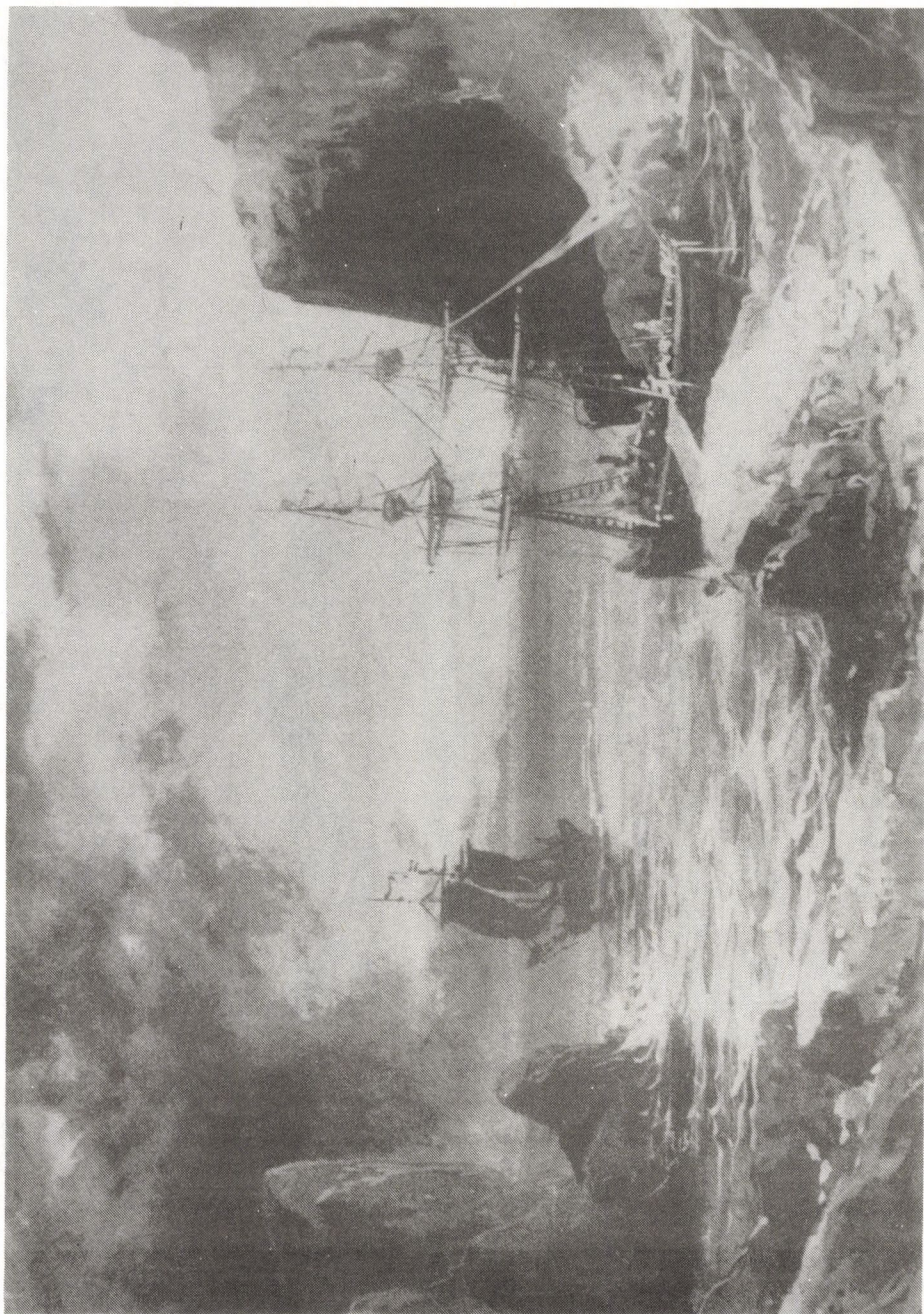
A színházi ünnepen.

Hogy az öröm teljes legyen, következék a Lavotia-Sárosi nyitány után a
Mahler-mars!

Spannraft Ágoston színpadképe Goldmark Károly „Merlin” című operájához. III/3

Spannrafft Ágoston színpadképe Wagner „A bolygó hollandi” című operájához. III/14

Magy. Kir

Opé aház.

Evi bérlet 9. szám.

vá bérlet 9. szám.

Budapest, szombaton, 1891. január hó 17-én:

Nádayné V. K. asszony vendégfelleptével,

először:

A FEGYVERKOVÁCS.

Vig opera 3 felvonásban: Szécsény és császári sereg. Lortzing-Albert. Feltá. 1871-es évi.

Személyek:

Madlinger János, hírszótörköztörő; Aljárócs; Mária, leánya; Lovag Lászlóval együtt; György, testvére; ...

Feltá. 1871-es évi. Kora-gerecsen. Lovagok. Hírszótörő. Császári sereg. Német. Wormsbán a XVI században.

A művészek által a színház operákhoz készült képek: A jelenetek Cefli jelenetéről részben készült a c. kir. operaház színházterületén készült.

Kezdeté 7 órákor, vége 10 előtt.

Rendes helyárak:

Table with 4 columns: Pályoly, Tánálásszék, II. em. körzések, III. emeleti erkély- és zártarék. Includes prices for various seating areas.

Jegyet váltáshoz a. n. 10 óráig, és d. n. 3-5 óráig a balra oldali ajtóval pártárak tájánál a színházgyűlésben (Korona-harag-utca 8. az. az Andrássy-ut. 2. sz.) egész napig át.

Esti pénztárayítás a színházban 6 órákor.

Kérvelek a t. sz. színházlátogatók kezesység, hogy a színházban a férfiak felöltés, pálcza és szivarok, a hölgyek pedig kalap nélkül kerüljenek megjelenni. - A ruházatra a színházban 10 sz. költővel, pálczával, szivarokkal a sz. színházban.

Helysz. vasárnap, 1891. január hó 18-án, évi bérlet 10. szám, havi bérlet 10. szám.

Nádayné V. K. asszony vendégfelleptével, másodikszor:

A fegyverkovács.

Vig opera 3 felvonásban: Szécsény és császári sereg. Lortzing-Albert. Feltá. 1871-es évi.

A művészek által a színház operákhoz készült képek: A jelenetek Cefli jelenetéről részben készült a c. kir. operaház színházterületén készült.

Rendes helyárak:

Table with 4 columns: Pályoly, Tánálásszék, II. em. körzések, III. emeleti erkély- és zártarék. Includes prices for various seating areas.

Jegyet váltáshoz a. n. 10 óráig, és d. n. 3-5 óráig a balra oldali ajtóval pártárak tájánál a színházgyűlésben (Korona-harag-utca 8. az. az Andrássy-ut. 2. sz.) egész napig át.

Helysz. szombat, 1891. január hó 19-án, évi bérlet 11. szám, havi bérlet 11. szám.

Magy. Kir.

Operaház.

Évi díj: 20. forint.

Évi díj: 4. forint.

Budapest, vasárnap, 1900. február 12. délután

Parasztbecsület.

Működés helye: Budapest, Magyar Operaház, Magyar Kir. Operaház, Magyar Kir. Operaház.

Operaház.

Évi díj: 20. forint. Évi díj: 4. forint. Évi díj: 4. forint.

Nap és föld.

Budapest, vasárnap, 1900. február 12. délután

A pártok		A pártok	
1. párt	2. párt	3. párt	4. párt
5. párt	6. párt	7. párt	8. párt
9. párt	10. párt	11. párt	12. párt
13. párt	14. párt	15. párt	16. párt
17. párt	18. párt	19. párt	20. párt
21. párt	22. párt	23. párt	24. párt
25. párt	26. párt	27. párt	28. párt
29. párt	30. párt	31. párt	32. párt
33. párt	34. párt	35. párt	36. párt
37. párt	38. párt	39. párt	40. párt
41. párt	42. párt	43. párt	44. párt
45. párt	46. párt	47. párt	48. párt
49. párt	50. párt	51. párt	52. párt
53. párt	54. párt	55. párt	56. párt
57. párt	58. párt	59. párt	60. párt
61. párt	62. párt	63. párt	64. párt
65. párt	66. párt	67. párt	68. párt
69. párt	70. párt	71. párt	72. párt
73. párt	74. párt	75. párt	76. párt
77. párt	78. párt	79. párt	80. párt
81. párt	82. párt	83. párt	84. párt
85. párt	86. párt	87. párt	88. párt
89. párt	90. párt	91. párt	92. párt
93. párt	94. párt	95. párt	96. párt
97. párt	98. párt	99. párt	100. párt

Kezdeté 7 órakor, vége 9 $\frac{1}{2}$ -kor.

Rendez helyi árak:

Pályoly:	Pályoly ülő:	Tamplászó:	II. em. korszó:	III. emeleti erkély- és sátrszék:
1. sor 10. sz. 20. sz.	1. sor 10. sz. 20. sz.	1. sor 10. sz. 20. sz.	1. sor 10. sz. 20. sz.	1. sor 10. sz. 20. sz.
2. sor 10. sz. 20. sz.	2. sor 10. sz. 20. sz.	2. sor 10. sz. 20. sz.	2. sor 10. sz. 20. sz.	2. sor 10. sz. 20. sz.
3. sor 10. sz. 20. sz.	3. sor 10. sz. 20. sz.	3. sor 10. sz. 20. sz.	3. sor 10. sz. 20. sz.	3. sor 10. sz. 20. sz.
4. sor 10. sz. 20. sz.	4. sor 10. sz. 20. sz.	4. sor 10. sz. 20. sz.	4. sor 10. sz. 20. sz.	4. sor 10. sz. 20. sz.
5. sor 10. sz. 20. sz.	5. sor 10. sz. 20. sz.	5. sor 10. sz. 20. sz.	5. sor 10. sz. 20. sz.	5. sor 10. sz. 20. sz.
6. sor 10. sz. 20. sz.	6. sor 10. sz. 20. sz.	6. sor 10. sz. 20. sz.	6. sor 10. sz. 20. sz.	6. sor 10. sz. 20. sz.
7. sor 10. sz. 20. sz.	7. sor 10. sz. 20. sz.	7. sor 10. sz. 20. sz.	7. sor 10. sz. 20. sz.	7. sor 10. sz. 20. sz.
8. sor 10. sz. 20. sz.	8. sor 10. sz. 20. sz.	8. sor 10. sz. 20. sz.	8. sor 10. sz. 20. sz.	8. sor 10. sz. 20. sz.
9. sor 10. sz. 20. sz.	9. sor 10. sz. 20. sz.	9. sor 10. sz. 20. sz.	9. sor 10. sz. 20. sz.	9. sor 10. sz. 20. sz.
10. sor 10. sz. 20. sz.	10. sor 10. sz. 20. sz.	10. sor 10. sz. 20. sz.	10. sor 10. sz. 20. sz.	10. sor 10. sz. 20. sz.

Esteli pénztárnnyítás a színházban 6 $\frac{1}{2}$ draker.

Mérvők a t. színházlatogatói község, hogy a mérvők a férfiak felállítás, pálya és csomag a hálygok pedig hályg nélkül visszahozhatunk megjelenni. — A mérvők a hálygok felállítás, pálya és csomag a hálygok pedig hályg nélkül visszahozhatunk megjelenni.

Művészi:

Helyi hírek: An. színház része — Képzés — Jászvölgyi megyei gróf — Csorba. Pályoly ülő: An. színház része — Képzés — Jászvölgyi megyei gróf — Csorba. Pályoly ülő: An. színház része — Képzés — Jászvölgyi megyei gróf — Csorba.

A mérvők a hálygok felállítás, pálya és csomag a hálygok pedig hályg nélkül visszahozhatunk megjelenni. — A mérvők a hálygok felállítás, pálya és csomag a hálygok pedig hályg nélkül visszahozhatunk megjelenni.

Rita Kaizinger:

THE ICONOGRAPHY OF GUSTAV MAHLER'S WORK IN BUDAPEST

This study deals with the iconographic aspects of the two and a half years that Gustav Mahler spent in Budapest as director of the Opera. This study falls into four parts.

- 1 Photographs of the time
- 2 Illustrations, portraits, cartoons and caricatures from the press of the time
- 3 Scenery sketches
- 4 Written documents – theatre casts, program magazines, three letters by Mahler.

EGY DALBETÉTES CIGÁNY NÉPMESE

„Jávorfácska”

A gyűjtések tanúsága szerint a vers- vagy dalbetétes mesék kevésbé szervesen épülnek be a cigány nyelvű repertoárba, mint a tisztán prózaiak: vagy az egész mese a befogadó nép nyelvén hangzik el, vagy cigányul ugyan, de a betétek eredeti nyelvének megőrzésével. Éppen ezért tarthat számot különös érdeklődésre az olyan mese, amelyben a betétek is adaptálódtak, hiszen a befogadó néptől különböző, érdekes cigány verzióra számíthatunk.

Rövid tanulmányunkban egy marosszentgyörgyi oláh-cigány dalbetétes mesét elemzünk háromféle – néprajzi, népzenei és nyelvészeti – szempontból. Újszerű vállalkozásunkat az indokolja, hogy az erdélyi oláh-cigányság szellemi kultúrája, nyelvjárásai egyelőre még szinte teljesen ismeretlenek a szakirodalom számára. Közös munkánk során tehát egyszerre kellett föltárnunk a szöveg tartalmi-formai, illetve nyelvjárási jegyeit. Bár zárt szerkezetű, rövid meséről van szó, mégis alkalmat ad arra, hogy egymás mellett vizsgáljuk meg azokat a prózai és zenei alkotási-újraalkotási folyamatokat, amelyeket egyébként külön-külön szokott tárgyalni a néprajz- és a népzene-tudomány. Ily módon azt is megfigyelhetjük, hogy az előadó milyen eszközökkel hozza közelebb a hallgatósághoz, hogyan „cigányítja” a mesét. A néprajzi és zenei elemzést Kovalcsik Katalin végezte. Ezt egészíti ki Tálos Endre tudományos leírása a mese nyelvééről.

Néprajzi jellemzők

„Erzsike meséje” (La Eržikèki paramiči) az Európa-szerte közismert „Jávorfácska” típusba (AaTh 780) tartozik.¹ A király három lánya közül azt részesíti kedvezményben (pl. trónt juttat neki), amelyik valamely kívánságát a legjobban teljesíti (pl. a legtöbb epret szedi a kosarába). A két lusta, de gonosz nővér megöli szorgalmas húgát és az epret hazaviszi. A kislány sírján jávorfa nő, melynek ágából egy arra vetődő juhász furulyát készít magának. A hangszer emberi hangon szólal meg és leleplezi a gyilkosokat.

Cigány változatunkban (ld. a tanulmány végén) a „Jávorfácska” típusa sajátosan összekeveredik a „Hamupipőke” (AaTh 510 B) típus elemeivel. A király a városba megy és megkérdi lányait, mit hozzon nekik ajándékba. A két nagyobb cukrot, il-

¹Nemzetközi típuscsaládjának bemutatását ld. Solymossy Sándor, 'Mese a jávorfáról'. *Ethnographia* XXXI. (1920) 1–25.

letve virágot kér, a legkisebb pedig azt, amit apja az úton talál. Egy fűzfavesszőt kap, amit a kertjében ültet el.

Ezek után megy el a három lány epret szedni. A tét nem túl nagy: a legszorgalmasabb csak egy szép ruhát kap. Ennek a motívumnak a kialakulásában szintén a „Hamupipőke” mese hatását láthatjuk, hiszen ott az édesanya sírjára elültetett fűzfa segítségével jut az árva a szép ruhákhoz, amelyekben meghódítja a királyfit. A történet további részében már szabályosan követik egymást az események: a két nővér megöli és eltemeti hűgát a keréknyomba. A halott kislány fűzfájához érkező pásztor meghallja a gyilkosság történetét. Érdekes részlet, hogy nem furulya, hanem maga a fa énekel.² A pásztor értesíti a királyt, aki, miután meggyőződött az igazságról, megbünteti a gonosz lányokat.

A mesét az előadó, egy 19 éves fiatalember, lakonikus rövideggel mondta el. Nem törekedett különösebben szép és érzékletes kifejezőmódra. Ennek ellenére gondosan ügyelt a főbb szerkezeti elemek megtartására, pl. a mesét humoros kezdőformulával indította és az oláhcigányoknál is jellegzetes „tiszteletadó” záróformulával, illetve „bemutatkozással” fejezte be. Annak, hogy a mese ilyen rövidre sikerült, kétféle oka lehet. Egyrészt a mesemondó nagyon fiatal volt és magához hasonló fiataloknak mesélt, idősebb, tekintélyesebb személy nem volt a társaságban. Hiányzott tehát a kontroll, amelyhez alkalmazkodnia, „felnőnie” kellett volna. Másrészt az oláhcigány közösségekben még él az a szokás, amelyet Nagy Olga egyik mesemondója úgy fogalmazott meg, hogy „itt mindenki meséz”.³ A mesemondás nem a tekintélyesebb vagy tehetségesebb emberek kiváltsága, hanem mindenki számára természetes önkifejezési lehetőség. Így a kevésbé tehetséges mesemondó is szóhoz juthat, sőt, el is várják tőle, hogy részt vegyen a többiek szórakoztatásában. Előadónk egyébként énekesnek sokkal jobb, mint mesemondónak, ahogy ez a dalbetétek előadásából kiderül.

A mesében levő kölcsönszavak aránya és fontossága alapján elsősorban magyar mintákra gyanakodhatunk. A főhősnőt Erzsikének hívják, „epre-szedni” ment, az ének hallatán mindenkinek „abba a helybe” „tátva ašilja” (tátva maradt) a szája stb. Ennek ellenére a dalbetét szövege kevésbé hasonlít a magyar változatokéira, amelyek legelterjedtebb verse így szól: „Fújjad, fújjad, juhászlegény (király apám stb.), / Én is voltam király lánya, / Kriálylányból jávorfácska, / Jávorfából furulyácska.” Azzal a ritkább típusal mutat rokonságot, amelyben a furulya magát a gyilkosságot beszéli el, pl.: „Eperszedők megöleínek / Kerékvágásba tevéínek / Onnan lettem iharfája / Szeginy ember muzsikája.”⁴

A tartalmi egyezés ellenére olyan tipikus oláhcigány változatot kapunk, amelyben az epikus elemek a lassú, lírai dalokból ismert motívumokkal keverednek. Az a

²A dalbetétekben megjelenik a tilinkó szó. A szövegből viszont egyértelműen kiderül, hogy a fa énekel, hiszen csak megszokott helyén, éjféltkor szólal meg.

³Nagy Olga, *A táltos törvénye. Népmese és esztétikum*. (Bukarest 1978) 145.

⁴Kovács Ágnes, *Kalotaszegi népmesék*. In: Új Magyar Népköltési Gyűjtemény V–VI. (Budapest 1943) VI. kötet 70. sz. 79–80. Var.: Paál Gyula, „A mozsika”. *Nyr.* 6. (1877) 229–230. Balladaként ld. Vargyas Lajos, *A magyar népballada és Európa*. (Budapest 1978.) 94. sz. ‘A három epré-sző lány’.

megszólítás, amellyel a fa elkezd énekelni – „Hallod-e te (pásztorom)” –, nagyon gyakori dialóguskezdő formula a cigány népmesékben, de epikus énekekben is előfordul.⁵ A „Kelj föl, kelj föl, édesapám, / Ne aludj már, ne aludj” kezdőformula a halottas énekekben és a lassú, lírai dalokban szokott szerepelni. Ez utóbbiak állandó motívuma a „Most már mit csináljak? / Meg kell hálnom!” fordulat, amellyel itt a kislány a szüleiére igyekszik hatni.

Ezen a ponton óhatatlanul fölmerül a rögtönzés kérdése. Mivel a mesének egyelőre több dalbetétes változata nem ismeretes, nem tudjuk eldönteni, hogy a dalszöveg megformálásában mennyi az előadó egyéni leleménye. Ismerjük azonban az oláh cigányok énekstílusának azt a jellegzetességét, hogy kétszer ugyanúgy egy dal sohasem hangzik el (még epikus tartalmak esetében sem), ezért joggal gondolhatunk arra, hogy itt is részben egyéni változatokról van szó. A rögtönzést megkönnyíti, hogy a szótagszámot lehet szűkíteni és bővíteni (esetünkben a nyolcszótagos alapsorok öt-, hat-, hét-, sőt tízszótagúakkal váltakoznak), a rímet pedig a román népköltészetből is ismert sorok végére énekelt réják (-re, -ju stb.) adják.

A három dalbetétben a mesemondó érzékelteti Erzsike különböző személyekhez való viszonyát. A pásztor közömbös, csak a közvetítésre fölhasználható személy. Az apának énekel a legtovább és a legérzelmesebben, az anyának kissé kevesebbet. Úgy tűnik, hogy a sematizált szövegű mintákkal szemben az előadó a dalbetét adta lehetőséget tudta igazán kihasználni a mese „cigányítására”. A család legtekintélyesebb és a döntések meghozásában leginkább kompetens személye, az apa alakjának kiemelésével és a lírai szövegelemek alkalmazásával ez itt sokkal jobban sikerült neki, mint a prózai részben tapasztalható kisebb rögtönzéseknél (pl. amikor a két nővér tipikus „cigány nevet” – Frunza és Bráé – kapott). A mese zárt kerete és gyengébb elbeszélő tehetsége ennél többet ez alkalommal nem tett számára lehetővé.

Zenei jellemzők

A három dalbetét azonos dallammal szólal meg. (1. a–c. kotta.) A kisebb, mikrostrukturális változásokat elsősorban a szöveg hossza (a hangismétlések számának fogyása, illetve szaporodása) szabja meg. Valószínűleg a szöveg erőteljes érzelmi tartalma („Ne aludj már, ne aludj”) okoz hangcserét a második dalbetét negyedik sorában (a *d* hang *e*-re emelkedik), amely töretlenül fölfelé hajló dallamívet eredményez. Ezt a zenei eszközt az előadó a prózai rész néhány pontján is alkalmazza.⁶

⁵ Csenki Imre és Csenki Sándor, *Cigány népballadák és keservesek*. (Budapest 1980) 2. és 4. sz.

⁶ A fiatalember szokatlan módon, sajátos, énekbeszédszerű hanglejtéssel mondta a mesét. A gondolatsor elejének első szótagját nyomatékosította, majd fölvitte a hangját és a végén leeresztette. Egyes helyeken kottába leírhatóan énekelve recitált, majd kis tercre lépett le a mondat végén. Mivel ez a stílus nem volt végig következetes, nem tartottam szükségesnek a szövegben jelölni. Hasonló módon, tudomásom szerint, csak a kisgyermekeknek szoktak mesélni. Cigányoknál való előfordulásáról ld. Réger Zita, 'Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat magyarországi cigány nyelvi közösségekben'. In: *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből*. (1987) III. szám 31–89. 56.

A nyolcszótagos fríg dallamnak a cigány anyagban még csak egy közvetlen változata ismeretes, egy másik, szintén erdélyi oláh cigány mese dalbetéteként.⁷ Magaskezdésű, ereszkedő szerkezetű, g_2 -ről lépeget lefelé a változatunkból ismert hangtartományba. (2. kotta.)

Dallamunk közeli rokonai mindkét (magas- és középkezdésű) változatban megtalálhatók a magyar anyagban. A sirató stílus szélén helyezkednek el,⁸ dór vagy fríg hangneműek. (3. a-d. kotta.) Bár számuk csekély, előfordulási helyük a nyelvterület egymástól távoleső pontjain van. A legtöbb adat Moldvából származik.⁹ Mivel a cigány példák a hatszótagos dallamokhoz állnak közelebb, szótagszámváltozatoknak tűnnek. A szótagszám betartása azonban az erdélyi oláh cigány lassú dalokban – mint láttuk – nem kötelező. Ez a fajta éneklés a kötetlen siratókon kívül sem a magyar, sem az erdélyi román népzeneben¹⁰ nem jellemző.

A hatszótagos magyar változatoknál a sorok párosával egybe vannak fogva.¹¹ Az oláh cigány lassú dalokban ez a kétsoros periodizáltság érzetét keltő forma a hat- és nyolcszótagos dallamoknál teljesen általános, stílusoktól függetlenedett előadási módor mind a magyar, mind a román nyelvterületen. A magyar változatokban a harmadik sor az elsőnek alacsonyabban ismétlődő, illetve laposabb változata. A cigány példák érdekessége, hogy a harmadik sor a második „stagnáló” recitálását ismétli meg egy szekundál lejjebb. Az első cigány dallam rögzült struktúrájával szemben a második többféle irányt is bemutató mozgásával a típus „előbb” alakját mutatja. Az erdélyi oláh cigány népdalokban ugyanis éppen az előbbi, szinte hangról hangra rögzült formák a ritkábbak.

A mese nyelve

A nyelvjárás hangrendszere

	A)	B)	C)	D)	E)	F)	G)	H)
a)	ph	th			*čh		kh	
b)	p	t	c	tj	ć		k	
c)	b	d		dj	ǰ		g	
d)	f		s		ś	š	x	h
e)	v		z		ź	ž		
f)	m	n		nj				
g)		l	r	lj			ř	
h)	u			j				

⁷ Mivel ez a mese rendkívül hosszú, szövevényes, részletes ismertetésére más alkalommal térünk ki.

⁸ Dobszay László – Szendrei Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa*. I/A–B. (Budapest 1988) I. kötet II/12–13. típus. 273–274.; Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje*. (Budapest 1981) 65. sz. 64. és 272.

⁹ Részletezve ld. Dobszay – Szendrei i.m. 273–274.

¹⁰ Bartók Béla, *Rumanian Folk Music* II. Vocal Melodies. (The Hague 1967) 21.

¹¹ Dobszay – Szendrei i.m. 274.

	I)	K)	L)
h)	i	ĩ	u
i)	(i)		
j)	e	(ě)	(o)
k)	e	ě	o
l)	e	a	o

Megjegyzések

1. A *č*-t az átírási hagyománynak megfelelően *ž*-vel írjuk.
2. Az *ř* uvularizált erős tremuláns.¹²
- A *mīřo* névmás hangsúlytalan alakjaiban perdület nélküli *γ*-szerű félmássalhangzó van.
3. A *v* szótagvégen *ɟ* realizációjú.
4. Román eredetű szavakban az *i*, *ě* megőrződik, cigány szavakban a *š*, *ž* (*c s z*) *ř* és *x* velarizálja a követő **i*-t és **e*-t, velarizálódhat a *kh*, *k*, *g* utáni *e* is. (+Keld, +Más., +Cerh.)
5. Az **i* > *i* nem kerekedik *u*-vá labiális mássalhangzó mellett (**mīřo* > *mīřo* > **muřo* h.). (+Keld.)
6. A szókezdő **ki čí*-t, **gi ží*-t (? a **khi *čhi*-t) eredményez: *čindàh* < *kindàs*, *žílabèl* < *gilabèl*. (+Keld., + Cerh., – Más. ?)
7. A szókezdeti, nazális+mássalhangzó előtti bontóhang a románnal egyezően *i* és nem **a*, mint általában a kelderásiban. (–Keld.)
8. A palatális mássalhangzók (a Cj kapcsolatok) utáni **a e*-vé palatizálódhat, pl. *raklè* 'lányok' **rakljà* helyett. (+Más.)
9. A nyelvjárásban szótagvégi *h*-zás van: *lah* 'vett' < **las*, továbbá *làha* ua. < **làsas*; nincs meg a visszatéríthető alakokban, pl. *mas* 'hús' (nem **mah*).
10. Érdekes rotacizáló alakok vannak a szövegben. Így *kòrn(j)ica* 'kosár' a várható **kožnica* v. *košnica* helyén (vö. rom. *coșniță* ua.), és *věřš* 'erdő' **věš* helyett. Ilyesféle alakok szórványosan más nyelvjárásokban is jelentkeznek ritkán és külön vizsgálatot igényelnek. E változás tipológiai párhuzama a hegyi cseremiszből ismeretes.

Alaktani sajátságok

A *határozatlan névelő* csak zöngétlen mássalhangzókezdet előtt *ek*, minden más esetben *eg*, tehát szonoráns és magánhangzókezdet előtt is (nemcsak zöngés mássalhangzó előtt).

A *határozott névelő* egy ponton nem oláh-cigány jellegű, a NomPlur alak *o* (**le*, **el*, **ol* h.), egyébként a szokásos:

	Masc	Fem	Plur
Nom	<i>o</i>	<i>e</i>	<i>o</i>
Obl	<i>le</i>	<i>la</i>	<i>le</i>

¹²Leírását ld. Tólos Endre, 'Rostás Mihály nyelve'. In: *A mesemondó Rostás Mihály*. A cigány nyelvű meséket gyűjtötte és magyarra fordította Grabócz Gábor és Kovalcsik Katalin. *Ciganisztikai tanulmányok* 5 (Budapest 1988) 192.

Példák *o*-ra: *o raklë* 'a lányok', *o trin phejē* 'a három nővér', *o kqvera* 'a többiek', *o ep-ri* 'az epret (Plur)'.

A *mutatónévmások* *k*-kezdetűek, ismeretes a *koja* NomFem alak (*kodí* h.) és más rövid alak is.

A *duj* 'kettő' Obl-a *do* (archaizmus).

A perfectum Sgl személyragja *-om*, jésítés nélkül (+Más.) és nem *-em*, mint általában a kelderásiban és a lováriban. Ezzel kapcsolatosan a létige Sgl Praes alak is *som* (és nem **sim*).

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a nyelvjárás mindenképp a *másári-cerhári-kelderási csoportba* tartozik, legtöbb vonásában az utóbbival egyezik.

La Eržikęki paramiči

Nò, řomàle the sávàle, astaràh amèng ek paramiči.

Sàhpe so na sàhpe, the n avilòpe, čì na phendòpe, *de cìnd* muřo pàpo petalo laha le mačèn pe řuřtår kothè. Kèrlàha lengi butjì, *haltàba*.

Sàhpe eg ìmperàto, the sàh-le trìn raklë. Phenel. Barilè o raklë, barilè, the ke g vrème q mpèrato gèläh ando fòro. The fer řevè xukl ènde lehki kòř, kaj te phenèn, ke: „T èn mangè so nàn!” te: „Tha dè mangè an vara, so nán!” Te phenèl: „So t řnàv tumèngè?” Phenel la jek-hàkè: „Tuk anàv ek cùkro.” Le kqveràh-kè phendàh, kè anèl eg luludjì, te la kqveràhkè phendàh, kè so rakhèla po dròm.

Thè kereh, gèläh q mpèrato ando fòro, the, kana čindàh le kqverèngè lànçuri, sakonfèlo, trèbi. Thè po dròm rakhlà eg cinì sàlçijè. The ke sàlçijè ingèrdàh-la la rakljàkè khèrèj. La cinnà rakljàkè, kolèj màjcinne rèsàh, the kodèj sínlàh *utoljára*, the voj kode phendàh, kè: „Man kode t řnès, so rakhlàn po dròm.” Thè, kothè daha lakè, the voj sò kèrdàh? André jiltètisardàh-la andej pèhki bàr. Kan andrè jiltètisardàh andi

Erzsike meséje

No, cigányok és fiúk, kezdjünk el egy mesét.

Hol volt, hol nem volt, ha nem lett volna, nem mondanák [olyan régóta], amióta a nagyapám megpatkolta ott a legyeket a sajtárban. Ellátta a bajukat, egy-kettőre.

Volt egy király, és volt neki három lánya. [Azt] mondja. Nőttek a lányok, nőttek és egyszer a király bement a városba. Mindjárt a nyakába ugrottak és mondták, hogy: „Hozz nekem [valamit], ami még nincs!” és: „Adj nekem valamit, ami még nincs!” Kérdezi: „Mit hozzak nektek?” Mondja az egyiknek: „Neked egy cukrot hozok.” A másíknak azt mondta, hogy hoz neki egy virágot. A harmadíknak azt mondta, hogy [azt hoz neki], amit az úton talál.

És mit csinált a király, elment a városba, ahol vett is a többieknek láncokat, mindenféle dolgokat. Az úton talált egy kis fűzfavesszőt. Ezt a fűzfavesszőt vitte haza a lányának. A kisebbik lányának, a legkisebbhez ért [kívánóságának teljesítésében], azt [a fűzfavesszőt] vágta le utoljára, mert a lánya azt mondta neki, hogy: „Nekem azt hozd el, amit az úton találsz!” Odaadta neki, és ő mit csinált [vele]? Elültette a kertjében.

bàr, barilàhašukàr, kèrdjilà.

Th eg vrëmę ọ mpèràto tradàh le trinè raklèn. Jèk bisòlah Frunza, jèk bisòlah Bràę, the jèk bisòlah Ẽrẓikę. Thę gèlè o trin pheṛę te anèn èpri. The gèlè, èpre-szedni gèlè. Thę, kana gèlè o kòvèra duj, e Braę thę e Frunza, von sar či dena kadè, xànah o èpri. Thę vòj, voj či xalah ek cinorò, thę pehki kòrnjica jèg-dùj pherdàha-la. Kana pherdàh pehki kòrnjica, voj làhpe t indulisèrah khèrèⁿ. Kana indulisèrah khèrèⁿ, o kòvèra, kana dikhlè, kè e Ẽrẓikę gèlì-tar, von ašile pal làte, našlè pala làte, the andrè praxosardè la ande le vurdonèhki njòma. The tele patjardè la. Kakala dùj pherdè pengi kòrnjica: linè-le lakè epri, thę, gèlè khèrè, ke pengò dād. Ko kòštèvo.

The kana gèlè, gèlè, lengo dād pušláh len, kè káj e Ẽrẓikę. The phendàh, kè palàl ašilàh, k ènkè voj či pherdàh pehki kòrnjica. The le dònge làh dùj rupunè řízi, somnakunṭ thę jèg rupunṭ.

The and eg ratjij o bàço salji gurumnjèna. The ke sàlčiję, kana rèsłàh, keşèdàh te phùrdel:

Ašuneh tu, miro bačo,
Ašuneh tu, miro bačo,
kè Kala duj čorneje,
kè Kala duj čorne

Andre praxosarde ma ande phu,
Andre praxosarde ma ande phu,
The miře epri line-le,
The miře epri line-le.

O bàço kan ašundàh, *abba a helybe* khèrè našlàh, the l ìmpèratòhk ayri phendàh: „ìmpèratina, sar te sò giñdìh, kè e sàlka Ẓìlabeled! The haj, dik-ta numa, sò Ẓìlabeled! Ẓìlabeled pehkj e Ẓìlì, (tje Ẽrẓikàki) tje Ẽrẓikèki, kaj sàha èpre-szedni, the,

Elültette a kertjében, és az szépen nőtt, növekedett.

Egyszer a király elküldte a három lányát. Az egyiket Frunzának, a másikat Bráénak, a harmadikat Erzsikének hívták. És elment a három nővér, hogy hozzon epret. Elmentek, epret szedni mentek. Amikor elmentek, a másik kettő, Bráé és Frunza nem törődtek semmivel, megtették az epret. De ő, ő nem evett egy szemet sem és egy-kettőre megtöltötte a kosarát. Amikor megtelt a kosara, fogta magát és elindult haza. Amikor hazaindult, a másik kettő, amint meglátta, hogy Erzsike elment, ők hátramaradtak, utána szaladtak és betemették a kerékvágásba. Beletaposták a földbe. Ez a kettő megtöltötte a kosarát: elvették az eprét, és hazamentek az apjukhoz. A kastélyba.

Amikor hazamentek, megkérdezte tőlük az apjuk, hogy hol van Erzsike. [Az egyik] mondta, hogy hátramaradt, mert ő még nem töltötte meg a kosarát. És a két lánynak [a király] két ezüst ruhát adott, egy aranyat és egy ezüstöt.

És egy este a pásztor arra járt a gulyával. És a fűzfa, amikor odaért, elkezdte fújni: (1. a. kotta.)

Hallod-e te, én pásztorom,
Hallod-e te, én pásztorom,
Ez a két tolvaj,
Ez a két tolvaj

Eltemetett a földbe,
Eltemetett a földbe,
És az epremet elvette,
És az epremet elvette.

Amikor a pásztor [az éneket] meghallotta, rögtön hazaszaladt és elmondta a királynak: „Királyom, el tudnád képzelni, hogy a fűzfa énekel? Gyere, nézd csak meg, ahogy énekel! Egy dalt énekel, a te Erzsikédét, hogy epret szedni volt, és a

(és) e rakljoři čimaj rakhëdjilah." The ɔ
 ãmpëràto, te n avèla, čì kòdè, phendàh
 ɔ ãmpëràto, ke mudarèn le. O čòbàno:
 „No, hàjdi, kè žàh!” Gèläh the pe ratjì
 kothè šiläh te pèžìl kè sò Žilàbel e tilinka.
 Bešèl tèlè paše koja sàlka, the, hatjàrel.
 Ke pàšret nùma ašunèl, kè phenèl:

Ušti, ušti, mīro dadu,
 Ušti, ušti, mīro dadu,
 Na maj so, ke na maj so,
 Na maj so, ke na maj so,

Kè na e tilinka phurdel,
 Kè na e tilinka phurdel,
 Kè me phurday, Eržike,
 Kè me phurday, Eržike.

Ke tje duj kurve rakle,
 Ke tje duj kurve rakle
 Andre praxosarde m ande phu,
 Andre thode m ande phu,

The mīfe epri line-le,
 The mīfe epri line-le,
 T akana so te kerayu,
 T akana so te keravu?!

Musaj mange te meravu,
 Musaj mange te meravu,
 de Čì kode naštig këravu,
 Čì kode naštig këravu.

Ò mpëràto kana hatjardàh, *abba a helybe* lehko muj *tátva* ašiläh. The našläh to khèrè, te phenèl pehkè řomnjè-kè. Kana ke pehki řomnjìl gèläh, la mpèrèteasakè phendàh ayrì, kè so ji treà-ba, sàkònfèlo, kè laki Eržikè phurdel, the, voj čì kamèlah te pàtjan. *Abba a helybe* khèrè gèläh, the pe pàšret vì voj aviläh, laki dež. The lakì dala halljìlndè. The kezdjìl e sàlka te Žilàbel:

lánykát többé nem találták meg." És a király [azt felelte], hogy nem jön, úgysem [igaz ez], azt mondta a király, hogy megöletti [a pásztor.] A pásztor: „No, gyere, menjünk!” Elment [a király] és este ottmaradt hogy megvárja, mit énekel a tilinkó. Leül amellé a fűzfa mellé és figyel. Éjfélkor egyszercsak meghallja, mit mond: (1. b. kotta.)

Kelj föl, kelj föl, édesapám,
 Kelj föl, kelj föl, édesapám,
 Ne aludj már, ne aludj,
 Ne aludj már, ne aludj,

Mert nem a tilinkó szól,
 Mert nem a tilinkó szól,
 Mert én szólok, Erzsike,
 Mert én szólok, Erzsike!

Mert engem a két rossz lányod,
 Mert engem a két rossz lányod
 Eltemetett a földbe,
 Beletett a földbe,

És az epremet elvette,
 És az epremet elvette.
 És én most már mit csináljak,
 És én most már mit csináljak?!

Meg kell halnom,
 Meg kell halnom,
 Nincs mit tennem,
 Nincs mit tennem.

Amint a király megértette, azonmód *tátva* maradt a szája. Hazaszaladt és elmondta a feleségének. Amikor odament a feleségéhez, elmondta a királynénak, hogy mi a helyzet, mindent, hogy az ő Erzsikéje furulyázott. A királyné nem akarta elhinni. Rögtön hazament és ő is kijött éjfélkor, az anyja. És meghallotta a dalát. A fűzfa elkezdett énekelni: (1. c. kotta.)

Ušti, ušti, mīfī deju,
 Ušti, ušti, mīfī deju,
 Kē na je tilinka phurdel,
 Kē na je tilinka phurdel,

Kē me phurdaᵛ, Eržike,
 Kē me phurdaᵛ, Eržike,
 Kē tje duj čorne rakle,
 Kē tje duj čorne rakleju

Andre thode m ande phu,
 Andre thode m ande phu,
 The mirē epi line-le,
 The mirē epi line-le.

The akana so kēravu,
 The akana so kēravu?!
 Musaj mange te meravu,
 Musaj mange te meravu!

The ᵛ mpērato *abba a helybe*
 khērè gèläh ke ìmpērèteàs. The, le dò
 raklèn xutjildàha-le the phangläh-le ke le
 grastèhkj pᵛurì. The, kajso peläh lengo
 màs, kèrdjilah ke cikla, the, kajso pèlah
 (!) lengè bàl, kèrdjiläh vèřš, kajso peläh
 lengo màs, kothè kèrdjiläh pajì, the.

Kathar ašundòm-la, vī me phen-
 dòm-la, lašè manušëndar hatjardòm-la,
 the lašèngè phendòm-la.

Me phendòm kade paramiči, la
 Eržikèki, me som o Jàni d èndo Sīndjör-
 dji.

Kelj föl, kelj föl, édesanyám,
 Kelj föl, kelj föl, édesanyám,
 Mert nem a tilinkó szól,
 Mert nem a tilinkó szól,

Mert én szólok, Erzsike,
 Mert én szólok, Erzsike,
 Mert a te két tolvaj lányod,
 Mert a te két tolvaj lányod

Betett engem a földbe,
 Betett engem a földbe,
 És az epremet elvette,
 És az epremet elvette.

Hát én most már mit csináljak,
 Hát én most már mit csináljak?!
 Meg kell halnom,
 Meg kell halnom!

Rögtön hazament a király a király-
 néhoz. A két lányt megfogta és a ló farká-
 hoz kötötte. Ahová a húsuk esett, ott lett
 egy szikla, ahová a hajuk esett, ott erdő
 lett, ahová a húsuk esett, ott víz lett.

Ahogy hallottam, úgy el is mond-
 tam, jó emberektől tanultam és jóknak
 mondtam el.

Én mondtam el ezt a mesét, az Er-
 zsikéét, Jani vagyok Szentgyörgyről.

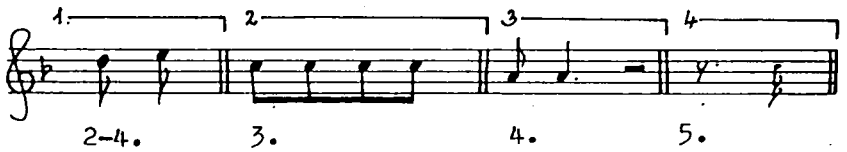
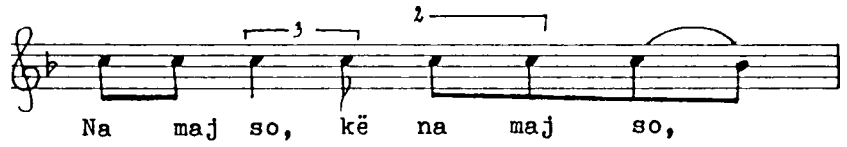
A dallampéldák gyűjtési adatai:

1. a–c. *Marosszentgyörgy* (Maros–Torda), Lakatos János, K. K. 1982. Mgt. 4578/B–12.
 2. *Bánffyhunyadi* (Kolozs), Gábor Mihály, K. K. 1983. Mgt. 4643/B–6.
 3. a. *Menyhe* (Nyitra), Máténé Gáll Ilona, Manga J. 1938.
 3. b. *Gajcsána* (Moldva) – *Egyházaskozár* (Baranya), Janku József, ?. Hegedűs L. 1951.
 3. c. *Klészse* (Moldva), Hodorog Erzse (kb. 48), Kallós Z. 1965. Lej. Domokos M. AP 7178/f.
 3. d. *Órtilos-Szentmihályhegy* (Somogy), Nagy Kálmánné Sablyák Szidónia (73), Eperjessy E. 1959. Lej. Horváth F. AP 4539/g.
- (3. a–d. In: Magyar népdaltípusok katalógusa I/A.: II/12 a–b. – 13. a–b.)

1.a.

Parlando, $\text{♩} = \text{cca } 108$

1.b.

1.c.

Uš- ti, uš- ti, mi- ři de- ju,

Uš- ti, uš- ti, mi- ři de- ju,

Kě na e ti- lin- ka phur- del,

Kě na e ti- lin- ka phur-del!

2-3.

2.

Parlando, $J = \text{cca } 108$

De man ka- the na mukh- la- lu,

$J = \text{cca } 100$

De man ka- the na mukh- la- lu,

$J = \text{cca } 116$

aj dAn- de re- te ti- nje- ri- ko,

$J = \text{cca } 110$

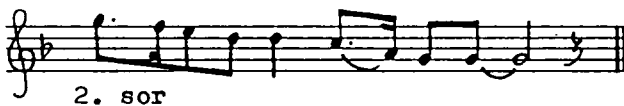

dAn- de re- te ti- nje- ri-ko. T.f.

Főbb eltérések:

1. sor

2. sor

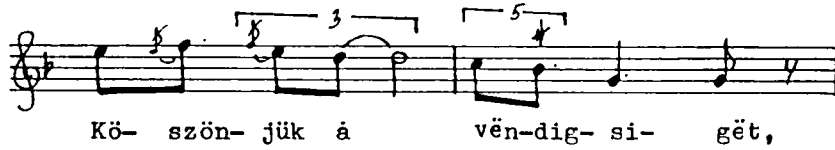
3. sor

var.:

1.a-c. 2.

3.a.

3.b.

Parlando

3.c.

3.d.

Katalin Kovalcsik – Endre Tálos:

A GYPSY FOLK TALE WITH VOCAL INSERTION

„Jávorfácska” (The Little Maple–Tree)

The ethnomusicologist, Katalin Kovalcsik, and the linguist, Endre Tálos are analysing a Vlach Gypsy tale from ethnological, ethnomusical and linguistic points of view. The tale is from Marosszentgyörgy, Maros-Torda county, which used to be part of Hungary, but is now in Rumania, and its Rumanian name is Sîngeorgiu de Mureş, Mureş county. This short tale has a closed structure, and it belongs to the *Maple-tree* type (AaTh 780) with elements taken from the AaTh 510 B type. The proportion and the positioning of the loan words recall the Hungarian patterns. The singer-tale-teller incorporates parts of different slow lyrical Vlach Gypsy songs in the partly improvised vocal insertion. The melody is related to the Dorian and Phrygian pieces that are on the periphery of the Hungarian style of laments. (See note 8). The dialect of the tale cannot be traced precisely, it belongs to the Mashari-Tserhari-Kelderash group, and resembles the latter most. The system of definite articles is unexpectedly unlike Vlach Gypsy.

Lázár Katalin:

KÍSÉRLET AZ OBI–UGOR DALLAMOK RENDSZEREZÉSÉRE (II) KÉT- ÉS HÁROMFÉLE SORBÓL ÉPÍTKEZŐ DALLAMOK

Az obi-ugor dallamok rendszerezésének igénye természetesen nem új. A. O. Väisänen 1937-ben már szembekerült ezzel a problémával, amikor az első nagyobb mennyiségű (összesen 208) obi-ugor dallamot tartalmazó könyvet kiadta.¹ Ehhez ki kellett alakítania e dallamok sorrendjét is. Rendszerezésének elveit leírta az előszó-ban, később pedig bővebben kifejtette művének a dallamok elemzését tartalmazó II. kötetében.²

Jómagam azonban az újabban gyűjtött hosszabb énekek alapján némileg eltérően csoportosítottam a dallamokat. A Zenetudományi dolgozatok 1988-as kötetében ismertettem a rendszerezés elveit.³ Ott szerepel a félsoros és egyféle sorból építkező dallamok csoportja is.

A jelen tanulmányban az előző folytatásaként azokkal a dallamokkal foglalkozom, melyekben kétféle (A és B), ill. háromféle (A, B és C) sor fordul elő, tekintet nélkül arra, hogy a zenei egységek hány sorból állnak. Ezek hossza ugyanis gyakran változik egy dallamon belül is: a kétféle sorból építkezőkben pl. több, tetszőlegesen változó számú A sort lezárhat egy B, vagy egy bevezető A sor után állhat 1–5 B sor. Ha a zenei egységeket alkotó sorok számát vennénk figyelembe, gyakran lennének nehézségeink, hogy egy adott éneket pl. a két- vagy a háromsorosak között tárgyaljunk-e, mert AB és ABB egységek megközelítően azonos számban fordulhatnak elő benne.⁴

Az eddig megvizsgált dallamok közül a legtöbb kétféle sorból építkezőnek tűnik.⁵ A csoporton belül az énekeket hangkészlet, valamint az A és B sorok számának dallamegységenként változó, ill. állandó volta szerint osztályoztam. Az utóbbi szem-

¹A. O. Väisänen: *Wogulische und Ostjakische Melodien*. Helsinki, 1937.

²A. O. Väisänen: *Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien*. Helsinki, 1939.

³Lázár Katalin: *Kísérlet az obi-ugor dallamok rendszerezésére (I), Félsorokból és egyféle sorból építkező dallamok*. Zenetudományi dolgozatok 1988 Budapest, 157–168.

⁴V. ö. Lázár Katalin i. m. 157. 3. lábjegyzet.

⁵Utalni kell itt arra a bizonytalanságra, melyet a szövegek hiánya okoz a sorok megállapításában. A kérdésről ld. Lázár Katalin: *Tercingadozás és hangkészlet az obi-ugor dallamokban*. Zenetudományi dolgozatok 1984 Budapest, 139.

pont alapján három csoport különíthető el: változó, átmeneti, ill. állandó szerkezetűek. A számozásban kapcsolódom a félsoros és egysoros dallamokkal foglalkozó előző részhez.⁶ Vizsgálódásom anyaga is ugyanaz.⁷

II. 2. Kétféle sorból építkező dallamok

II. 2. a. Változó szerkezetű dallamok

Ide tartoznak azok, melyekben az A, ill. B sorok száma a dallamegységeken belül változik. A Schmidt Éva által gyűjtött és eddig lejegyzett dallamoknak több mint egynegyede ilyen. Väisänen-nél is szép számmal találhatunk több-kevesebb bizonyossággal ide sorolhatókat. Kálmán Béla könyvében a 33 énekes dallam között 5 változó szerkezetű van. Steinitz-nél nehéz megállapítani, hogy a kétféle sor hogyan változik a dallam során, mivel ő nem írja le az egész éneket, csak a két dallamsor alatt közöl néhány szövegsort; mégis ide tartozónak vehetjük a 28. és 32. sz. énekeket, mert a két sornyi kotta után ebben a két esetben megemlíti, hogy a második dallamsort (B) néha, ill. gyakran megismétlik.

Hangnem szerint a dallamok változatos képet mutatnak: triton, ill. trichord éppúgy található köztük, mint a diatónia különböző fajtái.

Első példánkban⁸ látható, hogy az A és B sorok csak indításukban különböznek, ugyanakkor mindkettőnek a hossza is változik (4, 5, 6 ütem is lehet). Hangneme triton: a két szélső hang állandó magasságú (a lejegyzésben c^2 , ill. e^1), a középső túlnyomórészt g^1 , de az 5. sor 3. ütemében kétszer a^1 .

1. kotta példa

$J. = 104$ Sorsva.

$a:2$

⁶ I. Félsorokból építkező dallamok, II. Sorszerkezetű dallamok. Az utóbbi csoporton belül a II. 1. Egyféle sorból építkező dallamok.

⁷ 83 kazim-torkolati és serkáli osztják ének, melyeket Schmidt Éva gyűjtött 1980-ban és 1982-ben; A. O. Väisänen: Wogulische und ostjakische Melodien, Helsinki, 1937 (208 dallam); Wolfgang Steinitz: Ostjakologische Arbeiten. Bd. II. Budapest, 1976 (15 dallam); Kálmán Béla: Wogulische Texte mit einem Glossar. Budapest, 1976 (33 énekelte dallam).

⁸ A. O. Väisänen i. m. 25. sz. dallam, 1–6. sor. Adatait I. ott. Väisänen az első két sort folytatólagosan írja.

(1. kottapéllda folytatása)

A második példa⁹ tetraton dallam; több A sort lezárásként egy B követ, mely csak a zárlatban tér el az A-tól. Többször előfordul, hogy az énekes egy ütemet betold az A sor elejére,¹⁰ így az 5/4-esből 7/4-essé válik.

2. kottapéllda

$\text{♩} = 176$ Sasva.

⁹A. O. Väisänen i. m. 64. sz. dallam, 23–27. sor. Adatait l. ott. A sorok számlálásánál természetesen figyelembe vettem a 90. lapon két ízben jelölt ismétléseket is.

¹⁰Szöveg híján nem állapítható meg, hogy ennek mi a módja, ill. ez mikor lehetséges.

(2. kottapélda folytatása)

Harmadik példánk¹¹ dúrpentaton dallam: a kezdő A sor után 10 alkalommal kettő, négy alkalommal pedig három vagy több B sor áll.

3. kottapélda

♩ = cca 192

... t'əpəŋ aj ɔl'-ka(ʏə)^(ʔ) ewi-(ʏi)jem(ə),
... kedves kis Oljka leánykám,

ewi(ʏə)jem^(ə) kɪ(ʏə)^(ʔ)in jə[m] pəti(ʏə)
leánykám miatt

ʔänšəŋ(u) ar ɫɔw(ə) jiri-(ʔə) jəm^(ə) jɔš(ə)
tarka sok lö vérdobozatos jó kéz

¹¹ *Tugijani* (tök jakay kqrt), Berjozovszkij rajon. Ak. Vera Grigorjevna Kosztyina, 44. é. Gy. Schmidt Éva, 1980. aug. Lej. szöveg: Schmidt Éva, dallam: Lázár Katalin, AP 12194 a, 14–17. sor.

(3. kottapélda folytatása)

arijeΛ, Λo-Λi(yu)ΛiΛme- m=ije(ye), ...
szókjával álltam (áldozni),...

A következő példa¹² trichord dallam, az A és a B sorokat csak zárlatuk különbözteti meg (2, ill. 1). A dallamsorok itt is változó hosszúságúak, s látható a sorbeosztás bizonytalansága is, amit a szöveg hiánya okoz. Hiszen lehetne pl. az első három ütem egy A sor, a 4–6. ütem egy újabb A sor, a 7–10. ütem egy B sor, s máris más volna a dallam sorszerkezete és a sorok száma.

4. kottapélda

J. = 69 (A)

a:4

Pelymka.

b:6

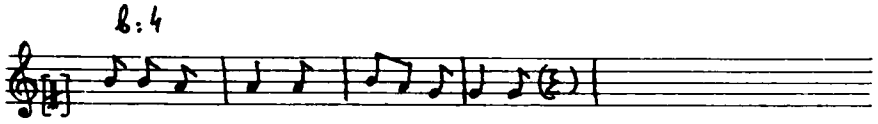
a:3

b:4

b:3

¹²A. O. Väisänen i. m. 66. sz. dallam. Adatait l. ott.

(4. kottapélda folytatása)

A következő dallam¹³ összesen 14 sor, több A után lezárásként áll általában egy (egyszer két) B.

5. kottapélda

$\text{♩} = 108 \text{ (♩}^{\text{♩}})$

Sosva.

¹³A. O. Väisänen i. m. 41. sz. dallam, 6–9 sor. Adatait l. ott.

Hatodik példánk¹⁴ pentachord dallam, az utána írt jegyzet szerint¹⁵ AB és ABB dallamegységekből épül föl.

6. kottapélda

ca $\text{♩} = 6\sharp$

.scherkaly.

A (+)

1. kük- ky- ka nē pū- rə- tist- tem,
3. mör- tö miy žū si- rag jiy'k

B

2, 4. kük- ky- ka nē pū- rə- tist- tem!

Két olyan dallam következik,¹⁶ melyben egy A sor után változó számú B sor áll. Az első hexachord, a második mixolíd.

7. kottapélda

$\text{♩} = 80$ (b)

Sosva.

a

b

b

¹⁴Wolfgang Steinitz i. m. 28. sz. dallam. Adatait l. ott.

¹⁵Wolfgang Steinitz i. m. 298.

¹⁶A. O. Väisänen i. m. 34. sz. dallam, 8–13. sor, adatait l. ott; *Tugijani* (tük jakay kqrt), Berjovszkij rajon. Ak. Marfa Jefimovna Griskina, 47 é. Gy. Schmidt Éva, 1980. aug. Lej. szöveg: Schmidt Éva, dallam: Lázár Katalin. AP 12193 f, 1–2. sor.

(7. kottapélda folytatása)

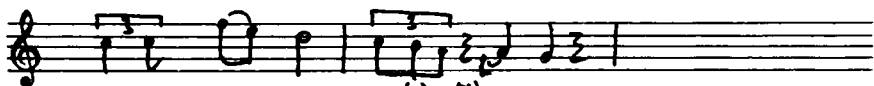

8. kottapélda

♩ = 108

իրքն Լոր օւ տն(ւ) շնի,
 Լնի արճմնոյն տրկոտանն,

իրքն Լոր օւ շն(ն) յի(ն) յեմն...
 Լնի արճմնոյն տրկոտ քրտն...

A kilencedik példa¹⁷ dúr dallam pentaton fordulatokkal. A 15 soros énekben az A és B sorok száma is változó.

9. kottapélda

♩ = 144

... մենք կրքն, կրքն - Լ(քք),
 ... մենք սերն, սերն,

¹⁷ Tugijani (tük jakay kqrt), Berjovszkij rajon. Ak. Marfa Ivanovna Griskina, 53 é. Gy. Schmidt Éva, 1980. aug. Lej. szöveg: Schmidt Éva, dallam: Lázár Katalin. AP 12195 c, 7–9. sor.

(9. kottapélda folytatása)

menám pästi, pästi pa(ye),
menyem gyors, gyors,

ši löpi-wijaAtem(e) ...
mondom hát...

A következő példa¹⁸ eol dallam. Az énekes az A sort az első két alkalommal csak egyszer énekli, utána mind a négyszer megismétli.

10. kottapélda

a:6 Surgut. Verchne Kalymsk.

B:6

II. 2. b. Átmeneti szerkezetű dallamok

Az ide sorolt énekek dallamszerkezete láthatólag még nem szilárdult meg teljesen, ill. fellazult. Vagy a dallam elején, vagy a végén rendhagyó, gyakran csonka versszak áll; néha az is előfordul, hogy az egyébként végig szabályos zenei strófák között akad egy eltérő (pl. egy ABB sorszerkezetű dallamban egy ABBB egység). Az e csoportba tartozó énekek között is sokféle hangnemű található. A dallamszerkezet különbségeit csak a teljes dallamok közlésével lehetne bemutatni, amire azonban itt nincs mód, hiszen egy-egy ének több tucat, nemritkán több száz sorból állhat. Ezért példákat nem közlök, csak utalok rájuk. Ilyen pl. Schmidt Éva gyűjtéséből az AP 12184 a, AP 12184 d, AP 12187 b, AP 12194 b számú dallam.

¹⁸A. O. Väisänen i. m. 170. sz. dallam, 1–2 sor. Adatait l. ott.

II. 2. c. Állandó szerkezetű dallamok

Strófáik¹⁹ szerkezete a dallam során nem változik, pl. végig AB vagy ABB (ezek a leggyakoribbak). Hangnemük éppoly változatosságot mutat, mint az előző két csoporté. Ilyen az AP 12186 a, AP 12186 b, AP 12192 a, stb.

Természetesen az egyes csoportok nem válnak el egymástól élesen: elképzelhető, hogy ugyanazt a dallamot az egyik előadó állandó, a másik változó szerkezettel éneкли, s ez függhet az előadótól vagy a szövegtől, amit énekelnek a dallamra, esetleg a műfajtól vagy a dialektusterületől is. Ennek vizsgálatához valószínűleg újabb gyűjtésre volna szükség, hogy egy-egy dallamot több énekestől, többféle szöveggel is fölvehessünk.

II. 3. Háromféle sorból építkező dallamok

Számuk jóval kevesebb, mint a kétféle sorból állóké, de nem elhanyagolható. Közöttük is találhatunk változó, átmeneti és állandó szerkezetűt egyaránt, hangnemük is változatos.²⁰

A 11. kottapélda²¹ tetrachord, a 12. és 13. eol dallam²² pentaton fordulatokkal. A 11–12. változó, a 13. állandó szerkezetű. A 13. sz. dallamot ugyanez az énekes más szöveggel is éneкли, szintén állandó sorszerkezettel.

11. kottapélda

$\text{♩} = 120$

... síjog jők urtemna
... híres vidékemen

¹⁹ Kizárólag zenei strófákról van szó, mivel a szöveg ezekben sem strófikus szerkezetű.

²⁰ Természetesen az itt szereplő dallamok is eltérnek a Väisänen, ill. Kálmán Béla által háromsorosaknak feltüntetett énekektől. Väisänen 85. sz. dallamában pl. elképzelhető, hogy az *a*-val és *b*-vel jelölt két sor tulajdonképpen egy hosszú sor, s a dallam kétféle sorból építkezik; a 94. sz. ének töredéknek tűnik (összesen öt sor, és a *c*-vel jelölt, mely egyszer fordul elő, meglehetősen rövid), így szerkezete bizonytalan; a 172-ben a *c* sor *b_v*-nak is tekinthető, a 179-ben pedig a *b* sor rendkívül rövid, valószínűleg nem külön sor. Kálmán Béla anyagából a 30., 32. és 33. sz. énekeket soroltam ide. A 30. dallamot a kötet mutatója is a háromsorosak között említi, a 32. számút a négy sorosak között (valóban négy soros, ABCC szerkezetű strófákból áll, de háromféle sorból!), a 33-t tizenegyesorosnak veszi, ami annál furcsább, mert összesen tíz sorból áll: négy A és három B sort lezár egy C, majd két A-val kezdődik újra egy zenei egység, de nem folytatódik.

²¹ *Polnovát* (pɔʎn-awət), Berjozovszkij rajon. Ak. Grigorij Prokopjevics Szmolin, 75 é. Gy. Schmidt Éva, 1982. aug. Lej. szöveg: Schmidt Éva, dallam: Lázár Katalin, 82. PO. 15. 26–28. sor. (A szöveglejegyzésben a mássalhangzó alatti karika szillabikus mássalhangzót jelöl.)

²² A. O. Väisänen i. m. 176. sz. dallam, 17–19. sor, adatait l. ott; *Peregrijobnoje* (kew awət nõt), Oktyabrszkij rajon. Ak. Anna Nyikityicsna Liszkova, 65 é. Gy. Schmidt Éva, 1980. aug. Lej. szöveg: Schmidt Éva, dallam: Lázár Katalin. AP 12187 a, 4–6. sor.

(11. kottapõlida fõlytatõsa)

(1) in õmsi-rijõttõm^(a),
õldõgõlek most,

(2) in õusi-rijõttõm. ...
õõtdõgõttõk most. ...

12. kottapõlida

Vasjõgan.

c:5

13. kottapõlida

$\text{♩} = 104$

... aj mü-likurt kär^aõ⁽¹⁾ jãm nõtt
... kis Muligõttõ magas jõ fõldfokõra

(13. kottapélda folytatása)

tűw jöwttat in ar xəttat
jöttének sok napján

kaš² na jüwi-yatat(ije). ...
vidámmá válik. ...

Schmidt Éva, Wolfgang Steinitz és Kálmán Béla gyűjtésében nincsenek olyan énekek, melyek háromnál többféle zenei sorból épülnek föl.²³ Väisänen kötetében találunk 4, 5 és 6 soros dallamokat is, ezek azonban nem mindig a bennük előforduló sorfajták számát jelentik. A négy sorosak közül a 96. számúban pl. csak *a* és *b* sorokat találunk éppúgy, mint a 98-ban és a 99-ben. A 96. számút Väisänen *aabb* strófákból állónak veszi: ez a fenti beosztásban a II. 2. b. csoportba tartozik, mert kétféle sorból épül föl, szerkezete végig állandó, de a végén egy csonka *aa* szakasz áll, ami miatt az átmenetiekhez sorolandó. A 98. szintén a benne előforduló *aabb* strófa miatt szerepel Väisänennél négy sorosként annak ellenére, hogy azt egy *bbbb* szakasz követi, tehát a 2x4 sor felosztás önkényesnek tűnhet: éppúgy vehetné nyolcsorosnak is. A 99-ben is megvan az *aabb* strófa, amely miatt Väisänen négy sorosnak számítja, de *aab* és *abb* is található benne; ezek alapján viszont a háromsorosakhoz tartozna. Az itt közölt beosztásban a II. 2.a. csoportba került. A 100. sz. dallamban háromféle sort lehet megkülönböztetni; a benne kétszer előforduló *abbc* strófa miatt szerepel a négy sorosak között.²⁴ A 95. számúban Väisänen *a*, *b*, *c* és *d* sorokat különböztet meg, ezek azonban mind rövidek; könnyen meglehet, hogy egy sor kétszer olyan hosszú, mint ő gondolta. Szöveg híján azonban ezt nem tudjuk eldönteni. Hasonló a helyzet a 97. számú énekel is.

Väisänen 5 és 6 soros dallamai között csak két olyan van, amelyik különböző fajta sorokból áll: a hatsorosak közül a 134. számúban hatféle, a 135. számúban pedig

²³ Kálmán Béla kötetében a zenei rendező négy sorosnak veszi a 11, 12, 25, 31, 32, 43. sz. énekeket. Közülük az első négy kétféle, az ötödik háromféle sorból épül föl. A 43. sz. egy kétféle sorból építkező énekes dallam hangszeres változata. Az ötsorosként jelölt 20. sz. dallam háromféle, a tizenegysorosként közölt 33. sz. ugyancsak háromféle sorból építkezik.

²⁴ V. ö. A. O. Väisänen: Untersuchungen über die Ob-ugrischen Melodien. Helsinki, 1939. 146., ahol a négy soros dallamok fajtáit írja le. 1. AABB, 2. AABC, 3. ABAC, 4. ABBC, 5. ABCB, 6. ABCC, 7. ABCD. Látható, hogy csak az itteni 7. csoport tartozik a négyféle sorból építkező dallamok közé. Väisänen 26 éneket sorol ide. (A sorok betűjelölésénél Väisänen kisbetűt használ, így ahol az ő beosztására utalok, megtartom az ő jelölését is.)

nyolcféle (!) sor található. Ezek értelmezése, ha egyáltalán lehetséges, a jövő feladata: szöveges változatot kellene hozzájuk találni, ami csak egy újabb gyűjtés keretében volna lehetséges.

A fentiek csak az énekelt dallamokra vonatkoznak; külön vizsgálatot igényelnek a hangszeres darabok. A vokális népzene területén is sok olyan kérdés van még, melyet csak új gyűjtés(ek) során lehetne megválaszolni. Ehhez olyan gyűjtőexpedícióra volna szükség, melynek nyelvész és népzene kutató, valamint folklorista és néptánc kutató tagja is van; remélhetőleg egyszer sikerül megvalósítani azt, hogy egy ilyen gyűjtőcsoport hosszabb ideig dolgozhasson az Ob mentén.

Katalin Lázár:

AN EXPERIMENT FOR SYSTEMATIZING OB-UGRIAN FOLK MELODIES (II) MELODIES OF TWO- AND THREE-LINE STRUCTURE

The first part of this study was published in the 1988 issue of the *Ethnomusico-logical Studies*, and it contains the melodies constructed from half-lines(I) and the melodies constructed of full lines(II) and the melodies constructed from one line(II.1). The second part intends to systematize the melodies constructed from two and three kinds of lines. As each melody unit may contain a different number of lines (e. g. after an A first line, there may be one or more B lines), the systematization theory is based on the number of different lines in each song.

As a continuation of the first part of this study, the second part deals with the following groups.

- II.2. Melodies of two kinds of lines
- II.2.a, Melodies with changing structure
- II.2.b, Melodies with transitional structure
- II.2.c, Melodies with permanent structure
- II.3. Melodies of three kinds of lines
- II.3.a, Melodies with changing structure
- II.3.b, Melodies with transitional structure
- II.3.c, Melodies with permanent structure

(The present study does not give a detailed description of groups II.3.a,b,c.)

In the melodies with changing structure the order of the melodic units varies. The melodies with transitional structure have not yet firmly established or they have already loosened – there is usually an irregular, often shorter, strophe either at the beginning or at the end of the melody. The melodic units of the melodies with permanent structure have remained the same. Within these groups the subgroups are set according to key – some are tritons or trichords, while there may be different kinds of diatonic chords as well.

Torma József:

HÁROM ORENBURGI BASKÍR NÉPDAL*

Vikár László jelentős népdal-anyagot gyűjtött – és részben közzé is tett (Vikár 1984) – a Baskír Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság területén élő baskiroktól és más népek képviselőitől. Érthető okokból azonban nem jutott hozzá az autonóm köztársaság területén kívül – így pl. az orenburgi területen – élő baskírok dalaihoz.

Ami a nyelvjáráskutatást illeti, csaknem hasonló a helyzet. Nehezen hozzáférhető – főleg baskír nyelvű –, folyóiratokban és helyi gyűjteményes kötetekben (szbornyikokban) megjelent néhány kisebb publikációban elszórtan közölt lexikai adaton kívül nincs nyelvi anyagunk sem erről a területről. Összefüggő szöveget pedig egyáltalában nem ismerünk. A baskír nyelvjárási szótár harmadik kötetének megjelenésével sem változott lényegesen a helyzet (BHH III).

Így az itt közölt három dal mindkét tudományterület számára szolgálhat adalékkal. (A gyűjtés részleteiről ld. a Függelékét.)

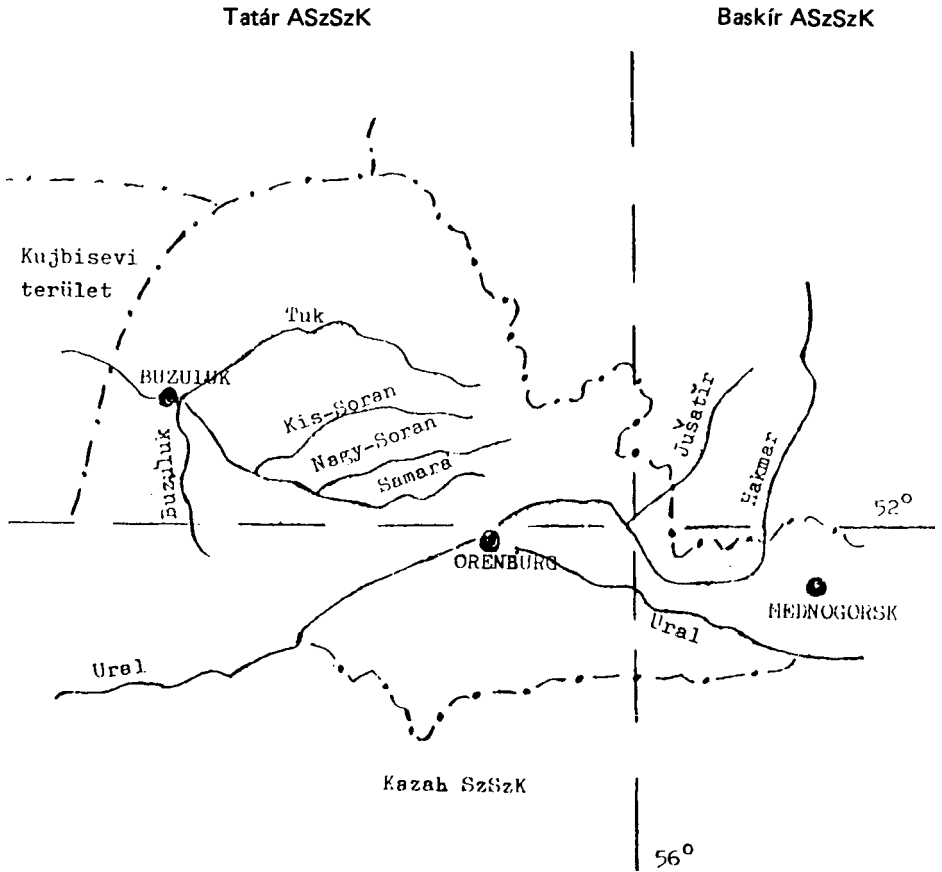
Az orenburgi baskírok Délnyugat-Baskíriától nyugatra élnek. A népi emlékezet szerint az utóbbi 200 évben rajzoltak ki Baskíria nyugati részének déli és középső vidékeiről. Nem tudjuk, hogy maradtak-e fenn vagy egyáltalában valaha is léteztek-e ennél ősbibb baskír telepek is itt (Baisev 1959).

A rendelkezésemre álló adatok szerint az orenburgi terület kilenc járásának 42 falujában élnek 16 különféle nemzetséghez tartozó baskírok. Nyelvileg – a folyóvölgyek szerint – három nyelvjárásra szokták osztani őket: Tuk menti, Soran menti és Alsó-Hakmar menti nyelvjárásra. Az itt következő dalok közlőjének anyanyelve a Soran menti nyelvjárás.

Az orenburgi baskírok 37.501 fővel egy-két százalékos kisebbséget alkotnak az Orenburgi területen. (Ugyanitt pl. a nyelvileg hozzájuk igen közel álló tatárok létszáma 120 ezer fő.) Míg azonban a Szovjetunióban az összes baskír nemzetiségűnek csupán 72%-a beszéli anyanyelvét, az orenburgi területen a baskír nemzetiségű lakosságnak 93%-a baskír anyanyelvű is. Köztük az orosz anyanyelvűek aránya 6%, a más anyanyelvűeké 1%. Ez utóbbiak többsége tatár anyanyelvűnek vallotta magát az 1970-es összeírásakor (Itogi 1970).

*Zenei lejegyzés és elemzés: Avasi Béla.

Baskírok lakta folyóvölgyek az Orenburgi területen

Megjegyzés: Az adatközlő szülőfaluja, Qotlombet az egyik Soran folyó völgyében van. Pontos helye a szovjet térképeken nincs föltüntetve.

1. dal: Zöbäyðä.

Sorannarya taš ıryıttım,
 Ul da hiwya batmanı.
 Zöbäyðä, hiliwım, hin çayða?
 Zöbäyðä, hiliwım, hin çayða?

Hêðgä oçşatıp ber göl aldım,
 Ul da säskä atmanı.
 Zöbäyðä, hiliwım, hin çayða?
 Zöbäyðä, hiliwım, yiç lay ða.

Zöbäyðä

A Soran-ba követ dobtam,
 Az a vízbe nem süllyedt el.
 Zöbäyðä, szépségem, hol vagy?
 Zöbäyðä, szépségem, hol vagy?

Hogy neked tessék, szedtem egy (szál) virágot,
 Az se szökkent virágba.
 Zöbäyðä, szépségem, hol vagy?
 Zöbäyðä, szépségem sírdogál.

2. dal: Soran sibayı

Ey irtä lä genä toman, kis tä toman,
 Nıç asılmay ikän bıl toman.
 Ey, yel yellämäy, toman, hay, asılmay,
 Ber yırlamay, küñel baðılmay.
 Ey, yel yellämäy, toman, hay, asılmay,
 Ber yırlamay, küñel baðılmay.

Ey, aldırmað ta keyek, hay, aldırmað,
 Quarşihında qaya la taş bulha.
 Ey, qayçırmað ta yeget, hay, qayçırmað,
 çäziz başqayları la haw bulha.
 Ey, qayçırmað ta yeget, hay, qayçırmað,
 çäziz başqayları la haw bulha.

A Soran höse

Ej, reggel is köd, este is köd.
 Eröst nem oszlik bizony ez a köd.

Ej, (ha) nem fúj a szél, haj, nem oszlik a köd,
 (Ha) az ember nem énekel, nem szorul el a szív.
 Ej, (ha) nem fúj a szél, haj, nem oszlik a köd,
 (Ha) az ember nem énekel, nem szorul el a szív.

Ej, elfoghatatlan is a vad, haj, elfoghatatlan,
 Ha előtte a szikla is kő(vé lesz).
 Ej, nem bánkódik az ifjú, haj, nem bánkódik,
 Ha a drága fejecskeje is egészséges.
 Ej, nem bánkódik az ifjú, haj, nem bánkódik,
 Ha a drága fejecskeje is egészséges.

3. dal: Quşyawliŷim

Quşyawliŷin yabınŷanhin, duŷqayim,
 Quşyawliŷin yabınŷanhin, duŷqayim,
 Maŷlayiŷa tōşöröp.
 Atlar tōşmäy yiŷaya la
 Hiwi halqin bulŷanya.
 Atlar tōşmäy yiŷaya la
 Hiwi halqin bulŷanya.

Quşyawliŷim ikaw bulha, duŷqayim,
 Quşyawliŷim ikaw bulha, duŷqayim,
 Berhen yällämäŷ inem.
 Atlar tōşmäy yiŷaya la
 Hiwi tārān bulŷanya.
 Atlar tōşmäy yiŷaya la,
 Hiwi tārān bulŷanya.

Nagykendóm

Nagykendővel befedtél a homlokodat, kedvesem,
 Nagykendővel befedtél a homlokodat, kedvesem,
 A homlokodra leeresztve.
 A lovak se ereszkednek bele a folyóba,
 Mivel a vize hideg.
 A lovak se ereszkednek bele a folyóba,
 Mivel a vize hideg.

Ha két nagykendóm volna (is), barátocskám,
 Ha két nagykendóm volna (is), barátocskám,
 Irigyelném (tőled) az egyiket.

A lovak se ereszkednek bele a folyóba,
Mivel a vize mély.
A lovak se ereszkednek bele a folyóba,
Mivel a vize mély.

Zenei elemzés

Bár a zene nyelve nemzetközi, idegen népek dalainak lekottázása különleges „fordítói” feladat. Különösen akkor, ha a lejegyző nem vett részt a gyűjtésben, csupán magnetofonfelvételre van utalva. Megkönnyítené a helyzetet, ha az eddigi gyűjtések bőséges anyagot tártak volna fel a baskír nép dallamaiból, de ezekből csupán néhány ismeretes az irodalomban. A kevés adatból természetesen csak esetenkénti elméleti következtetéseket lehet levonni: részletes elemzésekre támaszkodó tudományos rendszerzés csak bőséges anyag alapján képzelhető el.

A gyűjtőnek szerencséje volt adatközlőjével, mert e három népdal háromféle dallamtípus, az azonban továbbra is kétséges, hogy a baskír népdalkincs legjellegzetesebb típusairól van-e szó.

Mindhárom dallam hangkészlete ötfokú (a díszítőhangoké is), a dalok záróhangjai a pentatónia RE-moduszára utalnak. A magyar népdalok LA-pentaton moduszának szerkezetétől a RE-modusz mindössze egy hangmagasságban különbözik:

LÁ: ... VII–1–b3–4–5–7–8–b10–11 ...

RE: ... VII–1– 2–4–5–7–8– 9 –11 ...

A lejegyzésben eltértem attól a gyakorlattól, mely a pentaton dallamokat azonos hangrendszerben kottázza le, s mely szerint a LA-modusz záróhangja mindig g^1 , s a többi modusz ehhez igazodik. Ekkor a RE-végű pentaton dallamok c^2 hangra záródnának. Ez a lejegyzési szisztéma megkönnyíti a magyar és nem magyar pentaton dalok összehasonlítását, viszont nem mutat rá a különböző pentaton moduszok jellegzetességeire, eltérő szerkezetére.

Közös mindhárom dallam felépítésében, hogy a dalok első részében magasan járó dallamsorokat találunk, míg a második részben mélyen járókat. Pontos kvintváltó sorok egyik dalban sincsenek, de a kvintváltás nyomai több helyütt is fellelhetők. Különösen érdekes a 2. dal magas dallamsorában kétszer is felhangzó 8–5 kvartugrás, melyre a mély dallamsor (igaz, csak egyszer) 5–1 kvintugrással felel, érzékeltetve, hogy a tonális válasz a baskír népzeneben sem lehet ismeretlen jelenség. E dalban a sorkezdő és sorvégző hangok is a tonális főviszonyt hangoztatják: 8–5, 5–1.

Az 1. dal kezdő dallamsorai 4–9 hangmagasságok között mozognak, s 8–5 kvartugrással végződnek. A dal második része mélyen kezd, de két sor is felcsap 8-ra, s csak a harmadik nyugszik meg 1-en.

A 3. dal magas sorai 8-ról 4-re ereszkednek le. Az első mélyen járó sor még 5-ről felcsap 7-re, a többi mind leereszkedik 1-re.

Az 1. és 2. dalban az uralkodó dallamhang az 5. fok (LÁ), ettől eltér a 3. dal főhangja, mely a 4. fok (SZÓ).

A három dal előadásmódja háromféle arculatot mutat.

Az 1. dal a tempo giusto és rubato sajátos keveréke. Szinte egyenletes tempóban halad a dallam, de a második sor végén levő hosszú 8-on megáll, s díszítőhangok kíséretében ereszkedik le 5-re. Ugyanezeket tapasztaljuk még két ízben a strófa eléneklése során.

A 2. dal végig rubato, szinte aránytalanul hosszú hangok és bonyolult ritmusú díszítések követik egymást. A dallamban sok a recitáló részlet (quasi parlando).

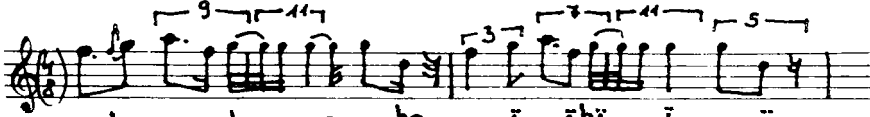
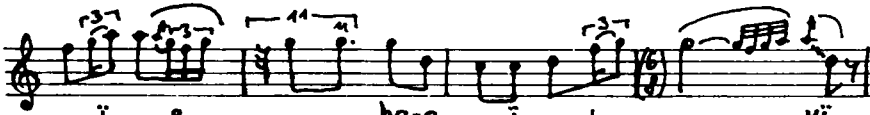
A 3. dal alapvetően giusto, azonban a magasan és a mélyen járó sorok lüktetése erősen különbözik. A dal első fele, kisebb-nagyobb tempóingadozással, hármás lüktetésű (6/8). A hirtelen felgyorsuló 3. sor, mely 5-ön indul és 7-en zár, már páros lüktetéssel kezdődik, de lelassul. A dal mélyenjáró részében viszont szinte pontos daktilus ritmusképletek táncos lüktetését érezzük.

A dallamlejegyzés legnehezebb része a szövegnek, a szótagoknak a kottafejek alá való helyezése volt. Ebben nem nélkülözhettem a gyűjtő nyelvész segítségét. Tapasztalhatjuk, hogy a folyamatosan hangzó szöveg mélyebb és magasabb sorokban olvasható a hangjegyek alatt. Csupán az alsó sor ad értelmes verset, a felső sorban csak a daloláskor megszólaló közbeiktatott, henye hangzókat találunk. E hangzók többsége azonban önálló, teljesértékű zenei hangmagasságokhoz társul, tehát nem tekinthetők melizmának, vagy egyéb díszítésnek (bár ilyenek is akadnak köztük). Ez a játékos szövegéneklés bizonyos mértékben a magyar „madárnyelv”-hez hasonlítható, mintha valaki a róza szó helyett ró-hó-zsa-ha szótagokat énekelne úgy, hogy mind a négy részre külön dallamhang jutna.

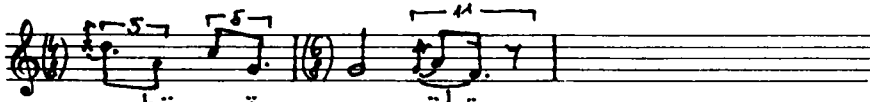
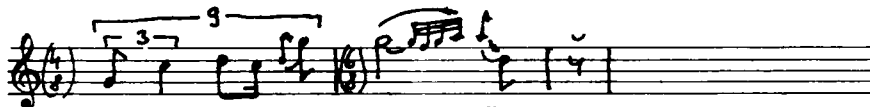
Végül megjegyzem, hogy a dallamok lassított forgatásban való meghallgatására nem volt módom.

1. kotta

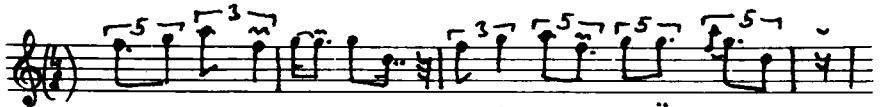
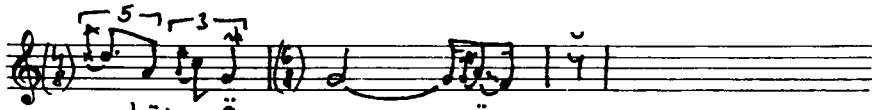
♩ = 116 - 120

1. So-^{ho-} ran^{a-ha-} nar^{na-} ya-^{ha} tasⁱ irⁱ yitⁱ timⁱ,Ulⁱ da-^a hīw-^{ya-} ha-a^{ba}tⁱ ma-^{ha-} ni-ⁿⁱ⁻ yⁱ.

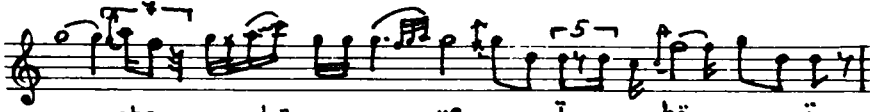
♩ ≈ 126

Zö-^{hö-} bāy^{ä-} ä^ä ähäyZö-^{hö-} bāy^{ä-hä-} ä^ä äy,hiliwimⁱ, hin^e qa-^{a-ha-} y-^ä äy ?Zö-^{hö-} bāy^{ä-hä-} ä^ä äy,hiliwimⁱ, hin^e qa-^{hä-} y-^ä ä ?

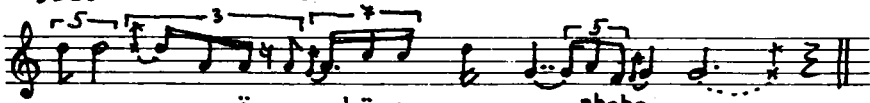
♩ = 132

2. He ^egä ^to-sä-tipi ber ^egöl ^eal-i-dimⁱUlⁱ da ha sä ^akölä ^watima ha ni iyZö ^hö b^äy-ä ^ää äyZö ^hö b^äy-ä ^ää äyhiliwimⁱ hin ^eqa ho-yä äyZö ^hö b^äy-ä ^hö ^ää äyhiliwimⁱ yiyⁱ la^{ha}y ^ää. T.f.

2. kotta

RUBATO $\text{♩} = 76$ $\text{♩} = 80$ $\text{♩} = 76$

1. E-^e y irtä hä lägenä^e ys tomanⁱ kistä- hä tomanⁱ,

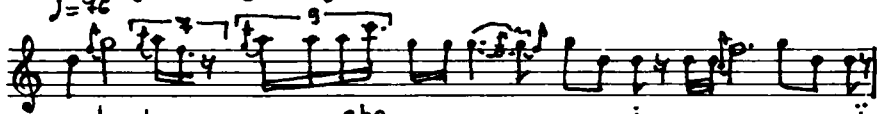
Miy a-silmayⁱ ikä- hä n^e bil to- ohho- ma- n

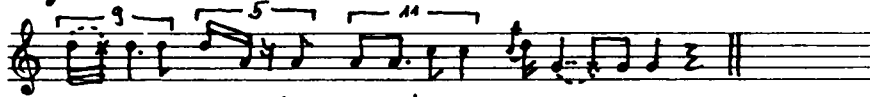
2. E-^{eee-} y yel yel^e lämäy,^e e e tomanⁱ, hay, a-silmayⁱ,

Ber yirlamay, küge^{he} l-e bäsä-^e ri hiil ma-y.

3. E-^{he-he} y, yel yel-^e lämäy,^e tomanⁱ, hay, a-silmayⁱ,

Ber yir-lamay^{he}, küge^{he} le basilmay.

$\text{♩} = 80$

*e*he
4 E- y, a*l*hi*h*i*r*ma*t* ta hay keyek^e hay^qha aldirm*l*i

$\text{♩} = 72$

Qar*ş*i-hi*ng*da qayaha hay ta*ş* bu hu*l*i-ha.
 $\text{♩} = 80$ $\text{♩} = 76$

$\text{♩} = 80$

5. E- he y qayyi hi-i r*ı*mat ta ha ye yeget^{ee} hay qa hay yirmat*i*

$\text{♩} = 80$

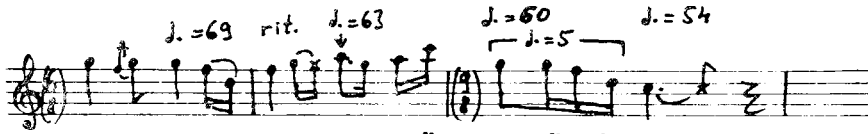
e Y*ä*ziz ba*ş*qay-lar la hay ha*w* bu-hu*l*i-ha.

6. E- he y, qayyi hi-i r*ı*mat ta^a yeget^e hay qa hay-i-yirmat*i*

$\text{♩} = 80$ T.*f.*

e Y*ä*ziz^e ba*ş*qay-lar la hay ha*w* bu- l- ha.

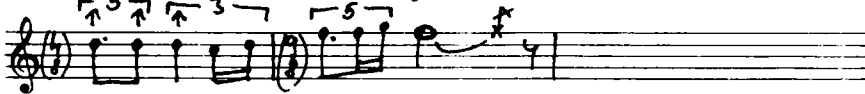
3. kotta

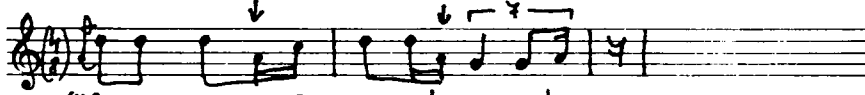
1. Quşyawlîyin yabinyanhinⁱ, duşⁱ qa^{ha} yî-m,

Quşyawlîyin yabinyanhinⁱ, duşⁱ qa^{ha} yî-m,

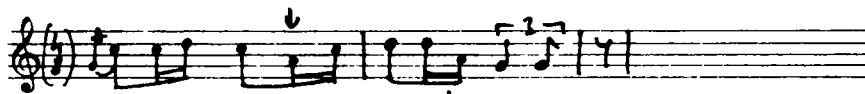
Manlayîya^{ha} tösölö röp.

Atlar tös^emây^e yîlya^{ha} ya la^{ha}

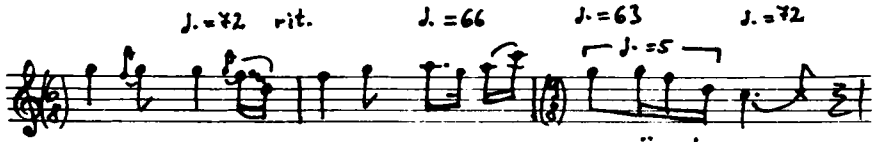
hîwî^{hi} halqîⁿ bulyanîya

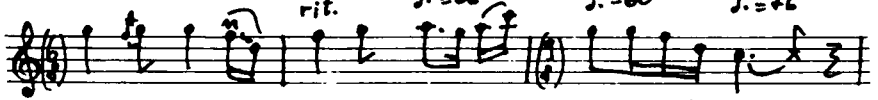
Atlarⁱ tös^emây^e yîlya^{ha} yala

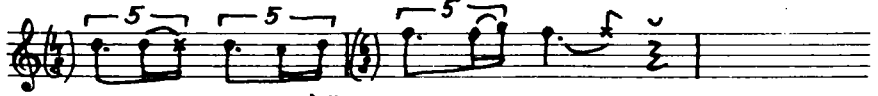
hîwî^{hi} halqîⁱ bulyanîya.

2. Quşyaawliyim ikäw bulha, duş^ı qa^{ha} yï-m,

Quşyaawliyim ikäw bulha, duş^ı qa^{ha} yï-m,

Berheⁿ yällä^{hâ} - mäş^ı i-ne-m.

Atlar tösmäy^e yilya^{ha} ya la

hiwi^{hi} tärän^e bulyan^ı ya.

Atlar^ı tösmäy^e yilya^{ha} ya la

hiwi^{hi} tärän^e bulyan^ı ya.

FÜGGELÉK

A dalokat Ufában, szállóbeli szobámban vettem föl hallgatóság nélkül kazettás magnetofonnal. – Az eredeti fölvétel tulajdonomban van, egy másolatát a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének rendelkezésére bocsájtom.

A baskírok többsége alacsony termetű, keménykötésű, kreol bőrű, barna szemű, kerek fejű. Adatközlőm viszont olyan, mint az általam ismert néhány orenburgi tatár: 170–175 cm magas, fehérebb bőrű, fekete hajú, ovális fejű, erős csontozatú. De azért baskír anyanyelvű. Neve Ural Fadulla uli Nadergulov, 1937-ben született az Orenburgi terület Perevolockiji járásának *Kotlombet* (oroszul: *Kutlumbetovo*) nevű falujában. A dalok rögzítésekor tehát 47 éves volt. Egyetemet végzett Ufában. Baskír nyelvjárás-kutató. A Szovjet Tudományos Akadémia (1984-ben még) Baskír Fióléjének Történelmi, Nyelvi és Irodalmi Kutatóintézetében dolgozik. (Azóta a szovjet kutatóintézetek területi alárendeltségének adminisztratív átrendezése miatt a baskír fiólé neve megváltozott.)

Adatközlőm kollegái körében sok jellegzetesen eredeti orenburgi dalt ismerő, kedvelt nótafa hírében áll. A három dalt átgondoltan választotta ki. Föltehetőleg így tekintette kerekded kis műsornak, és bizonyára azért nem volt hajlandó e háromnál több dalt magnóra énekelni. A szöveget szülőfaluja nyelvjárásában mondta.

Szójegyzék és -magyarázat

al– „fog, vesz; to take”, BRS 39–40

aldırmaǵ „elfoghatatlan, which is impossible to catch”, BRS:–; vö. aldir–, „elfogat; to have sy caught”, BRS 35b

asıl– „nyílik; (intrans.) to open”, BRS 54b: asılmay „nem száll föl (a köd); (the fog) does not lift”

at „ló; horse”, BRS 56b–57a : atlar „lovak; horses”

at– „lő; to shoot”, BRS 59 : säskä atmanı „nem szökkent virágba; it has not burst into bloom”

baǵıl– „elnyomódik, összeszorul; to be pressed, to be sick (at heart)”, BRS 78b–79a

başqay „fejecske; little head”, BRS 86a: başqayları „feje; his or her head” (szószerint: „fejecskéi”, de jelentése itt mindenképpen egyes számú)

bat– „elsüllyed; to sink”, BRS 82a : batmanı „nem süllyed el; it has not sunken”

ber, BRS 90–92. 1. „egy; one” : berhen „az egyikét, az egyikőjüket; one of them”

(Px Sg 3 Acc–a) 2. (határozatlan névmás) „valaki, bárki, az ember; someone, somebody, anyone, anybody”

bıl „ez; this”, BRS 127b

bul– „van, lesz, válik; to be, to become”, BRS 118a–119b : bulha „ha van; if he/she/it is” : bulıyana „minthogy (van); because it is ...” (Part. Perf. Dat-a)

da, дә, ǵa, ǵä, la, lä, ta, tä (nyomatékosító szócska) „is; too, also”, BRS 160

duǵqay „barátocska, kedves; little friend, darling”, BRS 173a: duǵqayım „barátocskám, kedvesem; my friend, my darling”

ǵa, see: da

ǵä, see: da

ey = (indulatszó; interjection), BRS 677a

genä (különböző funkciókban használt szócska; nyomatékostító szó is, melléknévből határozószók képzésére is használják) „csak; only”, BRS 147, 157

göl „termesztett virág; cultivated flower”, BRS 151b

qayḏa „hol?; where?” (fonetikai okokból zöngésedik a szóeleji mássalhangzó; vö.: qayḏa id., BRS 313a)

qāziz „drága, értékes; dear, precious”, BRS: —. Arab eredetű nyelvjárási szó, vö.: Wehr 609b.

hay = (indulatszó; interjection), BRS 615a

halqīn „hideg; cold”, BRS 618a

haw „egészséges, ép; healthy, whole”, BRS 623b

heḏ „te; you” (személyes névmás, többes szám, második személy, alanyeset); önzésre, sőt tiszteletteljes vagy kedveskedő tegezésre is használatos), BRS 624: heḏgā „neked; to you (Sg)” (Pl. Dat.)

hin „te; you” (személyes névmás, egyes szám, második személy, alanyeset), BRS 628a

hīlīw „szépség, szép lány; beauty, beautiful girl”, BRS 644b : hīlīwīm „szépségem, my beautiful girl”

hīw „víz; water”, BRS 647b – 648a: hīwya „vízbe; into the water” (Sg. Dat.): hīwī „a vize; its water” (Px Sg 3)

ikān „mintha; as if”, BRS 200 b

ikāw (gyűjtőszámnév; collective number) „kettő, ketten; two”, BRS 201a : qušyaw-līyīm ikāw bulha „ha két nagykendőm lenne; if I had two kerchiefs”

irtā (fn., mn. és időhat; used as noun, adj. and adv. of time equally) „reggel, korai, korán; morning, in the morning, early”, BRS 213b

īryīt— „dob, vet; to throw”, BRS 672a

yabīn- „betakarózik, a homlokát befedi kendővel; to cover oneself, to cover one's forehead with a kerchief”, BRS 713a: yabīnyanhīn „befedte a homlokodat; you have covered your forehead (with your kerchief)”

yállā- „irigyel, sajnál; to envy, to grudge”, BRS 241a : yállāmāḏ inem „irigyelném; I would envy”

yeget „legény, ifjú; young man”, BRS 177b–178a

yel „szél; wind”, BRS 179

yellā- „fúj (a szél); to blow (the wind)”, BRS 181: yel yellāmāy „nem fúj a szél; the wind is not blowing”

yīyla- „sírdogál; to be softly crying”, BRS: —. Nyelvjárási szó.: yīyla „sírdogál; she is softly crying”

yīlya „folyó; river”, BRS 234 b: yīlyaya „a folyóba; into the river” (Sg. Dat.)

yīrla- „énekel; to sing”, BRS 236b: yīrlamay „nem énekel; he/she/it is not singing”
keyek „vadállat; beast”, BRS 251a

kis (fn., mn. és időhat; used as noun, adj. and adv. of time equally) „este, kései, későn; evening, in the evening, late”, BRS 236b

kūḡel „szív (=testrészt); heart”, BRS 294b–296b

qaya „szikla; rock”, BRS 333b

qayyīr- „búslakodik; to grieve”, BRS 312b: qayyīrmaḏ „nem búslakodik; he/she/it does not grieve”

- qarši (névutó; |postposition) „szemben, ellen; opposite to, against”, BRS 328 :
 qaršihinda „ővele szemben, in front of him”
- quşyawlıq „nagy női kendő; large kerchief” BRS: —. Összetett szó a quş („páros”,
 BRS 350b) szóból (ami a kendő összekötendő két végére utal) és a yawlıq („ken-
 dő”, BRS 728a) szóból.: quşyawlıqım „nagykendőm; my large kerchief” :
 quşyawlıqın „nagykendővel; with a large kerchief” (a török nyelvekben — a
 baskírban is — fosszilis Instrumentális eset megőrződése látható ebben a nyelvjá-
 rásban)
- la, ld.: da
- lâ, ld.: da
- maŋlay „homlok; forehead”, BRS 378a: maŋlayıŋa „homlokodra; onto your forehead”
- nıy „erőst, nagyon; very” (fonetikai okokból zöngésedik a szóvégi mássalhangzó;
 vö.: nıy id., BRS 407b–408a)
- oqşat- „kedvére van; to please sy”, BRS 413b: oqşatıp: heđgä oqşatıp „kedvedben
 járván; trying to please you” (–p–Gerundium)
- säskä „virág; flower, bloom”, BRS 496: säskä atmanı „nem szökken virágba; it has
 not burst into bloom”
- sıbay „hős; hero”, BRS: —. Folklor szövegekben gyakori szó. : Soran sıbayı „a
 Soran folyó vidékének hőse; the hero of the valley of the river Soran”
- Soran = (folyónév; the name of a river), STBA 129b–130a
- ta, ld.: da
- taş „kő; stone”, BRS 514a
- tä, ld.: da
- tärän „mély; deep”, BRS 567b
- toman „köd”, BRS 531a
- töş- „leereszkedik; to fall down”, BRS 543b–544b : töşmäy „nem ereszkednek le;
 they do not descend”
- töşör- „leereszt; to let (fall) down”, BRS 543b. A töş-ige műveltető alakja.: töşöröp
 „leeresztve” (–p–Gerundium)
- ul „ő; he/she/it” (személyes névmás, egyes szám, harmadik személy, alanyeset), BRS
 573b
- Zöbäyđä = (női név; female name), BI 103

Irodalom és rövidítések

Atlas AD SSSR 1977 = Atlas avtomobil'nyh dorog SSSR. Glavnoe upravlenie
 geodezii i kartografii pri Sovete ministrov SSSR. M., 1977.

Baişev, T.G. (1959), Saratov häm Kuybisev ölkähendä yäşäwse başqorttarđıŋ
 höyläşe qayhı ber materialdar [Néhány adat a Szaratovi és a Kujbisevi területen
 (=oblast') élő baskírok nyelvjárásából]: VBF. 136–152.

BHH III. = Başqort höyläştärenen hūđlege. Ös tomda. Könbayış dialekt. Redaktorı
 filologiya fändäre doktorı N.H. Mäqsütova Öfö [A baskir nyelvjárások szótára. Három
 kötetben. Nyugati nyelvjárás. Szerkesztette Maksjutova, N.H., a filológiai tudományok
 doktora. Ufa], 1987.

BI = Kusimova, T. (1982), Baškirske imena. Bašqort isemdäre. Öfö [Ufa].
BRS = Baškirsko-russkij slovar'. Redkollegija: Ahmerov, K.Z. — Baišev, T.G. —
Karimova, G.R. — Juldašev, A.A. M., 1958.

Itogi 1970 = Itogi vsesojuznoj perepisi naselenija 1970 goda. Tom 4. Nacional'nyj
sostav naselenija SSSR. M.

M. = Moskva.

Maksjutova, N.H. (1976), Vostočnyj dialekt baškirskogo jazyka. V sravitel'no-
istoričeskom osveščanii. M., 1976.

Miržanova, S. F. (1979), Južnyj dialekt baškirskogo jazyka. M., 1979.

STBA = Slovar' toponimov Baškirskoj ASSR. Bašqort ASSR—in'ñ toponimdär
hüžlege. Sostavili Kamalov, A. A. — Šakurov, R. Z. — Uraksin, Z. G. — Hismatov, M.F.
Pod red. Garipova, T.M. — Kamalova, A. A. (otv.red.) — Uraksina, Z.G. Ufa, 1980.

VBF = Voprosy baškirskoj filologii. Bašqort filologiyahï mäsräläläre. Red. kol.:
Ahmerov, K. Z. — Garipov, T. M. — Kireev, A. N. — Harisov, A. I. — Juldašev, A. A.
(otv. red.) M., 1959.

Vikár László (1984), Finnugor és török népek zenéje. Gyűjtötte és közreadja
Vikár László. Folk Music of Finno-Ugrian and Turkic Peoples. Collected and published
by László Vikár. Hungaroton.

Wehr, H. (1974), A Dictionary of Modern Written Arabic. Ed. by J. Milton
Cowan. Beirut-London.

József Torma:

THREE BASHKIR FOLK SONGS FROM ORENBURG

According to popular belief, the Bashkirs from Orenburg have left the Southern and Middle parts of Bashkiria during the past 200 years. There is practically no linguistic or musical material from this area, so the three songs published here may help both branches of science. The songs were performed by a dialect researcher who is a native speaker of Bashkir. He knows and sings a great number of songs that originate from Orenburg, and he was the one to choose these three songs and sang them in the dialect of his native village. The songs were written down by Béla Avasi whose notes, as well as an index of words complete this study.

Halmos István:

HOGYAN KELLENE ÚJRA KIADNI A MAGYAR NÉPI JÁTÉKOKAT?

A magyar népi játékok összkiadása¹ nagyjából 1970–75-re elavult. Az elavulásnak három oka van: az anyag bővülése, kapcsolataink feltárása a magyar népzenevel és a nemzetközi népzenevel.

I. Az anyag

1. Az első kérdés az anyag mennyisége. A M.N.T. I-ben mintegy 1500 tétel van, ebből valamivel kevesebb, mint 1200 a főszövegben. Körülbelül 300 tétel van a jegyzetekben egyes megoszlásban: szöveg + dallamvariáns máshonnan, szöveg + dallamvariáns ugyanonnan mástól, szöveg + dallamvariáns ugyanonnan ugyanattól; csak szöveg- vagy csak mozgásvariáns máshonnan, vagy ugyanonnan mástól, vagy ugyanonnan ugyanattól. A jegyzetanyagban nagyon kevés, legfeljebb 80–100 a főszövegbe való, ami tehát így 1300 tételnek számítható. Az utolsó gyűjtés 1951. októberből származik.² Az anyagot lényegében a magnetofonfelvételek előtti időben gyűjtötték, nagyrészt az első világháború előtt. A szerkesztők túlnyomó részüket sem néprajzilag, sem zeneileg nem ellenőrizhették.

Azóta az anyag sokszorosára növekedett, s négy nagy csoportja van: a) a Népzene-kutató Csoportban levő hangfelvételek, b) feljegyzések a Népművészeti Intézet 1951–1957 között működő gyűjtőcsoportjaitól, c) úgynevezett külső gyűjtők részben megjelent gyűjtései, d) a MRTV 1971. évi mondóka- és népi játék-pályázata. Ebből b)+d) körülbelül 10.000 tétel (egyenként 5–5), a) + c) — melyek részben fedik egymást — becslés szerint legkevesebb még 5000.³ Ez a 15000 tétel természetesen nem mind főszövegbe való, de az értéke nem marad el a M.N.T.I. kötete főszöveg+jegyzete mögött, míg mennyiségben annak tízszerese.⁴ A magnetofon-felvétel korából száрма-

¹ A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok. Budapest, 1951. A továbbiakban: M.N.T. I.

² 414. sz.

³ A M.N.T. I. kötetének kiadása óta gyűjteményünkbe került anyag támlapjainak rendezésével Borsai Ilona foglalkozott. Halála után Lázár Katalin vette át e munkát, s Kerényi György rendszere alapján, azt kibővítve és néhol átalakítva hozta létre a jelenlegi játék-típusrendet. Megkezdte a játékanyag számítógépes nyilvántartásának elkészítését is.

⁴ a) és c) rutin-becslés alapján, b) a Z.T.I. birtokában levő jegyzőkönyv szerint — egy kis része sportjáték, d) Cinege, cinege, Kismadár, Budapest, 1975. 127. lap, *Borsai I.* utószava alapján.

zó gyűjtéseknek különleges előnyük, hogy módjuk lehetővé teszi hosszú folyamatok rögzítésére, mely minden valószínűség szerint a gyermekjáték valódi formája.

Egy új kiadás természetesen nem jelentene tízszeres terjedelmet: a) az anyag egy része nem gyermekjáték, hanem játék gyermekkel, amit megegyezés szerint le lehet választani; b) érvényesülnie kell a szerkesztés *Olsvai Imre* által meghatározott elvének, vagyis a néprajzi és zenei hitelesség ellenőrzésének, amihez itt hozzájön a mozgás hitelessége is; c) a típusok kiválasztása után az egyedi tételeket más elvek szerint is lehetne közölni, mint a M.N.T. szokásos eljárása, tehát például egy dallamtípushoz, esetleg motívumtípushoz több egyedi szöveget és mozgást hozzárendelni; d) a tipográfia változása is lehetséges vagy inkább szükséges: kisebb kotta, más sorbeosztás stb.

2. Az anyag földrajzi megoszlása a M.N.T. I-ben egyenlőtlen. A Tiszától s a Kárpátoktól keletre levő területekről pl. aránylag kevés játék került a gyűjteménybe. Az új gyűjtések már onnan is több anyagot hoztak felszínre. Van olyan elmélet, hogy Erdélyben a gyermek a részére rendelt táncházban tanul bele a felnőtt dallam- és mozgásvilágba, s ezért ott nincsen gyermekjáték. Ez az elmélet azonban kiadványok tanúsága szerint csak korlátozottan érvényes.⁵

A következő két szempont nem a szorosán vett anyagé, hanem megszerkesztéséé:

3. A dallam, a szöveg és a mozgás egyenrangú közlése szükséges. Egy új kiadásra nem nyomhatják rá kizárólagos bélyegüket a népzene kutatók.

4. A magnetofon- vagy hanglemezfelvétel alapján közölt tételek visszakeresését lehetővé kell tenni.⁶

II. Kapcsolat a magyar népzenevel

A M.N.T.I. kötete maga is utat nyitott a magyar népzene más részeihez két irányban is: funkcióban, illetve morfológiailag.

1. Funkció, vagyis helye a népéletben: a) Már a főszövegben is van egy korcs altatódal-fejezet — két dallam. b) A jegyzetekben jelzik, hogy néhány főszöveg dallama más műfajokhoz is kapcsolódhat (pünkösdlő, Megy a kosár és más párosítók, lakodalmas, háromkirályok, betlehemezés, húsvéti és egyházi énekek). Egyik sem sok és nem következetes. Ad a): kiderült, hogy az altató csak egy csoportja a gyermekkel játszásnak, s ez néprajzilag külön csoport.⁷ A gyermekjáték és a gyermekkel játszás között akkora a különbség, mint az alkalomhoz nem kötött énekelt dalok s ugyanezek tánczenei használata között. Ad b): a M.N.T. további kötetei tele vannak többfunkciójú

⁵ Az elmélet kifejtve *Novák F.* Szék táncai és táncélete, Akt. 890. 30. lap. — Gyermekjátékok Erdélyből: újabban pl. *Gazda K.* Gyermekvilág Esztelneken, Bukarest, 1980., Bihari gyermekmondókák (*Faragó J.* és *Fábián I.*), Bukarest, 1982.

⁶ A forrás megnevezése kétféleképpen történt: nagyrészt kiadványra, kéziratra vagy fonográfhanggerre utaltak, kis részben a gyűjtő neve, a gyűjtés ideje és az adatközlők adatai szerepelnek. Ebben az utóbbi esetben Mgt vagy AP vagy MSz szám kellene, de nincsen.

⁷ L. a 2. jegyzet d) pontját.

dalokkal, de ezeknek nincsen meg a visszautalása. Legjellemzőbb erre, hogy a M.N.T. IV. kötetében a Megy a kosár tulajdonképpen gyermekjáték.

2. Morfológiai nyitás szintén történt már a M.N.T. I-ben: a) A főszövegben van egy fejezete a népdalokkal rokon 3–4 soros gyermekdaloknak, s egy másik a tandaloknak. b) A jegyzetekben utalások vannak más dallamtípusokra: „v.ö.”, „az eleje hasonlít”, „a vége hasonlít”, „lásd”, „dudanóta”, s utalások történeti adatokra. A Bevezető pedig megállapítja, hogy a gyermekdalnak kapcsolata lehet a felnőttek lakodalmi, valamint a 17. század szvitszerű tánczenéjével. c) A Bevezető elméletileg rögzítette, hogy spontán átmenet van a gyermekdaltól a kanász-vágáns sorokba, s ebből az előbbieken strófikus alakzatok állnak elő.

Azonban ez a nyitás a gyermekjátékokon túli szerkezetek felé is szűk és következetlen volt. Azóta *Borsai I.* rögzítette, hogy dallam nélküli ütempárok nagy számban vannak a magyar népzeneben, és hogy ezek átmennek dallamosba. *Paksa K.* az ütempárosság lazaságait és a rá való visszaüteseket gyűjtötte ki a strófikus népzeneből. *Sárosi B.* megállapította, hogy hangszeres tánczenénkben a strófikus szerkezetekben is észrevehető a kapcsolat az ütempárossággal. *Vargyas L.* többször és tágabban nyitott: ír a dudaaprájáról mint tipikusan ütempáros szerkezetéről, átmeneti szerepéről és kapcsolatáról a strófikus és énekelt dalokkal; erősen hangsúlyozza az ütempárosság átmenetét a kanász-vágáns fajtákba; beszél a szabályozott, strófikus siratók ütempáros és kanász csoportjáról; sok szokásdallamunkat ebbe a morfológiai csoportba sorolja [luca, farsang, talalaj, sárdó, kisse, regölés]; hosszan ír az egész szaffikus kör átalakulásáról magyar módra az ütempárosság és strófásság határán stb.⁸

Amit én tehetek hozzá: a) Vas megyei összefoglalásomban konkretizáltam a néprajzi és morfológiai átmeneteket.⁹ b) Egy összkiadásban egységes szemléletbe kell foglalni a problémát. Új kiindulási pont kell, a gyermekjáték új morfológiai leírása. Eddig a leírások az ütempárra, a kis ambitusra és a diatóniára épültek. Mindhárom valós, de nem elég átfogó. Ami a *szerkezetet* illeti, az ütempár valóban a típus fő alakja, de nem a leírás kiindulópontja. A kiindulópont az ütem és ennek fejlesztése additív eljárással: ütem+ütem, ütempár+ütempár, valamint ezek kombinációja. A M.N.T. I-ben is sok a páratlan egység, s persze sok a kanászsoros szerkezet. Ezek mindazon szerkezetek felé mutatnak, amelyek hozzáadásos, számlálásos módszerrel készültek, volt légyenek páros ütemek párosan vagy páratlanul, és páratlan ütemek párosan vagy páratlanul. Ami az *ambitust*, a *hangkészletet* és a *motívumanyagot* illeti, itt abból kell kiindulnunk, hogy mindezek közös alapja egy proto-harmóniai funkció érzése. Ez élesen szembenáll a

⁸Borsai I. Magyar népi gyermekjátékok és mondókák, Budapest 1982., *Paksa K.* A „Jaj-nóták” zenei világa. Népi kultúra – népi társadalom IX. 1977., *Sárosi B.* A hangszeres magyar népzene ütempáros rétege. Magyar Zene 1987. 4., *Vargyas L.* A magyar vers ritmusa. Budapest 1952., A kanásztáncról szóló fejezet, *Vargyas L.* A duda hatása a magyar népi tánczenében, A MTA I. o. Közleményei VIII. 1956., *Vargyas L.* A magyarság népzeneje. Budapest 1981. – sokhelyütt, mind a morfológiai, mind a történeti fejezetekben szétszórva, főleg a 47–49., 51–53., 83–85., 88., 93., 113–116., 127., 150–151., 173–176., 188–190., 251., 321–325. lapon.

⁹Vas megye népzeneje, főleg a 26. és 27. jegyzet és „A 45–104. dalok zenei tekintetben” című rész (morfológiai), illetve a 147–153. lapon levők a funkciókról. *Halmos I.* – *Lányi Á.* – *Pesovár E.* Vas megye tánc- és zenei hagyományja. Szombathely 1988.

pentatóniával és az ereszkedéssel. Zárataiban *ouver-close* típusú, amely a DT vagy ST felé mutat. Vannak jelek, amelyek protohyposkálára utalnak, ahol tehát a dallam lenyúlik a záróhang alá vagy körülötte mozog, esetleg alulról zár. A gyermekdal *előadási módja* túlnyomórészt pontozás nélküli *giusto*, amely élesen szembenáll mindenféle rubatóval és recitativval.¹⁰

Összevéve a szerkezeti, előadási és dallami alapokat a gyermekdalt ugyanolyan önálló zenei stílusnak kell tekintenünk, mint a diatónikus, sztihikus, *ouver-close*, ereszkedő és recitatív siratót, vagy a négy- és ötfokú, ereszkedő, *rubato* vagy *giusto* strófikus dallamokat. Ennek a tulajdonságai is követhetők a többi stílusban, ahogyan az idők folyamán egymásbahatoltak. Egy példa: a M.N.T. VI. kötetében, ami egy ú.n. ősi dallamalképzés legjellemzőbb típusait mutatja be, 14 típusból az I. kanász-vágáns [Hüccs ki disznó; Cinege], a VI. ütempáros [Hála isten makk is van; Uccu dárom madárom; A kapuban a szekér], azután a II., III., VII., VIII., XI. és XIII. típus tripódikus páros vagy bipódikus páratlan *giusto* dallamok, mind valamennyiben az ütempárosság befolyása alatt. Hangszeres formáikban a funkciós harmóniák, a diatónia, sőt a pentatónia összekeveredése látható.¹¹ Az új kiadásnak természetesen nem az a célja, hogy messzire elmenjen a gyermekjáték morfológiai tulajdonságainak a követésében más funkciójú és szerkezetű dallamcsoportokban, hanem az, hogy saját keretén belül az elemzést a valóságnak jobban megfelelően a fenti javaslatok szerint végezze. Ez persze azt jelenti majd, hogy ezek a zenei elemek alapjává válnak követésüknek egészen más dallamcsoportokban.

III. Kapcsolata a nemzetközi népzenevel

Ebben a kötet Kodályt követte (Előszó, valamint A magyar népzene), aki szerint egyfelől a gyermekjáték a regöléssel együtt egy sokkal nagyobb emberi közösség sajátja, s az ütempár, vagy általában a rövid motívumok vég nélküli ismétlése ott van minden primitív zenében, sőt fejlettebb népek ősi hagyományában is. A gyermek pedig átéli az emberiség őskorát, ezért kezdi zenei életét primitív, ismétlő formákkal. Másfelől mindenütt, ahol hexakord melodika mutatkozik, elsősorban a németeknél, szlávoknál találunk a miénkkel rokon ütempárokat. *Vargyas L.* mindkettőt cáfolja. Ha a gyermek átél valamit – mondja –, akkor a saját népe őskorát éli át, márpedig a *s/sm* dallamok, amit *Kodály* a pentatóniából eredeztet, igen gyakoriak a németeknél s alig vannak nálunk; a *mrdr* vagy *drm* a németben alig van, míg nálunk nemcsak a gyermekjáték jellegzetes dallamtípusa, hanem tele van vele a szokásanyag is. Ezzel szemben ő azt feltételezi, hogy a bejövő magyarok a Duna völgyében új játékkal ismerkedtek meg, s ezzel együtt új dallamvilág is beáramlott népzenejükbe, ami nem is volt annyira új – mondja –, mivel legprimitívebb formáink igen közel álltak hozzá (gondolom, a kisambitusú, diatónikus ú.n. siratóra céloz). Ugyanis csak ezek a „primitív-hiányos” (t.i. *s/sm*) dallamfajták egyeznek a németekével. Amint azonban ott is és nálunk is

¹⁰L. 9. jegyzet.

¹¹Halmos I. Lajtha kőrispataki gyűjtésének hangkészlete és tonalitása. Magyar Zene 1978.

kiegészül a játékdal hexakord vagy dúr dallammá, alapvető különbség lesz a két nép anyagában. Ez persze nem zárja ki, hogy egy régi állapotban ne lett volna egyezés közöttük. Amíg Kelet-Európa és Ázsia rokon népeitől nem kerül elő ilyenfajta anyag, addig közép-európainak kell tekintenünk, amit hazánkban vettünk át az itt talált vagy szomszéd népektől. Itt azután *Vargyas L.* beszél a *mrd* pentakorddá kiegészült szokásdalairól (regös, luca stb.). Pogánytartalmú szokások, primitív, ősi, azonos dallammal. Ezek a szokások – mondja – a Közel–Kelettől Skandináviáig megvannak (Liungman), mi itt találkoztunk velük, de pontosan ugyanazok a szokások és dallamok szomszédainknál nincsenek meg. Lehetséges persze – mondja –, hogy a Fekete-tenger vidékén találkoztunk velük, s ezért van, hogy nincsen a szomszédainkkal közvetlen zenei kapcsolat. Más szokásokkal kapcsolatban, mint például a pünkösdlő, gergelyjárás, újesztendő, Szentiván, melyek mélyjárású modális dallamok, az a véleménye, hogy későbbi, középkori, egyházi átvételek.¹²

Nagyjából ilyen művelődéstörténeti szemléletű a néprajz- és népzene tudomány közhangulata gyermekjátékügyben. Vagyis tehát – kérdezhetjük mi – játékaink dallamvilága, ősi, összemberi, vagy germán-szláv? Dunavölgyi vagy fekete-tengeri? Van-e zenei kapcsolata a szomszéd népekkel vagy nincsen? *Mrd* vagy *slm*? Az ütempáros hexakord dallamosság s a belőle sarjadt összetettebb formák állandó átvételek formájában kerültek zenénkbe és népzeneinkbe, vagy belsőleg is fejlődtek? Milyen etnikus kapcsolat képzelhető el: finnugor, török-mongol-kínai, iráni, germán-szláv? S milyen zenei jelenségekkel kapcsolatban?

A M.N.T. I. kötete új kiadásának el kell térnie attól az elvtől, hogy nem tanulmány, hanem forráskiadvány. Olyan forráskiadvánnyá kell szerkeszteni, amely felderíti a nemzetközi kapcsolatokat, s a gyermekdalt önálló dallamstílusként tárgyalja, amely mögött legalább olymértékű etnikai kapcsolat áll, mint a többi stílus mögött. A nemzetközi kapcsolatok kutatásának éppen az etnikus kapcsolatok felderítéséhez kell eljutnia, s ezért a kötet újraszervezését s a szerkesztés szervezetét ennek megfelelően kell felállítani.

¹²*Vargyas L.* A magyarság népzeneje, főként a 301–304. és a 316–317. lapon.

István Halmos:

HOW SHOULD THE HUNGARIAN FOLK PLAYS BE REPUBLISHED ?

The complete anthology of the Hungarian Folk Plays was published in 1951 as the first volume of the Hungarian Folk Music Collection. The number of the collected plays is about ten times more today than in 1951. Due to this fact and to the latest results of research, the 1951 anthology is now out of date. A new edition could contain a greater number of plays, and these could be systematized differently, which would let us explore other fields of Hungarian folk music and would show connections with other ethnic groups' folk music. This volume should become a resource material exploring international connections in music and a book dealing with children's songs as an independent style.

A MAGYAR ZENETUDOMÁNY BIBLIOGRÁFIÁJA

1987 (kiegészítés)

1988

Összeállította:

Pogány György

BEVEZETÉS

Bibliográfiánk két részből áll. Az első a *Zenetudományi dolgozatok 1988*-ban közzétett 1987-es bibliográfia kiegészítése. Azoknak a publikációknak az adatait tartalmazza, amelyek a kézirat lezárása után jutottak tudomásunkra.

A második rész az 1988-ban kiadott magyar zenetudományi irodalmat, valamint a magyar zenével foglalkozó egyéb szakirodalmat regisztrálja. Pontosabban szólva: jegyzékünk magába foglalja (1) valamennyi magyarországi szerző hazai és külföldi kiadványban megjelent publikációját, (2) a külföldön élő magyar szerzők hazai kiadványban közzétett publikációit, valamint (3) a külföldi szerzők magyarországi kiadványban a magyar zenéről közreadott tanulmányait. Mindazokat a publikációkat, melyek ugyan a magyar zenével foglalkoznak, de a fenti kritériumok alapján kizártak volna a bibliográfiából, a *Függelék*-be soroltuk.

Forrásként az MTA Zenetudományi Intézete könyvtárának dokumentációját használtuk, mely a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* (Könyvek Bibliográfiája, Időszaki Kiadványok Repertórium), *Hungarika Irodalmi Szemle* és a *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* alapján tartja nyilván több évre visszamenően a magyar zenetudományi irodalmat. Dokumentációnk azonban nem tartalmazza a kereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadványokat, s ezért ki kellett egészítenünk. A kiegészítés részben saját gyűjtés, részben a munkatársak bejelentése alapján történt.

A bibliográfia a zenetudományi szakirodalom mellett a zenepedagógiai írásokat és a zenei élet eseményeiről beszámoló közleményeket csak válogatva tartalmazza. Ez utóbbiak a FSZEK és Intézetünk közös kiadványában, a *Magyar Zenei Szakirodalom Bibliográfiája* c. kötetben található maradéktalanul. Elhagytuk továbbá a zene-művek kritikai jellegű kiadásainak felvételét is; e kiadványok a *Magyar Nemzeti Bibliográfia, Zeneművek Bibliográfiájá*-ban szerepelnek.

A fontosabb tanulmányköteteket szerzők szerint, analitikusan dolgoztuk fel, s ezt a tanulmánykötet leírásánál minden esetben jeleztük. A folyóiratcímek rövidítéseinek feloldását a Rövidítésjegyzékben adjuk. A bibliográfia szerkezeti beosztása – az első rész kivételével – a következő:

- I. Általános művek
- II. Általános zenetörténet
- III. Magyar Zenetörténet

Zenetudományi dolgozatok 1989 Budapest

- IV. Népzene-tudomány
- V. Zene-pedagógia

A szakcsoportokon belül az önállóan megjelent műveket és a cikkeket, tanulmányokat külön-külön szerzői betűrendben soroltuk fel.

Budapest, 1989. március 31.

Rövidítésjegyzék

ActaMus.	Acta Musicologica
Alf.	Alföld
ArchivMusWiss.	Archiv für Musikwissenschaft
BaranyaiMűv.	Baranyai Művelődés
Bartók and Kodály revisited.	Bartók and Kodály revisited. Ed. by György Ránki. Bp. 1987, Akadémiai Kiadó. 229 p.
BulletinKodály.	Bulletin of the International Kodály Society
Dtáj.	Dunatáj
ÉletIrod.	Élet és Irodalom
Ének-zeneTan.	Az Ének-zene Tanítása
Ethn.	Ethnographia
FontArtMus.	Fontes Artis Musicae
Honism.	Honismeret
HudRozhledy.	Hudební Rozhledy
HudVěda.	Hudební Věda
IrodSzle.	Irodalmi Szemle
It.	Irodalomtörténet
ItK.	Irodalomtörténeti Közlemények
JournalAmLisztSoc.	Journal of the American Liszt Society
Köznev.	Köznevelés
Kr.	Kritika
KtáriFigy.	Könyvtári Figyelő
Ktáros.	Könyvtáros
KultKöz.	Kultúra és Közösség
MFilSzle.	Magyar Filozófiai Szemle
MKSzle.	Magyar Könyvszemle
MNy.	Magyar Nyelv
MTud.	Magyar Tudomány
MusForschung.	Die Musikforschung
MusikGes.	Musik und Gesellschaft
MusLetters.	Music and Letters

MusSac.	Musica Sacra
Muzs.	Muzsika
MZene.	Magyar Zene
NHQ.	The New Hungarian Quarterly
NZM.	Neue Zeitschrift für Musik
ÖMZ.	Österreichische Musikzeitschrift
Parl.	Parlando
SM.	Studia Musicologica
SoprSzle.	Soproni Szemle
Táncműv.	Táncművészet
Ttáj.	Tiszatáj
ÚjFo.	Új Forrás
Újí.	Új Írás
ÚjSymp.	Új Symposion
Vig.	Vigília

Az átnézett időszak kiadványok jegyzéke

- Acta Musicologica 1987. 3., 1988. 1–2.
 Alföld 1988. 1–12.
 Archiv für Musikwissenschaft 1987. 4., 1988. 1–4.
 Beiträge zur Musikwissenschaft 1987. 4., 1988. 1–4.
 Bölgarszka Muzika 1988. 1–10.
 Budapest 1988. 1–12.
 Bulletin of the International Kodály Society 1988. 1–2.
 Contact 1988. No. 32.
 Dunatáj 1988. 1–4.
 Early Music 1988. 1–4.
 Élet és Irodalom 1988. 1–52.
 Az Ének-zene Tanítása 1987. 6., 1988. 1–5.
 Ethnographia 1986. 2–4., 1987. 1.
 Ethnomusicology 1988. 1–3.
 Filológiai Közlöny 1988. 1–3.
 Folklore 1988. 1–2.
 Fontes Artis Musicae 1987. 4., 1988. 1–3.
 Helikon 1986. 3–4., 1987. 1–4., 1988. 1–2.
 Honismeret 1988. 1–6.
 Hudební Věda 1987. 4., 1988. 1–3.
 Hudební Rozhledy 1988. 1–12.
 Hungarika Irodalmi Szemle 1988. 1–4., 1989. 1.
 Időszaki Kiadványok Repertórium 1988. 3–12., 1989. 1–3.
 Irodalomtörténet 1986. 4., 1987. 1–4.
 Irodalomtörténeti Közlemények 1986. 3–6., 1987. 1–3.
 Jahrbuch für Volksliedforschung Jg. 33.

- Jazz 1988. 1–2.
 Jelenkor 1988. 1–12.
 Journal of Music Theory 1987. 2., 1988. 1.
 Journal of the American Liszt Society Vol. 22. 1987., Vol. 23–24. 1988.
 Journal of the American Musicological Society 1987. 3., 1988. 1–2.
 Kép- és Hangtechnika 1988. 1–6.
 Kortárs 1988. 1–12.
 Kóta 1988. 1–8.
 Könyvtári Figyelő 1987. 6., 1988. 1–4.
 Könyvtáros 1988. 1–12.
 Kritika 1988. 1–12.
 Kultúra és Közösség 1988. 1–6.
 Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok 1988. 2–4., 1989. 1.
 Magyar Filozófiai Szemle 1986. 5–6., 1987. 1–6., 1988. 1–4.
 Magyar Könyvszemle 1988. 1–3.
 Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája 1988. 5–24., 1989. 1–5.
 Magyar Nyelv 1988. 1–4.
 Magyar Nyelvőr 1987. 4., 1988. 1–3.
 Magyar Tudomány 1988. 1–12.
 Magyar Zene 1988. 1–4.
 Melos 1988. 1–2.
 Mozgó Világ 1988. 1–12.
 Music and Letters 1988. 1–4.
 Musica Sacra 1987. 1–2., 1988. 1–2.
 Musik und Gesellschaft 1988. 1–12.
 Die Musikforschung 1987. 4., 1988. 1–4.
 MusikTexte 1987. 22., 1988. 23–26.
 Musiktheorie 1988. 1–3.
 Műzsák 1987. 4., 1988. 1–4.
 Muzsika 1988. 1–12.
 Muzyka 1987. 3–4., 1988. 1.
 Nagyvilág 1988. 1–12.
 19th Century Music Vol. XI. 1987. 2–3., Vol. XII. 1988. 1.
 Neue Zeitschrift für Musik 1988. 1–12.
 The New Hungarian Quarterly Vol. 28. 1987. 108., Vol. 29. 1988. 109–112.
 Notes Vol. 44. 1987/1988. No. 2–4., Vol. 45. 1988/1989. No. 1–2.
 Österreichische Musikzeitschrift 1988. 1–12.
 Parlando 1988. 1–12.
 Studia Musicologica Tom. XXIX.
 Szovetszkaja Muzüka 1988. 1–12.
 Táncművészet 1988. 1–12.
 Társadalmi Szemle 1988. 1–12.
 Tempo 1988. 164–167.
 Tiszatáj 1988. 1–12.
 Új Írás 1988. 1–12.

Utunk 1988. 1–52.

Valóság 1988. 1–12.

Világosság 1988. 1–12.

Die Volksmusik 1988. 1–12.

1987. (Kiegészítés)

a) *Önállóan megjelent munkák*

1. Antológia a hazai táncirodalomból 1884–1914. (Szerk. Kaposi Edit, Kővágó Zsuzsa). Bp. Magyar Táncművészek Szövetsége.
 1. Válogatás a korabeli sajtóból és a Táncarchívum gyűjteményeiből. A dokumentumokat gyűjtötte Arany László. 1987. 109 p.
2. Bartók and Kodály revisited. Ed. by György Ránki. Bp. 1987., Akadémiai Kiadó. 229 p.

/Indiana University studies on Hungary 2/

Ism. Kuckertz, Josef. = The World of Music. 1987. 3. 88–90; Ludvová, Jítka. = HudVěda. 1988. 2. 187–188; Pople, Anthony. = MusLetters. 1988. 2. 287–288.

A kötet tanulmányainak részletezése külön.
3. Évkönyv a debreceni intézményes zeneoktatás 125. évfordulójára. Szerk. Straky Tibor. Debrecen, 1987, Kodály Zoltán Zeneművészeti Szak középiskola. 94 p.
4. Fanfara din Reci. Rétyi fúvószenekar. (Ed. Consiliul de Cultura și Educației Socialista al comunei Reci.) Reci, 1985, Consiliul de Cult. și Educației Soc. 14 p.
5. FELIX, Werner
Franz Liszt. 2., veränd. Aufl. Leipzig. 1986, Reclam. 220 p.
6. HALMOS István – LÁNYI Ágoston – NAGY Judit
Rétköz táncai és zenéje. Szerk. Pesovár Ernő, Nyíregyháza, 1987, Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ. 142 p.
/Szabolcs-Szatmár megye tánc és zenei hagyományai 1./
7. Harminc év krónikája 1956–1986. Veszprém Város Vegyeskarának dokumentumaiból. Vál. és szerk. M. Tóth Antal. Veszprém, 1987, Georgi Dimitrov Megyei Művelődési Központ. 210 p. 24 t.
8. KONCSOL László
A Barátság Kórus. A dióspatonyi Csemadok-szervezet és a Községi Művelődési Központ Vegyeskara, 1971–1985. Dióspatony, 1986, Dióspatonyi Helyi Nemzeti Bizottság. 64 p.
9. Könnyűzenei lexikon. Szerk. Sebők János, Szabó Béla. Bp. 1987, IPV. 571 p.
10. MALINKOVSKAJA, Avgusztja Viktorovna
Béla Bartók – pedagóg. Moszkva, 1985, Muzükka. 100 p.
11. Mély a Tiszának a széle. Népdalgyűjtemény. (Összeáll. M. Csizy Jolán). Szolnok, 1987, Versegly Ferenccs Megyei Könyvtár. 119 p.
12. MILNE, Hamish
Bartók. London, 1987, Omnibus Press. 112 p.
13. NAGY Miklós
Egy bükkszéki palóc asszony népdalai. Bp. – Eger, 1987. (OKK). 175 p.
14. NÉMETH Amadé
Az Erkelek a magyar zenében. Az Erkel család szerepe a magyar zenei művelődésben. Békéscsaba, 1987, Megyei Tanács. 179 p.
/„Fekete könyvek” kultúrtörténeti sorozat 9./
15. Nyírbátori Zenei Napok 1967–1984. Hangversenyek, cikkek, zeneművek, előadók. Összeáll. Rába Tamásné. Nyíregyháza, 1985, Móriscs Zsigmond Megyei Könyvtár. 135 p.
16. Az Olajbányász Fúvószenekar története 1947–1987. Szerk. Gazda Zoltán. Nagykanizsa, 1987, Olajbányász Fúvószenekar. 62 p.
17. SABBE, Herman

György Ligeti. Studien zur Kompositorischen Phänomenologie. München, 1987, Ed. Text und Kritik. 110 p.

18.

STEIN Rózi

Bartók – Kodály – Sándor. New York, 1984. 14 p.

Bartók Béla, Kodály Zoltán, Sándor György.

19.

Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából. (Vál., szerk. és jegyz. Katona Imre, Lábadai Károly). Újvidék, 1986, Forum. 354 p.

20.

TANÍTÓ, Béla

Kodály ja Kalevala. Helsinki, 1985, Lempäälän kulttuurilautakunta. 4, 26 p.

21.

Virágok vetélkedése. Régi magyar népballadák, Faragó József gondozásában. A dallamokat válogatta, sajtó alá rendezte Almási István. Bukarest, 1986, Kriterion. 380 p.

b) Cikkék, tanulmányok

22.

ÁBRAHÁM István

A szegedi Dóm zenei élete. = MusSac. 1987. 2. 10–12.

23.

ALMÁSI István

Áprily Lajos népdalgyűjteménye. = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. 1987. 2. 161–174.

24.

ÁMENT Ferenc Lukács

A pannonhalmi Bazilika orgonáinak története. = MusSac. 1987. 2. 13–16.

25.

ANGI István

Metaforák 2. A zenei általánosítás viszonyrendjei. = Korunk. 1987. 8. 645–650.

26.

AUTEXIER, Philippe A.

The masonic thread in Liszt. = JournalAmLiszt-Soc. Vol. 22, 1987. 3–18.

27.

BAKÓ Ferenc

Palócföldi lakodalom. Bp. 1987, Gondolat.

Ism. Varga László. = Hét. 1987. 38. 9.

28.

BÁRDI László

A magyar népzene lehetséges keleti gyökereiről. = Ének-zeneTan. 1987. 6. 249–260.

29.

BARTÓK, János

Les Problèmes du classement et de la variance dans la publication intégrale et méthodique de la musique populaire hongroise. = Études Finno-Ougriennes. 1985. 149–174.

30.

BENKŐ András

Az Öreg Graduál zenei kincse. = Református Szemle. 1986. 5–6. 447–466.

31.

BENKŐ András

Zenei kislejtkon. Bukarest, 1986, Kriterion. Ism. Kovács J. Attila. = Református Szemle. 1987. 1. 70–72.

32.

BIRNBAUM, Marianne D.

Bartók, Kodály and the „Nyugat”. = Bartók and Kodály revisited. 55–67.

33.

BIRTALAN, Ágnes

Zwei kalmükische Volkslieder aus dem 18. Jahrhundert. = Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae 41, 1987. 1. 53–74.

34.

BREUER, János

Béla Bartók: Der wunderbare Mandarin. Dokumente zur Geschichte der Kölner Uraufführung. = Jahrbuch Peters 1981/1982. Leipzig – Dresden, 1985. 43–61.

35.

BUCSI László

Liszt Ferenc és a ferencesek. = MusSac. 1987. 1. 13–15.

36.

CLAUDON, Francis

Az irodalom, a zene és a képzőművészet kap-

- csolatai. = A komparatiztika kézikönyve. Szerk. Fried István, Kovács Sándor. Szeged, 1987, József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke. 148–174.
37.
COSMA, Viorel
L'oeuvre de Ioan Țăianu expression du caractère unitaire de la culture musicale roumaine. = Revue Roumaine. 1987. 8. 29–37.
38.
CSELÉNYI István Gábor
A hajdúdorogi egyházmegyében használatos liturgikus dallamkincsünk. = A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912–1987. Szerk. Timkó Imre. Nyíregyháza, 1987, Görög Katolikus Püspöki Hivatal. 182–192.
39.
CSISZTALEV, Prometej Ionovics
Komi narodnue muzikalnie instrumentü. Szúktüvkar, 1984.
Ism. Paczolay Gyula. = Ethn. 1986. 2–4. 411–412.
40.
DEBRECZENI László
A Misztótfalusi Református Egyházközség hangjai. = Református Szemle. 1986. 5–6. 500–504.
41.
DÉGH, Linda
Bartók as folklorist: his place in the history of research. = Bartók and Kodály revisited. 107–121.
42.
DOBSZAY László
A magyar dal könyve. Bp. 1984, Zeneműkiadó.
Ism. Tomisa, Ilona. = Demos. 1987. 1. 82.
43.
DOBSZAY László
A Népénektár gregorián anyaga. = MusSac. 1987. 1. 7–11.
44.
EBERT, Wolfgang
Brahms in Ungarn. = Studien zur Musikwissenschaft. Bd. 37. Tutzing, 1986, Schneider. 101–164.
45.
Egyházzenei visszatekintés a Liszt-évre. = MusSac. 1987. 1. 11–12.
46.
EGYÜD Árpád
Vikár Béla nyomában. = Somogyi Múzeumok Közleményei 7. 1985. 123–156.
47.
ERDELY, Stephen
Complementary aspects of Bartók's and Kodály's folk song researches. = Bartók and Kodály revisited. 79–98.
48.
ERDÉLYI Frigyesné
Az Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtárának előtörténete 1945–1956. = Az Állami Gorkij Könyvtár Évkönyve 1986. 25–32.
49.
FALVY, Zoltán
Troubadour music as a historical source of European folk music. = Historische Volksmusikforschung. Graz, 1985. 61–71.
50.
FARSANG Márta
A FSZÉK zenei ismeretterjesztő munkája a Bartók és Kodály centenárium éveiben. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve 20. 1981/82. 82–85.
51.
FORNER, Johannes
Zum Sonatenform-Problem bei Béla Bartók. = Jahrbuch Peters 1981/1982. Leipzig – Dresden, 1985. 62–75.
52.
GLATZ, Ferenc
Music, political thinking, national ideas. = Bartók and Kodály revisited. 69–78.
53.
GLUCK, Mary
The intellectual and cultural background of Bartók's work. = Bartók and Kodály revisited. 9–23.
54.
GÓCZA Gyuláné
A zeneművek tárgyi feltárása. = Az Állami Gorkij Könyvtár Évkönyve 1986. 74–86.

55.
GRABÓCZ, Márta
Creazione dell'opera *Kripos* de L. Tihanyi e la scuola dell'Itineraire. = *I profili del suono. Musica Verticale*. Roma. 1987, Galzerano. 87–94.
56.
GRABÓCZ, Márta
John Cage: *Sonates et interludes pour piano préparé*. = *Revue d'Esthétique*. 1987/1988. Nos. 13–14–15. 223–227.
57.
GRABÓCZ, Márta
Il secondo disco del Gruppo 180. = *Musica/Realtà*. 1987. No. 23. 5–8.
58.
GRABÓCZ, Márta
La „nouvelle sensibilité“ dans les compositions des années 1980. Notes sur trois oeuvres d'István Mártha. = *Revue d'Esthétique*. Privat. 1987/1988. Nos. 13–14–15. 227–233.
59.
GRABÓCZ, Márta
La sonate en si mineur de Liszt: une stratégie narrative complexe. = *Analyse Musicale*. 1987. 8. 64–70.
60.
GRABÓCZ, Márta
Rinascita della forma enumerativa sotto l'influenza del modello epico nelle opere pianoforte de Liszt. = *Musica/Realtà*. 1986. No. 21. 95–120.
61.
GRABÓCZ Márta
A tárgyak zenéje. = *Háttér*. 1986/1987. 40–42.
62.
HABENICHT, Gottfried
Deutsche Umgestaltungen einer ungarischen Volksweise. = *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde* 28. Marburg, 1985. 206–219.
63.
HABENICHT, Gottfried
Melodien im zwischenvölkischen Umlauf. Über Gemeinsames im ungarischen, deutschen und slowakischen Liedgut. = *Jahrbuch des österreichischen Volksliedwerkes*. Band 34. Wien, 1986. 68–93.
64.
HADAS Miklós
A nemzet prófétája. Kísérlet Kodály pályájának szociológiai értelmezésére. = *Szociológia* 1987. 4. 469–490.
65.
HE RING, Hans
Franz Liszt: *Grande sonate pour le pianoforte*. = *Jahrbuch Peters* 1981/1982. Leipzig – Dresden, 1985. 9–17.
66.
HORAK, Karl
Das Volksliedgut zweier deutscher Dörfer in der Schwäbischen Türkei, verglichen mit dem der Herkunftsgebiete der Siedler. = *Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde* 28. Marburg, 1985. 172–205.
67.
JELLINEK, George
Bartók the humanist. = *Bartók and Kodály revisited*. 211–219.
68.
KÁRPÁTI, János
Béla Bartók: the possibility of musical integration in the Danube Basin. = *Bartók and Kodály revisited*. 147–165.
69.
KÁRPÁTI, János
Wandelt sich das ungarische Liszt-Verständnis? Schwerpunkte der ungarischen Liszt-Forschung seit 1945. = *Liszt Heute. Bericht über das Internationale Symposium Eisenstadt*, 8–11. Mai 1986. Hrsg. von Gerhard J. Winkler, Johannes-Leopold Mayer. Eisenstadt, 1987. 127–140.
70.
KELEMEN Imre
Zenetanítás az Egri Érseki Tanítóképzőben 3. = *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei* 18. 1987. 3–20.
71.
KIRÁLY Ernő
Terc-kvint-kvart változatok. Mária Zoltán beszélgetése Király Ernő vajdasági népzenekutatóval és zeneszerzővel. = *ÚjSymp*. 1987. 11–12. 36–37.

72.
KLEMM, Eberhardt
Bemerkungen zur Rezeption Béla Bartóks. = Jahrbuch Peters 1981/1982. Leipzig – Dresden, 1985. 76–84.
73.
KOLTAI Mária
Opera: hagyomány vagy újítás? = Világszínház. 1987. 10. 17–23.
74.
KÓSA Ferenc
Az egyházi zene szerepe a liturgiában. = MusSac. 1987. 1. 15–16.
75.
KÖNCZEI Csilla
Néptánchagyomány és kreativitás. Kutatási ötletek. = Korunk. 1987. 5. 388–395.
76.
KROÓ, György
Bartók and Hungarian music, 1945–1981. = Bartók and Kodály revisited. 133–146.
77.
LACKÓ, Miklós
The intellectual environment of Bartók and Kodály, with special regard to the period between the two world wars. = Bartók and Kodály revisited. 25–44.
78.
LÁSZLÓ BAKK Anikó
Hogyan lettem zenepedagógus? = Korunk. 1987. 5. 427–428.
79.
LAYTON, Robert
Some reflections on Bartók and Sibelius. = Bartók and Kodály revisited. 123–132.
80.
MAEGAERD, Jan
Béla Bartók und „Das Atonale“. = Jahrbuch Peters 1981/1982. Leipzig – Dresden, 1985. 30–42.
81.
MÁTÉ János
Genfi zsoltárdallamok Bach műveiben. = Szószék és katedra. Tanulmányok dr. Tóth Kálmán professzor tiszteletére 70. születésnapja alkalmából. Szerk. Tóth Károly, Szűcs Ferenc. Bp. 1987, Református Theológiai Akadémia. 91–95.
82.
MERRICK, Paul
A new permanent Bartók exhibition. = NHQu. Vol. 28. 1987. No. 108. 211–214.
83.
MIKITA István
A zenei improvizációs képességek fejlesztése a dallam és ritmikai elemek elsajátításának folyamatában. = Tanulmányok. Debreceni Tanítóképző Főiskola 1987. 161–173.
84.
NAGY Miklós
Karácsonyi énekek, kántálók Eger környékéről. = Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 18. 1987. 10. 21–34.
85.
PALSKOV, B.
Pro szut' koncepciji Z. Kodaja [Kodály] = Mu-zika. 1987. 251. 24–26.
86.
PÉLY Gyözőné
Hozzászólás Szabó Helga vitaindító cikkéhez. = Ének-zeneTan. 1987. 6. 244–249.
A zenetanításról.
87.
PESOVÁR Ferenc
Béres vagyok, béres. Fejér megyei népzene. Székesfehérvár, 1982. István király Múzeum.
Ism. Szemerkényi Ágnes. = Demos. 1987. 1. 80–81.
88.
RADIMETZKY Györgyi, S.
Színházunk virágzó Vaszy-korszaka. = Szegedi Könyvtári Műhely. 1986. 3–4. 133–140.
Vaszy Viktor.
89.
RAJECZKY, Benjamin
Daten zum Volksmusikleben des VI. Jahrhunderts in den Schriften des Venantius Fortunatus = Historische Volksmusikforschung. Graz, 1985. 93–97.

90.
RAJECZKY Benjamin
A Népénektár, a 20. század végének énekes-
könyve. = *MusSac*. 1987. 1. 3–7.
91.
SAFFLE, Michael
The „Liszt-Year” 1986 and recent Liszt rese-
arch. = *ActaMus*. 1987. 3. 271–299.
92.
SAFFLE, Michael
Lisztiana in early American music magazines. =
JournalAmLisztSoc. Vol. 22. 1987. 62–67.
93.
SAMARJAYNÉ SIMON Mária
„A szépség törvényét igyekeztem követni”. 125
éve született Claude Debussy. = *Hét*. 1987. 34.
10–11.
94.
SANDERS, Ivan
Three literary Bartók portraits. = *Bartók and
Kodály revisited*. 45–53.
95.
SATORY, Stephen
Táncház: improvisatory folk-dancing and string
playing in Toronto’s Hungarian Community. =
Hungarian Studies Review. 1986. 2. 53–63.
96.
SUBERT Mária
A fiatal Lukács és Bartók. = *MFilSzle*. 1987. 3.
457–468.
97.
SUCHOFF, Benjamin
Ethnomusicological roots of Béla Bartók’s
musical language. = *The World of Music*. 1987.
1. 43–64.
98.
SUCHOFF, Benjamin
The impact of Italian Baroque music on Bar-
tók’s music. = *Bartók and Kodály revisited*.
183–197.
99.
SUPPAN, Wolfgang
Der musizierende Mensch. Eine Anthropologie
der Musik. Mainz, 1984, Schott.
Ism. Sárosi Bálint. = *Ethn*. 1986.2–4.
410–411.
100.
SZABÓ Helga
Énekes iskolák 5. Angol kórusiskolák – choir
schools. = *Ének-zeneTan*. 1987. 6. 283–286.
101.
SZABÓ István, Cs.
A gyomai református gyülekezet története, a
harangok használata és szerepe a közösség éle-
tében. = *Vallási néprajz* 3. Módszerek és törté-
neti adatok. Tanulmánygyűjtemény dr. Újszászy
Kálmán 85. születésnapjára. (Szerk. Dankó Im-
re, Küllős Imola). Bp. 1985, ELTE Folklore
Tanszék. 301–324.
102.
SZAKOS Gyula
Gyászbeszéd Bárdos Lajos ravatalánál. = *MusSac*.
1987. 1. 2–3.
103.
SZENIK Ilona
Variáció és improvizáció a népzeneben. = *Ko-
runk*. 1987. 5. 385–387.
104.
SZITA Szabolcs
Vándor Sándor és a Dunakanyar. = *Dunakanyar*.
1987. 2. 66–68.
105.
SZOMJAS–SCHIFFERT György
Újabb adatok a magyar és a cseh-morva népzene
összehasonlításához. = *Ethn*. 1986. 2–4. 310–
333.
106.
TALLIÁN, Tibor
Bartók and his contemporaries. = *Bartók and
Kodály revisited*. 167–181.
107.
TARDY László
Liszt kórusok. = *MusSac*. 1987. 1. 12–13.
108.
TERÉNY Ede
Három idődimenzióban a dallamosság felé.
Terényi Ede zeneszerzővel beszélget László Fe-
renc. = *Korunk*. 1987. 5. 377–384.
109.
UJFALUSSY, József
Béla Bartók. = *Komponisten, auf Werk und Le-
ben befragt*. Leipzig, 1985. 174–192.

110.
VADÁSZ Róbert
Miben halt meg Beethoven? = A Hét. 1987. 44. 13.
111.
VARGA Jenő László
Gyógyít-e a zene? — Korunk. 1987. 5. 431—433.
112.
VARGA József
Kétszáz éves a Don Giovanni. = Hét. 1987. 44. 11.
Mozart: Don Giovanni.
113.
VARGYAS Lajos
A magyarság népzeneje. Bp. 1981, Zeneműkiadó.
Ism. Gergely, J[ean]. = Études Finno-Ougriennes. 1985. 199—207.
114.
VÁZSONYI, Bálint
Bartók and the twenty-first century some personal remarks to the discussion. = Bartók and Kodály revisited. 221—227.
115.
VIDOVSKY László
A zenei nevelés néhány kérdése. = Janus. 1987. 2. 81—87.
116.
VIKÁR, László
On the folk music arrangements of Bartók and Kodály. = Bartók and Kodály revisited. 99—105.
117.
WALDBAUER, Ivan
Conflict of tonal and non-tonal elements in Bartók's „free variations”. = Bartók and Kodály revisited. 199—209.
118.
ZIELINSKI, Tadeusz A.
Die modalen Strukturen im Werk Bartóks. = Jahrbuch Peters 1981/1982. Leipzig — Dresden, 1985. 18—29.
119.
ZOMBORI István
Az orgonakészítő Kováts István önéletírása. = Múzeumi Kutatások Csongrád megyében. 1986. 81—87.
120.
ZOMBORINÉ PÁNCZÉL Anikó
Szombatos dallamok a népi emlékezetben. = Vallási néprajz 3. Módszerek és történeti adatok. Tanulmánygyűjtemény dr. Ujszászy Kálmán 85. születésnapjára. (Szerk. Dankó Imre, Küllös Imola). Bp. 1985. ELTE Folklore Tan-szék. 382—441.
121.
ZSENGELLÉR Ferenc
Ceglédi zenekarok. = Ceglédi Turini Százás Küldöttség Múzeumbaráti Kör Értesítője. 1986. 53—77.

1988.

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK

a) *Önállóan megjelent munkák*

122.

Contemporary Hungarian composers of choral works. (Ed. Szilárd Biernaczky.) Bp. 1988, KÓTA. 32 p.

123.

EGRI, Péter

Literature, painting and music. Az interdisziplináris megközelítés a összehasonlító irodalomtudományban. Bp. 1988, Akadémiai Kiadó. 234 p. 6 t.

/Studies in modern philology 4./

124.

Éneklő Magyarország. Szerk. L. Nagy Katalin. Közreműk. Biernaczky Szilárd és C. Szalai Ágnes. Bp. 1988, Pallas. 56 p.

125.

HARGITA Pál

Öregharang, diáklarang. A Pápai Református Gyülekezet harangjainak története. Bp. 1988, Réday Gyűjtemény. 53 p.

126.

JEPPESEN, Knud

Ellenpont. A klasszikus vokális polifónia tankönyve. Ford. Ormay Imre. 2. kiad. Bp. 1988, Zeneműkiadó. 261 p.

Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 6. 18–19.

127.

KERTÉSZ Iván

Aidától Zerjínáig. Operakalauz rádióhallgatóknak és tévénezőknek. Bp. 1988, Gondolat. 463 p.

128.

KESZTLER Lórinca

Összhangzattan. A klasszikus zene összhangrendjének elmélete. Bp. 1988, Zeneműkiadó. 342 p.

129.

Ki kicsoda a magyar zeneéletben. Szerk. Székely András. 2., bőv. kiadás. Bp. 1988, Zeneműkiadó. 546 p.

Ism. [Biernaczky Szilárd] B. Sz.: = Kóta. 1988. 8. 19.

130.

PERNYE András

Fél évszázad fényében. Írások a zenéről. Vál. és szerk. Breuer János. Bp. 1988, Gondolat. 294 p.

131.

STRÉM Kálmán

Vitairat a zenei művelődésről. Bp. 1988, Zeneműkiadó. 263 p.

132.

Zenei éremgaléria. Időszaki kiállítás. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete Zenetörténeti Múzeum, Budapest, 1988. március. A forгатókönyvet írta és a kiállítást rendezte Kaisinger Rita, a rendezésben közreműködött Sz. Farkas Márta. Bp. 1988, MTA Zenetudományi Intézete. 46 p.

133.

Zenei írások a Köznevelésben 1945–1984. (Az anyagot gyűjtötte Balás Endre. Szerk. Lisztes László.) Kecskemét, 1988, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet. 96 p.

/Zenei bibliográfiák 1./

b) *Cikkek, tanulmányok*

134.

BEARDSLEY, Monroe C.

Vers és zene. = Tanulmányok az irodalomtudomány köréből. Szerk. Kanyó Zoltán, Siklaci István. Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 75–90.

135.

BORGÓ, András

Sándor Végh talk. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 112. 199–204.

136.

BOULEZ, Pierre – GERZSO, Andrew

Számítógépek a zenében. = Tudomány. 1988. 6. 10–19.

137.

BŐCS Attila

Az éneklés technikájáról. = Ének-zeneTan. 1988. 2. 68–71.

138.
BREUER János
Aki kérdez: a világ. Beszélgetés zenekultúránkról. = ÉletIrod. 1988. 22. 6.
139.
BREUER János
Égető válaszok ... LANTOS Ferenc: Tovább gondolkodtunk ... Hozzászólások Dobszay László gondolataihoz (Zene és humánium, Muzsika 9. szám). = Muzs. 1988. 11. 3–9.
140.
BREUER János
Egy emlékezetkihagyásról. = Kr. 1988. 8. 39.
Zoltai Dénes 60 éves.
141.
BREUER János
Karaí Józsefről – szubjektíven. = Kóta. 1988. 3. 3–4.
142.
BREUER János
Kortárs zene – kortárs előadó. = Kr. 1988. 5. 15–16.
143.
BREUER János
Lóczy János köszöntése. = ÉletIrod. 1988. 8. 6.
Zenekritikus, 80 éves.
144.
BREUER János
Mi mennyi...? Operagazdálkodás Nyugat-Európában és Budapesten. = Muzs. 1988. 7. 3–11.
145.
BREUER János
Recrudescunt vulnere ...? Feszültségek zenekultúránkban. = Kr. 1988. 4. 10–12.
146.
BREUER János
Vizsgálják a kritikus. Egy koncertbeszámoló margójára. = Kr. 1988. 3. 25–26.
Hozzászólás Fittler Katalin írásához, Kritika, 1987. 11. szám,
147.
BROCKHAUS, Heinz Alfred
Kedves kollegánk, igen tisztelt Bartha Dénes! = MZene. 1988. 3. 229.
Köszöntése 80. születésnapján.
148.
BUCSI László
Új zenei irányzat?! = MusSac. 1988. 2. 12–13.
A rockzene vallás- és bibliaellenes.
149.
CSENGERY Kristóf
Pro vagy kontra? Budapesti konferencia a nemzetközi zenei versenyekről. = Muzs. 1988. 11. 14–15.
150.
CZINKNÉ BÜKKÖSDI Valéria
Zenei szakirodalom magyar nyelven 1968–1977. Kaposvár, 1987. Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár.
Ism. [Pogány György] P. Gy. = Ktáros. 1988. 7. 437–438.
151.
DAHLHAUS, Carl
Homage. = MZene. 1988. 3. 230.
Bartha Dénes köszöntése 80. születésnapján.
152.
DECSÉNYI János
Az elektroakusztikus zene és jövő nagy kalandja. J. Győri László beszélgetése Decsényi János zeneszerzővel, a Magyar Rádió elektronikus zenei stúdiójának vezetőjével. = Kr. 1988. 8. 13–14.
153.
DOBSZAY László
„Mitől szkóla a szkóla?” = MusSac. 1988. 1. 6–7.
Az egyházi énekkarokról.
154.
DOBSZAY László
Zene és humánium. Tihanyi László 1986-os interjúja Dobszay Lászlóval. = Muzs. 1988. 9. 3–5.
155.
DOMINGO, Plácido
A négy nagy. Ford. Vajay Erzsébet. = Muzs. 1988. 10. 35–41.
Részlet Plácido Domingo Első negyven évem c. önéletrajzi kötetéből.
156.
ERDÉLYI Frigyesné
Flexibilis zenei osztályozási rendszer. Kiegészít-

- tési javaslatok az apparátus jelzetezéséhez. = KtáriFigy. 1988. 1. 50–67.
157.
FENYVES Lóránd
Amikor én pályakezdő voltam. Halász Péter riportja Fenyves Lóránddal. = Muzs. 1988. 4. 20–25.
158.
FEUER Mária
Felsőbb osztályba lépve. Beszélgetés Rigó Lászlóval, a Pesti Vigadó igazgatójával. = Muzs. 1988. 5. 3–9.
159.
[FITTLER Katalin] F. K.
Huszonöt éves a Liszt Ferenc Kamarazenekar. = Kr. 1988. 8. 43–44.
160.
FORRAI Katalin
Nem pénzkérdés. Hozzászólás Dobszay László gondolataihoz. = Muzs. 1988. 12. 18–19.
Dobszay László Zene és humánium c. írásához.
161.
FÜGEDI János
Mi a kinetográfia? – ÉletTud. 1988. 12. 362–363.
162.
GERTLER Endre
Amikor én pályakezdő voltam. Váczi Tamás beszélgetése Gertler Endrével. = Muzs. 1988. 3. 15–21.
163.
GESZTY Szilvia
„Énekelni az egész testtel kell!” Geszty Szilvia mesterkurzusa az Operaházban. J. Győri László interjúja. = Muzs. 1988. 12. 26–28.
164.
GÓCZA Gyuláné
Zenei szekció. = Ktáros. 1988. 10. 596–597.
A Magyar Könyvtárosok Egyesülete XX. Vándorgyűlésén a zenei szekció munkájának ismertetése.
165.
[GÓCZA Gyuláné – POGÁNY György – GERGELY Jánosné]
(G.P.G.) A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciója Pécssett. = Ktáros. 1988. 2. 87.
166.
GÖNCZY László
A holnap közönségéért. = Muzs. 1988. 11. 29–34.
Beszámoló a Kísérleti Művészeti Alkotótelep. Almamellék (Baranya megye) munkájáról.
167.
GRABÓCZ Márta
Bartók-Szeminárium 1988. = Muzs. 1988. 10. 20–22.
Beszámoló a szombathelyi Bartók-Szeminárium idei eseményeiről.
168.
GRABÓCZ Márta
Élt tizenhárom évet ... és feltámadt ... „Századunk zenéje” – a Magyar Rádió hangverseny-ciklusa 1988-ban. = Muzs. 1988. 8. 20–25.
169.
GRABÓCZ, Márta
La nouvelle sensibilité dans les com positions des années 1980. = Revue d'Esthétique, Nos. 13–14–15. 1988. No spéciale John Cage. 227–231.
170.
GRABÓCZ, Márta
Sonates et interludes pour piano préparé. = Revue d'Esthétique. Nos. 12–13–15. 1988. 223–226.
171.
HALÁSZ Péter
Bemutatjuk Nagy Miklóst. = Muzs. 1988. 5. 13–15.
Az Állami Hangverszenyzenekar első kürtöse.
172.
HALÁSZ Péter
Közösség és kultúra. Az IMS Cantus planus munkacsoportjának tanácskozása Tihanyban. = Muzs. 1988. 12. 20–21.
173.
HRČKOVÁ, Nada
Zenekritika és értékelés. Bratislava, 1986, Opus.
Ism. Tóth Anna. = Muzs. 1988. 8. 42–43.

174.
KERÉKGYÁRTÓ Mihály
Az Ózdi Olvasó Egylet és Dalárda. = Honism.
1988. 4. 49–51.
175.
KERÉNYI Mária
Bemutatjuk Lukin Mártát. = Muzs. 1988. 3.
22–24.
A Rádiókórus szólistája.
176.
KERÉNYI Mária
The image of music. – A zene képmása. = Inter-
press Graphic. 1988. 2. 10–17.
177.
KOLTAI Tamás
Aki előbb énekelt, mint látott operát. Beszélge-
tés Samuel Ramey-vel. = Muzs. 1988. 3. 26–29.
178.
KOLTAI Tamás
Ponnelle. = Muzs. 1988. 10. 15.
Elhunyt Jean-Pierre Ponnelle operarendező.
179.
KOLTAI Tamás
A zenében rejlik a titok. Beszélgetés Melis
Györggyel. = Muzs. 1988. 2. 20–24.
180.
KUCZY Károly
Hogyan szólnak a benedeki harangok? = Hon-
ism. 1988. 6. 56–59.
A szentbenedeki plébánia harangjának története.
181.
KÜRTHY András
Hat hónap a Scalában. Horpácsy Zsolt interjúja
Kürthy Andrással, az Operaház főtitkárával. =
Muzs. 1988. 10. 42–45.
182.
LÁNG István
Beépült életünkbe. = MZene. 1988. 3. 231.
Bartha Dénes köszöntése 80. születésnapján.
183.
LÁNG István
Felfrissíteni zenei életünket. Feuer Mária be-
szélgetése Láng Istvánnal. = Propagandista.
1988. 5. 75–80.
184.
LÁNG István
O madarském hudebním životě. = HudRozhledy.
1988. 7. 289–290.
185.
LÁSZLÓ Zsigmond
Költészet és zeneiség. Bp. 1985, Akadémiai Ki-
adó.
Ism. Kecskés András. = ItK. 1987–1988. 3.
367–370; Soltész Katalin. = It. 1987–1988. 3.
521–524.
186.
LOVÁSZ Béláné
Zenei rejtvény sorozat egy városi könyvtárban. =
Ktáros. 1988. 7. 407–408.
187.
LOVÁSZ Béláné
Zenei részleg Gyöngyösön. = Ktáros. 1988. 11.
664–667.
188.
A Magyar Zeneművészek Szövetsége Taggyűlé-
se. Dokumentumok, Láng István vitaindítója és
a hozzászólások. = MZene. 1988. 2. 115–
185.
189.
MARÓTHY János
Ismét: „Zene és társadalom”. – FÖLDES Imre:
Neveljünk értelmiségi muzsikuskokat! – VITÁ-
NYI Iván: Az a baj, hogy Dobszaynak igaza
van! Hozzászólások Dobszay László gondolatai-
hoz, Muzsika 9. szám. = Muzs. 1988. 10. 16–19.
190.
MARÓTHY János
Kísérleti zene, kísérleti zenetudomány – avagy
a zeneesztétika nyitott kérdései. = MZene.
1988. 2. 186–190.
191.
MARÓTHY János – BATÁRI Márta
A zenei végtelen. Bp. 1986. Zeneműkiadó.
Ism. Breuer János. = Muzs. 1988. 5. 46–
48.
192.
NAGY Alpár
A soproni Liszt-év. = SoprSzle. 1988. 3. 278–
283.

193.
 NYESZTYERENKO, Jevgenyij
 Nyesztyerenko. A művész Tűnődés a mesterségtől c. kötetének anyagából Szabó Mária fordításának felhasználásával válogatta és a magyar fejezetet összeállította Kerényi Mária. Bp. 1987, Zeneműkiadó.
 Ism. [Fittler Katalin] F. K. = Kr. 1988. 5. 34.
194.
 OROSZ Júlia
 Amikor én pályakezdő voltam. Kerényi Mária riportja. = Muzs. 1988. 6. 8–15.
195.
 RAJECZKY Benjámín
 In potentatibus octoginta anni. Köszöntjük Bartha Dénest. = MZene. 1988. 3. 227–228.
196.
 RAJECZKY Benjámín
 „Van-e egységes hullámhosszon gondolkodó magyar közönség?” Bosnyák Sándor beszélgetése Rajeczky Benjámínnal. = Honism. 1988. 1. 32–35.
197.
 RAJKA Péter – UNGVÁRI Tamás
 Zene és tánc számítógépen. = Mikroszámítógép Magazin. 1988. 3. 27–29.
198.
 RÁTKI András
 Levél egy művésznek – avagy gondolatok a demokráciáról. = Muzs. 1988. 2. 8–9.
 Válasz Strém Kálmán cikkére, Muzsika. 1987. 9. szám.
199.
 RÉTHY Eszter
 Amikor én pályakezdő voltam. Borgó András interjúja. = Muzs. 1988. 9. 6–11.
200.
 SÁGI, Mária – VITÁNYI, Iván
 Experimental research into musical generative ability. = Generative processes in music. Ed. John A. Sloboda. Oxford, 1988, Clarendon Press. 179–194.
201.
 SÁROSI Bálint
 Vészharangot nem kell kongatni. Jurkovicz János beszélgetése Sárosi Bálinttal. = Jászkunság. 1988. 2. 39–42.
202.
 SELMECZI György
 „A zene teljes életére vagyok kíváncsi”. J. Győri László beszélgetése Selmeczi Györggyel, a Miskolci Új Zenei Műhely vezetőjével. = Kr. 1988. 11. 34–35.
203.
 SIMON Géza Gábor
 A dzsesszdiszkográfia tudományáról. = Ktáros. 1988. 7. 401–403.
204.
 SIMON GÉZA Gábor
 Magyar jazzlemezek 1912–1984. Pécs, 1985.
 Ism. Pogány György. = Ktáros. 1988. 7. 436–437.
205.
 SOMOGYI László
 A kar mestersége. Feljegyzések egy rejtélyes szakmáról 1–2. = MZene. 1988. 1. 43–51; 2. 219–222.
206.
 SOÓS Imre
 Zenei könyvtárak létesítése. = Ktáros. 1988. 2. 77–78.
207.
 SPÁNYI Miklós
 Tapasztalatok egy Silbermann-hangolású orgonával. = Muzs. 1988. 2. 33–34.
 A szombathelyi Kálvária-templom 1986-ban elkészült Silbermann-hangolású Eule-orgonájáról.
208.
 SZÁLE László
 Zendülő zenészek. = Muzs. 1988. 2. 3–7.
 Beszámoló a Zeneművészek Szövetségének 1987. decemberi rendkívüli taggyűléséről.
209.
 SZIGETI István
 Új karmester generáció.
 Kovács László. = Muzs. 1988. 8. 16–19.
 Török Géza. = Muzs. 1988. 10. 46–48.
210.
 SZOKOLAY Sándor
 „Békés-Tarhos belém égetett tanulsága.” Szoko-

- Iay Sándor zeneszerzővel beszélget Zika Klára.
= Honism. 1988. 2. 38–42.
211.
TOKAJI András
Artikuláció és integráció. Tézisek a zene fejlődéséhez. = KultKöz. 1988. 2. 53–62.
212.
UJHÁZY László
Gondolatok egy asztali pozitív építése kapcsán.
= Muzs. 1988. 2. 35–38.
213.
VÁCZI Tamás
„A nevelők nevelésével kellene kezdeni...” = Muzs. 1988. 1. 3–15.
A zeneoktatás kérdéseiről.
214.
VAJDA János
Kívül tágasabb? Feuer Mária beszélgetése Vajda János zeneszerzővel. = Életrod. 1988. 23. 12.
215.
VÁNKAY Edina Sarolta
A komolyzenei bérleti hangversenyek rendezésének tapasztalatai Szentesen. Áttekintés az utóbbi 10 évad felnőtt és ifjúsági koncertjeiről. = Ének-zeneTan. 1988. 3. 134–136.
216.
VARGA Bálint András
3 kérdés – 82 zeneszerző. Bp. 1986, Zeneműkiadó.
Ism. Breuer János. = Muzs. 1988. 6. 42–44.
217.
VARGA Bálint András
Hogyan lehet egy előadóművész kreatív? Budapesti beszélgetés Gidon Kremerrel. = Muzs. 1988. 4. 33–36.
218.
VARGA Bálint András
Az új zene mecénása. Beszélgetés Stephen Plais-tow-val, a BBC új zenei főszerkesztőjével. = Muzs. 1988. 1. 21–24.
219.
VÁRNAI Ferenc
A zene tükrözése és tárgya. = Ének-zeneTan. 1988. 3. 109–119.
220.
VARRÓ Margit
A nagy zeneszerzők kettős arca. = Parl. 1988. 10–11. 41–46.
221.
VARRÓ Margit
Rajzok zenéhez. = Parl. 1988. 10–11. 47–63.
222.
VARRÓ Margit
Zongora: újítások a hangszeren. = Parl. 1988. 3. 31.
223.
VIDOVSZKY László
A filmzenéről. Weber Kristóf interjúja Vidovszky Lászlóval. = Jelenkor. 1988. 10. 960–964.
224.
VIDOVSZKY László
Az Új Zenei Stúdió és előzményei. Weber Kristóf interjúja Vidovszky Lászlóval. = Jelenkor. 1988. 7–8. 633–639.
225.
WILHEIM András
Megjegyzések A szisztéma és az ideához. = Muzs. 1988. 1. 29–31.
Hozzászólás Pierre Boulez Le système et l'idée c. tanulmányához.
- Kritikák (Hangverseny, opera, hanglemez)*
226.
BACH, Carl Philipp Emmanuel
Öt fuvolaverseny. Hungaroton SLPD 12902–03.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 8. 44–46.
227.
BACH, Johann Sebastian
G–dúr és g–moll szonáta. BWV 1027, 1028, 1029. Radioton SLPX 12794.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 6. 45–48.
228.
BACH, Johann Sebastian
Invenciók. Hungaroton SLPDL 31023.
Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1988. 10. 40–41;
Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 11. 46–47.

229.
BARTÓK Béla
Mikrokozmosz. Részletek. Hungaroton LPX 12915.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 9. 45–48.
230.
BATTA András
Bravó, Albert! Britten Albert Herringje az Operaházban. = Muzs. 1988. 11. 35–39.
231.
BATTA András
Tosca – mérsékelt égöv alatt. = Muzs. 1988. 6. 22–27.
232.
BEETHOVEN, Ludwig van
V. (c-moll) szimfónia. Decca – Hungaroton SLPXL 31021.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 5. 43–46, Lévai Júlia. = Életrod. 1988. 12. 12.
233.
BEETHOVEN, Ludwig van
f-moll zongoraszónáta. Hungaroton SLPD 31027.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 11. 45–46.
234.
Chaconne és passacaglia. Sárközy Gergely lemeze. Hungaroton SLPX 12666.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 8. 44–46.
235.
CSENGERY Kristóf
Bemutató. Kommentárok a kommentárokhoz. = Muzs. 1988. 3. 30.
Soproni József: Kommentárok egy Händel-témához.
236.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1. 33–37; 2. 40–44; 3. 43–48; 4. 37–39; 5. 37–42; 6. 28–36; 7. 35–41; 8. 33–38; 11. 40–44; 12. 42–46.
237.
CSENGERY Kristóf
Langyos fürdő. Korunk zenéje '88. = Muzs. 1988. 12. 29–38.
238.
Dalvándorlás. Szöveg- és dallampárhuzamok a Kárpát-medencében élő népek zenéjéből. Hungaroton SLPX 18119.
Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
239.
DONIZETTI, Gaetano
Szerelmi bájital. Melodia C 1019615–20.
Ism. Tallián Tibor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 2. 48–49.
240.
Dúdoltam én: Sebestyén Márta. Magyar népdalok. Hungaroton SLPX 18118.
Ism. Kőbányai János. = Életrod. 1988. 2. 12; Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
241.
Érdi Bukovinai Székely Népdalkör. Hungaroton SLPX 18120.
Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
242.
Este a Gyimesbe' jártam. Hungaroton SLPX 18130.
Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
243.
Ez a világ olyan világ. Magyar népzene. Radio-ton SLPX 18148.
Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
244.
FARKAS Zoltán
Bemutatók. Szegedi Kamarazenei Napok. = Muzs. 1988. 1. 38–40.
Bozay Attila: Improvizáció. – Balassa Sándor: Szőlőcske és Halacska. – Huszár Lajos: Kamarakonzert.
245.
FARKAS Zoltán
Hangverseny. = Muzs. 1988. 2. 44–45.
246.
FARKAS Zoltán
Vesztesek és győztesek. Orgonaverseney Liszt Ferenc emlékezetére. = Muzs. 1988. 11. 10–13.
247.
FEUER Mária
Kuhmo – napkeltétől napnyugtáig. Finnországi jegyzetek. = Muzs. 1988. 11. 16–20.

248.
FEUER Mária
A kulturális forradalom térdzoknijában. Händel modern térplasztikában. Cage forró csokoládéval. = Muzs. 1988. 10. 27–32.
Beszámoló a Holland Fesztivál bemutatóiról.
249.
FEUER Mária
Németóra. Berlini Ünnepi Hetek, 1987. = Muzs. 1988. 1. 17–20.
250.
FITTLER Katalin
A Budapesti Fesztiválzenekar nyári hangversenyeiről. = Kr. 1988. 11. 41.
251.
FITTLER Katalin
A Budapesti Tavasz Fesztivál hangversenyeiről. = Kr. 1988. 6. 43.
252.
FITTLER Katalin
Első ízben Budapesten. Itzhak Perlman és az Izraeli Filharmonikus Zenekar hangversenye. = Kr. 1988. 2. 43.
253.
FITTLER Katalin
„Hallgatni gyönyörű, bírálni nehéz.” A harmadik budapesti nemzetközi orgonaverseny után. = Kr. 1988. 12. 44–45.
254.
FITTLER Katalin
Izrael Egyiptomban. = Kóta. 1988. 6. 14.
Händel oratóriuma a Vigadóban.
255.
FITTLER Katalin
King's Singers – a hat Jolly Joker. = Kr. 1988. 9. 41–42.
256.
FITTLER Katalin
Mario és a varázsló. Vajda János egyfelvonásosa a TV és az Operaház színpadán. = Kr. 1988. 7. 44–45.
257.
[FITTLER Katalin] – fittler –
Marton Éva koncerten és hanglemezen. = Kr. 1988. 12. 45.
258.
FITTLER Katalin
Szezonzárás a Zeneakadémián. = Kr. 1988. 8. 43.
259.
GÖNCZY László
Áttörés előtt? I. Országos Zeneiskolai Improvizációs Találkozó. = Muzs. 1988. 8. 7–12.
260.
GÖNCZY László
Csalódások és remények. = Muzs. 1988. 6. 16–19.
Beszámoló a veszprémi XII. Országos Kamarazenekari Fesztiválról.
261.
GÖNCZY László
A csend hangjai. A mai magyar zene hete Szegeden. = Muzs. 1988. 7. 20–22.
262.
GÖNCZY László
Hidas Frigyes szerzői estje. = Muzs. 1988. 8. 27.
263.
GÖNCZY László
Szegedi évadmérleg. Operában: stílusváltás. = Ttáj. 1988. 8. 97–100.
264.
GRABÓCZ Márta
Bemutató. Kísérlet és szintézis. Dubrovay László szerzői estje. = Muzs. 1988. 7. 32–34.
265.
GRABÓCZ Márta
Bemutatók Párizsban. = Muzs. 1988. 4. 31–32.
266.
GRABÓCZ Márta
A fuvola és a mai zene. 6. Országos Fuvolás Találkozó. = Muzs. 1988. 8. 13–15.
267.
GRIFFITHS, Paul
Contemporary music at the Budapest music weeks 1987. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 109. 226–228.
268.
GRIFFITHS, Paul
From unpredictable Cage to predictable Tele-

- mann. New records. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 110. 234–236.
269.
GRIFFITHS, Paul
Hungaroton records; March 1988. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 111. 230–232.
270.
GRIFFITHS, Paul
New records and scores. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 112. 209–211.
271.
HALÁSZ Péter
En gros és en détail. A Figaro házassága az Operaházban. = Muzs. 1988. 3. 37–42.
272.
HALÁSZ Péter
Hangverseny. = Muzs. 1988. 6. 37–39.
273.
HALÁSZ Péter
Politika és paranoia. A Nabucco felújítása az Erkel Színházban. = Muzs. 1988. 3. 32–36.
274.
HALÁSZ Péter
Szögletes és gömbölyű. Az Idomeneo és a Varázsfuvola Bécsben. = Muzs. 1988. 9. 18–20.
275.
HALÁSZ Péter
Trisztán — két lábbal a földön állva. = Muzs. 1988. 7. 26–31.
276.
HALÁSZ Péter
Újdonságok (?) Henry Purcell Didója és Vajda János Mariója. = Muzs. 1988. 4. 9–15.
277.
HÄNDEL, Georg Friedrich
Il pastor fido. Hungaroton SLPD 12912–914.
Ism. Kovács Sándor — Ujházy László. = Muzs. 1988. 12. 46–48.
278.
HÄNDEL, Georg Friedrich
János passió. Hungaroton SLPD 12908.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 1. 19; Kovács Sándor — Ujházy László. = Muzs. 1988. 4. 43–46.
279.
HOLLÓS Máté
Mario és a Varázsló Vajda János operaszínpadán. = Kr. 1988. 1. 34–35.
280.
Horowitz, Vladimir zongorázik. DGG — Hungaroton SLPDL 12937.
Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1988. 4. 44; Kovács Sándor — Ujházy László. = Muzs. 1988. 5. 43–46, Szűcs Péter hozzászólása Kovács Sándor kritikájához. = Muzs. 1988. 10. 48.
281.
HORPÁCSY Zsolt
Debreceni Traviata. = Muzs. 1988. 1. 41–42.
282.
HORPÁCSY Zsolt
Káosz zene helyett? Sosztakovics Kisvárosi Lady Macbeth című operája Nyugat-Berlinben. = Muzs. 1988. 9. 21–23.
283.
HORPÁCSY Zsolt
Posa, a plebejus. Verdi Don Carlosa a Csokonai Színházban. = Muzs. 1988. 5. 35–36.
284.
KAISINGER Rita
„Ifjú Szívek” — régi hangszereken. = Kóta. 1988. 4. 17–18.
285.
KAISINGER Rita
Nemzetközi Népzenei Fesztivál, Kaustinen '88. = Muzs. 1988. 10. 33–34.
286.
KERÉNYI Mária
A deheroizált hős. Borogyin Igor hercege a Szegedi Nemzeti Színházban. = Muzs. 1988. 1. 42–44.
287.
KERÉNYI Mária
Az isten is csak ember. Kupfer és Barenboim új Ringje Bayreuthban. = Muzs. 1988. 11. 21–28.
288.
KERÉNYI Mária
Jago színháza. Otello-bemutató Szegeden. = Muzs. 1988. 5. 32–35.

289.
KERÉNYI Mária
Jegyzetlapok. Bécs, 1987. november 25. =
Muzs. 1988. 2. 28–29.
290.
KERÉNYI Mária
Jubilánsok fesztiválja. Verdi és Wagner Drezdában. = Muzs. 1988. 8. 28–32.
291.
KERÉNYI Mária
Tóth János. = Muzs. 1988. 4. 16–19.
Operaénekes.
292.
KOLTAI Tamás
Háry János elkomorul. Kodály dalműve az Erkel Színházban. = Muzs. 1988. 12. 39–41.
293.
KOLTAI Tamás
Vasóköl avagy Harry Kupfer Don Giovannija. = Muzs. 1988. 2. 25–27.
294.
Laudate pueri. Hungaroton SLPD 12882.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 4. 44–46.
295.
Lőrincréve népzeneje. Maros menti táncmuzsika. Hungaroton SLPX 18102.
Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
296.
MÁCSAI János
Halle a régi, bevált úton. Händel-Festspiele 1988. = Muzs. 1988. 9. 24–27.
297.
MÁCSAI János
Hangverseny. = Muzs. 1988. 2. 45–46.
298.
Magyar népdalok Bartók Béla és Kodály Zoltán feldolgozásában. Hungaroton LPXL 31109.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 9. 48.
299.
Magyarországi táncszínház. Hungaroton SLPX 18144.
Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.
300.
MALINA János
Búcsú a gyerekcipőktől. Főiskolás Régi Zenei Napok a Régi Zeneakadémián. = Muzs. 1988. 5. 10–12.
301.
MALINA János
A Kodály-kórusok interpretációjának új etalonja. = Muzs. 1988. 6. 40–41.
302.
MARÓTHY János
Bemutató. Stúdió és/vagy koncert. = Muzs. 1988. 6. 20–21.
Sáry László, Csapó Gyula, Jeney Zoltán, Serei Zsolt és Dukay Barnabás művei.
303.
MARÓTHY János
Hangverseny. = Muzs. 1988. 6. 39.
304.
MERRICK, Paul
Hungarian church music. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 112. 205–208.
305.
MONTEVERDI, Claudio
Combattimento di Tancredi e Clorinda. Hungaroton SLPD 12952.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 12. 46–48.
306.
MOZART, Wolfgang Amadeus
B-dúr cassatio, K 99. Hungaroton SLPD 12860.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 4. 44–46.
307.
MOZART, Wolfgang Amadeus
Kürtversenyek. Hungaroton SLPD 12880.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 8. 44–46.
308.
MOZART, Wolfgang Amadeus
Serenade. Hungaroton SLPD 12861.
Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 4. 45–47.
309.
Musica Curiosa. Hungaroton SLPD 12874.

Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 4. 44–46.

310.

PAGANINI, Niccolò

24 capriccio. Radioton SLPX 31052–53.

Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 6. 45–48.

311.

PÉTERI Judit

Hangverseny. = Muzs. 1988. 8. 38–40.

312.

ROMHÁNYI Ágnes

Veronai aréna 1988. = Muzs. 1988. 10. 23–26.

313.

RÓNA Katalin

Jazztörténet a televízióban. Hang és vizualitás. = Muzs. 1988. 5. 16–17.

314.

ROSSINI, Giacchino

Stabat Mater. Hungaroton SLPXL 12804.

Ism. Biernaczký Szilárd. = Kóta. 1988. 1. 19, Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 5. 43–46.

315.

SZÁLE László

Egy botfűlű feljegyzései. Szerzői nap Debrecenben. = Muzs. 1988. 4. 26–28.

Sáry László szerzői napja.

316.

SZÉKELY András

„Happy birthday dear Wolfgang ...” Születésnap-i Mozart-koncert Bécsben. = Muzs. 1988. 4. 29–30.

317.

SZÉKELY András

Merre tovább, Göttingen? = Muzs. 1988. 9. 28–29.

318.

Szent István emlékezete. Hungaroton SLPX 31042.

Ism. Fittler Katalin: Egyházi zene – hanglemezen. = Kr. 1988. 10. 40.

319.

Szent Miklós játékok. Hungaroton SLPD 12887–88.

Ism. Tallián Tibor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 1. 44–47.

320.

TIHANYI László

„Hétfői” gondolatok. A milánói Scala Stockhausen-bemutatója nyomán. = Muzs. 1988. 7. 23–25.

321.

TÓTH Anna

Zenei körkép az NDK-ból. = Muzs. 1988. 5. 22–23.

322.

VERDI, Giuseppe

Aida. Radioton LPX 31006–8.

Ism. Kovács Sándor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 6. 45–48.

323.

VERDI, Giuseppe

Attila. Hungaroton SLPD 12934–35.

Ism. Tallián Tibor – Ujházy László. = Muzs. 1988. 2. 46–48.

324.

Villanypásztor. Vízöntő. Hungaroton SLPX 18133.

Ism. Széll Jenő. = Muzs. 1988. 7. 44–48.

II. ÁLTALÁNOS ZENETÖRTÉNET

a) *Önállóan megjelent munkák*

325.

DEATHRIDGE, John – DAHLHAUS, Carl

Wagner. Ford. Tallián Tibor. Bp. 1988, Zene-műkiadó. 202 p.

/Grove monográfiák./

326.

DOBSZAY, László – PRÓSZÉKY, Gábor

CAO – ECE. Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae. A preliminary report. Bp. 1988, MTA Zenetudományi Intézet. 393 p.

327.

JUHÁSZ Előd

Bernstein és Budapest. Berstein story II. Bp. 1988, Szabad Tér. 116 p. 14 t.

328.
KOLNEDER, Walter
Bach-lexikon. Ford. és kiegészítette Székely
András. Bp. 1988, Gondolat. 345 p.
329.
LENDVAI, Ernő
Verdi and Wagner. Bp. 1988, International
House. 504 p.
/Series Bartók and the 19century./
330.
MEER, John Henry van der
Hangszerek az ókortól napjainkig. Bp. 1988,
Zeneműkiadó. 281 p.
Ism. [Biernaczky Szilárd] B. Sz. = Kóta.
1988. 7. 19.
331.
PERNYE András
Giacomo Puccini. 2. kiad. Bp. 1988, Zenemű-
kiadó. 146 p.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 6. 18.
332.
SACHS, Harvey
Toscanini. Ford. Gergely Pál. Bp. 1988, Zene-
műkiadó. 429 p.
Ism. [Biernaczky Szilárd] B. Sz. = Kóta.
1988. 7. 19.
- b) Cikkék, tanulmányok*
333.
AUGUSTINUS
A zenéről. Részletek. Ford. Fajcsék Magda. =
Az égi és a földi szépről. Források a későantik
és a középkori esztétika történetéhez. (A köte-
tet válogatta, szerkesztette, az előszót, a bevezet-
ő szövegeket és a jegyzeteket írta Redl Ká-
roly.) Bp. 1988, Gondolat. 87–95.
334.
BÁCSKAI György
Domenico Cimarosa: A párizsi festő. Bp. 1988,
Hungaroton. 49 p. = Kísérőfüzet Cimarosa:
A párizsi festő c. vígoperájának lemezfelvételé-
hez, Hungaroton SLPD 12972–74.
335.
BALÁZS, István
Rodion Schtschedrin: Die toten Seelen. = Melos.
1988. 1. 55–105.
336.
BASSANO, Giovanni
Ricercate, passagi et cadentie. Zürich, Edition
Pelikan.
Ism. Bónis Ferenc: Olasz diminúció tanok a
XVI–XVII. századból. = Parl. 1988. 12. 28–29.
337.
BÉRES György
„Vissza a forráshoz!” A gregorián éneklés új
módja a solesmesi bencések ajánlása szerint. =
MusSac. 1988. 1. 11–14; 2. 1–6.
338.
BOETHIUS
A zenéről. Részletek. Ford. Élesztős László,
Redl Károly. = Az égi és a földi szépről. Forrá-
sok a későantik és a középkori esztétika törté-
netéhez. (A kötetet válogatta, szerkesztette, az
előszót, a bevezető szövegeket és a jegyzeteket
írta Redl Károly). Bp. 1988, Gondolat. 142–
152.
339.
BOJTI János – PAPP Márta
Irodalmi szatíra Sztaszovról és Muszorgszkijról.
= Muzs. 1988. 5. 26–31.
340.
BREUER, János
Schoenberg and his Hungarian advocates. =
NHQu. Vol. 29. 1988. No. 110. 227–233.
Balabán Imre és Arnold Schoenberg kapcsolata.
341.
BREUER, János
Schoenberg's paintings. „Vision, impressions
and fantasies” a 1912 exhibition in Budapest. =
NHQu. Vol. 29. 1988. No. 111. 215–221.
342.
DOBSZAY Ágnes
Joseph Haydn: Az évszakok. = Ének-zeneTan.
1988. 5. 204–208.
343.
DOBSZAY László
„Mos patriae”. = MZene. 1988. 4. 343–345.
Általános európai tradíció és helyi sajátosságok
a középkori zenei liturgiában.

344.
DOBSZAY László
A zsolozsma – tegnap és ma. = Vig. 1988. 2. 88–97.
345.
DOLINSZKY Miklós
Bach írta ...? Kérdőjelek az Esz-dúr fuvalaszona hitellessége körül. = MZene. 1988. 1. 3–27.
346.
DOMOKOS Zsuzsa
Egy nagy muzsikusi zenei újságja 3. Robert Schumann a Neue Zeitschrift für Musik élein 1834–1844. = Parl. 1988. 3. 24–25.
347.
FALVY, Zoltán
Middle-East European court music, 11–16th centuries. = SM. Tom. XXIX. 63–105.
348.
FALVY Zoltán
Történeti zeneszociológia: a Simplicissimus-jelenség. = MZene. 1988. 3. 264–266.
349.
FARKAS Zoltán
Ludwig van Beethoven: D-dúr hegedűverseny. = Ének-zeneTan. 1988. 5. 209–213.
350.
FITTLER Katalin
Grove-monográfiák. = Kr. 1988. 3. 35.
351.
GÁT Eszter
Teufelsdorfer contra Stauffer. = Muzs. 1988. 9. 14–17.
Peter Teufelsdorfer és Johann Georg Stauffer 19. századi hangszerkészítőkről.
352.
GROCHÉO, Johannes de
A zenéről. Ford. Fajcsék Magda. = Az égi és a földi szépről. Források a későantik és a középkori esztétika történetéhez. (A kötetet válogatta, szerkesztette, az előszót, a bevezető szöveget és a jegyzeteket írta Redl Károly). Bp. 1988, Gondolat. 439–461.
353.
HÉZSER Zoltán
Mozart: Figaro házassága. Bp. 1988. Hungaroton. 23 p. = Kísérőfüzet Wolfgang Amadeus Mozart: Figaro házassága c. vígoperájának lemezfelvételéhez, Hungaroton SLPDL 31071–074.
354.
KÁRPÁTI, András
Translation or compilation? Contributions to the analysis of sources of Boethius De institutione musica. = SM. Tom. XXIX. 5–33.
355.
KOMLÓS Katalin
Hangszerkezelés és textúra W. A. Mozart érettkori zongoratrióiban. = MZene. 1988. 3. 272–282.
356.
KROÓ György
A király trombitái. = MZene. 1988. 3. 292–302.
Wagner Lohengrin c. operájának történelmi részletei, zenei dramaturgiája.
357.
LA GRANGE, Henry–Louis de
Mahler és a Metropolitan opera. Ford. ifj. Nádori Péter. = Muzs. 1988. 12. 3–13.
358.
LISE, G. – RESCIGNO, E.
A 18. századi opera. Ford. Tallián Tibor. Bp. 1986, Zeneműkiadó.
Ism. Dolinszky Miklós. = Muzs. 1988. 8. 40–42.
359.
MALINA János
Pisendel és a korabeli Vivaldi-interpretáció. = Muzs. 1988. 12. 23–25.
Johann Georg Friedrich Pisendel (1687–1755) hegedűvirtuózról.
360.
MALINA János
Purcell: Dido és Aeneas. Egy társtalan opera anatómiája. = Muzs. 1988. 4. 3–8.
361.
MARCHESI, G.
Verdi. Ford. Eöszé László. Bp. 1986. Zeneműkiadó.
Ism. Dolinszky Miklós. = Muzs. 1988. 8. 40–42.

362.

MÖLLER, Hartmut

Zur Reichenauer Offiziumstradition der Jahrtausendwende. = SM. Tom. XXIX. 35–61.

363.

NAGY András

És akkor Gustav Mahler átsétált Budapesten. Biográfiai és eszmetörténeti előtanulmányok. = Újhold-Évkönyv 1988/1. Bp. 1988, Magvető. 316–339.

364.

ORSELLI, C.

A madrigál és a velencei iskola. Ford. Jászay Magda. Bp. 1986, Zeneműkiadó.

Ism. Dolinszky Miklós. = Muzs. 1988. 8. 40–42.

365.

Az opera születése. Ford. Jászay Magda. Bp. 1986, Zeneműkiadó.

Ism. Dolinszky Miklós. = Muzs. 1988. 8. 40–42.

366.

PÁNDI Marianne

Bízet. = Műzsák. 1988. 3. 30–31.

367.

PÁNDI Marianne

Egy Mozart-dallam életrajza. = MZene. 1988. 3. 267–271.

368.

PÁNDI Marianne

Mindenki tapsolt. = Műzsák. 1988. 4. 38–39. Pietro Mascagni.

369.

PASZTERNAK, Borisz

Szkrajabin. Visszaemlékezés. = Muzs. 1988. 2. 17–19.

370.

PÉTERI Judit

Georg Friedrich Händel: F-dúr szvit – Vízizene. = Ének-zeneTan. 1988. 4. 153–156.

371.

PÉTERI Judit

Georg Friedrich Händel: A hűséges pásztor. Bp. 1988, Hungaroton. 27 p. = Kísérőfüzet Georg Friedrich Händel: A hűséges pásztor c. ope-

rájának lemezfelvételéhez, Hungaroton SLPD 12912–914.

372.

PÉTERI Judit

Johann Sebastian Bach: h-moll zenekari szvit, BWV 1067. = Ének-zeneTan. 1988. 4. 149–152.

373.

RESCIGNO, Eduardo – GARAVAGLIA, Renato

A keresztény és világi ének a középkorban. Bp. 1987, Zeneműkiadó.

Ism. [Biernaczky Szilárd] B. Sz. = Kóta. 1988. 2. 19; Dolinszky Miklós. = Muzs. 1988. 8. 40–42.

374.

SCHICK, Leonid

Zongoraóra egy előadóművésszel. Szergej Prokofjev: Gyermekezene, Op. 65. Ford. Halász Péter. = Parl. 1988. 3. 15–21.

375.

SOMFAI, László

Le „style savant” de Haydn: les stratégies thématiques dans le quatuor „Les Quintes”. = Analyse Musicale. 1988. Octobre. 51–57.

376.

SOMFAI László

Urtext vagy fakszimile. A régizene-játék új filozófiája – kérdőjelekkel. = Muzs. 1988. 9. 12–13.

377.

SPÁNYI Miklós

Hogyan jártam Carl Philipp Emmanuel Bach-hal? = Muzs. 1988. 12. 22.

378.

TARJÁNYI Zoltán

Az Ordinárium spirituális háttere. = MusSac. 1988. 2. 10–11.

379.

UJFALUSSY József

Egy faun délutánja. Mallarmés Debussy – vers és zene. = MZene. 1988. 4. 335–339.

380.

UJFALUSSY József

Tamino a válaszüton. Bp. 1986, Zeneműkiadó. Ism. Fittler Katalin. = Parl. 1988. 4. 27–28.

381.

VÁRNAI Péter

„Wie bitter sind der Trennung Leiden ... Egy toposz vándorútja. = MZene. 1988. 3. 283–291.

Zenei toposzok a 18. század végétől, Mozart, Verdi, Beethoven műveiben.

382.

ZEKE Lajos

175 éve született Richard Wagner. = Esemény-naptár. 1988. 2. 31–36.

III. MAGYAR ZENETÖRTÉNET

a) *Önállóan megjelent munkák*

383.

Bartók Béla köszöntése. Megjelent Bartók Béla hamvainak hazaszállítása alkalmából 1988. július 7-én. (Vál. és a jegyzeteket írta Kovács Sándor. Bev. Keresztury Dezső. Szerk. Szántó Tibor). Bp. 1988, Láng. 57 p.

Ism. Bónis Ferenc. = Parl. 1988. 9. 20–21.

384.

ERDŐS János

A szegedi kóruskultúra 125 éve 1863–1988. Szeged, 1988, Csongrád Megyei Tanács Művelődési Központja. 84 p.

385.

Hommage à Lajtha. Két írás Lajtha Lászlótól. Bev. és szerk. Berlász Melinda. Szombathely, 1988, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ. 21 p.

386.

Az Ipari Szövetkezetek Kecskeméti Kodály Kórusa jelene és múltja 1888–1988. (Összeáll. Zsiga Lászlóné.) Kecskemét, 1988, Kodály Kórus. 24 p.

387.

Kétszáz éves Pécssett az állami zeneoktatás, 1788–1988. Írták Szkladányi Péter, Nádor Tamás, Vargha Dezső, Antal György. Szerk. Dobos László. Pécs, 1988, Városi Tanács. 128, [6] p.

Ism. Nemes István: Tanulmánykötet a pécsi kétszáz éves állami zeneoktatásról. = Baranyai-Műv. 1988. 2. 39–43.

388.

LEGÁNYNÉ HEGYI Erzsébet

Stílusismeret Kodály pedagógiai művei alapján. 3. A romantika stílusjegyei. Bp. 1988, Zeneműkiadó. 162 p.

389.

Magyarország zenetörténete 1. Középkor. Szerk. Rajeczky Benjamin. Írta Dobszay László, Falvy Zoltán, Sz. Farkas Márta, Rajeczky Benjamin, Szendrei Janka, Vargyas Lajos. Bp. 1988, Akadémiai Kiadó. 627 p. 40 t.

Ism. Biernaczký Szilárd. = Kóta. 1988. 6. 19; Rybaric, Richard. = Hudobny Život. 1988. 21. 6.

390.

MÉSZÁROS István

Óvodai zenei nevelésünk másfél évszázada. Bp. 1988, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 256 p.

391.

NAGY Árpád

Az Ungaresca Táncegyüttes története. Szombathely, 1988, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ. 38 p.

392.

NÉMETH István

Zengj nekünk dalt. Országos munkásdalos találkozó Szombathelyen. Szombathely, 1988, Megyei Tanács. 170 p.

393.

ORODÁN Sándor

„A dal ugyanaz marad”. A BM Határórség Központj Zenekarának története. Bp. 1988, BM Határórség. 228 p.

394.

SCHNEIDEREIT, Otto

Lehár. (Ford. Meller V. Ágnes). Bp. 1988, Zeneműkiadó. 270 p.

395.

TALLIÁN Tibor

Bartók fogadtatása Amerikában 1940–1945. Bp. 1988. Zeneműkiadó. 272 p.

Ism. [Biernaczký Szilárd] B. Sz. = Kóta. 1988. 8. 19.

396.

TALLIÁN Tibor

Béla Bartók. The man and his work. Bp. 1988.

Corvina. 281. p.
németül: Béla Bartók. Sein Leben und Werk.
Bp. 1988, Corvina. 313 p.

b) Cikkek, tanulmányok

397.

BALÁS Gábor

Dallam és színijátékszás. = A székely művelődés évszázadai. Szerk. Balás Gábor. Bp. 1988, Panoráma. 212–234.

398.

BÁRDOS Kornél

Eger zenéje 1687–1887. Bp. 1987, Akadémiai Kiadó.

Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 6. 18; = *Hudobny Život*. 1988. 17. 6.

399.

BÁRDOS Kornél

Hangszeres zeneoktatás a középiskolákban az Entwurf hatására a 19. század második felében. = *BaranyaiMűv.* 1988. 2. 34–38.

400.

BÁRDOS, Kornél

Štruktúra hudobného života Bratislavy v XVII. storočí. = Bratislavský hudobný barok. (Red. Mária Balážiková.) (Bratislava, 1988, MDKO). 21–28.

401.

BÁRDOS Kornél

XVI–XVII. századi számadáskönyvek és jegyzőkönyvek kiegészítő adatai „Erdély zenetörténeté”-hez. = *MZene*. 1988. 3. 251–255.

402.

Bartók Béla nyilatkozata a Magyar Jövőnek. Moór Péter riportja. = Budapest. 1988. 7. 34–35.

A New Yorkban megjelenő Magyar Jövő c. folyóirat 1945. május 1-jei számában megjelent interjú újraközlése.

403.

BARTÓK Béla, ifj.

Bartók Béla hazatér. = *Muzs.* 1988. 6. 3.

404.

BERLÁSZ Melinda

Bartha Dénes, a Székesfővárosi Zenekar művészeti igazgatója, 1947–49. Válogatás a műkö-

désére vonatkozó levéltári dokumentumokból. = *MZene*. 1988. 4. 415–429.

405.

BERLÁSZ Melinda

Lajtha Lászlóra emlékezünk. = *Confessio*. 1988. 2. 82–87.

406.

BÓNIS Ferenc

Bartók hat nyilatkozata. = *MZene*. 1988. 4. 395–403.

407.

BÓNIS Ferenc

Kodály estjének három másodperce. = *Kortárs*. 1988. 5. 123–125.

408.

BÓNIS Ferenc

Somogyi László 1907–1988. = *Parl.* 1988. 12. 10.

409.

BÓNIS, Ferenc

Three days with Sándor Veress the composer. Part 1–3. = *NHQu*. Vol. 28. 1987. No. 108. 201–210; Vol. 29. 1988. No. 109. 217–225; No. 111. 208–214.

410.

BÓNIS Ferenc

Tizenöt esztendő Szabolcsi Bence nélkül. = *Parl.* 1988. 5. 7–8.

411.

BÓNIS Ferenc

Tóth Aladár emlékezete. = *Parl.* 1988. 5. 8–9.

412.

BÓNIS, Ferenc

Zwei unbekannte Bartók-Briefe. Vorspiel zur Polemik „Ungarische Musik? Zigeunermusik? = *NZM*. 1988. 12. 10–16.

413.

BOROSS Sándor

Az énekíró Pálóczi Horváth Ádám. = *Horizont*. 1988. 3. 35–37.

414.

BOTTA István

Evangelikus költők és énekszerzők a XVI–XVII. században. = *Leikipásztor*. 1988. 6. 332–337.

415.
BREUER János
Bartha Dénes az intézményes zenetudományi kutatásokért. = MZene. 1988. 4. 404–414.
416.
BREUER, János
Bartók and Schoenberg. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 112. 189–198.
417.
BREUER János
Bartóktól Bartókig. = Élettrod. 1988. 27. 1., 4.
418.
BREUER János
Egy korai Bartók-lemezről. = Muzs. 1988. 2. 10–16.
419.
BREUER János
Énekeljenek-e az iskolás gyerekek? Veres Péter elfeledett írása a zeneoktatásról. = Muzs. 1988. 3. 3–5.
420.
BREUER János
Laodameia. Babits Mihály nyilatkozata Kósa György kantatájáról. = Muzs. 1988. 2. 30–32.
421.
BREUER János
A modern zenekritika forrásánál. Bartha Dénes 80. születésnapjára. = Muzs. 1988. 10. 3–14.
422.
BREUER János
Szovjet zene Magyarországon 1920–1944. Bp. 1987, Zeneműkiadó.
Ism. Bartók János: A zene üzenete. = ÚjJ. 1988. 6. 118–121; Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 2. 19; Fodor András. = Muzs. 1988. 4. 40–41; Gábor István. = Parl. 1988. 5. 25–26.
423.
BREUER János
Töredékek Kadosa Pál levelesládájából. = Muzs. 1988. 9. 32–37.
424.
DOBSZAY László
A középkori magyar liturgia István kori elemei? = Szent István és kora. Szerk. Glatz Ferenc, Kardos József. Bp. 1988, MTA Történettudományi Intézet. 151–155.
425.
EÖRDÖGH János
Emlék. = Kóta. 1988. 7. 7.
Jeney Zoltán pályakezdése.
426.
EŐSZE László
Rácz Aladár. = Parl. 1988. 12. 12–13.
427.
EŐSZE László
Szokolay Sándor: Ecce homo. Bp. 1988, Hungaroton. 23 p. = Kísérőfüzet Szokolay Sándor: Ecce homo c. passió-operájának lemezfelvételéhez. Hungaroton SLPX 12967–69.
428.
ERDÉLYI, Sándor
„Informatio” at the episcopate of Vác by the Poson capitular on its own musicians. = SM. Tom. XXIX. 303–323.
429.
ERDÉLYI Zsuzsanna
Populus meus. Domokos Pál Péter hitvallása. = Muzs. 1988. 7. 12–19.
430.
FARKAS, Zoltán
Béla Bartók: 5 Frauen-, Männer- und Knaben-Chöre mit kleiner Orchesterbegleitung. = Kóta. 1988. Extraausgabe. 39.
431.
FARKAS Zoltán
Zoltán Kodály: János Háy Abentauer Nagybony bis zur Wiener Burg. = Kóta. 1988. Extraausgabe. 36–37.
432.
FARKAS Zoltán
Zoltán Kodály: Pange lingua. = Kóta. 1988. Extraausgabe. 40.
433.
FERENCZI Ilona
A Simontornyai graduál-töredék. 17. század második fele. = MZene. 1988. 3. 256–263.

434.
FERENCZI, Ilona – HULKOVÁ, Marta
Tabulatura Vietoris saeculi XVII. = SM. Tom. XXIX. 107–136.
435.
GÁBOR Éva
Egy barátság emlékei. Két ismeretlen dokumentum Révész Géza hagyatékából. = Muzs. 1988. 8. 3–6.
Bartók Béla eddig publikálatlan levele Révész Gézához.
436.
GILLIES, Malcolm – GOMBOCZ, Adrienne
The „Colinda” fiasco: Bartók and Oxford University Press. = MusLetters. 1988. 4. 482–494.
437.
GOMBOCZNÉ KONKOLY Adrienne
Újabb dokumentumok Bartók és az A.K.M. osztrák jogvédő társaság kapcsolatáról. = MZene. 1988. 1. 52–112.
438.
HAMBURGER Klára
Liszt és Pauline Viardot-García. Hét kiadatlan levél ürügyén. = MZene. 1988. 3. 311–323.
439.
HAMBURGER, Klára
Three unpublished letters by Liszt to Saint-Saëns. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 111. 222–229.
440.
HAMVAS Béla
Bartók. = KultKöz. 1988. 1. 79–83.
441.
HEGYI István
Kodály és a külföldi zeneoktatási módszerek. = BaranyaiMűv. 1988. 2. 50–55.
442.
Hungarian dances 1784–1810. Ed. and introduced by Géza Papp. Bp. 1986, MTA Zenetudományi Intézet. Musicalia Danubiana 7.
Ism. Domokos Mária. = Muzs. 1988. 7. 42–43; Novák, Petr. = Jahrbuch für Volksliedforschung. Jg. 33. 197–198.
443.
ITTZÉS, Mihály
Kodály and Liszt. = BulletinKodály. 1988. 1. 22–30.
444.
ITTZÉS Mihály
Kodály-kórusok idegen nyelvű címei 1–2. = Kóta. 1988. 4. 7., 19; 5. 3.
445.
KECSKEMÉTI, István
Images of handwriting in Kodály's early music autographs. = BulletinKodály. 1988. 1. 3–21.
446.
KECSKEMÉTI István
A zeneszerző Kodály. Kecskemét, 1986, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet.
Ism. Breuer János. = MZene. 1988. 2. 223–224.
447.
KENNEDY, Paula
Dohnányi and Novák. A study in early twentieth-century Central European musical history. = NHQu. Vol. 29. 1988. No. 109. 229–234.
Dohnányi Ernő és Vitežslav Novák.
448.
KERESZTURY Dezső
Bartók Béla köszöntése. = Budapest. 1988. 7. 32–33.
449.
KIRÁLY Péter
Bakfark Krakkói Lantkönyve utánnyomásának egy változata. = MKSzle. 1988. 1. 64–67.
450.
KIRÁLY Péter
Magyarországi Lukács orgonatabulatúrája? = Muzs. 1988. 2. 38–39.
451.
KODÁLY Zoltán
Psalmus Hungaricus, Op. 13. Bp. 1987, Helikon.
Ism. Breuer János: „Mikoron Dávid ...” = ÉletIrod. 1988. 2. 11; Gábor István. = Parl. 1988. 4. 29–30.

452.
KOLOSS István
75 éve született Lisznyay Szabó Gábor. =
MusSac. 1988. 1. 5–6.
453.
KÓSA Ferenc
A 90 éves OMCE vázlatos története 1–2. =
MusSac. 1987. 2. 1–4; 1988. 1. 1–4.
454.
KRAUKLISZ, Georgij Vilhelmovics
Ferenc Liszt i ruszskaja muzükalnaja kultura. =
SM. Tom. XXIX. 285–294.
455.
KÜRTHY, András
L'histoire du rapport de Liszt et de la Casa Ricordi refletée par leur correspondance. = SM. Tom. XXIX. 325–342.
456.
LÁSZLÓ Ferenc
A Cantata Profana szövegének ismeretlen változata: a „műhelypéldány”. = MZene. 1988. 2. 191–196.
457.
LEGÁNY, Dezső
Franz Liszt in Hungary 1874–1886. Bp. 1986, Ed. Musica.
Ism. Eckhardt, Mária. = SM. Tom. XXIX. 424–428; Foltin, Béla. = JournalAmLisztSoc. Vol. 22. 1987. 74–75.
458.
LEGÁNY Dezső
Két mester. Liszt öröksége. – Lajtha László. = Dtáj. 1988. 4. 44–52.
459.
LEGÁNY Dezső
Lajtha László. = MusSac. 1988. 1. 7–9.
460.
LEGÁNY Dezső
Liszt és a művész Zichy. = MZene. 1988. 3. 303–310.
Zichy Géza és Zichy Mihály.
461.
LENOIR, Yves
Réflexions sur l'activité scientifique de Béla Bartók à la lumière de ses recherches en Amérique. = SM. Tom. XXIX. 295–302.
462.
Liszt a múlt századi magyar élclapokban. = Muzs. 1988. 5. 24–25.
463.
MAÁ CZ László
A szintézis reményében élt. Milloss Aurél, 1906–1988. = Táncműv. 1988. 12. 19–22.
464.
MAES, Francis
Kodály Zoltán kórusművei. Összefoglalás. = Ének-zeneTan. 1988. 3. 125–127.
465.
MALINA János
Egy úttörő kulturális vállalkozás: Musicalia Danubiana. = Muzs. 1988. 9. 44–45.
466.
[MÁRKUSNÉ NATTER–NÁD Klára] M.N.N.K.
... én is szeretnék hazamenni, de végleg ... Bartók Béla. = Ének-zeneTan. 1988. 4. 145–148.
467.
MÉSZÁROS István
A diák Bartók iskolai ünnepélyeken. = Köznev. 1988. 3. 15.
468.
MONA, Ilona
Erste musikalische Analyse der „Graner Messe“ von Ferenc Liszt. = SM. Tom. XXIX. 343–351.
469.
MÓSER Zoltán
Hetven év múlva. Emlékek, építógussal. = IrodSzle. 1988. 3. 290–294.
Kodály Zoltánról.
470.
NÁDOR Tamás
Kétszáz éves Pécssett az állami zeneoktatás. = BaranyaiMűv. 1988. 2. 3–6.
471.
NÉMETH Amadé
A magyar opera története a kezdetektől az Operaház megnyitásáig. Bp. 1987, Zeneműkiadó.

- Ism. Biernaczyk Szilárd. = Kóta. 1988. 1. 19: Breuer János. = Muzs. 1988. 4. 41–42.
472.
O SHEA, John G.
Liszt utolsó betegsége. Ford. Endrey Antal. = Orvosi Hetilap. 1988. 20. 1059–1060.
473.
PAP Gábor
Bartók „kozmosz-zenei” gondolkodásának nyomai a Cantata Profanában. = KultKöz. 1988. 1. 84–112.
474.
PAPP Géza
Egy elveszettnek hitt kézirat énekeskönyv. = MZene. 1988. 4. 379–394.
475.
PAPP, Géza
Unbekannte „Verbunkos“-Transkriptionen von Ferenc Liszt. „Ungarischer Romanzero”. = SM. Tom. XXIX. 181–218.
476.
PAPP, Márta
Liszt and Musorgsky. The genuine and false documents of the relationship between the two composers. = SM. Tom. XXIX. 267–284.
477.
PETROVICS Emil
Búcsú Sugár Rezsőtől. = Kr. 1988. 11. 48.
478.
POTEMROVÁ, Mária
Zeneoktatás Szlovákia városaiban a 18–19. század fordulóján. = BaranyaiMűv. 1988. 2. 44–49.
479.
RÉVÉSZ Dorrit
Nem középiskolás fokon... = MZene. 1988. 4. 340–342.
Bartha Dénes tanári pályájának áttekintése.
480.
RIMÓCZINÉ HAMAR Márta
Symphonia Hungarorum. „... Vérért pezsdíti a szilaj magyar dal.” = It. 1987–1988. 4. 682–701.
A Gellért-legenda zenei vonatkozásai.
481.
SCHULHOF, Belle
Dohnányi megmentése. = Muzs. 1988. 3. 6–14.
482.
SOLTÉSZ Elekné
A néptanító. Ádám Jenőre emlékezünk. = Kóta. 1988. 5. 1–2.
483.
SOMFAI László
Bartók comes home. = NHQU. Vol. 29. No. 112. 185–189.
484.
SOMFAI László
A Bartók-életmű gondozásának új horizontja. = Muzs. 1988. 6. 4–7.
485.
SOMFAI László
A 4. vonósnegyes genezise: Bartók és a kottapírók. = MZene. 1988. 3. 324–332.
486.
SULYOK, Imre
Béla Bartók's Handschrift im Liszt-Material in Weimar. = SM. Tom. XXIX. 353–354.
487.
SZABÓNÉ NÁDOR Anna
A komlói bányászzenekar története. Komló, 1986.
Ism. Krisztián Béla. = Honism. 1988. 2. 78.
488.
SZENDREI Janka
Esztergomi Antiphonale töredéke Bécsben. = MZene. 1988. 4. 346–350.
489.
SZERZŐ, Katalin
Contemporary reports on Liszt in the Gazzetta Musicale di Milano, 1870–1886. = SM. Tom. XXIX. 245–257.
490.
SZESZTAY, Zsolt
András Szóllósy: Planctus Mariæ — an analysis. = BulletinKodály. 1988. 1. 31–33.

491.
SZITHA, Tünde
Liszt's „Unknown“ French songs. = SM. Tom. XXIX. 259–265.

492.
TALLIÁN Tibor
A hangversenyrendezés államosítása Magyarországon. = MZene. 1988. 4. 430–444.

493.
TÓTHPÁL József
Volt egyszer egy Bartók Szövetség. = Kóta. 1988. 3. 1–2.

494.
TRAJTLER Gábor
Szokolay kantátáitól az Ecce homoig. = Diakonia. 1988. 1. 19–24.

495.
UJFALUSSY József
Istenhozott – Istenhozzád! = MTud. 1988. 9. 657–658.
Bartók Béla temetésén mondott beszéd.

496.
VARGHA Dezső
A Pécsi Dalárda emlékezete. 125 éve alakult. = Kóta. 1988. 2. 17.

497.
VARGHA Dezső
Zenészetű kongresszus Pécsen. = Kóta. 1988. 2. 15–16.
II. Országos Zenészetű Kongresszus, 1907.

498.
VOIGT Vilmos
Bartók találkozik a folklórral. = Bereczki emlékkönyv. Bereczki Gábor 60. születésnapjára. Szerk. Domokos Péter, Pusztay János. Bp. 1988, ELTE. 391–396.

499.
YULOW Judit
80 éves lenne. Emlékezés dr. Sonkoly Istvánra. = Kóta. 1988. 2. 15.

IV. NÉPZENE

a) *Önállóan megjelent munkák*

500.
BÁRDOS Lajos
Írások népzeneinkről. (Szerk. Márkusné Natter-Nád Klára). Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 202 p.
Ism. Póczonyi Mária. = Ének-zeneTan. 1988. 4. 179–180.

501.
BARSÍ Ernő
„Győr városában...” Dalok, mondák Győrből és Győréről. Győr, 1988, Megyei Tanács. 287 p.

502.
BECK Zoltán
Fehér László lovat lopott. Népballadák. Békés megyei gyűjtés. Békéscsaba, 1988, Tevan Andor Gimnázium és Nyomdaipari Szakközépiskola. 68 p.

503.
BECK Zoltán
Vítális Imrénének véres a fokosa. Népballadák Békés megyéből. A dallamokat lejegyezte Marton György és Mosolygó Miklós. Békéscsaba, 1988, Megyei Tanács. 254 p.
/„Fekete könyvek” kultúrtörténeti sorozat 11./
Ism. [Péter László] P. L.: Békési népballadák. = Életrod. 1988. 33. 5.

504.
DOBSZAY László – SZENDREI Janka
A magyar népdaltípusok katalógusa stílusok szerint rendezve. Bp. 1988, MTA Zenetudományi Intézet. 1/A. 536 p.; 1/B. 537–1049. p.

505.
HORAK, Grete – HORAK, Karl
Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutsche. A magyarországi németek gyermekdallai, gyermekjátékai és versikéi. 2. kiad. Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 286 p.
/Ungarndeutsche Studien 2./

506.
Komárom környéki gyermekjátékok. Összeáll. Túrinné Csontos Erzsébet. Tatabánya, 1988, Megyei Pedagógiai Intézet. 36 p.

507.

KORMOS, Sándor

Spievaj s namil' Viachlasné piesne pre deti, mládež a dospelých. Vokálnoinstrumentálne skladby. Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 165 p.

508.

LAJTHA, László

Instrumental music from Western Hungary. From the repertoire of an urban Gipsy band. Ed. by Bálint Sárosi. (Transl. by Katalin Halácsy). Bp. 1988, Akadémiai Kiadó. 244 p.

/Studies in Central and Eastern European music 3./

509.

LAMI, Štefan

Keď, si ja zaspievam. Zbierka slovenských ľudových piesni v Maďarsku. Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 417 p.

510.

Magyar népköltészet. Főszerkesztő Vargyas Lajos. Szerk. Istvánovits Márton. Bp. 1988, Akadémiai Kiadó. 877 p. 34 t.

/Magyar népköltészet 5./

511.

MANGA, János

Hungarian folk songs and folk instruments. (Magyar népdalok, népi hangszerek. Transl. by Gyula Gulyás). 3. rev. ed. Bp. 1988, Corvina. 63 p. 46 t.

512.

MARTIN, György

Hungarian folk dances. 2. rev. ed. Bp. 1988, Corvina. 74 p. XVI, 40 t.

513.

NOVÁK Ferenc

Koreográfiák. Két gyermektánc Weöres Sándor versekre, gyermektánc Bartók zenéjére, három tánc gyerekeknek, somogyi kanásztánc. Bp. 1988. Műzsák. 124 p.

/Néptáncosok Könyvtára./

514.

PAKSA Katalin

Magyar népzene kutatás a 19. században. Bp. 1988, MTA Zenetudományi Intézete. 278 p.

/Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 9./

515.

PAKSA Katalin

Régi baranyai népdalok. Old Hungarian folk-songs from Baranya county. Szerk. — —. Bev. Andrásfalvy Bertalan és Paksa Katalin. Pécs, 1988, Pannontón, 117 p.

516.

SZEGŐ Júlia

Ismeretlen moldvai nótafák. Csángófalvak énekközölkének szöveg- és dallamkincse. (Vál. és szerk. Tari Lujza. A bevezetőt írta Rajeczky Benjamin.) Bp. 1988, Európa. 228 p.

b) Cikkek, tanulmányok

517.

ASSAFYEV, B.

O narodni muzike. Leningrad, 1987.

Ism. Vikár, László. = SM. Tom. XXIX. 423–424.

518.

BALOGH Ferenc

Emlékezés egy „régii” páva dallamra. = Ének-zeneTan. 1988. 2. 71–76.

519.

BALOGH Ferenc

Népdalszöveg-elemzések. = Ének-zeneTan. 1988. 5. 224–230.

520.

BANÓ István

Népdalszövegeink folklóresztétikai jellemzői. 4–5. rész = Ének-zeneTan. 1987. 6. 268–282; 1988. 1. 10–13.

521.

BANÓ István

Népdalszövegeink költői mondattanához. A hely- és időhatározók szerepe népdalszövegeink poétikai kódjának a kialakításában. = MNy. 1988. 2. 198–203.

522.

BARSÍ Ernő

Daloló Őrvidék. Oberwart — Felsőőr, 1987. Burgenlandi Magyar Kultúregyesület.

Ism. Timaffy László. = Honism. 1988. 5. 77.

523.
FALVAY Károly
40 éve jelent meg: Magyar táncgyománnyok.
= Táncműv. 1988. 7. 20–21.
Molnár István könyvéről.
524.
FEHÉR Anikó
Népdalkutatások — ma. = Kóta. 1988. 2. 16–17.
Beszámoló az MTA Zenetudományi Intézetében rendezett kongresszusról.
525.
FEHÉR Anikó
Tanácskozás a magyar népzeneről. = Honism. 1988. 2. 72.
Tanácskozás az MTA Zenetudományi Intézetében.
526.
FELFÖLDI, László
Folk dance in the Academy of Sciences. = Hungarian Dance News. 1988. 1. 25–28.
527.
FELFÖLDI László
A magyarországi cigányság tánc kultúrájának kutatásáról. = Műhelymunkák a nyelvészet és társ tudományai köréből. 1988. 4. 71–79.
528.
GÁSPÁR István Gábor
Prófétasors. In memoriam Víg Rudolf. = Napjaink. 1988. 5. 33–37.
529.
HAJDU, Elisabeth
Das Volkslied in Schambek. = Schambek/Zsambék. Beiträge zur Geschichte und Volkskunde einer „schwäbischen“ (donauschwäbischen) Gemeinde im Ofner Bergland, Ungarn, Band II. Hrsg. von P. Martin A. Jelli. (Stuttgart, 1988, Heimatverein Schambek/Zsambék.) 123–132.
530.
HANKÓCZI Gyula
Aerofon népi hangszerek Borsod megyében. = Tanulmányok Szabadfalvi József tiszteletére. Szerk. Dobrossy István, Viga Gyula. Miskolc, 1988, Herman Ottó Múzeum. 697–712.
531.
JUHÁSZ Zoltán
Hogyan tanult meg furulyázni Feri bácsi? = Zsombékszéktől a templompadig. Néprajzi tanulmányok. (Szerk. Rohály Gábor). Kővágóórs, 1988, Faműves Műhely. 30–32.
532.
KARDOS D. László
„... állatő része a nemzetnek”. Gondolatok a néptáncról. = Alf. 1988. 7. 90–92.
533.
KODÁLY Zoltán
Torontói előadások. A népdal gyűjtése és alkalmazása a zeneszerzésben. — A magyar cigányok zenéje. — A népdal a pedagógiában. = Kortárs. 1988. 5. 126–135.
534.
KOVALCSIK Katalin
Hazai írások a cigány népzeneről. = Műhelymunkák a nyelvészet és társ tudományai köréből. 1988. 4. 101–115.
535.
[KOZMA Éva] COSMA-FRĂȚEAN, Eva
Portretul unui muzicant. = Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria. 1988. 75–102.
536.
LÁZÁR Katalin
Bagi népdalok. = Bag. Néprajzi tanulmányok. Szerk. Korkecs Zsuzsa. 2. kötet. Aszód, 1988, Petőfi Múzeum. 137–186.
537.
LÉVAI József
A cigányok zenéjéről. = Új Szemle. 1988. bemutatós szám. 82–85.
538.
MAÁCS László
A táncfolklorizmus változásai. = Alf. 1988. 7. 92–94.
539.
A Magyar Népzene Tára VII. Népdaltípusok 2. Bp. 1987, Akadémiai Kiadó.
Ism. [Biernaczky Szilárd] B. Sz. = Kóta. 1988. 2. 19.
540.
MARTIN György
Bag táncai és táncélete. = Bag. Néprajzi tanulmányok. Szerk. Korkecs Zsuzsa. 2. kötet. Aszód, 1988, Petőfi Múzeum. 219–294.

541.
MARTIN György
Molnár István a „Fényes szellők” időszakában.
= Táncműv. 1988. 12. 23–26.
542.
PAKSA, Katalin
Line starting ornaments in the Hungarian folk
song. = SM. Tom. XXIX. 219–236.
543.
[PÁLFY Gyula] P. Gy.
Táncutatósi találkozót rendezett az MTA
Zenetudományi Intézete Táncosztálya. = Tán-
cműv. 1988. 4. 14.
544.
PESOVÁR Ernő
A magyar néptánc kutatás története. = Alf. 1988.
7. 87–89.
545.
PESOVÁR Ernő
Tánc kutatásunk kapcsolatai. = Táncműv. 1988.
9. 18–19.
546.
PESOVÁR, Ernő
Typen und Entstehung des Csárdás. = SM. Tom.
XXIX. 137–179.
547.
SÁROSI Bálint
A hangszeres magyar népi dallam. 1–4. = MZe-
ne. 1988. 1. 28–42; 2. 197–218; 3. 237–250;
4. 351–378.
548.
SÁROSI, Bálint
Die Klarinette in der Zigeunerkapelle. = SM.
Tom. XXIX. 237–243.
549.
SÁROSI Bálint
Sackpfeife und Sackpfeifenmusik in Ungarn. =
ÖMZ. 1988. 9. 474–479.
550.
Sej, Szada falu. Néprajzi olvasókönyv. Szada,
1987, Községi Tanács.
Ism. Fehér Anikó. = Kóta. 1988. 7. 18–19.
551.
TARI Lujza
A népi hangszer- és hangszeres népzene gyűjtés
mai feladatai. = Honism. 1988. 4. melléklet.
552.
ULLMANN, Péter
Das deutsche Kirchenlied in Schambek. =
Schambek/Zsámbék. Beiträge zur Geschichte
und Volkskunde einer „schwäbischen” (donau-
schwäbischen) Gemeinde im Ofner Bergland,
Ungarn. Band II. Hrsg. von P. Martin A. Jelli.
(Stuttgart, 1988, Heimatverein Scham-
bek/Zsámbék). 114–122.
553.
VARGYAS Lajos
Miért választottuk a la-pentatóniát? = MZene.
1988. 3. 232–236.
554.
VARGYAS Lajos
Példák és példatarak. Móser Zoltán beszélgetése
Vargyas Lajossal. = ÚjFo. 1988. 4. 46–61.
555.
VIKÁR, László
Collection of Finno-Ugrian and Turkic folk mu-
sic in the Volga-Kama-Belaya region, 1958–
1979. = SM. Tom. XXIX. 355–422.
556.
VIKÁR László
Rendhagyó sorok finnugor kutatásról. = Berecz-
ki emlékkönyv. Bereczki Gábor 60. születésnap-
jára. Szerk. Domokos Péter, Pusztay János, Bp.
1988, ELTE. 381–385.
557.
VIKÁR, László
Report of the Hungarian Committee. = Bulletin
of the ICM. 1988. April.
558.
VOLLY István
„Miért nem lettem hófehér tulipán?” A szigli-
geti népdal. = Szigliget. Szerk. Koczogh Ákos. Bp.
1988, Képzőművészeti Kiadó. 129–131.

V. ZENEPEDAGÓGIA

a) Önállóan megjelent munkák

559.

FORRAI, Katalin
Music in preschool. Bp. 1988, Corvina, 208 p.

560.

SZŐNYI Erzsébet
A zenei írás-olvasás módszertana. Kezdetől a felsőfokig. Bp. 1988. Zeneműkiadó.
1. köt. XII. 87 p.; 2. köt. IX, 233 p.; 3. köt. XII. 261 p.

561.

SZŐNYI Erzsébet
Zenei nevelési irányzatok a XX. században. Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 159 p.
Ism. Póczonyi Mária. = Ének-zeneTan. 1988. 5. 240–241.

562.

A zeneiskolai tanárképzés 20 éve, 1966/67–1986/87. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zeneiskolai Tanárképző Intézetének Évkönyve. Fel. szerk. Fülep Tamás. Szerk. Zelinka Tamás. Miskolc, 1988, Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zeneiskolai Tanárképző Intézet. 145 p.

b) Cikkek, tanulmányok

563.

ÁBRAHÁM Mariann
Varró Margit nyomában 3–4. = Parl. 1988. 3. 28–29; 10–11. 39–41.

564.

BALOGH Ferenc
Gondolatok a relatív és az abszolút rendszer írásjeleinek egyesítési módjai kapcsán. = Ének-zeneTan. 1988. 4. 157–162.

565.

BÓRA Ferenc
Az ének-zene szakkollégiumi képzés néhány vonása a tanítók felkészültségében. = Ének-zeneTan. 1988. 1. 5–10.

566.

DARABOS Ferencné
Főiskolai helyzetjelentés egy felmérés alapján. = Ének-zeneTan. 1988. 3. 105–108.

567.

DOMBI Józsefné
Az első zenei képességvizsgálatok mérési területe. = Parl. 1988. 4. 9–13.

568.

GÁRDIÁN Gábor
Képességfejlesztés, tehetséggondozás. = Parl. 1988. 1. 25–29.

569.

GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül. Variációk egy köznapi témára. = Muzs. 1988. 12. 14–17.
A békéscsabai Bartók Béla Zeneművészeti Szak-középiskoláról.

570.

HEGYI István
Az ének-zene oktatás helyzete Ausztráliában. = Ének-zeneTan. 1988. 2. 80–85.

571.

HEGYI István
Olaszország és Svájc zeneoktatása. = Ének-zeneTan. 1988. 4. 163–167.

572.

KEDVES Tamás
A zenemagyarázatok szintjei és funkciói a zene-tanárképzésben. = Parl. 1988. 6. 17–21.

573.

KEDVES Tamás
A zenetanárképzés debreceni műhelye. = Debreceni Szemle. 1988. 1. 36–45.

574.

KUTASNÉ CSIKOR Éva
Emlékezés a Szombathelyi Zeneiskola felszabadulás utáni fejlődésére. 1945–1985-ig. 1–2. rész. = Parl. 1988. 7–8. 58–64; 9. 18–20.

575.

LACZÓ Zoltán
Személyiséglélektani tényezők szerepe a hangszeroktatásban. = Parl. 1988. 5. 13–19.

576.

MOLNÁR Antal
A zeneértés iskolája. Kiskaté hangszer-tanítónak. = Parl.
XII. II/1. rész. 2. 23–26.
XII. II/2. rész. 4. 14–18.

XIII. III/1. rész. 5. 10–13.

XIII. III/2. rész. 6. 22–25.

577.

ROMÁNY Pálné

Zenei élet és Kodály-iskola. = Művelődésügyünk. 1988. 56–61.

578.

SIPOSNÉ SZENDERY Ágnes

Hogyan tanítható a lapról olvasás? = Parl. 1988. 3. 8–14.

579.

SIPOSNÉ SZENDERY Ágnes

Az új szovjet zeneiskola nyomán. Vizuális tényezők a hangszeres zenepedagógiában. = Parl. 1988. 10–11. 8–19.

580.

STARKER János

A vonósjáték rendszeres iskolája. = Parl. 1988. 1. 2–18.

581.

SZABÓ Helga

Énekes iskolák. King's College Choir School, Cambridge. = Ének-zeneTan. 1988. 2. 85–89.

582.

SZABÓ Mihály

Gondolatok az ének-zene szaktanítói képzésről. = Ének-zeneTan. 1988. 1. 1–4.

583.

SZEKÉR Ernő

Ferencsik János Zeneiskola, Balatonfüred. = Honism. 1988. 2. 37.

584.

SZENDE Ottó

A vonásnemek tanítása. = Parl. 1988. 7–8. 27–57.

585.

TARRNÉ NASZÁDOS Katalin

A sárvári zeneiskola. = Sárvár oktatástörténete. (Szerk. V. Molnár Zoltán.) Sárvár, 1988, Városi Tanács – Sylvester János Könyvtár. 147–162.

586.

VÁRNAI Ferenc

A kétszázéves pécsi állami zeneoktatás hatása a Baranya megyei zeneiskolai hálózat kialakulására. = BaranyaiMűv. 1988. 2. 56–59.

587.

ZÁDOR Endre

Módszertani elveim az énektanításban. = Parl. 1988. 7–8. 1–26.

FÜGGELÉK

A MAGYAR ZENE KÜLFÖLDÖN

1988

(Válogatás)

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK

b) Cikkék, tanulmányok

588.

FLOROS, Constantijn

Hommage à György Ligeti. = NZM. 1988. 5. 25–29.

589.

International Kodály Conference Budapest 1982. Ed. by Ferenc Bónis, Erzsébet Szőnyi, László Vikár. Bp. 1982, Ed. Musica.

Ism. Hunkemöller, Jürgen. = MusForschung. 1988. 1. 70.

590.

LÁSZLÓ Ferenc

Kottakép, jellem, jelleg. = Utunk. 1988. 24. 7. Jodál Gábor zeneszerző műveiről.

591.

LÁSZLÓ Ferenc

Zenén innen, zenén túl. Bukarest, 1987, Kriterion.

Ism. Szöcs István: A zenei életen innen és túl. = A Hét. 1988. 12. 6–7; Terényi Ede: Olvasmányos könyv a zenéről. = Utunk. 1988. 15. 2.

592.

LÁSZLÓ BAKK Anikó

Ki a jó zenész? = A Hét. 1988. 2. 4.

Vannai István portréja.

593.

SÁGI TÓTH Tibor

Zenei szakkifejezések nyelvünkben. = Hét. 1988. 1. 10.

594.

SCHLEIERMACHER, Steffen

Ungarn; Bartók-Festival in Szombathely. = MusikGes. 1988. 10. 538.

595.

WAUER, Katharina – NIEMANN, Iris

Tage der zeitgenössischen Musik 1987 in Budapest. = MusikGes. 1988. 1. 39–41.

II. ÁLTALÁNOS ZENETÖRTÉNET

b) Cikkék, tanulmányok

596.

BENKŐ András

A zenekritikus. Debussy halálának 70. évfordulóján. = A Hét. 1988. 17. 7.

597.

BENKŐ Judit

Az operaszerző. Debussy halálának 70. évfordulóján. = A Hét. 1988. 17. 7.

598.

FALVY, Zoltán

Mediterranean cultura and troubadour music. Bp. 1986, Akadémiai Kiadó.

Ism. Salmen, Walter. = MusForschung. 1988. 3. 268; Stevens, John. = The Musical Times. 1987. 1737. 629–630; Stief, Wiegand. = Jahrbuch für Volksliedforschung. Jg. 33. 199–200.

599.

LÁSZLÓ Ferenc

„... és Salieri.” = Utunk. 1988. 39. 7.

Antonio Salieri.

III. MAGYAR ZENETÖRTÉNET

b) Cikkék, tanulmányok

600.

ARNOLD, Ben

Recitative in Liszt's solo piano music. = Journal-AmLisztSoc. Vol. 24. 1988. 3–22.

601.

BENKŐ András

Csak előfutár? = A Hét. 1988. 14. 6–7. Seprődi János zenetörténészről.

602.

DANEK, Victor B.

Liszt (and his contemporaries) on stamps. = JournalAmLisztSoc. Vol. 23. 1988. 3–18.

603.
DEAVILLE, James
A checklist of publications of Liszt's writings, 1849–1879. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 24. 1988. 86–90.
604.
ECKHARDT, Mária
Liszt's music manuscripts in the National Széchényi Library, Budapest. Bp. 1986, Akadémiai Kiadó.
Ism. Redepenning, Dorothea. = *MusForschung.* 1988. 3. 266–267; Turner, J. Rigbis. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 22. 1987. 72–73.
605.
FAGAN, Keith
Liszt on compact disks: a survey. 1–3. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 22. 1987. 68–71; Vol. 23. 1988. 106–109; Vol. 24. 1988. 96–100.
606.
HAMBURGER, Klára
Liszt. Transl. by Gyula Gulyás. Bp. 1987. Corvina.
Ism. Rucker, Patrick. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 23. 1988. 110–112.
607.
HOMOLYA, István
Valentine Bakfark, Lutenist from Transylvania. Bp. 1984. Corvina.
Ism. Ness, Arthur J. = *Notes.* Vol. 44. No. 3. 477–479.
608.
JIRÁNEK, Jaroslav
K přínosu Franze Liszta hudební řeči romantiku. = *HudVěda.* 1987. 4. 291–311.
609.
JOHNS, Keith T.
The music of the future and the Berlin critics: Franz Liszt returns to the Singakademie, December 1855. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 23. 1988. 19–29.
610.
JUNG, Hans Rudolf
Franz Liszt in seinen Briefen, Berlin, 1987.
Ism. Winkler, Gerhard J. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 23. 1988. 113–115.
611.
KIRCHBERG, Klaus
Bruchstücke einer Konfession. György Kurtág und seine Kafka-Fragmente. = *NZM.* 1988. 1. 23–27.
612.
KNEIF, Tibor
Arabische Musik bei Bartók. = *ÖMZ.* 1988. 7–8. 386–390.
613.
LENDVAI, Ernő
The workshop of Bartók and Kodály. Bp. 1983, Ed. Musica.
Ism. Condat, Jean-Bernard. = *FontArtMus.* 1988. 2. 139–140.
614.
LENOIR, Yves
Folklore et transcendance dans l'oeuvre américaine de Béla Bartók (1940–1945): contributions à l'étude de l'activité scientifique et créatrice du compositeur. Louvain-la-Neuve, 1986, College Erasme.
Ism. Gillies, Malcolm. = *MusLetters.* 1988. 4. 549–551; Spaude-Schulze, Edelgard. = *Jahrbuch für Volksliedforschung.* Jg. 33. 200–201.
615.
LISZT, Franz
Etude en douze exercices, Op. 6. Hrsg. von Imre Sulyok, Imre Mező. Bp. 1985, Ed. Musica. (Z. 12903)
Ism. Saffle, Michael. = *Notes.* Vol. 44. No. 4. 815–917.
616.
LISZT, Franz
Tagebuch 1827. Ed. by Detlef Altenburg, Rainer Kleinertz. Vienna, 1986. Neff.
Ism. Merrick, Paul. = *MusLetters.* 1988. 2. 275–279.
617.
MCCARTHY, Margaret W.
Amy Fay's reunions with Franz Liszt: 1875, 1876, 1885. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 24. 1988. 23–32.
618.
MERRICK, Paul
Revolution and religion in the music of Liszt. Cambridge, 1987, Cambridge University Press.

Ism. Main, Alexander. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 22. 1987. 75–78; Walker, Alan. = *Mus-Letters.* 1988. 2. 272–275; Winkler, Gerhard J. = *NZM.* 1988. 2. 62.

619.

POTEMROVA, Mária

Príspevok aj do dejín slovenskej národnej hudby. = *Hudební Život.* 1988. VIII. 17. 6.
Bárdos Kornél: Eger zenéje 1687–1887 c. kötetéről is.

620.

SAFFLE, Michael

An „unpublished“ Liszt letter to Franz Xaver Witt. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 24. 1988. 91–95.

621.

TRAUB, Andreas

Zum instrumentalen Frühwerk von Sándor Veress. = *ArchivMusWiss.* 1988. 3. 224–247.

622.

WALKER, Alan

Liszt, Carolyne and the Vatican: the story of a thwarted marriage. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 24. 1988. 33–44.

623.

WUELLNER, Guy

Franz Liszt's „Liebestraum“ No. 3: a study of „O lieb“ and its piano transcription. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 24. 1988. 45–73.

624.

YOUNG, Francis A.

An unpublished Liszt letter to Madame de Retz. = *JournalAmLisztSoc.* Vol. 23. 1988. 101–103.

IV. NÉPZENE

a) *Önállóan megjelent munkák*

625.

CSORBA Béla

Temerini néphagyományok. Újvidék, 1988, Forum. 277 p.

b) *Cikkek, tanulmányok*

626.

BATTÁNÉ GÁSPÁR Jolán

Altatók, gyermekjátékok és mondókák. = Új Mindenes Gyűjtemény 7. Dolgozatok Kéménd község néprajzából. (Összeállította Liszka József.) Bratislava, 1988, Madách. 157–168.

627.

DEUTSCH, Walter

Historische und stilkundliche Anmerkungen zur dörflichen Tanzmusik im westpannonischen Raum. = *ÖMZ.* 1988. 9. 458–464.

628.

HESSE, Axel

Rosengarten. Ungarndeutscher Volkslieder. Bp. 1983.

Ism. Assion, Peter. = *Jahrbuch für Volksliedforschung.* Jg. 33. 132–133.

629.

KOVALCSIK Katalin

Szlovákiai oláh cigány népdalok. Bp. 1985, MTA Zenetudományi Intézete.

Ism. Davidova, Eva. = *Slovensky Národopis.* 1988. 1. 252–253.

630.

TARNÓI, László

Verbotene Lieder und ihre Varianten auf fliegenden Blättern um 1800. Bp. 1983, ELTE.

Ism. Brednich, Rolf Wilhelm. = *Jahrbuch für Volksliedforschung.* Jg. 33. 125–126.

NÉVMUTATÓ

Az antikva szedésű számok a szerzőkre utalnak, a *kurzív* szedésűek viszont a róluk szóló irodalmat jelölik.

- Ábrahám István 22
 Ábrahám Mariann 563
 Ádám Jenő 482
 Ágoston, Szent → .Augustinus
 Almási István 21, 23
 Altenburg, Detlef 616
 Áment Ferenc Lukács 24
 Andrásfalvy Bertalan 515
 Angi István 25
 Antal György 387
 Áprily Lajos 23
 Arany László 1
 Arnold, Ben 600
 Assafyev, Boris Vladimirovitch 517
 Assion, Peter 628
 Augustinus 333
 Autexier, Philippe A. 26
- Babits Mihály 420
 Bach, Carl Philipp Emmanuel 226, 377
 Bach, Johann Sebastian 81, 227–228, 328, 345, 372
 Bácskai György 334
 Bakfark Bálint 449, 607
 Bakó Ferenc 27
 Balabán Imre 340
 Balás Endre 133
 Balás Gábor 397
 Balassa Sándor 244
 Baláziková, Mária 400
 Balázs István 335
 Balogh Ferenc 518–519, 564
 Banó István 520–521
 Bárdi László 28
 Bárdos Kornél 398–401, 619
 Bárdos Lajos 102, 500
 Barenboim, Daniel 287
 Barsi Ernő 501, 522
 Bartha Dénes 147, 151, 182, 195, 404, 415, 421, 479
 Bartók Béla 2, 10, 12, 18, 32, 34, 41, 47, 50–51, 53, 67–68, 72, 76–77, 79–80, 82, 94, 96–98, 106, 109, 114, 116–118, 167, 229, 298, 383, 395–396, 402, 403, 406, 412, 416–418, 430, 435–437, 440, 448, 456, 461, 466–467, 473, 483–486, 495, 498, 513, 594, 612–614
 Bartók Béla, ifj. 403
- Bartók János 29, 422
 Bassano, Giovanni 336
 Batári Márta 191
 Batta András 230–231
 Battáné Gáspár Jolán 626
 Beardsley, Monroe C. 134
 Beck Zoltán 502–503
 Beethoven, Ludwig van 110, 232–233, 349, 381
 Benkő András 30–31, 596, 601
 Benkő Judit 597
 Bereczki Gábor 498, 556
 Béres György 337
 Berlász Melinda 385, 404–405
 Bersntein, Leonard 327
 Biernaczky Szilárd 122, 124, 126, 129, 278, 314, 330–332, 373, 389, 395, 398, 422, 471, 539
 Birnbaum, Marianne D. 32
 Birtalan Ágnes 33
 Bizet, Georges 366
 Boethius 338, 354
 Bojti János 339
 Bónis Ferenc 336, 383, 406–412, 589
 Bóra Ferenc 565
 Borgó András 135, 199
 Borogyin, Alekszandr Porfirjevics 286
 Boross Sándor 413
 Bosnyák Sándor 196
 Botta István 414
 Boulez, Pierre 136, 225
 Bozay Attila 244
 Böcs Attila 137
 Brahms, Johannes 44
 Brednich, Rolf Wilhelm 630
 Breuer János 34, 130, 138–146, 191, 216, 340–341, 415–423, 446, 451, 471
 Britten, Benjamin 230
 Brockhaus, Heinz Alfred 147
 Bucsi László 35, 148
- Cage, John 56, 169, 248, 268
 Čaiuanu, Ioan → Kájoni János
 Cimarosa, Domenico 334
 Claudon, Francis 36
 Condet, Jean-Bernard 613
 Cosma, Vjorel 37
 Cosma-Frătean, Eva → Kozma Éva

- Csapó Gyula 302
 Cselényi István Gábor 38
 Csengery Kristóf 149, 235–237
 Csisztalev, Prometej Ionovics 39
 Csizy Jolán, M. 11
 Csorba Béla 625
 Czinkné Bükkösi Valéria 150
- Dahlhaus, Carl 151, 325
 Danek, Victor B. 602
 Dankó Imre 101, 120
 Darabos Ferencné 566
 Davidova, Eva 629
 Deathridge, John 325
 Deaville, James 603
 Debreczeni László 40
 Debussy, Claude Achille 93, 379, 596–597
 Decsényi János 152
 Dégh Linda 41
 Deutsch, Walter 627
 Dobos László 387
 Dobrossy István 530
 Dobszay Ágnes 342
 Dobszay László 42–43, 139, 153–154, 160, 189, 326, 343–344, 389, 424, 504
 Dohnányi Ernő 447, 481
 Dolinszky Miklós 345, 358, 361, 364–365, 373
 Dombi Józsefné 567
 Domingo, Plácido 155
 Domokos Mária 442
 Domokos Pál Péter 429
 Domokos Péter 498, 556
 Domokos Zsuzsa 346
 Donizetti, Gaetano 239
 Dubrovay László 264
 Dukay Barnabás 302
- Ebert, Wolfgang 44
 Eckhardt Mária 457, 604
 Egri Péter 123
 Együd Árpád 46
 Élesztős László 338
 Endrey Antal 472
 Eördögh János 425
 Eösze László 361, 426–427
 Erdely, Stephen 47
 Erdélyi Frigyesné 48, 156
 Erdélyi Sándor 428
 Erdélyi Zsuzsanna 429
 Erdős János 384
 Erkel-család 14
- Fagan, Keith 605
 Fajcsék Magda 333, 352
 Falvy Károly 523
 Falvy Zoltán 49, 347–348, 389, 598
 Faragó József 21
 Farkas Márta, Sz. 132, 389
 Farkas Zoltán 244–246, 349, 430–432
 Farsang Márta 50
 Fay, Amy 617
 Fehér Anikó 524–525, 550
 Felföldi László 526–527
 Felix, Werner 5
 Fenyves Lóránd 157
 Ferenczi Ilona 433–434
 Feuer Mária 158, 183, 214, 247–249
 Fittler Katalin 146, 159, 193, 228, 250–258, 280, 318, 350, 380
 Floros, Constantin 588
 Fodor András 422
 Foltin Béla 457
 Forner, Johannes 51
 Forrai Katalin 160, 559
 Földes Imre 189
 Fried István 36
 Fügedi János 161
 Fülepp Tamás 562
- Gábor Éva 435
 Gábor István 422, 451
 Garavaglia, Renato 373
 Gárdián Gábor 568
 Gáspár István Gábor 528
 Gát Eszter 351
 Gazda Zoltán 16
 Gergely János [Jean] 113
 Gergely Jánosné 165
 Gergely Pál 332
 Gertler Endre 162
 Gerzso, Andrew 136
 Geszty Szilvia 163
 Gillies, Malcolm 436, 614
 Glatz Ferenc 52, 424
 Gluck, Mary 53
 Gócza Gyuláné 54, 164–165
 Gombocz Adrienne → Gomboczné Konkoly Adrienne
 Gomboczné Konkoly Adrienne 436–437
 Gönczy László 166, 259–263, 569
 Grabócz Márta 55–61, 167–170, 264–266
 Griffiths, Paul 267–270
 Grocheo, Johannes de 352
 Gulyás Gyula 511, 606
 Győri László, J. 152, 163, 202

- Habenicht, Gottfried 62–63
 Hadas Miklós 64
 Hajdu, Elisabeth 529
 Halácsy Katalin 508
 Halász Péter 157, 171–172, 271–276, 374
 Halmos István 6
 Hamburger Klára 438–439, 606
 Hamvas Béla 440
 Hankóczi Gyula 530
 Hargita Pál 125
 Haydn, Joseph 342, 375
 Händel, Georg Friedrich 235, 248, 254, 277–278, 296, 370–371
 Hegyi István 441, 570–571
 Hering, Hans 65
 Hesse, Axel 628
 Hézsér Zoltán 353
 Hidas Frigyes 262
 Hollós Máté 279
 Homolya István 607
 Horak, Grete 505
 Horak, Karl 66, 505
 Horowitz, Wladimir 280
 Horpácsy Zsolt 181, 281–283
 Hrčková, Nada 173
 Huiková, Marta 434
 Hunkemöller, Jürgen 589
 Huszár Lajos 244
- István, Szent, magyar király 318, 424
 Ittész Mihály 443–444
- Jászay Magda 364–365
 Jelli, P. Martin A. 529, 552
 Jellinek, George 67
 Jeney Zoltán 302, 425
 Jeppesen, Knud 126
 Jiránek, Jaroslav 608
 Jodál Gábor 590
 Johns, Keith T. 609
 Juhász Előd 327
 Juhász Zoltán 531
 Jung, Hans Rudolf 610
 Jurkóvics János 201
- Kadosa Pál 423
 Kafka, Franz 611
 Kaisinger Rita 132, 284–285
 Kájoni János 37
 Kányó Zoltán 134
 Kaposi Edit 1
 Karai József 141
 Kardos D. László 532
- Kardos József 424
 Kárpáti András 354
 Kárpáti János 68–69
 Katona Imre 19
 Kecskeméti István 445–446
 Kecskés András 185
 Kedves Tamás 572–573
 Kelemen Imre 70
 Kennedy, Paula 447
 Kerékgyártó Mihály 174
 Kerényi Mária 175–176, 193–194, 286–291
 Keresztury Dezső 383, 448
 Kertész Iván 127
 Kesztlér Lőrinc 128
 Király Ernő 71
 Király Péter 449–450
 Kirchberg, Klaus 611
 Kleinertz, Rainer 616
 Klemm, Eberhardt 72
 Kneif, Tibor 612
 Koczogh Ákos 558
 Kodály Zoltán 2, 18, 20, 32, 47, 50, 64, 77, 85, 116, 292, 298, 301, 388, 407, 431–432, 441, 443–446, 451, 464, 469, 533, 577, 613
 Kolneder, Walter 328
 Koloss István 452
 Koltai Mária 73
 Koltai Tamás 177–179, 292–293
 Komlós Katalin 355
 Koncsol László 8
 Korkes Zsuzsa 536, 540
 Kormos Sándor 507
 Kósa Ferenc 74, 453
 Kósa György 420
 Kovács I. Attila 31
 Kovács László 209
 Kovács Sándor 36, 226–229, 232–234, 277–278, 280, 294, 298, 305–310, 314, 322, 383
 Kovalcsik Katalin 534, 629
 Kovács István 119
 Kozma Éva 535
 Kőbányai János 240
 Könczei Csilla 75
 Kővágó Zsuzsa 1
 Krauklisz, Georgij Vilhelmovics 454
 Kremer, Gidon 217
 Krisztián Béla 487
 Kroó György 76, 356
 Kuckertz, Josef 2
 Kuczay Károly 180
 Kupfer, Harry 287, 293

- Kurtág György 611
 Kutasné Csikor Éva 574
 Küllös Imola 101, 120
 Kürthy András 181, 455
- La Grange, Henry-Louis de 357
 Lábadai Károly 19
 Lackó Miklós 77
 Laczó Zoltán 575
 Lajtha László 385, 405, 458–459, 508
 Lami, Štefan 509
 Láng István 182–184, 188
 Lantos Ferenc 139
 Lányi Ágoston 6
 László Ferenc 108, 456, 590–591, 599
 László Zsigmond 185
 László Bakk Anikó 78, 592
 Layton, Robert 79
 Lázár Katalin 536
 Legány Dezső 457–460
 Legányné Hegyi Erzsébet 388
 Lehárf Ferenc 394
 Lendvai Ernő 329, 613
 Lenoir, Yves 461, 614
 Lévai József 537
 Lévai Júlia 232
 Ligeti György 17, 588
 Lise, Giorgio 358
 Liszka József 626
 Lisznyay Szabó Gábor 452
 Liszt Ferenc 5, 26, 35, 45, 59–60, 65, 69,
 91–92, 107, 192, 246, 438–439, 443,
 454–455, 457–458, 460, 462, 468, 472,
 475–476, 486, 489, 491, 600, 602–606,
 608–610, 615–618, 620, 622–624
 Lisztes László 133
 Lovász Béláné 186–187
 Lóczy János 143
 Ludvová, Jitka 2
 Lukács (Magyarországi) 450
 Lukács György 96
 Lukin Márta 175
- Maácz László 463, 538
 Mácsai János 296–297
 Maegaerd, Jan 80
 Maes, Francis 464
 Mahler, Gustav 357, 363
 Main, Alexander 618
 Malina János 300–301, 359–360, 465
 Malinkovszkaja, Avgusztja Viktorovna 10
 Mallarmé, Stéphane 379
 Manga János 511
- Marchesi, Gustavo 361
 Máriás Zoltán 71
 Márkusné Natter-Nád Klára 466, 500
 Maróthy János 189–191, 302–303
 Mártha István 58
 Martin György 512, 540–541
 Marton Éva 257
 Marton György 503
 Mascagni, Pietro 368
 Máté János 81
 Mayer, Johannes–Leopold 69
 McCarthy, Margaret W. 617
 Meer, John Henry van der 330
 Melis György 179
 Meller V. Ágnes 394
 Merrick, Paul 82, 304, 616, 618
 Mészáros István 390, 467
 Mező Imre 615
 Mikita István 83
 Miklós, Szent 319
 Milloss Aurél 463
 Milne, Hamish 12
 Molnár Antal 576
 Molnár István 523, 541
 Molnár Zoltán, V. 585
 Mona Ilona 468
 Monteverdi, Claudio 305
 Moór Péter 402
 Móser Zoltán 469, 554
 Mosolygó Miklós 503
 Mozart, Wolfgang Amadeus 112, 271, 274,
 293, 306–308, 316, 353, 355, 367, 380–
 381
 Möller, Hartmut 362
 Muszorgszkij, Modeszt 339, 476
- Nádor Tamás 387, 470
 Nádori Péter, ifj. 357
 Nagy Alpár 192
 Nagy András 363
 Nagy Árpád 391
 Nagy Judit 6
 Nagy Katalin, L. 124
 Nagy Miklós 13, 84, 171
 Nemes István 387
 Németh Amadé 14, 471
 Németh István 392
 Ness, Arthur J. 607
 Niemann, Iris 595
 Novák Ferenc 513
 Novák, Petr 442
 Novák, Vitežslav 447
 Nyestyerenko, Jevgenyij 193

- Ormay Imre 126
 Orodán Sándor 393
 Orosz Júlia 194
 Orsell, Cesare 364
 O'Shea, John G. 472
- Paczolay Gyula 39
 Paganini, Niccolò 310
 Paksa Katalin 514–515, 542
 Pálffy Gyula 543
 Pálóczy Horváth Ádám 413
 Palskov, B. 85
 Pándi Marianne 366–368
 Pap Gábor 473
 Papp Géza 442, 474–475
 Papp Márta 339, 476
 Paszternak, Borisz 369
 Pély Gyözőné 86
 Perlman, Itzhak 252
 Perye András 130, 331
 Pesovár Ernő 6, 544–546
 Pesovár Ferenc 87
 Péter László 503
 Péteri Judit 311, 370–372
 Petrovics Emil 477
 Pisendel, Johann Georg Friedrich 359
 Plaistow, Stephen 218
 Póczonyi Mária 500, 561
 Pogány György 150, 165, 204
 Ponnelle, Jean-Pierre 178
 Pople, Anthony 2
 Potemrová, Mária 478, 619
 Prokofjev, Szergej 374
 Prószték Gábor 326
 Puccini, Giacomo 231, 331
 Purcell, Henry 276, 360
 Pusztay János 498, 556
- Rába Tamásné 15
 Rácz Aladár 426
 Radimetzky Györgyi, S. 88
 Rajeczky Benjamin 89–90, 195–196, 389, 516
 Rajka Péter 197
 Ramey, Samuel 177
 Ránki György 2
 Rátki András 198
 Redepenning, Dorothea 604
 Redl Károly 333, 338, 352
 Rescigno, Eduardo 358, 373
 Réthy Eszter 199
 Retz, Madame de 624
 Révész Dorrit 479
 Révész Géza 435
- Ricordi-család 455
 Rigó László 158
 Rimócziné Hamar Márta 480
 Rohály Gábor 531
 Romány Pálné 577
 Romhányi Ágnes 312
 Róna Katalin 313
 Rossini, Gioachino 314
 Rucker, Patrick 606
 Rybaric, Richard 389
- Sabbe, Herman 17
 Sachs, Harvey 332
 Saffle, Michael 91–92, 615, 620
 Sági Mária 200
 Sági Tóth Tibor 593
 Saint-Seäns, Camille 439
 Salieri, Antonio 599
 Salmen, Walter 598
 Samarjayné Simon Mária 93
 Sanders, Ivan 94
 Sándor György 18
 Sárközy Gergely 234
 Sárosi Bálint 99, 201, 508, 547–549
 Sárosi László 302, 315
 Satory, Stephen 95
 Schick, Leonid 374
 Schleiermacher, Steffen 594
 Schneiderreit, Otto 394
 Schoenberg, Arnold 340–341, 416
 Schulhof, Belle 481
 Schumann, Robert 346
 Scsedrin, Rodion 335
 Sebestyén Márta 240
 Sebők János 9
 Selmező György 202
 Seprődi János 601
 Serei Zsolt 302
 Sibelius, Jan 79
 Siklaki István 134
 Simon Géza Gábor 203–204
 Siposné Szendery Ágnes 578–579
 Sloboda, John A. 200
 Soltész Elekne 482
 Soltész Katalin 185
 Somfai László 375–376, 483–485
 Somogyi László 205, 408
 Sonkoly István 499
 Soós Imre 206
 Soproni József 235
 Sosztakovics, Dmitrij 282
 Spányi Miklós 207, 377
 Spaude-Schulze, Edeldgard 614

- Starker János 580
 Stauffer, Johann Georg 351
 Stein Rózsi 18
 Stevens, John 598
 Stief, Wiegand 598
 Stockhausen, Karlheinz 320
 Straky Tibor 3
 Strém Kálmán 131, 198
 Subert Mária 96
 Suchoff, Benjamin 97–98
 Sugár Rezső 477
 Sulyok Imre 486, 615
 Suppan, Wolfgang 99
 Szabadfalvi József 530
 Szabó Béla 9
 Szabó Helga 86, 100, 581
 Szabó István, Cs. 101
 Szabó Mária 193
 Szabó Mihály 582
 Szabolcsi Bence 410
 Szabóné Nádor Anna 487
 Szakos Gyula 102
 Szalai Ágnes, C. 124
 Száde László 208, 315
 Szántó Tibor 383
 Szegő Júlia 516
 Székely András 129, 316–317, 328
 Székér Ernő 583
 Széll Jenő 238, 240–243, 295, 299, 324
 Szemerkenyi Ágnes 87
 Szende Ottó 584
 Szendrei Janka 389, 488, 504
 Szenik Ilona 103
 Szerző Katalin 489
 Szesztay Zsolt 490
 Szigeti István 209
 Szita Szabolcs 104
 Szitha Tünde 491
 Szkladányi Péter 387
 Szkrjabin, Alekszandr Nyikolajevics 369
 Szokolay Sándor 210, 427, 494
 Szomjas-Schiffert György 105
 Szőcs István 591
 Szóllősy András 490
 Szőnyi Erzsébet 560–561, 589
 Sztaszov, Vlagyimir Vasziljevics 339
 Szűcs Ferenc 81
 Szűcs Péter 280

 Tallián Tibor 106, 239, 319, 323, 325, 358, 395–396, 492
 Tanfó Béla 20
 Tardy László 107

 Tari Lujza 516, 551
 Tarjányi Zoltán 378
 Tarnói László 630
 Tarné Naszádos Katalin 585
 Telemann, Georg Philipp 268
 Terényi Ede 108, 591
 Teufelsdorfer, Peter 351
 Tihanyi László 55, 154, 320
 Timaffy László 522
 Timkó Imre 38
 Tokaji András 211
 Tomisa Ilona 42
 Toscanini, Arturo 332
 Tóth Aladár 411
 Tóth Anna 173, 321
 Tóth Antal, M. 7
 Tóth János 291
 Tóth Kálmán 81
 Tóth Károly 81
 Tóthpál József 493
 Török Géza 209
 Trajtlér Gábor 494
 Traub, Andreas 621
 Túríné Csontos Erzsébet 506
 Turner, J. Rigbis 604

 Ujfalussy József 109, 379–380, 495
 Ujházy László 212, 226, 229, 232–234, 239, 277–278, 280, 294, 298, 305–310, 314, 319, 322–323
 Ujszászy Kálmán 101, 120
 Ullmann Péter 552
 Ungvári Tamás 197

 Váczai Tamás 162, 213
 Vadász Róbert 110
 Vajay Erzsébet 155
 Vajda János 214, 256, 276, 279
 Vándor Sándor 104
 Vánkay Edina Sarolta 215
 Vannai István 592
 Varga Bálint András 216–218
 Varga Jenő László 111
 Varga József 112
 Varga László 27
 Vargha Dezső 387, 496–497
 Vargyas Lajos 113, 389, 510, 553–554
 Várnai Ferenc 219, 586
 Várnai Péter 381
 Varró Margit 220–222, 563
 Vaszy Viktor 88
 Vázsonyi Bálint 114
 Végh Sándor 135

- Venantius Fortunatus 89
Verdi, Giuseppe 273, 281, 283, 288, 290,
322–323, 329, 361, 381
Veres Péter 419
Veress Sándor 409, 621
Viardot-Garcia, Pauline 438
Vidovszky László 115, 223–224
Víg Rudolf 528
Viga Gyula 530
Vikár Béla 46
Vikár László 116, 517, 555–557, 589
Vitányi Iván 189, 200
Vivaldi, Antonio 359
Voigt Vilmos 498
Volly István 558
- Wagner, Richard 275, 290, 325, 329, 356,
382
Waldbauer, Ivan 117
Walker, Alan 618, 622
Wauer, Katharina 595
Weber Kristóf 223–224
- Weöres Sándor 513
Wilheim András 225
Winkler, Gerhard J. 69, 610, 618
Witt, Franz Xaver 620
Wittgenstein, Carolyne 622
Wuellner, Guy 623
- Young, Francis A. 624
Yulow Judit 499
- Zádor Endre 587
Zeke Lajos 382
Zelinka Tamás 562
Zichy Géza 460
Zichy Mihály 460
Zielinski, Tadeusz A. 118
Zika Klára 210
Zoltai Dénes 140
Zombori István 119
Zomboriné Pánczél Anikó 120
Zsengellér Ferenc 121
Zsiga Lászlóné 386

Ára: 125,-- Ft
